

Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság

Hungarológiai Értesítő

1982. IV. évfolyam 1–4. szám

Hungarológiai Értesítő
1982. IV. évfolyam 1—4. szám

Hungarológiai Értesítő

**A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1982. IV. évfolyam 1—4. szám**

Főszerkesztő: Béládi Miklós

Felelős szerkesztő: Jankovics József

Hungarológiai Értesítő
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1982. IV. évfolyam 1–4. szám

Szerkesztőbizottság

Béládi Miklós

Kósa László

Szépe György

Főszerkesztő: Béládi Miklós

Felelős szerkesztő: Jankovics József

A szerkesztésben részt vesznek:

A. Molnár Ildikó, M. Róna Judit

Szerkesztőség: Budapest, Országház u. 30. I. em. 41. 1014

Telefon: 160–160, 126-os mellék

Postacím: Budapest, Pf. 34. 1250

Az ismertetésre szánt kiadványokat szerkesztőségünk címén
Jankovics József nevére kérjük megküldeni.

Tartalom

I. Könyvismertetések

Magyar irodalomtörténet, 1980	7
Magyar zenetörténet, 1980	221
Klasszikus magyar irodalmi alkotások hangfelvételei	231
Magyar nyelvészet, 1980	237
Magyar néprajz, 1980	297

II. Bibliográfiák

A bibliográfiákban felhasznált források jegyzéke	361
A magyar irodalomtudomány bibliográfiája, 1980	373
A magyar nyelvtudomány bibliográfiája, 1980	483
A magyar néprajztudomány bibliográfiája, 1980	539

III. A hungarológia hírei	589
-------------------------------------	-----

IV. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségének és tagjainak névsora	641
--	-----

Névmutató	671
---------------------	-----

Magyar irodalomtörténet, 1980

Ady Endre: A Tisza-parton.

Verstani elemzések. Debrecen, 1980. 110 l.

Az MTA Irodalomtudományi Intézetében 1979. december 13-án rendezett verstani tanácskozás értekezéseit tartalmazó kötet *Ady: A Tisza-parton* című költeménynek verstani elemzését tűzte ki szűkebb tárgyaúl, ám ezen túlmenően jól tükrözi azokat az elvi ellentéteket is, melyek a jelenlegi hazai verstani kutatásokat egészében is jellemzik.

A verstani szümpozion nem utolsósorban azért választotta éppen ezt az Ady-verset, mert ritmikai-metrikai rendszerét több kutató homlokegyenest ellentétesen írta le. A kötet szerzői (Kecskés András, Péczely László, Soltész Katalin, Szepes Erika, Szerdahelyi István, Szilágyi Péter, Szuromi Lajos, Vargyas Lajos, Vekerdi József) az adott szöveg verstani elemzése kapcsán saját verstani koncepciójukat bocsátották egyúttal vitára a metrum és ritmus alapkérdését illetően, továbbá olyan módszertani kérdésekben, melyek a verstani elemzés lehetséges eljárásait alapvetően érintik.

Bizonyos nézetkülönbségek ellenére több tanulmány egyetért abban, hogy Ady verselését alapvetően meghatározza a szimultán verselés: „az időmértékes és hangsúlyos metrum egyidejűsége; az a mértékkapcsolás, ahol a mérték tényezői külön-külön is vizsgálhatók, összefüggéseikben is vizsgálándók” (Szuromi Lajos). Másként értelmezi a szimultaneitást Vargyas Lajos, aki szerint „Ady számára a legfontosabb az ... hogy a ritmusban is, a ritmus nyelvén is azt fejezze ki, amit a szavak mondanak gondolatilag; ez az ő igazi *szimultán ritmusa*”. Más tanulmányok – elismerve a kettős ritmus lehetőségét – a prioritás kérdésében foglalnak állást: Vekerdi József szerint például „elsődleges a magyaros (hangsúlyos) ritmus”, míg a metrikai analízisek (Kecskés András, Szuromi Lajos, Soltész Katalin) számos értékes adalékot szolgáltatnak a költemény metrikai jellegének meghatározásához, jól érzékeltetve az ilyen jellegű vizsgálatok számos nehézségét.

A kötet – azon túl, hogy közelebb viszi az olvasót egy jelentős Ady-vers megértéséhez – mintegy keresztmetszetben mutatja be a magyar verstani kutatások jelenlegi állását.

János István

Ady Endre összes költeményei I–II.

A szöveget gondozta és a jegyzeteket összeállította Láng József és Schweitzer Pál. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 9–699.; 7–730. I. (Nagy Klasszikusok)

A Szépirodalmi Könyvkiadó Nagy Klasszikusok sorozatában jelentette meg Ady Endre összes költészeit. A költő születésének 100. évfordulóján, 1977-ben a Magyar Remekírók sorozatban látott napvilágot az összes vers és novella, amelyet helyesbítésekkel és kiegészítésekkel a jelen kiadás is követ.

Ákárcsak a Magyar Remekírók sorozatban megjelentek, e köteteknek is *Láng József* és *Schweitzer Pál* gondozta szövegét, s készítette el jegyzeteit.

Ilyen igényes, kimerítő jegyzet- és forrásapparátussal, kritikai értékű szövegközléssel népszerű kiadások esetében ritkán találkozunk. A kötet szerkesztői minden eddiginél teljesebb, filológiai megalapozottságú Ady-verseskönyvvel örvendeztették meg az olvasókat. Az Ady életében megjelent valamennyi szövegforrás (kézirat, kötet-megjelenés, sajtó-kiadás) összes eltérésének, a szövegvariánsok regisztrálásának és filológiai érveknek alapján az Ady intencióihoz legközelebb álló szöveget választották a közlés alapjául. Az eddig volt kiadások a kéziratok, kötet-korrektúrák szövegét nem vették figyelembe, holott az összes szövegforrás ismeretében számos fontos versvariánsal bővült a kiadás.

A kötet második kiemelkedő újonsága s erénye, hogy az eddigi önkényes tematikai csoportok helyett egyetlen időrendi sorban közli Ady valamennyi olyan versét (az *Utolsó hajókat* kivéve), amely a költő életében nem jelent meg. Fontos szerkesztési elv ebben az esetben az egységes kronológiába rendezés, hiszen fejlődéstörténeti jelentőséggel bír.

A terjedelmes jegyzetapparátus tájékoztatást ad a kiadás szerkezetéről, a szöveg-gondozás elveiről, s az egyes művek jegyzetében a szövegvariánsokról és az első megjelenés bibliográfiai adatairól.

A versek időrendjéről készült összeállítás az Ady-versek első megjelenésének helyét és idejét közli, az utószó a korábbi kiadásokról ad számot. A kötetet az életrajzi adatok regisztere és a versek mutatója zárja.

M. Róna Judit

Ady Endre: Színház.

Válogatta, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Varga József. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 374 l.

A kötetben megjelentetett írásokkal az olvasó már találkozhatott a különféle, Ady-publicisztikát tartalmazó kiadásokban. Így, csokorra fogva, e téma köré rendezve azonban még nem, s a könyvnek ez a súlypontozás a legnagyobb érdeme. Ady vonzódása a színházhoz közismert, még drámaírással is kísérletezett, sajnos, kevés sikerrel. Ízlése, igényessége mégis fölüllemeli a rossz drámaírók sértő-sértődött álligazságain, s remekbeszabott színikritikák kerülnek ki a tolla alól.

A válogató és szerkesztő Varga Józsefnek egyik legnagyobb gondja lehetett, hogy

a rendkívül szerteágazó, csapongó tematikájú cikkek közül a legfontosabbakat, illetve legjellegzetesebbeket válassza ki. Ám ezzel még nem ért véget a gondja, mert külön könyvet szerkesztvén, meg kellett teremtenie az egységes „színikritikus-Ady” képet. Utóbbi feladatát az írások ciklusokba rendezésével oldotta meg. A nyitó ciklus a korai, még debreceni próbálkozásokat tartalmazza, ezt követi a nagyváradi kibontakozó korszak egyre mélyülő termése. A *Színházi tudósítások Párizsból* fejezet már teljes gazdagságában mutatja be a költő-publicistának ezt az oldalát. A színházi bírálatok utolsó nagy fejezete, a *Budapesti Évadok* tíz év munkáiból válogat, hozzáadva a legérettebb zamatokat az eddigiekhez.

A könyv tartalmazza Ady két drámai kísérletét – egyiket töredékében –, ezek kuriózumok, kellemes olvasmányok, annak ellenére, hogy nem lenne érdemes a költő egyéb szépirodalmi teljesítményeivel összehasonlítani őket.

Z. T.

„*Akarom: tisztán lássatok*”.

Tudományos ülészak Ady Endre születésének 100. évfordulóján. Szerkesztette Csáky Edit. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 262 l.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok, valamint Filozófiai és Történettudományok Osztályának, továbbá az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának a Magyar Tudományos Akadémián 1977. december 7. és 9. között megrendezett tudományos ülészsaka – melynek anyagát a jelen kötetben kapjuk kézhez – egyaránt vállalkozott az összegezésre és új eredmények felmutatására. A kötet 22 tanulmánya nem csupán az Adyról, hanem a korról, annak művészetéről való ismereteinket is több vonással gazdagította.

A kötetben közölt tanulmányok sorát az Ady életművéhez eszme-, illetve politikatörténeti aspektusból közelítő írások nyitják meg. Közülük az első, *Mátrai László* értekezése (*Ady és a korabeli eszmeáramlatok*), Ady és a polgári radikalizmus, az ennek filozófiai alapjául szolgáló evolúcionizmus és pozitívizmus, az irracionálizmus, a szabadkőművesség, végül a szecesszió viszonyát vizsgálja. Mindezt Mátrai árnyalt elemzéssel mutatja be, a legnagyobb teret érthetően a polgári radikalizmusnak szentelve. Az utóbbi s Ady viszonyának kérdése nemcsak Mátrai dolgozatában kap jelentős teret, hanem témája a kötet két másik, Vezér Erzsébet és Király István tollából származó tanulmányának is. *Vezér Erzsébet* írása (*Ady és a radikálisok a világháború alatt*) egy nagyobb tanulmány része csupán (teljes szövegét *Ady és a radikálisok* címmel lásd: Irodalomtörténet 1977. 814–857. l.). *Király István* a politikai, társadalmi kérdések köréből emel ki egyet, Friedrich Naumann 1915-ben nyilvánosságra hozott s nálunk is széles körű vitákat kiváltott Közép-Európa-tervét, s *Ady és a Naumann-terv* címmel Adynak a vitában való állásfoglalását elemzi.

Míg az előbb ismertetett három írás korának eszmei áramlataival állította párhuzamba Ady életművét, *Erényi Tibor* és *Pölöskei Ferenc* tanulmányai az egykorú Magyarországi politikai mozgalmak és pártjai vonatkozásában teszik meg ezt.

A kötet eszmetörténeti jellegű tanulmányainak sorába illeszkedik Hanák Péter,

Szabó Miklós és Mucsi Ferenc írása is. *Hanak Péter* dolgozata *A Szent Lélek lovagjától az Új versekig* címmel tulajdonképpen csak egyetlen verssor, az *Új versek* előhangja harmadik sorának értelmezésére vállalkozik. Ady pályájának nagyjából azonos szakaszát érinti *Szabó Miklós* tanulmánya (*A modern költői magatartás hatása Ady politikai nézeteinek alakulására az első párizsi út idején*).

Mucsi Ferenc írása (*Ady, Vészi József és a Budapesti Napló*) a polgári radikálissá vált Adynak a Budapesti Napló kötetlékeiben 1905 januárjától a koalíciós pártok kormányra kerüléséig kifejtett publicista tevékenységét tárgyalja.

A fentebb ismertetett tanulmányokon túl a kötet írásainak egy következő csoportja az Ady-életmű néhány nem vagy nem közvetlenül eszme-, illetőleg politikatörténeti jellegű kérdését taglalja. Ezek élén *Bodnár György* dolgozata áll *Ady Endre irodalomszemlélete* címmel, amely Ady irodalomszemléletének, illetve költői fejlődésének, valamint általános eszmerendszerének szoros és elválaszthatatlan kapcsolatára mutat rá. Két további tanulmány, *Veres Andrészé*, (*A tragikum problémája Ady háború alatti költészetében*) és *Schweitzer Pálé* (*Békevágy és emberhez méltó élet: a háborús élmény Ady költészetében*) – Ady háború alatti költészetének egy-egy kérdését érinti. *Szathmári István Megjegyzések Ady stílusforradalmához* című írása főként összegezi azokat a stiliztikai jegyeket, amelyek révén Ady a kor költői-írói stílusának megújítójává válhatott. *Kovalovszky Miklós* tanulmánya (*Szecessziós elemek Ady stílusában*) Adynak a szecesszióról való felfogását, a szemléletében és művészetében meglévő szecessziós vonások forrásait ismerteti, valamint ezek tudatosodását az Adyról szóló irodalomban.

Az Ady s a korabeli művészeti áramlatok kérdéskörét vizsgáló tanulmányok egyaránt mérlegre teszik Ady életművének a kor irodalmához, zenéjéhez és a korabeli képzőművészethez való viszonyát. Az irodalomhoz való viszonyt *Czine Mihály* írásai (*Ady és a kortársi irodalom*) tárgyalja; hasonló témát érint *Rónay László* tanulmánya (*Két ellentétes pálya érintkezési pontjai*). A korabeli zene és Ady kapcsolatának kérdéseivel *Ujfalussy József* és *Vargyas Lajos* írásai foglalkoznak. Az előbbi (*Ady Endre kapcsolata korának zenéjével*) egyebek mellett Ady, Bartók és Kodály eszmei-művészi fejlődésének párhuzamait, eltérő jegyeit vázolja fel. *Vargyas Lajos* tanulmánya (*Ady ritmusa Bartók és Kodály dallamaiban*) az utóbbi témakörből Bartók és Kodály Ady-versekre írt dallamait veszi egyenként szemügyre. A témáról általános összefoglalást *Németh Lajos* dolgozata (*Ady és kora képzőművészete*) ad. A képzőművészeti párhuzamoknak csupán egyetlen körére terjeszkedik ki *Szabadi Judit* tanulmánya (*A szerelemfelfogás rokonsága Ady lírájában és a szecesszió képzőművészetében*).

Végül *Demény János*nak *Ujfalussy József* és *Németh Lajos* előadásaihoz kapcsolódó, szubjektív hangvételű, *Szintézis és dokumentáció* címmel közreadott reflexióin túl a kötet két olyan írásáról, *Kenyeres Zoltán*ról és *Kiss Ferenc*ről kell szólni, amely már az utókor Ady-értékeléseinek területére visz. *Kenyeres Zoltán* tanulmánya (*Vázlat Lukács György Ady-képéről*) Lukács Ady-cikkeit elemezve arra mutat rá, hogy e cikkek négy különböző alkotói periódusban szorosan illeszkedtek a Lukácsot leginkább foglalkoztató gondolatkörökhöz; *Kiss Ferenc* értelmezése (*Ady és Németh László*) *Németh László* Ady-élményét vázolja fel, s elemzi annak szerepét az író gondolatrendszerében.

Antal Árpád: A magyar irodalom a reformkorban és 1848–49-ben.
Editura didactică și pedagogică. București, 1979. 271 l.

Antal Árpád munkája jól kiérlelt egyetemi tankönyv. Tárnya a reformévtizedek és az 1848–49-es szakasz irodalma. Minthogy külön fejezetben nem tárgyalja Kisfaludy Károlyt és Kölcsey Ferencet, az Előljáróban című előszóban jelzi a tantervi eloszlásból származó tényt, mindenekelőtt azt, hogy mindkét író az előző félév anyagába tartozik.

Könyve nyolc nagy fejezetre tagolódik. Az első a korszakról és irodalmáról (történelmi erőiről, a polgárosodó szellemi életről, az irodalom és a kritika főbb irányairól) szól. Az irányzatok közül a romantikát, a népiességet és a realizmust emeli ki. Ez utóbbi megítélésében és a romantikához való viszonyában álláspontját higgadság jellemzi: a romantika és a realizmus viszonyát illető kérdésben „terméketlennek látszik minden egyoldalú megközelítés, igazság szerint sem egymással való éles szembeállításuk, sem a köztük levő alapvető különbség tagadása, elmosása nem indokolt” (31).

Az ezt követő fejezetek címének pusztá jelzése is jól tájékoztat a könyv tartalmáról: Vörösmarty Mihály, A romantika nemzedékének költői (Czuczor Gergely, Garay János), A reformkori széppróza (Fáy, Jósika), Eötvös József, A drámairodalom (Teleki László, Czako Zsigmond, Szigligeti Ede), Erdélyi magyar írók (Szentiváni Mihály, Kriza János), Petőfi Sándor.

Külön nagy érdeme a könyvnek, hogy mind az írók, mind pedig a különböző folyamatok, jelenségek tárgyalásában állandó a szakirodalmi megvilágítás és ezt áthatja a szerző józan kritikai állásfoglalása. Így például a Petőfiről szóló fejezetben szóba kerül Horváth János szerepjátszás-felfogása. Ehhez fűzi bírálatát: nem szerepjátszásról, hanem „a költő egyéniségéből, legmélyebben átértett eszményeiből, egész gondolatvilágából s a történelmi pillanat diktálta *szerepvállalásról* van szó” (261). Ilyen és ehhez hasonló okok miatt Antal tankönyve kétségtelenül hasznos munkaeszköz, amely az egyetemi irodalomtörténeti oktatás mindegyik szóba jöhető igényét kielégíti.

Szabó Zoltán

Asszonyok és férfiak tüköre. Tanúvallomások a XVII. századból.

Összeállította és gondozta Vigh Károly. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 527 l. (Magyar Hírmondó)

Érdekes összeállítást adott az olvasónak *Vigh Károly* történész: a 17. század Marosvásárhelyének fennmaradt perirataiból, tanúvallomásaiból válogatott ki egy kötetre valót. Ezek a vallomások a vásárhelyi köznép „tüköre”-nek tekinthetők, jóllehet nem annyira azok munkás mindennapjait, mint a rendtől eltérő cselekedeteit ábrázolják; az iratok a verekedésekről, tolvajlásokról, mértéktelen italozásról, de legfőképpen a házasságon kívüli nemi kapcsolatokról számolnak be. A „parázna” történetekben rendszerint a katonák (ritkábban „a legények”) játsszák a csábító szerepét, s a szomszédok, vagy a szolgálólány tanúskodnak a kikapós asszony üzelmeiről. Nyelvileg (mivel általában a káromkodásokat is szó szerint idézik) ezek a szövegek nem sokat rejtenek véka

alá, néha költőien stilizáltak, máskor meg önkéntelenül is mulatságosak: „Ennél egyéb kurvaságát nem tudom az asszonnak, csak hogy azután is, hogy az ura visszafogadá, látam olyan szabású legényt az hasán, mint én magam vagyok” (182. l.). A *Hegeđű tánca* fejezetből fény derül a legény-bájolásnak az áldozat szempontjából elég kellemetlen formáira. Bár az idézett tanúvallomások irodalmi értéke csekély, fontos adatokat szolgáltatnak a korabeli Erdély néprajzához, szokásaihoz, erkölcsiéhez, s el is szórakoztatják a kor teljesebb képére kíváncsi olvasót.

Gömöri György

Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez.

Szerkesztette: Mezey László. Budapest, Szent István Társulat, 1980, 247 l. (Hungaria Sacra)

Újra indítja tudományos sorozatát a katolikus egyház Szent István Társulata Hungaria Sacra elnevezéssel, melynek első tagja a Szent Lászlóról szóló tanulmányok reprezentatív kötete.

„László király irodalmunkban, szinte Lászlónak a magyar történetbe kerülésétől kezdve jelen van. Irodalmi képének megalkotását leginkább a közkeletűen lovagkirálynak nevezett harcos és szent uralkodó életével és jellemével foglalkozó első szövegekben szemlélhetjük.” Mezey László és iskolája: Fodor Adrienne, Madas Edit, Török József a legrégebbi, a jelenkor irodalmi életéből már eltűnő formák, melyek Szent László karakterét évszázadokon keresztül közvetítették és csiszolták, a breviáriumok, prédikációk, liturgikus könyvek toposzaiból próbálják értelmezni, illetve recepciós ívét fölrajzolni.

Vargyas Lajos László király képi ábrázolásainak egy visszatérő motívumát, mely ismeretlen, a legenda szövegétől eltérő mozzanat, az ú.n. „fejben-keresés” epizódot elemzi, kapcsolatot keresve s teremtve a pogánykori folklórral éppúgy, mint a Molnár Anna – László Gyulától is feldolgozott – balladájának faalatti jelenetével. Tanulmánya igazolja, hogy a magyarság keleti, pogány hagyománya és az európai kereszténység véglegesen összeforrott egymással.

A kötet legértékesebb tanulmányait Gerics József és Kumorovitz L. Bernát írták. A 'Judicium Dei a magyar állam XI. századi külkapcsolataiban' jog- és eszmetörténeti tanulmánya Gericsnek bravúrosan és ugyanakkor lefegyverző logikával bizonyítja Szűz Mária Magyarországot védő mennyei pártfogó-szerepének a középkori hazai tudatban való meggyökereztetését, köztudatba vésését, akiben egyben a magyarság önvédelmi gesztusát is láthatjuk, amellyel fegyvert keresett az ellene érvekkel is támogatott, bármiféle támadással szemben.

Kumorovitz L. Bernát a Szent László vásár-törvénye és Kálmán király pecsétetes cartulája az ú.n. cartula sigillata használatának jogi és diplomatikai körülményeit tárja fel, igazolván azt a Mezey Lászlótól már kifejtett megállapítást, hogy Kálmán király cartulája „az írásnak – Magyarországon – ... az eddiginél szélesebben értelmezhető használatára mutat.”

A művészettörténészek: Marosi Ernő, Wehli Tünde, Lukács Zsuzsa és H. Kolba Judit Szent László korabeli magyarországi művészettel, a legutóbbi évtizedekben fel-

tárt elsősorban Anjou-kori László-ábrázolásokkal: falfestményeken és ötvösműveken egyaránt, illetve a bizánci művészetben jelenlevő, a Komnénosz-kori nő-ideálban elrejtett magyar királylány: Piroska votív-képéről írva, áttekintést nyújtanak Szent László tiszteletének egyetemes és magyar eikon-recepciójáról.

A kötet végén 18 lap színes és fekete-fehér művészettörténeti vonatkozású melléklet található.

Somlyói Tóth Tibor

Babits Mihály Beszélgetőfüzetek. I.–II. (1938; 1940–41)

A szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Belia György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 690, 478 l.

Aligha készült az utóbbi esztendőkből pontosabb és nagyobb szabású filológiai apparátussal és több szerkesztői figyelemmel könyv Babits Mihály régóta várt, s épp ezért már jóval a megjelenése előtt legendává lett *Beszélgetőfüzet*einél. A két vaskos, öt héttel az Anschluss után megkezdett, s hattal Németország Szovjetunió elleni háborújának megindítása után lezárult kötet azonban nemcsak szétfoszlatta a legendát, hanem egy jelentős kiadás-etikai kérdést is aktuálissá tett. Azt ugyanis, hogy vajon helyes és etikus volt-e a nagyközönséget is megismertetni a jelzett időhatárok között gégerák-műtétje következtében elnémuló és egyre súlyosabban beteg Babits testi leomlásának fizikai folyamataival, nem lett volna-e jobb szenvedéseinek könyvét továbbra is kizárólag a szakkereskedelmi rendelkezésére bocsátani. A feljajdulásokat tartalmazó pepita füzetek ugyanis még akkor sem illenek az olvasóközönséget feltételező írással sorába, ha a költő „nyelvének” nevezte is az először cédulákra és számlák hátlapjaira, majd – *Török Sophie* keltezése szerint 1938. február 14-től – *Danté*-ra és *Baudelaire*-re egyaránt utaló, *Napló a pokolból* címmel füzetekbe írott feljegyzéseit. Minthogy azonban a némaságra ítélt Babits számára a füzetekbe írás *a kényszerű közlések egyetlen lehetséges formája* volt, fel sem merülhet a lehetősége annak, hogy szenvedéseinek történetét valaha is közlésre szánta volna. Hiszen még attól is ódzkodott, hogy *hangsúlyozottan magánbeszélgetéseit*, melyeknek a körülményekből fakadóan mindig csak az egyik, a rá vonatkozó oldalát ismerhetjük meg, bárki is visszalapozással „hallgassa ki”. „Nincs ugyan semmi titok benne, mégis mindig ideges vagyok, ha elolvassák ezeket az összevissza és véletlen beszélgetéseket” – írta, még e szenvedésekkel teli négy esztendő alatt is élesen választva el szépírói tevékenységét a kényszerű, s hangjának visszatérésekor nem is folytatott írással „szóváltásoktól”.

Ez a négy esztendő a sok műfajú életmű csúcspontjára jutását a rendkívül tudatosan szerkesztett kötetek számával is jelzi. Ezek pedig élesen elkülönülnek a *Beszélgetőfüzet*eknek a kínok „finomulása” és a beszélgetések rekonstruálhatóságának függvényében „összevissza” soraitól, melyeket csak néha tarkít egy-egy, többségében Babits Ildikóhoz címzett játékos, elsősorban a klasszikus metrumok gyakorlását szolgáló, vagy az *Oedipus Kolonoszban* fordító költő próbálkozásait tükröző verstöredék, s az életmű szerves részének semmiképp sem tekinthető, viszont kuriózum-értékű, de csak esetlegesen, a kézirat fotózása közben lencsevégre került szövegyllusztráció.

Lényegében azonban az irodalmi megformáltság legelemibb jegyeit sem tartalmazó, s épp ezért még a műfajhatárok 20. századi elmosódása ellenére is problematikus *Beszélgetőfüzeteket* elsősorban az életút megrendítő dokumentumának, s nem az írásos életmű szerves részének kell tekintenünk. Babits Mihály mértékkel nem mérhető, hangtalan szenvedéseinek könyve a körülmények hatalmából következő tömörséggel hirdeti a költő etikumcentrikus emberi és alkotói világgképének összhangját, azaz választott magatartásformájának példaadó szimbolumértékét.

Ez az egybegyűjtött, hatalmas anyag legfontosabb morális tanulsága, melynek különös jelentőségét az emeli ki, hogy a magánélet lezártabb, tehát legszemélyesebb világába vezet be a *Beszélgetőfüzetek* mai olvasóját. A „muzsáj-elzárkózás”, a kórházi szobák izolált világa ugyanis mindennél élesebben világítja meg azokat az emberi és művészetetikai jellemvonásokat, melyek az egyre veszedelmesebbé váló időkben is az európai kultúra hagyományait féltő és őrző művészi elkötelezettség tudatformáló erejét sugározzák. Ennek a magánélet szférája felőli bizonyítása pedig azért is igen jelentős, mert a Nyugat szerkesztőjeként s a Baumgarten-díj kurátoraként egyaránt állandóan a figyelem, s az elfogultság-hullámok középpontjában álló Babits Mihály magánmegnyilatkozásai épp úgy hangsúlyosak, mint tragikus halálával lezáruló, két világháború közötti irodalmunk kulcsfejezetét alkotó életműve.

Noha testi szenvedésektől elgyötört, négy fal közötti léte csak a kínok ideig-óra-ig enyhülésének pillanataiban kapcsolódik irodalom és esztétika aktuális kérdéseire, olvasmányélményekhez és a folyóiratszerkesztés gondjaihoz, még az „összevissza feljegyzések” között is ráismerhetünk Babits Mihály alkotói világgképének itt és most is kikristályosodó értékörző etikai tartására. Ezt azonban csak a kor irodalmát és történelmét egyaránt jól ismerő olvasó veheti észre, anélkül, hogy bele ne merüljön a barátságok és ellentétek, esztétikai és politikai véleménykülönbségek és elfogultságok szövevényébe. Kizárólag a Babits megkezdte mondattöredékek tovább folytatása – azaz a korismeret – teremtheti meg a lehetőségét annak, hogy a *Beszélgetőfüzetek* ne az intimítások ismeretéből fakadó jólértesültség, hanem a harmincas évek végének és fordulójának politikai elkötelezettséget és pacifizmust sugárzó, forrásértékű dokumentuma legyen.

Mikó Krisztina

Babits Mihály dráma- és prózafordításai.

Összegyűjtötte, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Belia György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 665 l. (Babits Mihály Művei)

Babits Mihály életmű-sorozatában, melyet Belia György szerkesztett, a terv szerint a műfordítások három kötetre terjednek.

1980-ban jelent meg az első kötet a három közül, amely Babits dráma- és prózafordításait foglalja magába. Azokat, amelyeket a költő könyvalakban is megjelentetett. *Dráma- és prózafordításai*, valamint a következő két kötet (*Kisebb műfordításai; Dante: Isteni színjáték*) újra felhívják a figyelmet a műfordító Babitsra. Ő is annak az új műfordítói generációnak a tagja volt – Kosztolányi és Tóth Árpád mellett –, amely a

század elején, a Nyugat törekvéseinek megfelelően, robbanásszerű fejlődést hozott a magyar műfordítás területén. Azok az elvek, amelyeket Babits *Shakespeare-fordítás* című cikkében (Nyugat, 1924.) megfogalmaz, s amelyeket az érett Babits fordításaiban saját maga is alkalmaz, máig érvényesek. Nemcsak műfordítói portré rajzolódik ki előttünk a kötet alapján, hanem – a választásokat szemlélve – Babits alkotói portréja is.

Az *Európai irodalom történetének* következetesen végigvitt alapgondolatát – azt, hogy a világirodalom a nagy egyéniségek története, akik „felelnek egymásnak korokon és országokon át”, s „kezet nyújtanak egymásnak a népek feje fölött” – az életmű fordításai is visszhangozzák. Nem esetleges választás eredménye, hanem az alkotói egyéniség szerves része, hogy a drámafordítások között Szophoklész-, Shakespeare- és Goethe-műveket találunk, hogy „feljűk nyújtotta ki kezét” Babits.

Babits a két Szophoklész-drámát mintegy 20 év különbséggel fordította. Az *Oedipus királyt* 1924-ben, az *Oedipus Kolonosban* pedig 1941-ben utolsó műveként jelent meg. Shakespeare *A vihar* című drámáját Babits 1916-ban ültette át magyarra. Jelkép ez a választás, a háborús valóságtól való elfordulás jelképe, de jelkép Shakespeare neve is. egy gondolkodói magatartás eleme.

A Babits-i művészeszmény egyik megtestesítőjének, Goethének drámáját, az *Iphigenia Taurisban* Babits 1929-ben fordította le.

A prózafordítások című rész két szépirodalmi alkotást tartalmaz – *E. A. Boe: Grotosz és arabeszék* (ford. 1928.) című novelláskötetét és *Th. Gautier: Kleopátra egy éjszakája* (ford. 1922.) című novelláját –, valamint Kant egy tanulmányát *Az örök békeről* is itt találhatjuk.

A könyv Belia György által összeállított pontos jegyzetapparátusában nemcsak a műfordítások bibliográfiai adatai, hanem az egyes kötetek Babits által írt előszavai és megjegyzései is megtalálhatók.

Kelevéz Ágnes

Babits–Szilasi levelezése.

Dokumentumok. Összeállította, közreadja és a bevezetőt írta: Gál István. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Kelevéz Ágnes. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Budapest, 1980. 238 l.

A dokumentumkötet az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Babits–Szilasi levelezés teljes kiadása; tartalmazza Szilasi Móricné (a filozófus Szilasi Vilmos édesanyja), Szilasi Vilmos és Szilasi Vilmosné leveleit Babits Mihályhoz és Babits Mihályné Török Sophie-hoz, valamint Babitséknak a Szilasi-házaspárhoz írott leveleit.

Babits és Szilasi barátságának részleteiről Gál Istvánnak a dokumentumkötet elé írt adatgazdag bevezetőjében olvashatunk, s ugyanő hívja fel a figyelmet Babits tájékozódására az újabb német filozófia – Emil Lask, utóbb, a húszas években pedig Husserl és Heidegger – iránt. Az utóbbival a költő 1922-ben, Freiburgban – mint Szilasiék vendége – személyesen is megismerkedik.

Babits és Szilasi Vilmos kapcsolata a költő ama levelével kezdődik, amelyben Babits melegen gratulál Szilasinak Platón-könyvéhez. Babitsnak ekkor már (első levelének

kelte Fogaras, 1910. április 5.) az önnön alkatára formált antikvitás-élmény költészete egyik meghatározó eleme lett. Szilasi pedig ez év őszén – Babitshoz írt terjedelmes levelében – méltatja és elemzi a *Laodameiát*.

Babits Pest-közelbe költözésével a levelezés jobbára üzenetváltásokra korlátozódik. Az irodalmi értékű információk pedig Szilasi emigrációja (1919) után meglehetősen gyérek a levelekben. Babits rossz levélíró (Szilasi grafomán hajlama a levelezés egészét egyoldalúvá teszi). Intenzív levélváltásokra csak a költő és felesége első látogatása előkészítésének idején (1922-ben), kerül sor. (Ez az út ihlette Babits *Németek* című, a kötet függelékében is olvasható esszéjét.)

Babits találkozásuk utáni, első terjedelmesebb levele (1924. június 16.) egzisztenciális gondok mellett a nemzedéki kérdéstről, a költőt ért támadásokról szól. Majd a Szilasi-házaspár levelei vezetnek Babitsék 1925. augusztusi, Feldafingi látogatásához.

A találkozó után folytatódik a csaknem egyoldalú levelezés; Babits időközben elkészült Oidipus király-fordítását megküldi barátjának. Szilasi *homage*-levelében köszöni meg a művet (1926. február 6.), ez év július 17-i levelében pedig Babits németül megjelent novelláskötetét (*Kentaurenschlacht*, Berlin, 1926.) dicséri.

Kettejük barátságának ethoszát minősíti az a *mélyenszántó, rajongó*, és egyben *kritikus* értékelés, amelyet Szilasi 1927. május 20-i levelében a *Halálfiáról* ad. Babits szempontjából lényeges az is, amit megküld – 1927. november 26-i levelének tanúsága szerint – a költőnek: Heidegger *Sein und Zeit*-jét. Még utóbb egy – a kötet függelékében újraközölt – cikket: *Az írástudók árulása* – (Levél Babits Mihályhoz). Az írás vita Babits azonos című tanulmányával.

Szilasi írásának, amely bevallottan Husserl vizsgálatához és Heidegger egzisztenciális ontológiájához kapcsolódik, központi kérdése az igazságfogalom, melynek egyik fő bizonytalansági tényezőjét – hivatkozásaival Platónig visszamenve –, a szavak hűtlenségében látja. A szavak hűtlenségének, megbízhatatlanságának felpanaszolása pedig, összefüggésben önnön tehetsége iránti kétségeivel, a Babitsi életmű *Jónás imájáig* vezető, örök kérdése. – Majd újabb kézirat érkezik Szilasitól: *Edmund Husserl; tanulmány a filozófus 70. születésnapja alkalmából*. (Szövege a jelen kötet függelékében is.)

A további Szilasi–Török Sophie-levélváltások a Babits-házaspár 1934. októberi, brissagói látogatásáig Török Sophie irodalmi munkásságára vetnek fényt. A brissagói út után újra Szilasi-levelek követik egymást; közöttük *Az európai irodalom történetét* és az *Ezüstkort* értékelő írások. Utóbb pedig aggódó levelek Babits egészségi állapotát illetően, s az újabb és újabb invitálások. Így került sor Babits utolsó találkozására a Szilasi-házaspárral 1940. áprilisában, a San Remo-díj átvétele után, Brissagóban. (Ottani időzésük emléke Babitsot 1940. májusában még egyszer levélírássra sarkallta.)

Ezután már csak a passzív dokumentumai maradtak hátra. Török Sophie utóbbi tizenöt hónapjukról beszámoló drámai levele 1941. július 12-én, majd augusztus 11-én Szilasi, 12-én pedig felesége kondoleáló levele. S még egy levél. Amit Szilasi Vilmos írt 1942. augusztus 3-án Török Sophie-hoz, még egyszer mintegy összegezve Babitshoz fűződő baráti szeretetének a halálon is túlmutató lényegét.

Melczer Tibor

Bajomi Lázár Endre: Arpadine.

Kalandozások a magyar–francia kapcsolatok múltjában. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 354 l.

Bajomi Lázár Endre új kötettel gazdagította a „magyar frankománok szektáját”, s nemcsak e nem is oly szűk kört, hanem minden kultúra iránt érdeklődőt, hiszen a Mária-siralom írójától Illyés Gyuláig leginkább Franciaországra vetik a magyar gondolkodók szemüket. A szerző, ki irodalomtörténeti és műfordítói minőségében évtizedek óta a magyar–francia kapcsolatok bűvárlója, aprólékos alaposítással kutat a jelenig sugárzó múltban, ezernyi fontos és kevésbé fontos adatot mentve meg a feledéstől. Célja, mint azt a kötet jelképes címe is kifejezi (Árpád vezér nőnemű francia raggal ellátott változata, egy franciabarát magyar asszony keresztneve), a két nép barátságának dokumentálása. A szálak messzire nyúlnak, Auguste de Gérandotól, aki Brunszvik Teréz unokahúgának, Teleki Emmának férjeként lelkesen küzdött a magyar szabadságharcért, a Victor Hugoval együtt Guernesey szigetén bújdosó magyar emigránsoktól a hazánkban menedéket találó kommünárokig, s a második világháború alatt a Balatonon üdülő francia hadifoglyokig, akik paradox módon díszszemlével köszönhették 1943. július tizenegyedikét a németekkel szövetséges Magyarországon.

A nyomozás azért is izgalmas, mert nem „poros fóliánsok” között, hanem a mai franciák, még élő tanúk, unokák, dédunokák bevonásával történik.

Az adatok áradata között ha sok is az apróság, az anekdota-szinten maradó, legtöbbjük mégis érdekes, akár a történész szemével (a legendás Türr tábornok, Dumas regényhőse életének epizódjai, s egy magyar forradalmár Lajos Fülöp trónján), akár az irodalmáréval nézzük (Proust magyar bankárról mintázott hőse, Ady riportjai Párizsban), vagy akárcsak a hétköznapi életét akarjuk belőle megismerni.

A kötet régebben már napilapokban, folyóiratokban megjelent cikkeket gyűjt egybe, így helyenként ismétlésekkel találkozunk, stílusa sem homogén, zavaró, hogy a „tudósabb” tanulmányok jegyzetapparátusát a szerző bedolgozta a főszövegbe, mely által nem olvasmányosabb, inkább helyenként túlsúfoltabb, nehezkesebb lett. Néhol a túlbujánzó családfák, oldalági leszármazottak szövevényében vagy a gyorsan sorjázó adatok rengetegében elvész az olvasó, itt talán egy névmutató segített volna.

A. Erdei Klára

Balázs G. Árpád

A bevezető tanulmányt Bori Imre írta. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980. A szöveg számozatlan, 64 l. műmelléklet.

A jugoszláviai magyar képzőművészeket bemutató sorozat harmadik kötete Balázs G. Árpád (1887-1981) életművét ismerteti.

Ezt megelőzően, 1978-ban, ugyancsak a Forum Könyvkiadónál látott napvilágot B. Szabó György és Sáfrány Imre művészetének rövid áttekintése. Érdekes néhány szóban ezekre is kitérni.

B. Szabó György (1920-1963) rendhagyó munkásságát két tanulmány elemzi. Bela Duranci, a művészettörténész, képzőművész, kritikus, irodalomtörténész, társadalmi-politikai munkás B. Szabót mutatja be, azt az embert, aki saját pályáját a következő szavakkal körvonalazta: „Az élmény művészt faragott belőlem. A csókligeti teniszpályán született élmény a végtelenség és a harmónia érzetét plántálta el bennem. A művészet gondolkodót és kritikust nevelt belőlem, hogy eljuthassak hivatásom felismeréséig, és népem, tájám szolgálatába álljak”.

Bányai János *A kéztartás művészete* címmel a grafikus B. Szabó György „betájolására” vállalkozik – a modern művészet Vajda Lajos és Kondor Béla nevével jelölhető tartományának „elementáris rajz” nevezetű szögletébe.

Sáfrány Imre (1928-1980) festészetének különös világával, és szinte mesébe illő személyiségével *Tolnai Ottó* esszéje ismertet meg. Tolnai felidézi azt a szellemi közeget is, amelyekben az ötvenes évek folyamán kialakult a világviszonylagban is számottevő jugoszláviai absztrakt festészet. A Hangya-tanítvány Sáfrány 1978-as kiállításán Bori Imre a maga nemzedékének útját véli látni, „s úgy érzi, ennek a nemzedéknek az útja egyértelműbben rajzolódik ki a Sáfrány-vásznakon, mint akár költészetünkben, akár prózairodalmunkban”.

Bori Imre válaszolja a „szociális művészet” megteremtőjeként számon tartott Balázs G. Árpád életútját is.

A Kassa környéki Felsőtőkésen született művész gyermekkorában került Bácskába. Innen indult 1913-ban Nagybányára, majd 1920-ban Prágába, képzőművészetet tanulni.

Élete nagy részét Szabadkán élte le, a két világháború között a *Bácsmegyei Napló* állandó munkatársa volt, de kapcsolatban állt a *Szervezett Munkás* című hetilap szerkesztőivel is, akik közül Cseh Károly tett rá nagy hatást. 1927-1941 között Belgrádban a *Vreme* című napilap rajzolójaként dolgozott. Ebben az időszakban készítette szociális témákat feldolgozó mappáit: *A hét napjai* (1929) és *Jatagan mala* (1932) címmel. Párhuzamosan dolgozott az 1930-as évszámmal kiadott *Ady*-mappa nyolc grafikai lapján is. Utóbbihoz *Szenteleky Kornél* írt rövid bevezetőt. Bori Imre felhívja a figyelmet arra is, hogy Balázs G. Árpád mappája a hatodik olyan kísérlet, amely Ady verseinek illusztrálását tűzte ki célul. A megelőzőekből felsorolja Jaschik Álmos 1920-as illusztrációit, Baja Benedek *Vér és arany* című, 1924-ben készült mappáját, Nagy Sándor 1928-as keltezésű rajzait, illetve a Balázs-rajzokkal egyidőben készült, 1929-ben a budapesti *Literatura* fedőlapján megjelent Makovsky Stefy illusztrációit.

A harmincas években Balázs Árpád fokozatosan eltávolodik a társadalmi témák feldolgozásától, bár még elkészíti a Kalangya számára *Szirmai Károly* három novellájának illusztrációit (*Vesztgélő vonatok a sötétben, Holtak szigete, Medekné*).

A második világháború után pár évig a szegedi Délmagyarország című lap rajzolójaként dolgozott. Művészetében visszatérnek a nagybányai emlékek, előtérbe kerül a festőiség. Szabadkára való hazatérése után festészete már nem változott, „kiérlelte, amit kései posztimpresszionizmusa adott, mind képkomponálásban, mind színhasználatban, mind témafelvetésben”.

Balogh László: *Az ihlet perce. A lírikus Arany János.*

Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 169 l.

Az irodalomkutatást segítő kézikönyvek sorában üdvözölhetjük a Tankönyvkiadó által megjelentetett, új verselemzés-kötetet, melyben Balogh László Arany János tizenhárom lírai költeményét ismerteti meg az olvasóval. „A lírikus Arannyal mostohan bánt a kortársi kritika éppúgy, mint az irodalomtörténet – írja az előszóban a szerző. – Epikusnak – s mindenekelőtt a *Toldi* alkotójának – tartották s emellett legfeljebb a kiváló balladák költőjét ünnepelték. ... Tankönyveink a vígaszkereső, enyhülés után vágyó Arany líráját vitték be a köztudatba, de a teljes, személyisége önmegalkotási problémáival viaskodó, 'örök kételytől' gyötört nagy lírikust csupán napjaink kutatói állították méltó helyre a magyar költészet fejlődésében”.

Balogh László elemzései e munkálatok sorába illeszkednek. A szerző beépíti műveibe a legújabb Arany-kutatások eredményeit, ám nem elégszik meg azok egyszerű interpretálásával. A kötetből, az egyes elemzések során, egy önálló portré: a lírikus Arany portréja kerekedik ki. A jól kiválasztott 13 vers révén sikerült felidéznie az egész életművet, s érzékeltetnie annak folytonosságát. A portré erőteljesebb vonásai azt az Aranyt rajzolják meg, aki elégedetlen volt a rá kiszabott szereppel, s állandó kétely és gyötrődés árán próbált megfelelni a korabeli irodalmi közvélemény által ráerőszakolt szerepnek, holott úgy érezte: másra lenne hivatott. Az „örök kétely” költőjét vázolják fel, aki nagyívű létösszegezéseiben a kötelességteljesítés jegyében leélt élet elszalasztott lehetőségeit siratta, rejtőzködés nélkül, őszinte lírai kitárulkozással. (*Visszatekintés, Balzsamcsepp, A lejtőn, Epilógus, Mindvégig.*)

Balogh László elemzései sokoldalúan, árnyaltan járnak körül és értelmezik ezt az igen bonyolult alkotáslélektani-társadalmi-történelmi képletet. Elemzéseiben felhasználja a modern eljárásokat is, de alapvetően történelmi szemlélettel közeledik a műhöz. Behatóan foglalkozik a vers keletkezésének történelmi, életrajzi hátterével, s ha szükséges, kitér a felmerülő elméleti, esztétikai problémákra, vonatkozásokra is. Az első két elemzés például részletesen taglalja a Petőfi-Arany viszonyt (*Válasz Petőfinek, Letésem a lantot*), a *Vágtat a ló* elemzése kapcsán az Arany és értetlen bírálói közti konfliktus tárul fel; *Az ihlet perce* című versről szólva pedig a költő esztétikai nézeteit ismerteti a szerző.

Részletesen, gondos alaposággal térképezi fel Balogh László a versek motívumrendszerét, képeit, szimbólumait, melyek belső, összefüggő rendszert alkotnak, a lírikus Arany életművében. Nyilvánvalóvá válik az olvasó előtt az is, hogy Arany sikeres erőfeszítéseket tett a már elavult lírai kifejezőeszközök megújítására, noha nem ismerte korának legújabb lírai eredményeit, ráérezett, s verseiben közel jutott a modern líra verseszményéhez. Ezért is volt lehetséges, hogy Arany lírája, a benne kifejeződő emberi-alkotói magatartás tovább élt és megújult a 20. századi magyar lírában: Ady, Kosztolányi, Babits műveiben.

Erdődy Edit

Bányai László: Válaszúton.

Önéletrajzi jegyzetek. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 169 l.

A *Válaszúton* a történész és politikus Bányai László önéletírásának második köteteként a *Kitárul a világ* jegyzeteinek folytatása. Az első könyv a szerző életének első 23 évét követte nyomon, az elsődlegesen életrajzi adatok, korrajzi-hangulati betétek mellett már fölillantva a szellemi tájékozódás első irányait is, e második kötet 21 fejezete pedig az 1929–1934 közti időszak fordulópontot jelentő fél évtizedét foglalja össze, hasznos irodalom- és eszmetörténeti adalékokkal szolgálva a szerző és nemzedéke útkereséseit és a korszak általános szellemi arculatát illetően egyaránt. Az áttekinthető időszakban a neokatolikus-liberális beállítottságú, francia műveltségű Bányai a népi radikális és reformtörekvésű nemzedéki mozgalmak sodrában mindinkább a kommunista mozgalom felé tájékozódott, kapcsolódott be az illegális párt munkájába és sajtótevékenységébe, széles körű kapcsolatokat építve ki a radikális baloldal jelentős képviselőivel, megindítva a MADOSZ munkáját. A szerző jelentősebb irodalmi és fontos közéleti, politikai pályafutása ekkor, a harmincas évek elején kezdődött. A könyvet az első önéletrajzi jegyzetsorozathoz hasonlóan elsősorban kultúrtörténeti és hangulati leírások, hosszabb betétek színesítik, irodalomtörténeti szempontból mindössze 4-5 fejezet szolgál fontos novumokkal; Bányai 1929-ben még a Sorbonne hallgatója, franciaországi szellemi élményei közül Mauriac és Maritain, valamint a baloldal hatása tekinthető számottevőnek. Katolicizmusát ekkor egy differenciáltabb, még eklektikus világszemlélet váltja föl. Párizsból is kapcsolatban maradt Kuncz Aladárral, s termékeny kölcsönhatásban él a párizsi magyar és román fiatalok köreivel is. Távrolról követi az 1929-es Vallani és vállalni-vitát, s innen kapcsolódik be Párizsi levelével az Erdélyi Fiatalok munkájába is. 1930-ban még részt vett Algírban a francia katolikus egyetemisták kongresszusán, ugyanez év nyarán azonban – terveivel ellentétben – a Katolikus Státus a csíkszeredai főgimnáziumba nevezi ki tanárnak. Az egyik legfontosabb fejezetben (*Búcsú a Helikontól*) a belső körörl: Kós Károlyról, Áprily Lajosról, Kunczról és Bánffy Miklósról mond véleményt, részletes idézetekkel kommentálva álláspontját. Szubjektív, de árnyalt képet ad a korabeli Csíkszereda kulturális, oktatási és politikai közviszonyairól, a város művelődési életében való részvételéről, s a festő Nagy Imrével, tanártársaival, Gáll Ferencsel, Domokos Pál Péterrel és Vámszer Gézával való kapcsolatairól. Bányai, a fiatal tanár ekkor már az Erdélyi Fiatalok egyik főmunkatársa, esszéistája, és előadásainak csíki szervezője, a lap terjesztője is. A *Nemzedékváltás* című fejezet az Erdélyi Fiatalokhoz fűződő kapcsolatainak is története kíván lenni – benne számos Jancsó Bélához írott levél részletével –, innen azonban az események korrekt előadása ellenére is hiányzik az összefüggések föltáró elemzése; inkább összefoglaló minősítésekkel találkozunk, a történész visszamenőleges álláspontjával. A fejezet értékes adalékokkal szolgál a nemzedék *Új Arcvonal*-antológiájának keletkezéstörténetéhez. Az antológiában, amely a nemzedéki fellépés széles mezőnyét és a szemlélet-alkítás radikális igényeit illetően joggal tekinthető a Tizenegyek vállalkozása folytatásának, 19 fiatal író szerepelt, köztük – Grandipierre Emil, Kovács József, Jancsó Elemér, Debreczeni László, László Dezső, Kovács Katona Jenő, Méliusz József, Szemlér Ferenc és mások mellett – Bányai költőként jelentkezett. Az Erdélyi Fiatalok körétől 1932 közepén vált meg; kilépve a mozgalmából, a pártirányítástól, konkrétan Kohn Hilleltől

kapott utasítása szerint a Falvak Népe munkájába kapcsolódott be. Ekkor már közeli viszonyban van a kolozsvári marxista körökkel, 1933 elejétől pedig a Korunkkal is. Későbbi publicisztikai és mozgalmi sajtótevékenysége – a börtön után továbbra is az illegálisban – a Népakarathoz, majd a Székelyföldi Néplaphoz köti; a kötet utolsó fejezetei az 1934-ben az Országos Magyarpárti Ellenzékből MADOSZ néven önálló politikai szervvé alakuló egységszervezet létrejöttét, az ellene végrehajtott politikai akciókat és a gyimesi felkelést vázolják. Az emlékirat az időrendiség és a tematikusság elkerülhetetlen összemosódásai ellenére árnyalt, kellő forráskritikával használható. Részösszegzése a szerző e pályaszakaszának, amelyet a visszatekintő szándéka szerint két további könyv követ majd.

Csapody Miklós

Barcza József: Bethlen Gábor, a református fejedelem.

A Magyarországi Református Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1980. 215 l.

Bethlen Gábor születésének négyszázadik évfordulójára jelent meg Barcza József monográfiája a Református Egyház Sajtóosztálya kiadásában, amely elsősorban egyháztörténeti szempontból vizsgálja a nagy fejedelem életművét. Így sok olyan megállapítást találunk munkájában, amelyek más területek kutatóinak figyelmét elkerülték volna, ugyanakkor ebből fakad feldolgozásának egyoldalúsága is. Mivel munkáját elsősorban a művelt nagyközönségnek szánta, az olvasmányos forma mellett sok idézetet alkalmazott, azoban sajnálatos módon nem adja meg idézetei pontos forrását. Művének alapvető hiánya, hogy nincs jegyzetapparátusa, a mintegy két és fél oldalnyi irodalomjegyzék nem pótolja a gondos eligazítást.

N. S. K.

Baróti Dezső: Árnyékban éles fény.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 554 l.

Baróti Dezső tanulmányainak újabb gyűjteménye egy eredményekben gazdag irodalomtudósi pálya összegzését jelenti. Tartalmaz majd negyven évvel ezelőtt megjelent tanulmányt éppúgy, mint a közelmúltból származót, és jónéhány előadása most jelenik meg először nyomtatásban. Baróti kutatási területe a XVIII. századtól a XX. század közepéig terjed, de foglalkozik általános irodalomelméleti kérdésekkel s az irodalmi muzeológia problémájával is.

A kötet első nagy fejezete *Érzelem és okosság* címen a XVIII. századot érintő és értelmező tanulmányokat fogta össze. Mindjárt a legelsőről, amely néhány XVIII. századi prózaíró portréját rajzolja meg (*Bod Péter, Bethlen Kata, Teleki József, Faludi Ferenc, Dugonics András, Bessenyei György*), Baróti megjegyzi a kötet végén, hogy ma már más terminológiával fogalmazná meg, közreadását mégis indokolja az eleven érdeklődés a korszak iránt, és az a tény, hogy az eredeti kiadás egy része Budapest ostroma-

kor megsemmisült. A fejezet a továbbiakban a felvilágosodás irodalmával, a rokokóval és a szentimentalizmussal foglalkozó tanulmányokat tartalmaz, mindannyiszor gazdag jegyzetapparátussal kísérve.

A *Költészet és szerelem* című rész verselemzései *Csokonai, Vörösmarty, Petőfi és Ady* szerelmes verseinek sajátos megközelítését nyújtják.

Az utolsó nagy fejezet *Motívumok és kapcsolatok XX. századi történetével* foglalkozik. *Ady* költészetéből a vizek motívuma ragadja meg, *Radnóti* – akitől a tanulmánykötet címét adó idézet is származik – 1935-ben írott verseinek elemzése révén kerül a kötetbe. A tanulmány a *Kortárs útlevelére* című Radnóti-részmonográfia folytatását előlegzi, hiszen az itt említett kötet csupán 1935-ig elemezte a költő pályáját. A most közreadott Radnóti-tanulmány biztató ígéret a teljes Radnóti-pályakép értékelés megvalósítása felől.

Németh S. Katalin

Enikő Basa Molnár: Sándor Petőfi.

Twayne Publishers, Boston, 1980. 190 l. (World Authors Series)

A szerző bevezetőjében hangsúlyozza, hogy célja Petőfi emberi-költői portréjának felvázolása. Az életmű létrejöttét elválaszthatatlannak tartva az életrajzi vonatkozásoktól, kötetének rendező elvéül az életrajzi események kronologikus rendjét választja. Rámutat a költő pályájának a romantikától a realizmus irányába tartó fejlődésére; periodizációja szerint a Petőfi-életművön belül három főbb szakasz különböztethető meg: 1. a népdalok hatása (eleinte imitatív), felhasználása költészetében; 2. szerelmi lírája – egyben a romantikus kísérletezés időszaka; 3. az utolsó pályaszakasz költészetének jellemzője a tematikai-formai változatosság, végsőkéig feszítve a kor poétikai konvencióit.

A kötet kilenc fejezetre tagolódik. Az első a Petőfi-oeuvre irodalomtörténeti szempontú értékelését tartalmazza; a szerző hangsúlyozza a magyar felvilágosodás és a reformkor, ill. a Petőfi-életmű eszmeiségének folytonosságát, ugyanakkor vázolja – a felvilágosodástól kezdődően – a magyarországi társadalmi, politikai, kulturális viszonyokat. Ezután kitér a magyaros (hangsúlyos) verselés sajátosságaira, majd az 1842–44 között keletkezett verseket vizsgálja, kiemelve közeli rokonságukat a népköltéssel és a régi magyar irodalommal. A *helység kalapácsát*, továbbá a *János vitéz*t elemző részletességgel mutatja be; különösen az utóbbi mű esetében figyelemre méltó, hogy tagadja epikus jellegét, ehelyett hősi-heroikus voltát hangsúlyozza: szerinte benne a hagyományos falusi társadalom értékrendjét és hőseit „glorifikálja” a költő.

A kötet ezt követően az 1845–46-os év tematikailag, műfajilag és stilisztikailag egyaránt gazdag irodalmi terméséről ad számot. A szerző ismerteti az egyes művek világirodalmi hátterét, Petőfi és a kortárs irodalom kapcsolatát. Tagadja annak a magyar kritikai tradícióban elterjedt álláspontnak a jogosultságát, amely Petőfi e pályaszakaszának érzelmi-gondolati tartalmát (mint a népi-nemzeti irányzat megnyilvánulását) élesen szembeállítja a Vörösmarty-féle nemzeti romantikáéval. Basa Molnár szerint Petőfi költészete a Vörösmarty-iskola szerves folytatásának tekintendő.

Petőfi szerelmi líráját vizsgálva a szerző rámutat: a Júlia-versek jellemző sajátossága (az érzelmi teljesség kifejeződéséeként) a képek egymásra halmozása, s az a tény, hogy újra előtérbe kerül az idillikus, népdalszerű hangvétel. A *Szeptember végén* c. verset a világirodalmi rangú költemények között is az elsők közé sorolja.

Az ötödik fejezet címe: Arany és az objektív líra. A szerző meghatározó szerepet tulajdonít Aranynek abban, hogy Petőfinél egyre inkább elmélyül a realiztikus látásmód; ennek eredményei tükröződnek zsánerképeiben és elbeszéléseiben. A tájversek kapcsán a szerző kitér az angol és a német romantika releváns vonásaira is.

Basa Molnár ezután az utolsó pályaszakasz munkásságáról ad képet. Alapos és tárgyyszerű áttekintést olvashatunk a negyvennyolcas eseményekről, Petőfi közéleti-politikai szerepéről, beleértve publicisztikai munkásságát is. A fejezet *Az apostol* elemzésével zárul. Az 1849-es év költészetével foglalkozó fejezet a személyes líra – forradalmi versek – háborús költészet felosztását követi. A szerző – már-már a politikai helyzet-elemzés részletességével – bemutatja a költemények keletkezéstörténeti hátterét is.

Basa Molnár végül a Petőfi-életmű külföldi utóéletét vázolja s elemző-értékelő áttekintést nyújt a Petőfi-fordításokról. A zárófejezet a szerző Petőfi-értelmezésének, továbbá a magyar Petőfi-kutatás eredményeinek összegezését tartalmazza (az alapművekre támaszkodva).

A szerző megállapításait gazdag idézetanyaggal dokumentálja; a versrészletek fordításában a szöveg tartalmi árnyalatainak visszaadására törekedett, szándékosan negligálva a metrikai, ritmikai stb. szempontokat.

A mű fő érdeme, hogy – mindenekelőtt a nem magyar – olvasóhoz közelebb hoz olyan sajátosan kelet-európai (és sajátosan XIX. századi) fogalmakat, kultúrtörténeti tényeket stb., amelyek ismerete nélkül Petőfi költészete megközelíthetetlen lenne.

A kötet irodalomelméleti szempontú jelentősége, hogy a szerző a Petőfi-féle irodalmi népiességet az angolszász kritikai tradíció kontextusában vizsgálja, felhasználva az eliot-i kritika tanulságait, továbbá az Új Kritika bizonyos eredményeit.

Basa Molnár Enikő tanulmánykötete nagyban hozzájárul az irodalmi (és nem irodalmi) köztudatban még ma is élő Petőfi-mítosz(ok) elosztatásához, egy hitelesebb Petőfi-kép kialakulásához.

Gulyás Matild

Batsányi János' poétai munkái.

A kísérő tanulmányt Keresztury Dezső írta. Akadémiai Kiadó/Magyar Helikon, Budapest, 1980. XV + 215 l.

A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára őrzi Batsányi János poétai munkáinak 1834-ben készült kéziratát, melynek hasonmás kiadását e kötetben vehetik kézbe a kutatók és könyvbarátok. Keresztury Dezsőnek a facsimile kiadáshoz csatolt kiadástörténeti tanulmánya részletesen beszámol Batsányi kéziratainak izgalmas „filológiai kalandregényéről”. Nyomon követhetjük a költő sanyarú sorsának főbb állomásait és pontos leírást kapunk arról, hogyan és hányszor kísérelte meg Batsányi verseinek ki-

adatását. Elég korán, 1793-ban foglalkozott már azzal a gondolattal, hogy verseit megjelenteti, el is készült egy nem egészen egy íves próbanyomat, a cenzor azonban feljelentette a költőt, aki a nyomtatványt aligha oszthatta szét, ugyanis hamarosan perbe fogták. A kufsteini fogság után Bécsben rendőri felügyelet alatt álló költő magyar nyelvű írásai publikálására nem is gondolhatott, ezekben az években csak névtelenül és idegen nyelven adhatta közre verseit. Napoleon uralmához fűzött reményei sem teljesültek, mikor Bécsből Párizsba menekült, ott sem sikerült elintéznie, hogy verseit megjelentesse. Az is részint a véletlennek köszönhető, hogy 1815-ös párizsi elfogatása után egy könyvkészítő barátja könyveivel együtt megmentette bekötött verskézirátát, amelyet 1820-ban, megcsonkított állapotban, Linzben megkapott tőle Batsányi. Irodalompartoló barátok és hazafiak segítségével 1827-ben végül megjelent Pesten egy 134 lapos kötete, melyet versei gyűjteménye első kötetének szánt. A folytatás kinyomtatására 1835-ben vállalkozott a Királyi Universitas nyomdája; ennek a kiadásnak jelent meg többszínnyomású, méreteiben azonos, az eredetihez hasonló papíron kéziratos hasonmása.

B. M.

Bécsy Tamás: A drámaelmélet és dramaturgia Csokonai műveiben.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 112 l. (Irodalomtörténeti Füzetek 98.)

Bécsy Tamás könyvecskéje elsősorban nem az irodalomtörténet, hanem az irodalomelmélet oldaláról közelíti meg Csokonai drámáit. Munkája három része tagolódik: közülük az elsőben (*A drámaelmélet és dramaturgia elválasztása*) fejti ki – támaszkodva *A drámamodellek és a mai dráma* (Budapest, 1974) című könyvének eredményeire – azokat az elméleti megfontolásokat, melyek alapján a következő két részben (*A két „debreceni” dráma*, illetve *A két „csurgói” dráma*) minősítheti Csokonai színpadi műveit. Gondolatmenetét arra a feltételezésre építi, hogy drámaelmélet és dramaturgia korábban összerosódott fogalmainak szétválasztásával biztosabban lehet rámutatni a darabok erényeire és hibáira. Meghatározása szerint „a drámaelmélet a bemutatottban érvényesülő törvényszerűségekkel, a dramaturgia a bemutatásban érvényesülő törvényszerűségekkel foglalkozik: az első a bemutatottban keresi és igyekszik feltalálni a törvényszerűségeket, a második a bemutatásban”. E fogalmak meglehetősen képlekenyek: bizonyos kérdések mindig a drámaelmélet, illetve a dramaturgia részét képezik, de előfordulhat, hogy „egy-egy adott műben esetleg dramaturgiainak minősíthető probléma a drámaelmélet részévé válhat és fordítva”.

Csokonai drámái közül Bécsy először a *Tempefőit* értékeli e kritériumok alapján. A darab szerinte az új érzékenység megjelenítése tekintetében előzménye a későbbi nagy versnek, *A magánosság* címűnek; drámaelméletileg tökéletes, dramaturgiai azonban számos ponton hibás. Az ugyancsak az érzékenység problematikáját felvillantó másik debreceni dráma, a *Gerson du Malhereux* kevésbé sikerült: drámaelméleti és dramaturgiai szempontból egyaránt egyenetlen. Hasonló a helyzet a Somogyban készült első darabbal, a *Culturával* is; benne a szerzőnek nem sikerült igazi kiindulópontul szolgáló drámai szituációit teremtenie, s nem tett eleget a középpontos drá-

ma speciális követelményeinek sem. Csokonai drámái közül Bécsy Tamás is, hasonlóan a korábbi értékítéletekhez, a *Karnyónét* emeli ki; a különbség annyi, hogy a szakirodalom viszonylag legjobbként, míg Bécsy tökéletesként emlegeti e művet. Benne ugyanis drámaelmélet és dramaturgia törvényszerűségeit egyaránt figyelembe véve leplezi le a költő (az irónia eszközeivel) a csaló, hazug világot.

Mindent összevetve tehát Bécsy vizsgálódásai, mint ezt könyve elején maga is előrebocsátja, nem módosítják lényegesen a Csokonai-drámákról korábban kialakult értékítéleteket; „Az irodalomtudományban azonban nemcsak a mű értékének módosítása tekinthető eredménynek, hanem az is, ha az eddigi értékeléseket biztosabb, mert igazolhatóbb alapokra helyezzük”.

Szajbély Mihály

Benkő Ákos: Szirmai Károly.

Szirmai Archívum, Stuttgart–München, 1980. 112 l.

Szirmai Károlynak, az 1972-ben meghalt jugoszláviai magyar írónak életművét fia, a német orvosprofesszor, Szirmai Endre gondozza. Az általa alapított, illetve vezetett *Szirmai Archívum* az évek során több kötetet adott ki: a *Mindig elválni valakitől* (1976) kötetben eddig meg nem jelent novellákat tartalmaz, a *Szavak estéje* (1978) az író válogatott tanulmányait, bírálatait és irodalompolitikai vitáit gyűjti egybe. Két kötet dokumentum (levél, emlékezés, dedikáció stb.) – *A magányos óriás I.* illetve *II.* (1976; 1979) –, az író műveinek bibliográfiája (1978) és a *Szirmai Károly művei a kritika tükrében* című kötet (1977) szintén az Archívum kiadásában jelent meg. Szirmai Endre filológiai nem mindig megalapozott kutatásai szinte előrevetítették: szükség lesz egy olyan szakemberre, aki az anyaggyűjtésben, a szöveg(ek) gondozásában és főtárárásában segíthet. Benkő Ákos irodalomtörténészre esett a választása.

Benkő Ákos először röviden az író pályáját tárgyalja – kitér az életrajz fontosabb mozzanataira is –, majd (műfajonkénti csoportosításban) beszél a költőről, a széppróza (novella és regény) művelőjéről, a tanulmány- és kritika-íróról s végül a szerkesztőt és az irodalompolitikust idézi meg. A gazdag életműben nem volt könnyű rendet tennie, hiszen – tőle az összegezés – „Szirmai Károly a dráma kivételével valamennyi műfajban alkotott értékeset és maradandót”.

Szirmai tulajdonképpen az *A holló* című – Bartók Bélának ajánlott – szimbolikus mesével (prózaverssel) indult el írói pályáján 1927-ben (Napkelet), s ezzel az írással nyerte meg – 1931-ben – *A Mi Irodalmunk* novellapályázatát is. Első novelláskönyvére a magyarországi és romániai kritika is fölfigyelt, Kállay Miklós már ekkor észreveszi a novellista vízióinak művészi értékét és valóságtükröző szerepét. Szirmai 1933 nyaratól – Szenteleky Kornéltól kapja a megbízást – a Kalangya szerkesztője lesz, nyolc évig vezeti a folyóiratot. 1940-től publikálási lehetőséget biztosít a folyóirat nélkül maradt erdélyi íróknak, többek közt Szemlér Ferencnek, Méliusz Józsefnek, Vita Zsigmondnak.

Költészete csupán tizennégy hozzáférhető versből áll: ezek javarészt expresszionista víziók, melyekben a Sötétség harcol a Fénnyel s az embert a magárahagyottság, a

bezártság, a tehetetlenség riasztja. Legjobb novellái szintén a „megfoghatatlan” témákat, a halált, az elmúlást jelenítik meg, víziószerűen, sokszor a lírához közelítve. Benkő Ákos bebizonyítja, hogy a novellák uralkodó témái – a félelem, a szorongás, a magány – már olyan korai írásokban is feltűnnek, mint a *Veszteglő vonatok a sötétben* (1927), a *Dzin-dzin, don-don, gau-gau* (1930), stb. *Az éjszaka motorosai* (1959) pedig – ezért az allegória – egy „valódi történelmi időszak légkörét”, az ember kiszolgáltatottságát ábrázolja.

Noha többen, főként *Staro sunce* című kisregényének megjelenése után, Szirmai-tól várták az első jelentős jugoszláviai magyar regényt, az író megmaradt novellistának. Nagypróza-vállalkozásai egy-két kivétellel csupán tervek maradtak vagy töredékesen valósultak meg. Tétélesen nincs kimondva, de a kismonográfia sugallja: Szirmai Károlynak novellaíró művészete az igazi érték, az egyetemes magyar irodalmat leginkább ezzel gazdagíthatja. A kötetet jól válogatott bibliográfia és névmutató egészíti ki. Az egyik melléklet az író könyvalakban megjelent műveit sorolja föl.

Szakolczay Lajos

Benkő Loránd: Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegmélei.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 392 l. 4 t.

A szerző már könyve címében figyelmezteti az olvasót arra, hogy a hagyományos gyakorlattól eltérően, nem csupán nyelvmélekeknek tekinti a középkori magyar nyelvűség több-kevesebb teljességgel fennmaradt dokumentumait, hanem szövegmélekeknek, ami egyszerre jelent *nyelvi* és *irodalmi* emléket is. Ez a megközelítés önmagában véve is jelentős fordulatot sejtet az egyes tudományágak összefogása, a komplex szemlélet irányába. Sokszor és sokat beszéltünk már arról, mennyire kívánatos lenne rátérni az interdiszciplináris kutatásokra és szintézisekre, megvalósulni valamit mindebből – annál kevesebbszer láttunk. Benkő Loránd monográfiája ez utóbbi ritka eset követendő példája.

Az Árpád-kori magyar nyelvű szövegmélekek, melyekről e könyvben szó van, a következők: *Halotti Beszéd és Könyörgés, Königsbergi Töredék és Szalagjai, Ómagyar Mária-siralom, Gyulaférvári Sorok*. Ezek feldolgozását nyújtja a szerző rendkívül kiértelmezett előadásban: higgadt kritikai érvelésekkel átszőtt, meggyőzően érvelő okfejtésben. Bár nem vezeti a mindenáron való újat mondás szándéka, a nyelvtörténeti fejezetek mindegyike telve van finomabb megfigyelésekkel: az olvasati problémák, a hangállapot, a morféimák állapota, valamint a toldalékformák és grammatikai segédszók esetében.

A szövegértelmezésről szóló fejezet a kizárólagosan nyelvtörténeti aspektus helyett mintha már a nyelvi-irodalmi kérdések együttes felvetése jegyében készült volna, épp ezért félig-meddig már átmenetnek tekinthető a nagy nóvumot adó zárófejezethez, melyben expressis verbis irodalmi szövegmélekké válnak Árpád-kori irodalmunk anyanyelvű monumentumai. Benkő itt olyan izgalmas kérdésekre keresi és adja meg a választ, mint: a szövegformálás szintje általában és ezen belül több olyan specialitás kérdésében is, mint például a magyar változat viszonya a latin előzmény szövegformálási szintjéhez stb. Kitaposatlan úton jár akkor is, amikor *Szövegtagolás, szövegdiszítés*

című fejezetében a nyelvész szemszögéből mutat rá azokra a szövegalakító tendenciákra, melyek előnyben részesítik a ritmikát és a rímet a prózán belül. Jól megalapozott álláspontja e tekintetben harmonikusan kapcsolódik ifj. Horváth János eredményeihez, aki más megközelítésben ugyan, de Benkőhöz hasonlóan ugyancsak nyomatékosan hangsúlyozta a középlatin prosimetrum insíraló hatását vulgáris irodalmunkra (*Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái*. Budapest, 1954).

Végül nem kevésbé gondolatébresztő olvasmány a szövegemlékek terminológiai rétegeit precízen megállapító fejezet sem (ősmagyar pogány hitvilág terminológiája, kereszténységgel behozott idegen kifejezések, hazai földön született terminusok), mely bár nem támaszkodik – mert nem is támaszkodhat – a régi irodalomtörténeti szakirodalom egyetlen forrására sem, mégis találkozik a napjainkban folyó ősköltészeti kutatások – egyelőre publikálatlan, illetve megjelenés előtt álló – eredményeivel. (*Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerkesztette: Székely György.)

A kötet zárófejezetei: egy ökonomikusan összefogott summázat, szövegemlékek anyagából szerkesztett szótár és a témakör régi szakértőinek hosszú sorából néhány tudósfénykép (Révai Miklós, Szinnyei József, Horváth János, Mészöly Gedeon, Pais Dezső, Bárczi Géza, Kniezsa István).

V. Kovács Sándor

Bényei Miklós: Hajdú-Bihar megye munkásmozgalomtörténetének irodalma.
Bibliográfia. Debrecen, 1979. [1980] 212 l.

A bibliográfia egybegyűjti a felszabadulás óta Hajdú-Bihar megye munkásmozgalom-történetéről megjelent művek címleírásait, elsősorban a helytörténeti jellegű feldolgozásokat, forrásértékű közleményeket és visszaemlékezéseket. Tartalmazza a határterületek (például baloldali mozgalmak, üzemtörténet stb.) irodalmát, nem veszi föl azonban az országos érdekű tanulmányok és forráspublikációk helyi vonatkozásait. A helytörténeti kutatás, ismeretterjesztés hasznos segítségét célul kitűző válogatott bibliográfia nyolc fejezetben tárja fel a gyűjtött 2907 tételt, fejezetenként is pontos csoportokba rendezve az anyagot. A kötet anyagából például a város- és községtörténeti monográfiák, a művelődéstörténetre vonatkozó művek, az *Ady Társasággal* foglalkozó dokumentumok, az 1945 utáni pártok története, az egyetemekkel kapcsolatos irodalom, a sajtótörténeti közlemények, életrajzok nemcsak a megye történetét kutatók számára nyújtanak segítséget, szélesebb körben is érdeklődésre számíthatnak. Tekintélyes irodalom foglalkozik az elméleti és módszertani kérdésekkel (helytörténetírás, közgyűjtemények stb.). A bibliográfia *Juhász Gézára*, *Szabó Pálra* és *Veres Péterre* vonatkozó gazdag fejezeteire külön érdemes felhívni az irodalomtörténészek figyelmét. A kiadványban való jó tájékozódást személynévmutató, földrajzi és tárgymutató segíti.

R. T. O.

Bethlen Gábor emlékezete.

Válogatta, az előszót és a bevezetőket írta Makkai László. Magyar Helikon, Budapest, 1980. 314 l. + 158 képmelléklet. (Bibliotheca Historica)

Bethlen Gábor születésének 400. évfordulójára jelent meg a reprezentatív kiállítású könyv, amely négy tematikai egységre osztva, terjedelmes anyag alapján ad képet a nagy fejedelemről és életművéről.

Makkai László bevezető tanulmánya után elsőként Bojti Veres Gáspár: *A nagy Bethlen Gábor viselt dolgairól* című panegyricusa található meg a kötetben, a fordítás Bíró Sámuel, Hackel Anna és Novák József munkája. Mivel a Bethlen-jubileumra elkészült Tóth Béla fordítása is, amely egy külön kiadványban látott napvilágot, így most már Bojti művének két magyar fordítása is rendelkezésünkre áll. A fejedelem egyik alumnusa őszinte meggyőződéssel dicsőíti patrónusát, versének értékét épp ezért nem is a történeti hitelesség, hanem Bethlen alakjának szubjektív hangvételi megörökítése jelenti.

A második tematikai egységet a fejedelem levelezéséből adott bő szemelvényanyag és a végrendelet alkotja. A szerkesztő úgy válogatta a leveleket, hogy belőlük Bethlen hadjáratainak története kirajzolódjék, az eseménysor hiányzó láncszemeit a tömören fogalmazott, mégis gazdag anyagot átfogó összekötő szövegek pótolják. Ezt követi a *Bethlen Gábor udvarának fénye* címen összefogott egység, amely a gyulafehérvári udvar számadáskönyveiből ad közre szemelvényeket, majd Kemény János önéletírásának idevágó részletét és *Don Diego de Estrada* spanyol táncmesternek, a fejedelmi udvar lakójának visszaemlékezéseit tartalmazza. Az utóbbi eddig ismeretlen volt, így most az újdonság erejével hat, noha a spanyol kalandor állításait – mint arra Makkai László utal – helyenként erős kritikával kell fogadnunk.

Az utolsó tematikai egység a Bethlenről szóló korabeli irodalmi alkotásokból válogat, Redmeczki T. János, Háportoni Forró Pál, Milotai Nyilas István, Szenci Molnár Albert és Prágai András előszavait, ajánlásait, verseit tartalmazza.

Külön említést érdemel a kötet rendkívül gazdag képanyaga, amelyben a korabeli politikai élet szereplőit, tárgyi emlékeit és helyszíneit egyaránt fellelhetjük. A képválogatás *Zimányi Vera*, a fényképezés *Kónya Kálmán* munkája. A jegyzetekkel és szómagyarázatokkal is kiegészített, díszes kiállítású kötet hasznos szolgálatot tesz Bethlen Gábor életművének gazdag dokumentálásával, s minden szempontból méltó tisztelés a négy évszázada született erdélyi fejedelem emléke előtt.

Bitskey István

Bethlen Gábor krónikásai.

Összeállította, bevezette és jegyzetekkel ellátta Makkai László. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 301 l. + 77 képmelléklet.

A Gondolat Kiadó jubileumi kötete azokból a krónikákból, emlékiratokból. naplóból közül válogatást, amelyek a „nagy fejedelem” életéről és tevékenységéről szólnak.

Makkai László bevezető tanulmánya a korabeli erdélyi történetírás irányzatairól ad átfogó képet, ennek segítségével a felvett szerzők művei rendszerezhetők, s az egyes leírások közötti ellentmondások is magyarázatot nyernek. Az egymást követő szemelvények nagyjából kronológiai sorrendben kísérik végig a fejedelem életútját és uralkodói pályáját. Keserői Dajka János, Hídvégi Mikó Ferenc, Szepsi Laczkó Máté, Toldalagi Mihály, Krauss György, Segesvári Szabó Bálint, Nagy Szabó Ferenc, Thurzó Szaniszló és Révay László írásai sorakoznak a kötet lapjain, s mint e névsor mutatja, a legkülönbélebb nemzetiségű (magyar, székely, szász) és felekezeti (katolikus, evangélikus, református, unitárius, szombatos) álláspontok szembesülnek itt egymással. Kitűnik belőlük, hogy Bethlen uralkodói mentalitása, kül- és belpolitikája rendkívül nagy figyelmet váltott ki a kortársakból, sokan és sokféleképp értelmezték tetteit, egyéniségének varázsát pedig még politikai-ideológiai ellenfelei is elismerték.

A közölt szemelvények nem csupán a hazai történetírás értékes darabjai, hanem többnyire élvezetes stílusú, helyenként művészi törekvéseket felvillantó irodalmi alkotások is.

A szép kiállítású kötetet gazdag képanyag egészíti ki, idegen szavak jegyzéke, a személynevek és földrajzi nevek mutatója teszi jól használhatóvá mind a szakemberek, mind a múltunk iránt érdeklődő olvasók számára.

Bitskey István

Bethlen Gábor: Levelek.

Válogatta, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Sebestyén Mihály. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 303 l. (Téka)

Bethlen Gábor születésének 400. évfordulójára jelentette meg a Téka sorozat a „nagy fejedelem” válogatott levelezését tartalmazó kötetet. A válogatás korábbi gyűjtemények és elszórt folyóiratpublikációk nyomán 64 levelet közöl, nyelvi hűséggel, de a helyesírást a mai követelményekhez igazítva. A kötet jegyzetanyaga megadja az eredeti közlés adatait, felvázolja az egyes levelek történelmi-társadalmi körülményeit, magyarázza, lefordítja az idegen nyelvű szövegrészeket, régi kifejezéseket. A szó- és helynévmagyarázat, illetve a névmutató szükséges kiegészítője a kötetnek, bár használhatóbbá tenné azt, ha a nevek rövid magyarázata mellett a levelek sor- vagy lapszámát is megtalálhatnánk. A levélíró fejedelemről a kötet szerkesztője, *Sebestyén Mihály* rajzol érzékletes portrét.

Németh S. Katalin

Bibliografia literatury węgierskiej w Polsce. Część III. Literatura krytyczna.

Szerkesztette: Csapláros István. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1980. 144 l.

A varsói egyetem Magyar Tanszékének munkatársai készítették el a magyar irodalom lengyelországi bibliográfiájának újabb kötetét. Az első két kötet (1967, 1976) a

magyar szépirodalmi alkotások lengyel fordításait mutatta be 1821-től 1972-ig, a harmadik kötet tartalmazza a magyar irodalommal foglalkozó önálló műveket, tanulmányokat, lengyel szerzők kritikáit, könyvismertetését magyar írók munkáiról. Az összeállítók figyelembe vették mind a magyar, mind a lengyel nyelven megjelent művek kritikai fogadtatását.

A bibliográfiai anyagot a következő elvek szerint csoportosították. Az első fejezetben szerepelnek a bibliográfiák, a magyar irodalommal foglalkozó enciklopédiák, lexikonok anyaga, a nyelvészet, az irodalomelmélet, az irodalomtörténet, a kritika, az irodalmi élettel foglalkozó közlések, valamint a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok kérdéseit tárgyaló publikációk és a folklór. A második fejezet tartalmazza az egyes szerzők munkásságáról szóló önálló tanulmányokat és a szerzők műveire vonatkozó irodalmat. A magyarul megjelent műveket az ábécé sorrendjében közlik az eredeti cím szerint. A harmadik fejezet a magyar színház lengyelországi fogadtatásával foglalkozik.

A varsói Magyar Tanszék munkatársai évek óta rendszeres munkát végeznek irodalmunk lengyelországi fogadtatásának felkutatásában, a III. kötet tudományos szerkesztése Csapláros István (hosszú ideig vezette a tanszéket) munkája, a gyűjtés munkálataiban Aleksander Korol, Jerzy Jakubiuk, Elżbieta Cygielska-Gutman, Teresa Samoćuk-Klocek, Maria Rudziecka és Anna Lisowska vett részt.

Kiss Gy. Csaba

Bojti Veres Gáspár dicsőítő éneke Bethlen Gábor tiszteletére.

A szerzőt és művét bemutatta Makkai László. Hazafias Népfront Bethlen-Emlékbizottsága, Budapest, 1980. 54 l.

1617-ben Heidelbergben jelent meg Bojti Veres Gáspár Panegyrisz Bethlen Gáborról. A Bethlen-évfordulóra közreadott alkalmi kiadvány az eredeti kiadás fotómásolata mellett – oldalanként – közli Tóth Endre magyar fordítását is.

Bojti Veres 1617-ben Bethlen Gábor ösztöndíjával került Heidelbergbe, ahonnan fejedelmének hazaküldte dicsőítő éneket. Bojti Veres később Bethlen udvari történetírójaként működött, első verses munkája azonban, mint Makkai László utószavában kimutatta, „nem objektív történetírás, hanem szubjektív költészet”. Benne a szerző a fejedelem török kapcsolatait igyekszik tisztázni és a külföldi közvélemény előtt a törvénytisztelő fejedelem alakját rajzolja meg.

N. S. K.

Borghida István: Ziffer Sándor.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 107 l., 8 színes, 49 fekete-fehér reprodukció.

A kortárs romániai magyar képzőművészeket bemutató kismonográfiák sorozatában jelent meg Borghida István kötete a modern erdélyi festészet egyik legerőteljesebb alkotójáról, Ziffer Sándorról.

Ziffer 1880-ban született Egerben és 1900 tájt került kapcsolatba Hollósy Simonnal, Münchenben. Nagybányára – ahol életét leélte – 1906-ban, Czóbel Bélával való megismerkedése után látogatott el először. A festőiskolát ekkor már Réti István, Thorma János, Ferenczy Károly és Iványi Grünwald Béla vezeti. Ziffer az úgynevezett „neósok” egyik vezéralakja lesz és egész életére szóló ellentétbe kerül a hagyományos nagybányai szellemben dolgozó Mikola Andrással, Krizsán Jánossal, akik ellenzik dekoratív, szintetizáló, kezdetben fauvista, utóbb expresszionista, majd kubista elemeket is felhasználó formanyelvét.

Borghida István feltételezi, hogy Ziffer, aki Ady második leghosszabb párizsi tartózkodásának idején volt a francia fővárosban, Czóbel révén megismerkedett a költővel. Erről azonban semmiféle följegyzés nem maradt fenn. Szintén csak feltételezés, hogy 1909-ben Nagyváradon találkoztak és ha kapcsolatuk nem is mélyült el, „az Ady képviselte újító mozgalom eszméi, társadalmi és nemzeti jelentősége erősen hatott Ziffer gondolkodására” (Borghida).

A monográfia áttekinti Ziffer alkotó periódusait, kiállításait, pedagógiai tevékenységét.

Boros Judit

Bosnyák István: Szóakció I.

Adalékok irodalmunk szellemrajzához. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980. 210 l.

Bosnyák István, a jugoszláviai magyar irodalomtörténész és kritikus új tanulmánykötete nyolc írást fog egybe. A könyv szerkezetét szellemesen mutatja az egyik cím: *Elődök nyomában, nyolc megállóval*; vagyis: nyolc tanulmány követi egymást: egyik a másiktól fejlődik ki, egy korábban megkezdett gondolatsort folytat – és mind adalék a jugoszláviai magyar irodalom indulásához. A *Szóakció I.* nem kimondottan irodalomtörténet, hiszen egyedi művek leírása, osztályozása helyett folyamatokat elemez. Szempontjai sem mindig – többnyire nem – az esztétikum köréből valók. A tanulmányíró miközben folyóiratokat, újságokat lapoz föl, társadalomtudományi és mozgalmi kérdésekre keres feleletet. A Sinkó Ervin-i etika és a társadalmi irányultságú szókimondás vezérli. Ahogyan a könyv bevezetője mondja: „a tágan értelmezett, az irodalmi mozgalmak és elvi-esztétikai programok kérdéskörét is érintő eszmetörténet szempontjából” vizsgálódik.

A tanulmányok alapjául könyvtárnyi anyag szolgált: a *Tűz*, a *Bácsmegyei Napló*, a *Vajdasági Írás*, az *A Mi Irodalmunk*, a *Kalangya*, a régi és az új *Híd*, az *Iffúság Szava* és az *Iffúság* egyes évfolyamai, nem egy esetben minden folyóirat (újság)-szám. A „*Pillantás a kezdetre*” című tanulmány forrásértékű, Bori Imre jugoszláviai magyar irodalomtörténete és egyéb visszaemlékezések – Lőrinc Péter, Herceg János, Majtényi Mihály, Csuka Zoltán önéletírásai – mellett is tud újat mondani. A Trianon utáni helyzet különösen Jugoszláviában, a vajdasági írás megszületésére hatott nyomasztóan. Erdélyben (erősebben) és Felvidéken (gyöngébben) megvoltak a hagyományok, lehetett rájuk építeni. Vajdaság a kvaterkázások, nagy évések-ivások földje: provincia – nyakig sárral és unalommal. Ezt a mozdulatlanságot rázta föl valamennyire a poszsonyi irodal-

mi lapból igazi rotációssá, „boulevard-lappá” vált *Tűz*, melynek 1922. július 9-től Bécs a székhelye. Bosnyák kimutatja, hogy Gömöri Jenő lapja, „igazi, nem színlelt internacionalizmusról” is tanúbizonyságot téve, mily nagy szerepet játszott a jugoszláviai magyar irodalom indulásában. A *Szózat az utódállamok összes magyar íróihoz és újságíróihoz* című felhívás (1922. július 30.) – állapítja meg Bosnyák – „egymást átható alapelvekre épült: nemzetire és nemzetközire”. Ez a felhívás és a *Tűz* egyéb akciói megmozgatták a jugoszláviai magyar értelmiséget: megkezdődött az intézményes szervezkedés, az értékek alapján történő irodalmi konfrontáció, s innen kapott ösztönzést Dettre János a vajdasági magyar írók összehívására.

A tanulmányíró Dettre szerepét, aki nem vetett számot a Trianon utáni elszakadás körülményeivel, s a jugoszláviai magyar irodalom önállósodását ezzel hátráltatta, látszatzmegoldásnak fogja föl. Szenteleky Kornélt is azért bírálja, mert hosszú ideig a „Szeressük, mert a miénk!” elvet hangoztatta, s miközben az értékeket kereste, ő maga is tenyészette a „művészeket”. „Csoda-e hát, hogy a 'vajdasági', kisebbségi kritériumok – vajdasági eredményekhez is vezettek?” – kérdezi a szerző, s ezzel a feleletet is megadja. (*Harmadik megálló: írás a Vajdaságban, avagy széljegyzetek a „vajdasági irodalom” margójára, fél évvel az Új Symposion indulása előtt.*) A *Kalangya* (1933–1941) irodalompolitikáját szintén az előbbi tanulmányban vizsgálja: egy folyóirat – hangzik a megállapítás – nem lehet a „tisztá irodalom” híve, mert ez mindig valamit takar; vagyis: az elkendőzés mögött nagyonis tudatos eszme: a magyar faj magasabbrendűségét bizonyító szellem áll. Bosnyák a polgári beállítottságú *Kalangya* értékei mögött is csak a lap meghunyászkodását, taktikázását látja; a „nagy magyar” felhangokat. Közömbösséget, amely odáig vezetett, hogy a folyóirat a háborús évek küszködéseiről sem vett tudomást.

Több tanulmány témája a szabadkai *Híd*, szerzőnk ezt a folyóiratot tartja a két háború közötti jugoszláviai magyar irodalom legnagyobb vállalkozásának. A kezdetkor ifjúsági lapként működő *Híd* az évek során elkötelezett, baloldali világszemlévé vált, az „ékverő” szerepét játszotta: aktivizált, fölvilágosított. A valóságirodalom, a szociografikus látélet tette ki anyagának jelentős részét. Magyarországról olyan szerzők voltak munkatársai, mint Darvas József, Féja Géza, Erdei Ferenc, Illyés Gyula, Kovács Imre, Szabó Zoltán és Veres Péter. Fábry Zoltán a Felvidékről, Balogh Edgár pedig Erdélyből küldözgette írásait. Művészeti orgánumként – „lapunk nem olvasmány, hanem mozgalom” – nem volt jelentős. Figyelmet érdemel az a tanulmány is, amely Pató Imre *A Híd repertórium, 1934–1941* című művét boncolgatja; különösen értékes Bosnyák új korszakhatárokat kijelölő kísérlete. B. Szabó György arcképvázlata mellett megemlítendő még az 1950-es *Híd-vita* tüzetes elemzése, melynek tanulsága nem kisebb: ha egy nemzedék értékekkel lép föl, nincs az a dogmatizmus, amely el tudná nyomni az újat akarók szavát.

Sándor Bölöni Farkas: *Von Transsylvanien bis Pennsylvanien. Reiseerlebnisse vor 150 Jahren.*

Válogatta és az előszót írta: Gál István. Corvina Kiadó, Budapest, 1980. 384 l.

Külföldi utazásának bizonyosan leginkább áhított s legdöntőbb élményeit röviddel hazatérte után, már 1834-ben megjelentette Bölöni Farkas Sándor *Utazás Észak-Amerikában* címmel. A kortársak szerint a könyv „akkor valóságos irodalmi jelenség volt”, az akadémiai magas jutalommal tüntette ki, s ami legfontosabb: az amerikai *státusokban* akkor még alig hatvan esztendeje megszilárdult kormányzati elvekre, az ország gazdagodására csodálattal tekintő hazai közönség olyannyira elkapkodta, hogy a következő évben újra kellett nyomtatni. Pontosan száz esztendő telt el aztán harmadik kiadásáig, ám azóta már az ötödiket, az 1966-ost is forgathatjuk.

Mielőtt azonban az ifjú írnok áthajózott volna Amerikába, fél évnél tovább utazgatott Európában is. Naplóba foglalt élményei sokáig kéziratban maradtak, csak százegy évvel halála után, 1943-ben jelent meg a *Nyugat-európai utazás*. Éppen a már negyedszerre kinyomtatott amerikai útikönyvvel egyidőben. Századunk középső harmadára a „székely nemes, aki felfedezte a demokráciát” – újra megérdemelt figyelmet kapott az olvasóktól. De nemcsak az erdélyi és a hazai magyar nyelvű olvasóktól: a mű politika-, gazdaság- és művelődéstörténeti, illetve dokumentum-értékei az utazásakor érintett országok 20. századi közönségének is roppant becsesek. Az útról s a műről megjelentetett idegen nyelvű ismertetések után fordítások is születtek: az *Utazás Észak-Amerikában* két különböző kiadásban is megjelent az Egyesült Államokban a közelmúltban (az eddigi legátfogóbb elemzést adó doktori disszertációt is a *Columbia Egyetemre* nyújtották be), az európai útikönyvből pedig – *Gál István* hivatott tolmácsolásában – terjedelmesebb részek jelentek meg szintén angolul.

Gál István és a Corvina Kiadó nemes vállalkozása most német nyelven is hozzáférhetővé, sőt, igazán élvezhetővé teszi Bölöni Farkas kétségtelenül nélkülözhetetlen, fölöttébb tanulságos nagy útikönyvét. E német nyelvű kiadás különös érdeme még, hogy egy kötetben nyújt igényes válogatást az *európai* és az *amerikai* utazásokból. Magyar nyelvű kiadás ez összefüggő utazás két nagyobb fejezetét még nem kapcsolta egy kötetbe! Pedig a kép valószínűleg így válhatna teljessé: a fiatal Egyesült Államokban szerzett mély benyomásokat nemcsak a negyedik fizetési osztályú erdélyi írnok, hanem a korabeli Európát igen jól ismerő, több nyelvet beszélő művelt utazó szemszögéből is kell értelmeznünk. Vagyis bizonyos, hogy európai utazása – amely időben hosszabb is volt, mint az amerikai – erősen motiválta előbb elképzeléseit, majd tapasztalatait az újvilágról.

Az *Előszó* igen jól orientálja a magyar történelemben és irodalomban kevésbé jártas olvasót. Feltétlenül indokolt, hogy a szerző, a kor, a mű s az utóélet fölvezetése mellett korunk német nyelvű olvasóját Erdély geográfiai és történelmi helyzetéről is tájékoztatja, s hogy röviden összefoglalja a szerzővel kapcsolatba került fontosabb emberek életrajzát és munkásságát. Az előszó ugyanakkor azt is jelzi, hogy a kiadás válogatás. A szándék mindenképpen érthető: jól olvasható, statisztikai adatokkal és ma már esetleg indokolatlannak tűnő kitértőkkel kevésbé terhelt útirajzot ajánl. E válogatás azonban – kiváltképp az amerikai részben – inkább kihagyás, amelynek jogosultságán néhol érdemes elgondolkozni. Vajon indokolt-e kihagyni azt a mintegy 18 sort, ahol is

az angol hajósok büszke énekét hallva az „elkeseredés és bánat, a hazaemlékezésnek homályos bánatja borította” el, s a magyar „busongó dal” természetéről elmélkedik? Vagy azt a kiadás terjedelméhez képest szintén csekély részletet, amikor – számára legalább is nagy örömmel – a Thompson gőzhajón honfitársával, Müller úrral találkozik. Egész éjjelt tölt vele a fedélzeten, s a téma „megint a magyar haza volt s a világ több részeivel egybehasonlítás”. Úgy véljük, mindez hozzátartozik élményeikhez, s nélkülük nehéz megítélni valódi pozícióját. „Királyi, liszkai fi Magyarországról” szintén kimarad, de kimarad a Pennsylvania Inquirer tudósítása is a magyarországi kegyetlenkedésekről, s ez azért igazán feltűnő, mert a német szövegben bentmarad pár sorral alább az így nehezen értelmezhető mondat fordítása: „De az Európából s hazánkból is nagytítva érkezett újsági hírek siettették visszaindulásunkat.”

Nagy öröm azonban, hogy Bölöni Farkas Sándor klasszikus útikönyve immár németül is hozzáférhető. A fordítás nem volt könnyű, de *Henriette és Géza Engl* a lehetőségeken belül színvonalasan adta vissza Bölöni Farkas gondolkozás- és írásmódját. Külön dicsérhető a kötet végére csatolt *Bibliográfia*: informatív összefoglalást ad az angol nyelvű kiadástörténetről, majd a legfontosabb szakirodalomról.

Ötvös Péter

Brassai: Előhívás.

Levelek (1920–1940). A szerző 59 fényképével és rajzával. A leveleket közreadja Halász Kálmán. Válogatta, a jegyzeteket és az utószót írta Horváth Andor. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 182 l.

A kötet Brassai – polgári nevén *Halász Gyula*, született Brassóban 1899-ben – Berlinből és Párizsból szüleihez, illetve öccséhez 1920–1940 között írott leveleinek helyenként rövidített anyagát tartalmazza. Először 1977-ben a bukaresti A Hét közölt válogatást a családhoz írott levelekből. Ezeket maga Brassai nem nézte át, a közreadást teljes egészében Halász Kálmán nevű öccsére bízta. Utóbb, Horváth Andor igyekezete nyomán, Brassai beleegyezett a levelek kötetben való kiadásában, sőt elvégezte a szükséges javításokat és egy rövid előszót is írt a kötethez. Az anyag, bár bőséges információkkal szolgál Brassai pályakezdő éveire, nem tekinthető folyamatos önéletrajznak. Mint az Előszóban a szerző is hangsúlyozza, életének több fontos mozzanatáról nem esik szó a levelekben: például kimaradt a Picassozhoz fűződő barátság, vagy kapcsolata a szürrealista költőkkel, írókkal és a Minotaure című folyóirattal.

Budapesten szerzett rajztanári képesítésével ifjabb Halász Gyula 1920 decemberében indult Berlinbe tanulni. Hajtotta tehetsége, valamint édesapjának, az azonos nevű Halász Gyulának soha el nem múló vonzalma a nyugati irodalom és művészet iránt. Idősebb Halász Gyula (1871–1969) író és újságíró volt, 1894 és 1956 között több ízben is járt Párizsban, ahonnan erdélyi és budapesti lapoknak küldött tudósításokat. Könyvei közül figyelemre méltó a *Petőfi és Béranger*, valamint a bukaresti Irodalmi Könyvkiadónál 1967-ben *A századik év küszöbén* címmel megjelent visszaemlékezései. Az apáéhoz hasonló úton indult a fiú is, azzal a különbséggel, hogy ő kezdetől képzőművésznek készült, s az erdélyi lapoknak küldött tudósításokat csupán létfenntartási forrásnak tekintette.

A levelek hangvétele, színes, szellemes leírásai igen jó tollforgatóra vallanak, s emellett, hogy hangulatos képét nyújtják a két világháború közti művészeti életnek, számos művelődéstörténeti adalékkal is szolgálnak.

Például a Berlinből írott levelekben Brassai pontosan beszámol az ottani művészeti főiskolák felvételi rendszeréről, tudósít a német fővárosban dolgozó magyar művészekről: Kernstok Károlyról, Berény Róbertől, Czóbel Béláról, a szintén brassói Mattis-Teutsch Jánosról és nem utolsó sorban Tihanyi Lajosról, akivel megismerkedésük pillanatától fogva életre szóló barátságot kötött. Megemlíti az itt megismert írókat: *Ignotust*, *Márai Sándort* és mindig számba veszi azokat a lapokat, amelyeknek tudósításokat küld: a Brassói Lapokat, a Keleti Újságot és a Napkeletet.

A berlinieknél is megragadóbbak párizsi levelei. Brassai 1924-ben érkezett a francia fővárosba és hónapokig csak nézelődött, ismerkedett a várossal – és mindenről híven beszámolt Brassóban élő szüleinek. Ide is a Brassói Lapok tudósítójaként érkezett, de küldött cikket a Keleti Újságnak, a Periszkopnak is, később pedig német nyelven több nagy nyugati újságnak.

Elsősorban itt is képzőművészekkel, műkritikusokkal van kapcsolatban, de ismeri *Böloniéket* – kitűnő portrét rajzol egyik levelében *Itókáról* –, együtt dolgozik Korda Sándorral és Korda Vincével és sorolni lehetne a neveket.

Az nem követhető nyomon, mikor is kezdett fényképezni Brassai. Valószínű 1930-ban, hiszen egyik az évi március 11-én keltezett levélben először írja, hogy fényképezőgépet szeretett és pár hete forotgrafál. Ez annál meglepőbb, mert alig két év múlva nagy szenzációt kelt világszerte az *Éjszakai Párizs* című albummal és ugyanez időben készen áll a csak 1976-ban kiadott *Titkos Párizs* anyaga is. Valóban, miként Horváth Andor írja utószavában, Brassai nem fényképészből lett fotóművész, hanem művészként választotta a fényképezést. 1935-ben gondol egy erdélyi album összeállítására is, de ez végül nem valósult meg.

Figyelemre méltók a levelekben található művészetelméleti eszmefuttatások, töprengések a modern művészet lehetőségeiről – vagy lehetetlenségéről.

Boros Judit

Bréda Ferenc: A létezésről a lehetőségig.

Esszék. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 155 l.

A fiatal romániai magyar esszéista, tanítómesteréhez, az iskolát alapító Bretter Györgyhöz hasonlóan, sohasem írt „csak” irodalomról. Egy-egy mű neki csupán ürügy, hogy nézeteit kifejtse. Akkor sem irodalomtörténeti, hanem filozófiai esszét ír, erkölcssteremtő tetteként az „itt és most” helyett az *itt és mást* visszahangozza. A több részből álló *Galileiben* Brédát az az összetett, igazságért küzdő alak érdekli, aki – ő is hangsúlyozza – más-más módon, Németh Lászlót és Bertolt Brechtet is meghihette. Bréda elvont fogalmakkal (Idő és Morál, Morál és Ontológia stb.) dolgozik, elemzésének tárgya nem az irodalmi mű, hanem az annak főhőse kapcsán megfogalmazható Jó és Rossz, az Erkölc és a Bukás; mégis, ha áttételekben is, érdemlegest tud mondani az irodalmi művet létrehozó korról s a körülményekről is.

A kötet többi tanulmánya (*Az ontológiai kategóriák analitikus leírása, Az öntudat alkonya* stb.) „szabályos” filozófiai esszé, melyben a nyelvet is jól kezelő filozófus, az örök kísérletező ismerszik meg. Talán *A prózairodalom legfrissebb fejleményeihez* című, kis terjedelmű írás kapcsolódik még valamelyest az irodalomtörténethez, noha abban is a főnt említett szóhasználat, bizonyos absztrakcióra törekvő hajlam adja az esszé „természetességét”. Bréda Ferenc úgy véli, hogy a romániai magyar irodalomban – ami a fiatalokat, a legújabb generációt illeti – a próza művelői elmaradtak a Szócs Géza nevével jelzett költőcsoport mögött; s mivel „távolról sem vetekedhetnek a költészet fényes páncéltatú lovagjaival”, elkedvetlenednek, s a főnti „száraz tény” „sokuknak szárnyát szegi”. Talán csak Vári Attila és Váradi B. László – ez utóbbi jelenleg Nyugat-Németországban él – prózája mutat valaminő, az eddigiektől eltérő irányt, de másolásuk nem járhat eredménnyel. (Bréda mindkét íróat „ritka-tollú prózaművésznek” titulálja.) Bréda az *Új és Más* megméréséhez olyan teoretikusok jelentkezését várja, akik nem némulnak el „a műnemek olykor vérre menő kártyacsatájának közepén” a „műfajtromfolás oly szindús legyezőtől”. A szerző azonnal irányt is szab: „Az esztétikai pallérozást célzó kritika konkrét okítás mellett teszi le a garast, a filozófia ellenben elvont okítást tűz maga elé”.

Szakolczay Lajos

Catalog Kriterion 70–79. (Belső címlapon: *Editura Kriterion Catalog 1970–1979.*)
Összeállította: ~. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 310 l.

A nem kimondottan bibliográfiai céllal készült könyvkatalógus a bukaresti Kriterion Könyvkiadó első tíz évének összes könyvét tartalmazza – sajátos, „könyvkiadói” címeírás formájában (a szerző és a cím mögött a műfaji megjelölés, a megjelenés évszáma és több technikai adat – ívszám, példányszám stb. – szerepel). A katalógus külön fejezetben – minden fejezet végén névmutató! – közli a magyar, a német, a román, a szerbhorvát, az ukrán, a szlovák, az orosz és a jiddis nyelvű kiadványokat. Egy-egy fejezetet műfajok szerint tagolnak, a fejezeten belül az adatok sorszámozása folyamatos. Így könnyen megtudható, hogy a *Kriterion* a tárgyalt időszakban 1015 magyar nyelvű, 322 német nyelvű, 68 román nyelvű, 116 szerbhorvát nyelvű, 80 ukrán nyelvű, 2 szlovák nyelvű, 1 orosz nyelvű és 27 jiddis nyelvű könyvet adott ki.

A magyar nyelvű kiadványok adatai közt tallózva több érdekességre bukkanhatunk. A legsikeresebb és nyilván legolvasottabb magyar író Sütő András, kinek 1970 és 1979 közt hat magyar nyelvű műve jelent meg; az *Anyám könnyű álmodt ígér* négy kiadásának össz-példányszáma 91 200. Bálint Tibor (*Zarándoklás a panaszfalhoz*, 1978. 31 000 példány), a zsögödi emlékiratait közreadó Nagy Imre (*Főljegyzések*, 1979. 30 000), Kányádi Sándor (két verseskönyve, a *Fától fáig*, 1970., illetve 1972; és *Szürkület*, 1978. 24 750 példányban jelent meg), az aforizmáit egybegyűjtő Horváth Imre (*Virágok mestersége*, 1976. 9 000) és a fiatal költő, Farkas Árpád (*Alagútak a hóban*, 1979. 8 450) érezhet maga mögött nagy olvasótáborot.

A romániai magyar írók anyanyelvükön kívül elsősorban a román olvasó előtt ismertek. A tíz év alatt többek közt Ady Endre, Áprily Lajos, Dsida Jenő, Kós Károly,

Karácsony Benő, Asztalos István, Markovits Rodion, Nagy István, Tabéry Géza, Méliusz József, Bálint Tibor, Kuncz Aladár, Sütő András, Király László egy vagy több művét (könyvét) fordították le románra.

A katalógusból kitűnik, hogy a Kriterion nem csupán a szépirodalomra fordít nagy figyelmet. Néprajzi és egyéb tudományos művei – ezek közül is kiemelkedik Szabó T. Attila *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tára* – az országhatáron túl is kedveltek és ismertek, fontos részei az egyetemes magyar művelődésnek.

Szakolczay Lajos

Chmel, Rudolf: Két irodalom kapcsolatai.

Fordította Zsilka Tibor. Madách Kiadó, Bratislava, 1980. 260 l.

A két irodalom a magyar és a szlovák. A pozsonyi szlovák irodalomtörténész eredetileg 1972-ben szlovákul megjelent tanulmánykötetét veheti kézbe most magyar nyelven az olvasó. Az összehasonlító irodalomkutatás korszerű módszereivel tesz kísérletet a szerző a két irodalom sajátos kapcsolatrendszerének megrajzolására. A több száz éves magyar–szlovák együttélés, a közös állam, a kulturális szimbiózis, a modern nemzeté válás korának ellentétei következtében irodalmaink kapcsolatai egyedülálló módon alakultak. Épp a történelmi kapcsolatok ellentmondásai és eltérő értelmezése miatt irodalmi érintkezéseink értékelésébe is számos előítélet szivárgott át mind nálunk, mind a szlovákoknál. Rudolf Chmel ezért múlt századi irodalmi kapcsolataink vizsgálatakor mindenekelőtt az irodalom szempontjait igyekezett figyelembe venni.

Öt fejezetben tárgyalja a két irodalom kapcsolatait. Az első tanulmány a kutatók hagyományáról és jelenlegi (a hetvenes évek elejéig) helyzetéről ad áttekintést. A második fejezet címe: Szlovák–magyar kettős irodalmiság. Itt foglalkozik a szerző az általa bevezetett, termékenynek mutakozó új kategóriával, a kettős irodalmisággal (biliterárnost); azzal a jelenséggel, hogy bizonyos időszakokban – elsősorban a múlt század második felében, és századunk elején – a szlovák olvasó magyar nyelvismerete következtében egyszerre volt fogyasztója a szlovák és a magyar irodalmi termésnek, így azután, ha bizonyos típusú művek nem álltak anyanyelvén rendelkezésére, olvasói szükségletét magyarul elégítette ki. A következő tanulmány az irodalomkritikai fogadtatást vizsgálja, mint a kapcsolat fontos összetevőjét, a negyedik részben pedig a fordítás szerepét veszi szemügyre. Kötetének utolsó fejezete (vagy tanulmánya, hiszen az egyes dolgozatok magukban is megállnának) a nemzetek feletti irodalmi szintézisek problémakörével foglalkozik, hogy a világirodalmon belül milyen elvek alapján lehet elkülöníteni nemzeti irodalmak meghatározott csoportjait.

A bemutatott anyag, a termékeny kérdésföltevések Chmel munkáját mindenképpen a szlovák–magyar kapcsolat kutatás fontos alapozó művévé teszik. Olyan ösztönző hatású munkákról van szó, amely – ha némelykor más hangsúlyokkal is, mint a hazai kutatások – figyelmeztet az ez után elvégzendő feladatokra is.

Kiss Gy. Csaba

Cholnoky Viktor: Trivulzió szeme, A kísértet.

Sajtó alá rendezte: Fábri Anna. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 527 + 515 l. (Magyar Hírmondó)

A Magyar Hírmondó sorozatban Fábri Anna rendezte sajtó alá, látta el jegyzetekkel és utószóval Cholnoky Viktor elbeszéléseinek és újságcikkeinek gyűjteményét. Életművének mindmáig ez a legteljesebb, legalaposabb kiadása, melynek megjelentetése azért is igen fontos tett volt, mert Cholnoky Viktort kivételes jelentőségű írónak tartották kortársai – közöttük például Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Szini Gyula –, utóbb azonban ő is osztozott a századvég tragikus sorsú „ködlovagjainak” sorsában. A kétkötetes gyűjtemény végre helyére állítja az elbeszélőt is, a gondolkodót is, mert hiszen újságcikkeiből a világ jelenségeire érzékenyen figyelő, azokat értelmezni szándékozó íróegyénséget ismerhetünk meg.

Íróvá csak a század elején lett, elbeszéléseinek első kötete két évvel halála előtt jelent meg. Jóformán elnyelte a század végén rohamos léptekkel növekvő és terjeszkedő főváros nyüzsgő, nyugtalan életformája, melybe ő teljes lendülettel vetette bele magát. A gombamód szaporodó, új és új ismeretek közlésével vetekedő napilapok ekkoriban alakították ki azt a jellegzetes újságíró-attitűdöt, melyet ő oly szívesen gyakorolt, s az utána következő nemzedék nagyjai – például Ady Endre és Kosztolányi Dezső is – kipróbáltak. A cikkeket tartalmazó *A kísértet* című kötet *Az a Budapest...* című ciklusának írásai bizonyítják leginkább, hogy a dunántúli konzervatív környezetből származó Cholnoky Viktor fenntartás nélkül adta át magát a századvég hangulatainak, törekvéseinek. Ezekben az apró, sokszor rögtönzészzerű feljegyzésekben is tetten érhetjük tehetségének legjellemzőbb összetevőit: finom megfigyeléseit, fogalmi pontosságra törekvő kifejezésmódját s szinte minden új felfedezés iránt megmutatkozó mohó érdeklődését. *A közelgő homunkulusz* című ciklusba gyűjtött cikkeiben felizzó lelkesedéssel számol be a tudomány új eredményeiről, s az emberi bátorság egyszerű példáiról. S ha elbeszéléseinek alapján azt hinnénk, nem érdeklődött kora fontos eseményei iránt, csak az elomló hangulatok foglalkoztatták képzeletét, sokszor novellává finomodó cikkei alaposan rációfolnának erre a vélekedésre, hiszen jónéhány írása a bizonyossága, hogy pontosan látta a századvégi magyar életforma ellentmondásait, s aligha merészség azt feltételeznünk, hogy épp ennek túldimenzionált reménytelenség-érzésével szemben alakította ki saját novellaformáját, melynek egyik leglényegesebb alkotó eleme a képzelet világába való menekülés gesztusa. S ha elbeszéléseiben csodálatos tájakat kalandoz be is Trivulzió történeteinek nyomán, cikkeiben megmarad a mindennapos környezet ábrázolójának. Elsők között fedezte föl, hogy a főváros akkori külső kerületeinek lassú változása: átrendeződése milyen izgalmas írói témákat rejt magában. Budapestre költözve polgári életének óráit a Ferencvárosban, az ottani kiskocsmákban töltötte, s itt, a részeges szállítómunkások, egzisztenciájuk vesztett csavargók előadásából merítette jónéhány novellájának eseményeit.

Csáth Géza és a két Cholnoky, László és Viktor mutatják a legjobb példáját annak, hogy a századelő irodalmában is voltak alkotók, akik mesterséges eszközökkel – az alkohollal vagy kábítószerrel – igyekeztek kiszélesíteni az ihlet terét. Felfokozott állapotban, különleges élethelyzetben írták elbeszéléseiket, melyek vagy ennek az állapotnak rajzai – mint Cholnoky László jónéhány elbeszélése –, vagy ebből kiindulva

kalandoznak az élet olyan rétegeiben, olyan adottságai között, melyeket másként alig-ha lehet ilyen életszerűen ábrázolni. Cholnoky Viktor visszatérő kitétele a „foszforeszkáló álom”. Hősei álom és ébrenlét peremén egyensúlyoznak, a cselekményben pedig minduntalan egybejátszik a valóság és annak „égi mása”, melyet az írói képzelet teremt a maga szuverén törvényei szerint. Ez a nemzedék, s mindenekelőtt éppen Cholnoky Viktor mutatta nagyszerű példáját az epika felbontásának, amikor a cselekmény hagyományos menetét elmélkedő részekkel szakította meg, s leírásaiban szándékosan költői eszközöket alkalmazott. Hősei könnyedén váltogatják alakjukat, mintha azt akarnák példázni, hogy az esendő földi élet olyan keret, melyet értelemmel és tartalommal csak a fantázia csapongó játéka tekinthet. A hétköznapi ember jóvátehetetlenül része lesz a lét gépies, embertelenítő forgatagának, annak az „automatának”, melyről egyik izgalmas novellája szól. De egy szerencsés pillanatban énünk jobbik lehetőségére ismerhetünk, s azt kell kiteljesítenünk; jóllehet az író némi ironikus távolságtartással érezteti ennek képtelenségét is. A saját, reménytelenül elrontott életének tapasztalatai azt sugallták Cholnoky Viktornak, hogy az élet egésze igazságtalan, s a hétköznapi létben megtapintható eszmények relatívek. (Az igazság relativitásáról szól például *Az agorán* című elbeszélés.) Az embernek tehát ki kell építenie magában a védekezés lehetőségeit, melyek akkor lehetnek a legeredményesebbek, ha a költő tekintetével vesszük számba a világot, s a képzelet játékaival népesítjük be a fakó tények létrendjét. S hogy ez maga is a valóság illúzióját kelti, azt azzal az írói eljárással érte el, hogy álomi novelláiba is belopta a mikrovilág pontos, hitelesítő tényeit. Egy-egy leírása, jellemzése mutatja, hogy a képzelet tájain bolyongó írói ábrázolásmódja erős szálakkal kötődött a realitásokhoz. Ez a kettősség teszi igazán izgalmassá elbeszéléseit; melyek kortársai számára is mintának számítottak, s a harmincas években, a „harmadik nemzedék” álomkultuszának idején keltek új életre. A kétkötetes gyűjtemény mindenestre nagyszerű alkalmat ad arra, hogy Cholnoky Viktor legendáját felfejtve művészetének minden összetevőjére, az álomira és a valóságosra is egyforma nyomatékkal figyeljünk.

Rónay László

Carla Corradi: Bibliografia delle opere in italiano di interesse finno-ugrico. Volume I. Sezione ungherese.

Az Istituto Universitario Orientale kiadványa, Napoli, 1981. 151 l.

Érdeemes kiadvánnyal bővült az olaszországi magyarságtudomány információs bázisa. A finnugor vonatkozású olasz nyelvű publikációk bibliográfiájának magyar kötete nem előzmény nélküli munka. Korábban *Pálinkás László* gyűjtötte egybe a magyar tárgyú irodalmi, drámai fordítások, tanulmányok, cikkek, szakdolgozatok adatait – a múlt századtól kezdve 1968 végéig. (Ez szintén Nápolyban jelent meg.) *Carla Corradi* munkája nemcsak ezeket az adatokat egészíti ki s gyűjti tovább 1978 végéig, hanem ki is tágítja a vizsgálódás körét – a folklorisztikai és finnugrisztikai publikációk irányába. A vállalkozás más tekintetben is minuciózus: az adatgyűjtéshez nemcsak a könyvek, szaklapok és tekintélyesebb orgánumok, hanem a napilapok és az alkalmi kiadványok is forrásul szolgáltak. Egyetlen szükséges és érthető megszorításként a szerző kizárta az

egyenként, elszórtan megjelent novella- vagy versfordításokat. (Több vers vagy írás megjelenése természetesen már szerepel a bibliográfiában.)

A névmutatóval ellátott kötet – amelyet haszonnal forgathatnak mind a hazai, mind az itáliai szakemberek – egyben irodalomszociológiai szempontból is érdekes. A filológiai adatok szentvelen pontossággal mutatják a magyar irodalom itáliai fogadtatásának arányait, vetületeit: a korszakok ízlését, tematikai érdeklődését, műfaji vonzalmait, vagy éppen a személyes kapcsolatok arányátalakításait. Érdekes egyrészről például a 20-as, 30-as évek viszonylagos magyar divatja – a számszerűség tekintetében; megdöbbentő viszont a minőségi igény oldaláról. (A könnyű irodalom meglepően nagyarányú befogadásra talált.) Megnyugtatóbb a szakirodalmi kapcsolatok alakulása. És híven kirajzolódnak néhány áldozatkész magyar italianista több éves, kitartó szakmai és nevelő munkájának eredményei.

Szkárosi Endre

Dr. Czeizel Endre: Az orvos-genetikus szemével.
Minerva, Budapest, 1980. 347 l.

A tanulmánykötet a természet- és társadalomtudomány mezsgyéjén született. Czeizel Endre a biológus, a genetikus szemével igyekszik megváltatni műalkotásokat, életműveket, sorsokat. A népszerű formában megírt esszék három téma köré csoportosulnak.

Az elsöben a természettudományos és humán műveltség kapcsolatát vizsgálja. Mit tudott *Madách Imre* és *József Attila* kora biológiai eredményeiről? A központban – természetesen – az öröklésről tudottak állnak, de a frenológia, a determinizmus, a lamarckizmus, a „nature-nurture” gondolata, és más tudományos eredmények tükrözödését is vizsgálja. A költő spontán-tudatosan az élővilág jelenségeit metaforákká emeli. Miként állítják ezek ki a természettudós olvasatát? (Gondoljunk József Attila verseire: *Óda, A Dunánál.*) A természettudományos, a biológiai műveltség nemcsak anyaga lehet a műalkotásnak, hanem fontos formai-tartalmi eleme is, ebben adnak, főleg módszertani segítséget Czeizel írásai.

A másik témakör biográfiai és alkotáslélektani jelentőségű. Ezekben a tanulmányokban a tehetség, a génusz sajátosságait elemzi az orvos-genetikus. A zenei tehetség öröklődése az *Erkel* család példáján, a véletlen szerepe az öröklődésben: *Petőfi Sándor*, a zseniális alkotó konfliktusai saját korával: *Kondor Béla* – ezek talán legérdekesebb vizsgálódásai Czeizelnek. Egyszerre próbálja rehabilitálni és racionalizálni a romantika zseni-felfogását: a tehetség különös adottság, de oka, magyarázata van.

A tanulmányok harmadik csoportja a betegség és az alkotás kapcsolatát járja körül néhány példával. *Ady Endre* hat ujjja, *Széchenyi István* neurózisa, *Csontváry* és *Gulácsy* skizofréniája, *Vörösmarty Mihály* időskori magas vérnyomása és érlemeszedése hogyan befolyásolta, vagy hogyan nem befolyásolta alkotóerejüket, műveiket?

Czeizel Endre tanulmányai nemcsak a furcsaságok iránt érdeklődők, de a kutatók számára is hasznosak lehetnek kérdésfeltevéseikkel, sőt megoldási kísérleteikkel is.

Katona Imre József

Czímer József: *Színház és irodalom.*

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 315 l.

„...soha még drámai literatúra nem virágzott színház nélkül; ellenben hol színi élet van: jeles s részint nagy s remek művek állottanak elő”. Czímer József, ha nem is idézi Vörösmarty Mihály 1837-ből való szavait, dramaturgként és szakíróként egyaránt azok szellemében munkálkodik. Új kötetében is, amelynek gerincét 1975 és 1978 között írásai adják, egyszerre vitatkozik az irodalomcentrikus, a drámát mindenek fölé helyező állásponttal, a színház önálló művészeti elveinek érvényesítéséért (a *Bánk bán* Illyés Gyula-átigazításának kapcsán) és a drámát pusztá szövegnek alábecsülő rendezői felfogással (Katona Ferenc könyvének bizonyos megállapításait vitatva). Hozzátehetjük: Czímer – a modern, korszerű színházért dolgozva – egyetlen mondatában sem felejt el, hogy a mai magyar színházi kultúra történeti képződmény. Joggal vette fel tehát a kötetbe a mai vitákat ellenpontozó tanulmányát 1954-ből (*Színházi munkánk állami vezetése*), továbbá a Déryné Színház problémáit a „hősi helyzet” elmúlásával elemző, intézkedést sürgető 1966-os írását (*Színház a magyar fahun*). Kivált az utóbbi szolgál az államosítást követő helyzet pontos, a történeti szükségszerűséget megvilágító leírásával, a színházi kultúrforradalom eredményeinek felvonultatásával, majd a mindennapi művészi kompromisszumokat újratereztető problémák ábrázolásával – röviden, a felszabadulás utáni színházi élet egy fontos szeletének sokszempontú folyamatrajzával.

Ma már – néhány év tapasztalatai alapján – tudjuk, hogy a *Bánk bán* átigazítása nyomán kibombant vita (a sokadik nemzeti drámánk körül) hasznos és jó vita volt. Színházi előadások igyekeztek érvelni az új szövegváltozat mellett, és ennél is többet könyvelhet el a tudomány: Pándi Pál könyvvé érlelte kommentárjait, más kutatók pedig megkezdték a dráma színháztörténetének pontosabb újraírását. Mindez Katona József műveinek készülő kritikai kiadásában összegeződik majd – és ebben tagadhatatlan szerepe volt Czímer olvasatának, amely Illyés Gyula számára is segédeszközüül szolgált (*A Bánk bán színszerűsége*).

Ha az említett írások közvetetten emlékeztetnek elvégzendő tudományos feladatokra az irodalom-, a dráma- és a színháztörténet tárgyköréből, addig a *Németh László drámáirása* című rádióelőadás és a *Levél Molnár Ferenchez* című esszé a magyar drámatörténet hiánylistájának elsőrendű tételei közül való. Csak sajnálható, hogy az előbbi Czímer nem írta tovább kötete számára. Az elmúlt két évtized színházi bemutatóinak sorjázó évszámai és imponáló közönségadatai bizonyítják, hogy Németh László drámái megszűntek „papírszínház”-nak lenni. A „gondolati drámának” azóta méltó követője is akadt a magyar glóbuszon, Sütő András személyében, s ez a tény a drámatípust tüemeli az egyedi írói életmű érvényességi körén. Párhuzamosan a gyakorlattal, azonban nem történt meg az általánosítás: máig hiányzik e sajátos dramaturgia eszköztárának tudományos leírása, elemzése és az ennek megfelelő színházi effektusrendszer feltárása. Magyarán: folytatni kellene Németh László műhelytanulmányainak elmélyült elemzését, azok színvonalán. Nem volna tanulságok nélkül való egy alapos Molnár Ferenc-dramaturgia megírása sem. A világszínpadon legtöbbet játszott magyar szerzőről lehet fitymálva beszélni, lehet őt gyűlölni, közönségvonzásáért irigyelni, mint az esszébeli hivatalnok teszi – de hallgatni róla, eszközeit megfajtatlanul és hasznosítatlanul

hagyni tékozlás, a mai drámaírók kárára. (A színháztörténész hozzáfűzheti: ugyanez a finnyáság tartotta távol a kutatókat a 19. század sikeres drámaíróinak, Kisfaludy Károlynak, Szigligeti Edénei és Csiky Gergelynek életművétől is.)

„Könyvdráma nincs. Ha a dramatisálás a drámaírás szándékával történt, csak rossz dráma van és jó”. – idézi a kötet Németh Lászlót. Czimer József problémaérzékeny, gondolatébresztő könyve, a dramaturgia feltárható és így megtanulható mestersegére hivatkozva, azért íródott, hogy a mai arány eltolódjon, a jó drámák javára.

Kerényi Ferenc

Csanda Sándor: Fábry Zoltán.

Madách Kiadó, Bratislava, 1980. 180 l.

Csanda Sándor könyve nem monográfia, hanem Fábry Zoltán kritikusai, publicisztikai és irodalomszervezői munkásságával kapcsolatos tanulmányoknak az életmű időrendjét is követő füzére. Módszere a részletező, bő idézetekkel operáló filológia. Sok – korábban ismeretlen – levelet és figyelmen kívül hagyott Fábry-cikket felhasznál, s ezek alapján igyekszik egy-egy ponton gazdagítani a Fábry-életmű ismeretét. Nem törekszik elméleti általánosításokra, az egyes Fábry-írásokat keletkezésük sorrendjében részletesen ismerteti. A Fábry-levelezés beható ismerete elsősorban Fábry és Földes Sándor, Győry Dezső, Szalatnai Rezső, Gaál Gábor, Dienes László, Balogh Edgár személyes és irodalompolitikai kapcsolatának az eddigieknél árnyaltabb bemutatásában válik hasznára. Részletesen dokumentálja Fábry és Az Út, a Magyar Nap, Korunk kapcsolatát. *A harmadvirágzás kritikusa* című tanulmányból különös módon teljesen hiányzik Fábry hatvanas évekbeli munkásságának éppen az a fejezete, amelyikben a csehszlovákiai magyar irodalom kibontakozását fellendítő regények (*Dobos László: Messze voltak a csillagok, Rácz Olivér: Megtudtam, hogy élsz*) tanulmányméretű elemzését nagyobb összefüggésekben végzi el Fábry Zoltán. Az *Összefoglaló értékelés* a megelőző tizenkét tanulmány kivonata, többnyire szözszerinti annotálása. A tanulmányokban Csanda Sándor nagyon gyakran tesz helytálló kritikai megjegyzéseket Fábry Zoltán irodalomszemléletéről egy-egy konkrét kérdéssel kapcsolatban, ezekkel a vitahatátlan megállapításaival ütközik az összegzésnek az a tétele, hogy Fábrynak „kitűnő ízlése volt”.

Görömbei András

Edit Császár-Mályusz: The Theater and National Awakening.

Hungarian Cultural Foundation, Atlanta, (USA), 1980. 349 l.

A kötet alcíme (East-Central Europe) egyszerre utal a téma körülhatárolására és a szerző ezúttal is közvetett munkamódszerére. Mályuszné Császár Editet – korábbi tanulmányaihoz, köteteihez hasonlóan – a magyar teátrum múltja mindig kelet-közép-európai összefüggésben, jelesen a Habsburg-birodalom egészében foglalkoztatja; a szín-

játszás hivatássá válását, 18.-19. századi fejlődését, stílusjegyeit, jelentőségét a polgári nemzetté válás folyamatában magyar, osztrák és cseh példákon egyaránt vizsgálja. E módszer – az amerikai érdeklődő számára, aki olykor a népek masszájának vagy afféle európai egyesült államoknak látja az egykori birodalmakat – alighanem az egyedül célravezető.

A kötet gerincét az 1780-tól 1825-ig terjedő időszak színháztörténeti rajza adja. Cseh vonatkozásban forrása az akadémiai színháztörténeti kézikönyv. Osztrák színházakról és színjátszásról szólva már nemcsak az élenjáró ausztriai (egyetemi és akadémiai szinten vitt) színháztudomány eredményeire támaszkodhat, hanem saját, ottani forráskutatásaira is. A magyar dráma korai fejlődéstörténetére, a Habsburg-birodalom kialakulására azonban a megadott évkört előzően is kitekint a szerző, a kötet epilógusa pedig röviden vázolja a 19. század végéig ható főbb színházi tendenciákat. Mályuszné (hazai közgyűjteményeink egyik legalaposabb kutatója-ismerője) sikerrel, törés nélkül építette be könyvébe korábbi tanulmányainak megállapításait, olykor szövegét is, mint például a *Kelemen László* színházáról szóló, alapvető fontosságú fejezetben. Az amerikai érdeklődőnek nagy segítséget nyújthat az egyes fejezetek végére illesztett jegyzetanyag, a fontosabb személyiség rövid életrajza éppúgy, mint a továbbvezető bibliográfia.

Az angol nyelven megjelent, régvárt színháztörténeti áttekintést üdvözölve, két dolgot sajnálhatunk: a fordítás nyelvi ellenőrzésének elmulasztását, és hogy az 1978-ban utószavazott, 1980-ban megjelent kötet jegyzetanyaga 1971-ben lezárult. Ezért nem szerepelhet benne – többek között – Sötér István, Pándi Pál és Orosz László Katona-kutatásainak több kötetnyi eredménye, Staud Géza színháztörténeti bibliográfiája, Cenner Mihály színész-ikonográfiája, Enyedi Sándor két könyve az erdélyi magyar színészetéről, s így a két másik (osztrák és cseh) nemzeti művelődéssel egybevetve, a magyar kutatások állásáról a valóságosnál kedvezőtlenebb kép alakulhat ki a külföldi olvasóban.

K. F.

Géza Csáth: The Magician's Garden.

Selected and with an introduction by Marianna D. Birnbaum. Translated by Jascha Kessler and Charlotte Rogers. Columbia University Press, New York, 1980. 205 l.

Csáth Géza a századvég többi kismesterével, Thury Zoltánnal, a két Cholnokyval, vagy Gozdsu Elekkel méltatlanul mellőzve porosodott régi kiadásokban az antikváriumok raktári polcain egészen a hatvanas évekig. Érthető és szomorú volt az egyszerre. Mivel legtöbbjük fiatalon halt meg, saját korukban hamar elfelejtették őket, később pedig úgy vélték a kortársak, hogy nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket – nem írták meg a „nagy művet”. A második világháború után viszont egyenesen fekete listára kerültek, hiszen egyikük sem nagy horderejű társadalmi problémákat feszegetett, hanem a lélek belső rezdüléseit ábrázolta kisstílusú, kisvárosi körülmények között. A hatvanas években azután újra felfedezte őket az irodalmi közvélemény, ma pedig méltán mondhatjuk, hogy egyenesen kultuszuk támadt, s egymás után jelennek meg válogatott műveik.

Leginkább igaz ez Csáth Géza esetében, bár az ő kultuszát némi lokálpatriotizmus is táplálja: összes műveit ugyanis Újvidéken adták ki, de kiadták ugyanott műveinek és a rávonatkozó irodalomnak, a körülményekhez képest teljes bibliográfiáját is. Magyarországi újrapublikálása, bár korántsem újrafelfedezése, Illés Endre érdeme: az ő gondozásában jelent meg az első Csáth válogatás 1964-ban, s Jugoszláviában pedig Dér Zoltán gondozza nagy körültekintéssel és hozzáértéssel Kosztolányi tragikus sorsú unokatestvérének irodalmi hagyatékát. Csáth Gézának 1913 és 1964 között nem jelent meg kötete, tehát több mint félszázadig tartó tetszhalál után támadt új életre, s azóta számos válogatásban és gyűjteményes kiadásban látott napvilágot.

Csáth Géza magyar nyelvterületi reneszánsza azonban nem indokolhatja egyértelműen angol nyelvű kiadását. Miért vállalkozott tehát a Columbia University Press arra, hogy angol nyelvű válogatást adjon ki Csáth Géza novelláiból? Érdemes ezen eltöprengeni előjáróban, hiszen Csáth Gézának ez az első idegen nyelvű kötete, ha életében megjelent német nyelvű tanulmányait nem számítjuk. Angolul eddig csupán hébe-hóba jelent meg, egy-egy antológiában, s a *New Hungarian Quarterly*-ben összesen talán három-négy írása. Mivel tehát a kiadók nem figyelhetek fel korábbi sikereire, feltehetjük, hogy a Columbia University Press figyelmét Csáth Géza eredeti hangú novelláira a kötet szerkesztője *Birnbaum Marianna* hívta fel, akinek a nevét Elek Arturról írott monográfiája és Janus Pannonius kutatásai révén ismerik a szakmában, s aki a kaliforniai egyetemen Los Angelesben tanít magyar irodalmat.

Öröm Csáth novelláit angolul viszontlátni, hiszen az irodalmárok egy lelkes csoportja mindig is harcolt Csáth Géza elismeréséért. *Birnbaum Marianna* bevezető tanulmánya azt bizonyítja, hogy ő is ehhez az értő kisebbséghez tartozik; majdnem két íves esszéje megérdemelné, hogy magyarul is megjelenjen, mert nincs kizárva, hogy a legjobb amit Csáth Gézáról írtak. Nemcsak azért mert biztos kézzel helyezi Csáth Gézát a Monarchia végnapjai alatt jelentkező hasonló osztrák és cseh törekvések madártávlati perspektívájába, hanem főként azért mert tanulmánya érzékeny elemzése Csáth írói világának. Sorra veszi Csáth figuráit és alkotói fogásait, s ezekből számos, Csáth életművének egészére érvényes következtetésre jut. Különösen releváns amit Csáth nőalakjairól, vagy a novellákban szereplő gyerekekről mond, s amit Csáth pszichológiai felkészültségéről és stílusideájáról állapít meg.

Ugyanezt nem mondhatjuk fenntartás nélkül arról, amit *Birnbaum, Csáth Géza* és a kábítószeres viszonyáról ír: ez ugyanis a hagyományos közfelfogást tükrözi csupán. Semmi kétség nem férhet hozzá, hogy végkövetkeztetésben helytálló a kép: az ópium rombolta össze Csáth idegrendszerét, talán ez volt a felelős felesége meggyilkolásáért, és egészen biztosan Csáth Géza öngyilkosságáért. Valamit azonban nem szabad felednünk, éppen az oly divatos „kábitószerkultúra” fényében. Kétségtelen, hogy Csáth Géza egészen kivételes művészi szenzibilitással rendelkezett, de ennek ellenére megkockáztatható az a feltevés, hogy a kábítószeres „tudattágító” hatása nem múlt el nyomtalanul Csáth Géza idegeiben; hogy befolyásolta és színezte képlékenységet, hogy felszabadító hatással volt magánjellegetű és társadalmi tabuira – hiszen Csáth olyan novellákkal lepte meg olvasóit, mint például az „Anyagyilkosság”, aminek a magyar irodalomban nincsenek előzményei. Tilalmakat, gátlásokat, inhibíciókat oldott fel benne a morfium s cserébe az egészségét adta. Merjük tehát kimondani: Csáth Géza érett művészete a kábítószer hatásának is terméke. De Quincey-nél vagy Coleridge-nél ezt senki nem vonja kétségbe.

A kötet huszonnégy írást tartalmaz, ezeknek nem mindegyike novella, némelyiket talán „esszé-novellának” lehetne nevezni, a manapság divatos „esszéregény” analógiájára. Idesorolnám az „Ópium” című írását például, amiben éles elemzőkészséggel tisztázza viszonyát a kábítószerhez. Az itt leírt feltételeket érthetően nem tudja betartani, s ezért lett szükségszerűen saját kísérletezésének az áldozata. Birnbaum Marianna válogatása egy kivétellel mind megtalálható Illés Endre kötetében (*A varázsló halála*, 1964) és kitűnő keresztmetszetét adja Csáth írásművészetének. Csupán „A vörös Eszti” című novellát hiányolom a válogatásból, nemcsak mert a kedvencem, de mert kitűnően illusztrálta volna Birnbaum tételét Csáth nőalakjairól és a gyerekekről is. Kár tehát, hogy kimaradt.

Jaschna Kessler és Charlotte Rogers fordítása igényes és igen választékos stílusú. Sajnos a „művesség” igénye gyakran érződik a fordításokon, olykor kissé mesterkéltek a megoldások, olykor mintha Csáth stílusát igyekeznék „feldobni”. A gördülékenyebb angol mondatok mintha el-elpottyantanának valamit útközben. Hosszú, leíró részekben talán bocsánatos bűn, ha a mondatokat helyenként újraszabják. Csáth Géza esetében sajnos átritvizálja a mondatok sajátos, szaggatott menetét, Csáth finompengéjű, orvosi precizitással vezetett műszerét tévutakra tereli; s angolul sem éri el a kívánt hatást, helyenként inkább ellaposítja a szöveget, helyenként pedig feloldja a mondatok dinamikus feszültségét, s ezzel lényegbevágó kárt okoz.

A kötetet így tehát csak első lépésnek tekintjük ahhoz, hogy Csáth Gézát megismerje az angol vagy amerikai olvasó. Jószándékban és figyelmes igyekezetben nem volt hiány a fordítók részéről, tehetségük azonban nem bizonyult elégségesnek. A könyv kiállítása – ami a magyar nyomdaipart dicséri – igen tetszetős; betűtípusok, kötéstervezés, védőborító egyaránt csábít az olvasásra. Ráadásként kapjuk *Sassy Attila Ópiumálmok* című tusrájz sorozatának reprodukcióját. Sassy Attilát személyesen ismertem Csáth; nemcsak kortársak voltak, kedvelték is egymást és Sassy szecessziósan erotikus, Beardsley-re emlékeztető vonalvezetése hangulatosan illusztrálja a magyar századvég, Csáth Géza világát.

Czigány Lóránt

J. Lajos Csóka OSB: Geschichte des Benediktinischen Mönchtums in Ungarn.
Ungarisches Institut, München, 1980. 461 l. (Studia Hungarica, 11.)

A közelmúltban elhunyt bencés tudós 1971-ben Budapesten adta ki *Szent Benedek fiainak világtörténete – különös tekintettel Magyarországra* című kétkötetes munkáját. Ennek Magyarországra vonatkozó részei jelentek most meg német fordításban a müncheni Ungarisches Institut jóvoltából (egyúttal a Studien und Mitteilungen des Benediktinerordens c. sorozat tagjaként is). A német kiadás így a benedekrend ezeréves magyarországi történetének összefoglalását adja, az eredeti magyar kiadáshoz képest bővítve és kiegészítve, adatok és tudományos apparátus tekintetében jelentősen gazdagítva. A történeti, művelődéstörténeti és irodalomtörténeti kutatásnak erre a német kiadásra kell támaszkodnia a jövőben.

Csóka Lajos munkája az első szintetikus igényű modern összefoglalása a témá-

nak Erdélyi László és Sörös Pongrác nehezen kezelhető s részben elavult monumentális munkája óta (*A pannonhalmi Szt. Benedek-rend története*, I-XII/B, Budapest, 1902-1916). A könyvnek mintegy fele a legrégebb, a tatárjárásig terjedő időszakról foglalkozik, melyet a szerző nem alaptalanul nevez bencés-korszaknak, egy további negyede a rend XVI. századi felbomlásáig terjed, s végül az utolsó negyedrészt tárgyalja a XVII. századi újraszerveződéstől máig tartó korszakot. Ezek az arányok megfelelnek annak a szerepnek, melyet a rend a magyar történelemben és kultúrában játszott. A rendkívül ökonomikusan, nagy erudícióval megírt, tényekben és információkban gazdag monográfia remélhetőleg hozzájárul ahhoz, hogy a magyar múlt kutatói jobban figyelembe vegyék a bencés rendtörténetnek a nemzeti történelem egésze szempontjából fontos tényanyagát. A XI-XII. századra vonatkozóan ez eddig is megtörtént, de már a XIV-XVI. század vonatkozásában alig-alig fordítottak a világi szakemberek figyelmet a benedekrendi adatokra, az ekkor kétségtelenül jelentősebb szerepet játszó koldulórendek mellett. Pedig Csóka könyve számos új vagy elfeledett tény közlésével, mellőzött magyarországi bencés szerzők bemutatásával e századok ismeretét is jelentősen gazdagítja. Ugyanezt mondhatjuk a barokk kort illetően is.

Érthető, hogy a szerző, aki életét és munkásságát Magyarország 997 óta fennálló legrégebb intézményéhez, a pannonhalmi monostorhoz kapcsolta, helyenként talán túlértékeli rendje, illetve múltbeli tagjainak szerepét. Azt azonban sajnálhatjuk, hogy azokban az esetekben (pl. Sabaria, vagy Árpád-kori latin irodalmi munkáink szerzőire vonatkozóan), ahol álláspontja gyökeresen eltér más szakemberek (ifj. Horváth, Györfy, Mezey stb.) eredményeitől, nem utal az eltérő megoldás lehetőségére, illetve egyéb vélemény létezésére.

Külön elismerést érdemel a könyv mintaszerű technikai kiállítása, s a gondos nyomdai munka. A számtalan magyar név szedése csaknem hibátlan; a kisszámú sajtóhiba jó részét pedig helyreigazítja a kötet végén levő Korrigenda.

Klaniczay Tibor

Csukly László: Babits Mihály és Esztergom.

József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya, 1980. 68 l. (Komárom megyei Honismereti Kiskönyvtár)

A Komárom megyei Honismereti Kiskönyvtár sorozatban jelent meg Csukly László *Babits Mihály és Esztergom* című tanulmánya. A könyv, jellegéhez híven, a költő életét és műveit megszabott irányból közelíti meg: Esztergomhoz való kapcsolatát vizsgálja. Itt az esztergomi Előhegyen vásárolt magának Babits 1923-ban egy kis telket, nyaralóval. Ez a hely menedéket, pillanatnyi nyugalmat nyújtott Babits számára. Számtalan versének ihletője, költészetének visszatérő motívuma lesz az esztergomi „csöpp kert”. De az előhegyi ház szellemi műhellyé is vált, Babits barátait, költő- és íróársait hívta ide vendégségbe.

Csukly László koncentrikusan szűkülő körökben járja körül témáját, előbb Babits szülőföldjének, Szekszárd környékének és az esztergomi tájnak hasonlóságát vizsgálja. Majd Babits alakját, egyéniségét idézi fel – a kortársak visszaemlékezéseinek se-

gítségével. A következő rövid fejezetben Csukly – szintén emlékezéseket idézve – Babits és Tanner Ilonka (Török Sophie) házasságáról, majd az örökbefogadott Babits Ildikóval kibővülő család életéről ír. Így jut el – az életrajz állomásait követte – az esztergomi ház történetéig. Végül az Előhegy-ihlette verseket sorolja föl, megállapítva a bennük előforduló közös motívumokat (idill, menekülés, barlangkert- és sziget-motívum). Babits súlyos betegségét, utolsó éveinek munkáját, s a legutolsó, már halálos betegen Esztergomban töltött nyarat idézi fel a következő fejezet. A kötet a Babits-ház viszonzásos utóéletének feltárásával zárul.

Kelevéz Ágnes

Deák Tamás: Káprázat és figyelem.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 279 l.

A kolozsvári Deák Tamás *Káprázat és figyelem* című kötetének esszéi világirodalmi kalandozásokról számolnak be: Terentius, Cervantes, Goethe, Kleist, Hoffmann, Gogol, Poe, Dosztojevszkij, Ibsen, Thomas Mann, Hermann Broch és Borges munkásságáról vagy valamelyik jelentősebb művéről adnak képet. Tekintélyes irodalom- és művelődéstörténeti tájékozottság alapozza meg Deák Tamás elemzéseit és következtetéseit, nemcsak hőseinek életéről és munkásságáról tud mindent, hanem társadalmi és szellemi környezetükről is. Szolgálhatnának közművelődési célokat ezek a tanulmányok, hiszen nem egy közülük mint tájékoztató bevezetés vagy utószó látott napvilágot, céljuk mégsem ez: Deák Tamás tollán még a bevezetéseknek és utószavaknak is távlatosabb feladata van.

Esszéi személyes vonatkozásban gazdagok: jól kitapintható az a hatás, amelyet olvasmányai tettek reá, érzékelhetők személyes vonzalmai is, például Goethe, Thomas Mann és Kosztolányi iránt. A romániai magyar irodalmat két arcképtanulmány képviseli: *Horváth István*ról, a tragikus körülmények között elhunyt költőről és *Méliusz József*ről, a nemzetiségi irodalom e sokáig társtalannak vélt képviselőjéről. Horváth István költészetének fejlődését vizsgálva Deák hiteles képet ad arról az útról, amelyet a paraszti származású költő tett meg az ösztönös népiességtől a modernebb költői tudatosságig, Méliusz Józsefről írott esszéjében pedig találó módon határozza meg az írói egyéniség karakterét. „Méliusz – olvassuk – a szó történelem-feletti értelmében protestáns egyéniség. A történelmi lét tűrhetlensége mint egy indulatos szellem türelmetlenségének alapvető élménye; ha úgy tetszik: a lét tökéletlenségének keserve egy szépségre és harmóniára sóvárgó lélekben – ez Méliusz József életének és műveinek önkínzó csapzottsága, s ezért önéletrajzi író, nem választásból”. Ez a lakonikus és találó megállapítás, úgy gondolom, valóban Méliusz József lázadó egyéniségének kulcsát adja meg.

Pomogáts Béla

Dénes Zsófia: Élet helyett órák. Egy fejezet Ady életéből. – Talán Hellász küldött.
 Kiadatlan levelek Ady Endréhez és más dokumentumok. A zárótanulmányt írta Kovalovszky Miklós. 4., bővített kiadás. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 272 + 28 számozatlan l.

Az Ady életében jelentős szerepet játszott nők közül többen is megírták visszaemlékezéseiket. Ám a Lédától, Brüll Bertától, Vészi Margittól, Sándor Lászlónétól vagy Csinszkától (hogy csak a legfontosabbakat említsük, méghozzá abban a sorrendben, ahogy beléptek a költő életébe) származó, jellegükben és terjedelmükben pedig igen különböző íráskorok az irodalomtörténet művelőinek körén kívül aligha tarthatnak számot komoly érdeklődésre. Egyetlen asszony akadt Ady szerelmei között, akinek e szerelemről szóló visszaemlékezése valódi sikerkönyv lett: Dénes Zsófia.

Könyvének, egy lebilincselő stílusú, vérbeli író munkájának története sem érdektelen. Az Ady-verset címéül választó visszaemlékezés 1940-ben jelent meg először, valószínűleg meglehetősen kevés példányban, mert a főlzabradulás után már könyvritkaságnak számított. Több mint negyedszázadot kellett várnia a „föltámadásra”, amíg 1967-ben újabb kiadása került a könyvpiacra, Kovalovszky Miklós bevezető tanulmányával és jegyzeteivel.

Népszerűségét mindenekelőtt az érdekesen elbeszélte és eseménydús történetnek köszönheti a könyv, melynek írói erényei nagy szolgálatot tettek annak érdekében, hogy a fogékony olvasók eleven és legfőbb vonásaiban igaz képet alakíthassanak ki maguknak Adyról, az emberről. Nem magyarázza meg ez a női kéz rajzolta kép irodalmunk korszakos jelentőségű alkotójának művészi teljesítményét, és nem szól annak eszmetörténeti vagy egyéb vonatkozásairól sem. A mindennapjait élő költő vonásai elevenednek meg rajta. De mindig érzékeltetni képes, hogy a gyakran és nem önhibáján kívül méltatlan helyzetekbe került és jellem- meg akaratgyöngöségre valló módon cselekvő embert, valamint az örökéletű műalkotások teremtőjét nem lehet megkülönböztetni egymástól. Az *Élet helyett órák* rajzolta Ady-kép hozzásegít, hogy megértsük, milyen belső tépettségen, a lehúzó erők milyen tömkelegén kellett úrrá lenni, hogy kerete lehessen ez az élet egy művekben testet öltő, szerves, noha természetesen soha nem ellentmondások nélküli egész létrejöttének.

A filológusnak ugyanakkor kötelessége rámutatni, hogy az Ady alakjának megelivenítésekor oly szerencsésen érvényesülő írói erények korántsem jellemzik mindazt, ami a könyvben a mellékalakokról olvasható. Kovalovszky Miklós igazán nem fukarkodik az elismeréssel, amikor az írói teljesítményt és annak összetevőit taglalja. De már ő is fölhívta rá a figyelmet, hogy a szerző nemegyszer az Ady-kutatás eredményeivel össze nem egyeztethető megállapításokat tesz. Mégpedig nemcsak egyes személyeket, mindenekelőtt Lédát jellemezve, de a tények elbeszélésekor is. Az utóbbiak közé tartoznak az Adyval kötendő házasságának meghiúsulásáról olvashatók. A költő öccsének és Bölöniknek életrajzi munkáira támaszkodva szögezi le a kísérőtanulmány, hogy „a tervezett házasság elsősorban Ady ingatagsága és kételyei miatt hiúsult meg”, nem pedig úgy, ahogyan Dénes Zsófia szeretné elhíttetni. Adyt és a szerzőnőt összeismertető találkozás Balázs Béla naplójából, valamint Papp Viktor visszaemlékezéséből is kiderül, hogy a megismerkedést éppúgy, mint a kapcsolatot és a házasságot az asszony akarta.

Lényegében ugyanezt erősítik meg a legújabb kiadás bővítőmunkáival szolgáló má-

sodik részében közölt dokumentumok: Dénes Zsófia levelei Adyhoz. A hasznos és értékes kiegészítés hozzájárul az Adyról festett kép hitelesebb tételéhez, ugyanakkor pedig igen jó bizonyítványt állít ki a szerelmes, majd a szerelmes asszonyból barátta lett Zsukáról, aki hosszú időn át jelentős helyet foglalt el a költő életében. Semmi szüksége sem lett volna tehát, hogy Ady halála után megszépíteni és fölnagyítani igyekezzék ezt a szerepet. Ez a törekvése, sajnos, többször kiütközik, s ezen a filológus Kovalovszky helyesbítő jegyzetei sem tudnak valamelyest segíteni ezúttal, mert elhagyták őket, noha a megelőző két kiadás szövegének mintegy 12 százalékát tették ki. Az író minél több vers állítólagos ihletőjeként próbálja magát föltüntetni, s eközben nem riad vissza megalapozatlan és bizonyítatlan állításoktól, meg manipulációtól sem. A bővítmények sorába például minden magyarázat nélkül beiktatja az *Élet helyett órák* című vers kézírathasonmását, mégpedig Ady neki dedikált fényképe és egy általa Adynak írt levél reprodukciója közé. Csak a szakember tudja, hogy a verskézirat soha nem volt Dénes Zsófia tulajdonában, és egy gyűjtőtől szerezte meg az MTA Könyvtára. Ez az eljárás viszont abban a hitben ringatja a laikust, hogy előtte fekszik a perdöntő bizonyíték a szerzőnek a könyve címéül is szolgáló versre szóló igénybejelentésére nézve. Bármilyen jól van megválasztva a könyvcím, ez az igénybejelentés megalapozatlan. A szóban forgó vers sokkalta általánosabb élményről tanúskodik, semhogy valamely meghatározott személyhez lehessen kötni, mert Adynak nőkapcsolatai összességéből fakadó érzéseit fejezi ki. Szeretőként, később igaz barátként komoly szerep jut az írónek Ady életében. Személyes ihletését viszont csupán két vers, a *Becéző, simogató kezed* és a *Talán Hellász küldött* megírásánál lehet kétséget kizáróan kimutatni, s ezekhez némi valószínűséggel járul egy további, a *Hogy Délre jussunk*. Tudomásul kell vennünk, hogy a mindennapokban érvényesülő személyes jelentőség, valamint a versfakasztó élmény gyakorisága egyáltalán nem áll arányban egymással Adynál. Ez a tény éppúgy jellemzi őt, mint a könyvben olvasható nagyszámú életmózzanat, amelynek hiteles megörökítésére joggal lehet büszke Dénes Zsófia.

Schweitzer Pál

Dér Zoltán: Ikercsillagok.

(Kosztolányi Dezső és Csáth Géza.) Tanulmányok, kritikák, dokumentumok. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980. 339 l.

Dér Zoltán szabadkai irodalomtörténész Kosztolányi Dezsővel és Csáth Gézával – az „ikercsillagokkal” – kapcsolatos kutatómunkája, adat- és dokumentumföltáró szenvedélye többé-kevésbé ismert. Legalább is azok előtt, akik a szabadkai folyóirat, az Üzenet közleményeire figyeltek, vagy eljutott hozzájuk egy-egy *Életjel Könyv*, illetve az *Életjel Miniaturók* – mindkét sorozat a szabadkai könyvkiadás terméke – fenti tárgykörrel foglalkozó valamely kötete. Kis kivételtől eltekintve, ezekben a Magyarországon alig ismert periodikákban és könyvárusi forgalomba nem került kötetekben jelentek meg a forrásértékű tanulmányok, melyeknek a szerző meglátásain kívül az előbányászott sokféle dokumentum (levél, kézirat, vallomás, kéziratós újság, szövegvariánssok stb.) ad különleges értéket. Az *Ikercsillagok* mindezt összegzi: a fent említett tanulmányokon kívül még több könyv (Csáth Géza drámái, publicisztikai írásai, válogatott művei) elő- és utószavát közli.

A tanulmánykötet szerkezetét, érthető módon, a két íróval foglalkozó írások, illetve az életműveiket reprezentáló, főlgyűjtött dokumentumanyagok határozzák meg: az első részben Kosztolányi Dezső, a másodikban Csáth Géza a fókusz. Nem árt megjegyezni: az elkülönítés sohasem ilyen kategorikus, hiszen amellet, hogy Kosztolányi és Csáth rokonságban álltak egymással, az érdeklődésük, némelykor vonzalmuk is, nemegyszer ugyanarra a tárgyra irányult. Az életrajzkatató azt is alátámasztja, hogy Csáth Géza mennyire vonzódott unokatestvéréhez; s a kapcsolat tragédiája: amaz még így – kérlelve, korholva, szeretve – sem tudta őt a kábítószertől megmenteni. Akár Kosztolányi, akár Csáth van a középpontban, Dér Zoltán a szabadkai indulásokat vizsgálva is az egészre, a modern magyar irodalom századeleji megújulására, elfelejtett vagy eddig figyelmen kívül maradt értékek nagyobb áramlatba való bekapcsolására figyelmeztet.

Kosztolányi írói indulása (*Az első műhely*), mint megannyi társáé, az önképző-körben kezdődött: itt készültek föl a kezdő tollforgatók a tudományos munkára, az irodalmi (művészeti) szereplésre. Fialat (kezdő) költőnk már ekkor önérzetes magyar nyelvére, összeszólalkozik tanárával, Brenner József – a későbbi Csáth Géza – dőcögő rímeit bírálja, kioktatót esszéit ír egyik tanulóársának Goethe-fordításáról, verses eposzra, „történelemkönyvre” gyűjt anyagot (hét versszak el is készül), az aradi vértanúk emlékét – beszéddel! – ápolja. Itt olvasható először a *Sírvirágok* című költeményfüzér, s Csáth Géza fordításkísérlete és Kosztolányi arra írott levél-bíráta, valamint a tervezett eposz előszavaként szolgáló *Álom*. Közvetlenül ehhez a tanulmányhoz kapcsolódik a *Kosztolányi első „orgánuma”*; arról a mindössze három számot megért diáklapról van szó, melyet Kosztolányi, Csáth és Fenyves Ferenc szerkesztett és a törvényszék fogházának litografiáján sokszorosították ötven példányban. Érdekes a tanulmányíró föltevése: *A vadkacsa* című elbeszélés volna Csáth Géza első irodalmi műve?

A *Költő családon belül* 47 Kosztolányi-levelet ad közre, többségük Brenner Józsefhez (Csáth Gézához) íródott. Mivel *Az első műhely* 1902-ig követte a költő pályáját és a *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése* című könyv első darabja 1904. április 13-án kelt, az 1903-ból közölt hét levél egyben híd a két említett könyv között. (A levelek nagy része magánjellegű, de irodalmi vonatkozásaik is vannak.) *A testvéri felelősség dokumentumai* szintén egy Kosztolányi és Csáth közti levélkapcsolat felelevenítése – drámai felhangokkal, a tragikum előrevetítésével.

A Csáth Gézával foglalkozó tanulmányokat – *Irodalmunk közeli őse, Becsvágy és földhözragadtság*, *Dermesztő érzéketlenség*, *Többszólamú epika*, *Hajnali esztétizálás*, *Az emberlátás mélysége* stb. – ugyancsak a jól megalapozott filológiai tudás, az összefüggéseket kereső tanulmányíró ráérése, az életrajz tökéletes ismerete teszi lényegessé. Dér egyszerű könyvkritikában, elő- és utószóban is tud érdekeset, figyelemfelkeltőt mondani. Lankadatlan kutatómunkájának köszönhető, hogy többek közt Csáth Géza–Havas Emil–Munk Artur fiatalkori regénykísérlete, *A repülő Vuicsidol* kiásott a rotáció betűtengeréből, hogy Csáth Géza drámái kötetté szerveződtek (*Hamvazószerda*), hogy „az árny zarándokának” minden műve napvilágot látott. A *Pillantás Csáth Géza műhelyébe* egy, a Nyugatban megjelent remekmű, az *Egyiptomi József* átdolgozásának körülményeit s a megváltoztatás esztétikai hozadékát (némelyütt: a megöngülés okait) vizsgálja.

Dolgozatok a bölcsészettudományok köréből

(A XIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencián díjat nyert tanulmányokból.)
ELTE, Budapest, 1980. 263 l. (Tudományos diákköri füzetek. 5.)

A Tudományos diákköri füzetek eddig két konferencia anyagát jelentette meg (az 1978-as és az 1980-as ülést), karonként külön-külön, összesen öt füzetben. A mostani kiadványban a kar sokágú tudományosságának utánpótlása képviselteti magát, a történettudomány, a régészet, a klasszika-filológia, a pszichológia területéről. Az irodalomkutatás számára *Bessenyei József* gazdag adatközlő tanulmánya hoz újdonságot: *A Memoria Rerum szerkesztésének és keletkezésének problémái. A Verancsics kéziratgyűjtemény egy darabjának sorsa*. Bessenyei munkája nyomán a szövegkiadás is rövid idő alatt elkészült és az 1981-ben megjelent kiadványok ismertetésekor már számolni kell vele.

N. S. K.

Editura Dacia Catalog 1970–1979.

Összeállította: ~. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980. 207 l.

A kolozsvári Dacia Könyvkiadó katalógusa az adott időszak könyvtermését rögzíti. Elég nehéz benne eligazodni, hiszen semmiféle mutatója nincs. Egy névmutató és tartalomjegyzék még a könyvkiadói és terjesztői szakembereknek is megkönnyíthette volna a tájékozódást.

1970 és 1979 közt a Dacia 832 román nyelvű, 336 magyar nyelvű és 51 német nyelvű könyvet adott ki. A három nagy nyelvi egység külön fejezetet képez, s ezen belül műfajok szerint s időrendben vannak felsorolva a címek. A magyar nyelven kiadott könyvek műfaj szerinti megoszlása: politikai irodalom (társadalmi, közgazdasági, tudományos), népszerűsítő tudományos irodalom (ezen belül az *Antenna*-sorozat), szépirodalom (próza, versek), színház, néprajz. A Dacia ismertebb sorozatai közt szerepel a *Tanulók Könyvtára* és a *Kismonográfia* (irodalomtörténeti) sorzat. Az előbbiben tíz év alatt 105 cím jelent meg, jobbra az iskolai oktatást elősegítő magyar és világirodalom klasszikusainak egy-egy műve: Babits Mihály, Krúdy Gyula, Jókai Mór, Ady Endre, Táncsics Mihály, Arany János, Mikszáth Kálmán, Móra Ferenc, Kosztolányi Dezső, Zrínyi Miklós, Csokonai Vitéz Mihály, Kemény Zsigmond, József Attila, Jack London, Mihail Sadoveanu a szerzők. Ez a sorozat a romániai magyar irodalom klasszikusainak is helyet ad, az iskolásokkal igyekszik megkedveltetni Bartalis János, Kós Károly, Asztalos István, Karácsony Benő, Dsida Jenő, Gaál Gábor, Tabéry Géza stb. műveit.

Az irodalomtörténeti *Kismonográfia* sorozatban 1971 és 1979 közt 15 mű jelent meg; a szerzők Jókai Mór, Mikes Kelemen, Csokonai Vitéz Mihály, Apáczai Csere János, Kölcsey, Mikszáth, Szabó Lőrinc, Kós Károly, Ion Luca Caragiale stb. életművét elemezték, egy kötet pedig a romániai magyar dráma történetét vázolta.

A Dacia gondozásában közzétett néprajzi művek közül Dr. Kós Károly *A vargasi festett bútor* című könyve s Nagy Olga és Ráduly János népmeseválogatási emelkednek ki.

Szakolczay Lajos

Egressy Gábor Válogatott Cikkei (1838–1848).

Válogatta és a jegyzeteket írta: Kerényi Ferenc. Magyar Színházi Intézet, Budapest, 1980. 210 l. [6] (Színháztörténeti Könyvtár 11.)

„... azon bal szokása van, hogy akárhol történik felszólalása, színészetet érintő, azonnal előáll, mintha a magyar színművészetet ön találta volna fel, s öné volna a hivatalos kötelesség azt minden képzelt észrevételek ellen védeni...” Talán mert nem ösztönös zseni volt, hanem egy egész életen keresztül építette fel színészi önmagát, azért nem elégedett meg a praktikummal Egressy Gábor. A színház elmélete és gyakorlata is foglalkoztatta: küzdött a színész társadalmi elfogadásáért, ostromozta a henye, képzetlen színészt, rájött, hogy szükség van a rendezőre, aki összefogja az előadást, merészkedett fölülbíráltni, sőt pamfletben kifigurázni a színikritikust, s számon kérni ismereteit ... Írásai, megszólalásai attól kaptak különleges hangsúlyt, hogy a reformkor legforróbb idején élt, amikor a Pesti Magyar Színház megnyitotta kapuit, s a színház minden moccanása egy nemzet figyelmének középpontjában állt, s a nemzet legjobb-főinek ügye volt. Amikor Egressy a színészet, vagy a színház ügyében megszólalt a lapokban, mindig tágabb térben tekintette mesterségét, tudta, hogy a színház embert, nézőt formál, s eszmét hirdet.

Nem csak az érdekelte, hogy hogyan, milyen színvonalon játszanak a nemzet színházában, hanem az is, hogy mit. A színház választmányának tagja volt, fiatal drámaírók neki küldték el munkáikat, s ő értékelt, elemezte és játszotta azokat. Harcolt a jó fordításokért, követelte, hogy illő javadalmazásért a legszebben beszélő magyar költők, Vörösmarty, Petőfi, Arany fordítsák magyarra Shakespeare-t, mert úgy vélte, tőle lehet legjobban megtanulni, hogy mi is a színház.

A Magyar Színházi Intézet Színháztörténeti Könyvtárának 11. darabja ez a könyv, mely facsimile kiadásban közli Egressy 1838-1848 között írt fontosabb cikkeit. Valószínűleg a bőség zavarával kellett megküzdeni a válogatáskor, de a mintegy 80 oldalnyi anyagban sikerült bemutatni Egressy széles körű elméleti tevékenységét. Kitűnő, alapos jegyzetanyag és tanulmány – a válogató Kerényi Ferenc munkája – kíséri az eredeti szövegeket. A vékony kis könyv bepillantást ad abba a nagyon fontos és izgalmas korszakba, ami a reformkori színészet.

U. M.

Egri író papok.

Összeállította: Puskás Miklós. Eger, 1980. 120 l.

Az egri egyházmegye 1840-ben emelkedik az érsekség rangjára. Ez a jogi-hierarchikus intézkedés azonban túlmutat az egyszeri tény jelenségén: szinte vonzza magához az írástudó, tudományos életünk 19. századi színvonalát jelentékeny mértékben gazdagító, irodalommal, történelemmel, néprajzzal, vallási folklórral foglalkozó papokat, pap-tudósokat.

Az összeállítás értékelő szempontok alapján lajstromba veszi azokat a személyeket, akiknek tevékenysége, munkássága helyi és nemzeti értékeket egyaránt teremtett.

Ipolyi Arnold, Rapaiics Raymund, Tárkányi Béla, Zsasskovszky József, Mindszenty Gedeon, Bartalos Gyula és Imre János személye a humaniorákkal foglalkozó szakemberek számára fontos milieut jelentenek. Ugyanakkor a jelenkor emlékezetéből kihulló, kisebb jelentőségű írók, történészek, tudósok munkássága is forrásértékű anyagot szolgáltat a 19. század szellemi arculatának tudományos feldolgozásához. A nem teljes értékű bibliográfia Puskás Miklós összeállítása, de a legfontosabb művek, illetve hivatkozások így is jól nyomon követhetők. Szócikkeinek tagolása rövid biográfiát ad, a szerző műveit sorolja fel és a róla szóló irodalmat foglalja össze.

Tóth Tibor

Egyed Péter: A szenvedés kritikája.

Facla Könyvkiadó, Temesvár, 1980. 205 l.

Az esszéíró és költő Egyed Péter első esszégyűjteményének címadó írása két, sok tekintetben hasonló típusú, esztétikailag és filozófiailag számos ponton találkozó költszet alapvonalait: *Füst Milán* és *T. S. Eliot* lírájának szerkezetét elemzi. Az esszé alap gondolata szerint a (Füst Milán által) megélt és (Eliot által) felfogott emberi szenvedés a költészet törekvéseivel ellentétes rossz.

Miközben a szerző a szenvedés létfenomenológiáját elemzi, az egyes versek és vázlatok alapján mindeddig ismeretlen poétikai és filozófiai azonosságokra és eltérésekre hívja fel a figyelmet, megállapítva, hogy Füst és Eliot költészetének egyik legdominánsabb közös jegye a filozófiai rendszerszerűség. A kötet egyik gondolati csomópontját ez az esszé alkotja; *A megmentett regény* (John Berger G. című regényéről) c. vázlat, amely a Céline-féle regénypoétikai hagyomány esztétikai hozadékait, az utazás és a vízió fölerősödését elemzi, írásmódjával és szerkezetével maga is művészi értékű parafrazis. A *Szatürosz visszapillant* a groteszk léthelyzetét és esztétikumát vizsgálja, a *Csil-lagnál messzibb, a szemnél közelebb* témája pedig ismét a utazás költészete. Egyed kötetének második felében irodalomszociológiai kérdésekkel és az újabb romániai magyar irodalom jelenségeivel foglalkozik: az irodalmi ízlésnormák továbbhagyományozódásának kérdéseivel, közösség és költészet kölcsönösségének meghatározásával, amelynek alapját az újabb nemzedék és a közösség viszonya képezi. *Hőseink újabb szavai és a jelen* című „történelemtöredék” az utóbbi évtized romániai magyar költészetében kutatva a magyar és világtörténelem nagyjairól írott versszövegek antológiáját adja, de nem pusztán a történelmi személyiségekre vagy kulcseseményekre vonatkozó idézetek összeillesztésére vállalkozik: megállapítja, hogy a hetvenes évek legjelentősebb romániai magyar költői sajtószereplői a történelmi vers formájában keresnek választ azokra a kérdésekre, amelyek a portrévers szereplőit történelmi távlatban foglalkoztatták; az írás nemcsak jelenséget konstatál, de elemmez és modellál is, megjelölve azokat a tudati-morális összetevőket is, amelyek a felismert helyzet létrejöttéhez vezettek. A *Szómitoszok – 1980* c. esszé lényegében ugyanennek az időszaknak a nyelvfelfogását: a szónak, mint általános humánus szimbólumnak az anyanyelvet jelentő szó-szimbólummal való összeforrását értelmezi, két további írás pedig az emlékiratirodalom pszichikai-irodalomtörténeti jelenségeivel és a művészet-élet-összefüggésrendszer ontológiai-eszté-

tikai problémáival foglalkozik, utóbbi hangsúlyosan Bretter György és az esszéírók nemzedéke törekvéseivel. Az Egyed Péter kötetéből kibontakozó körkép egy kivételes érzékenységgű irodalomtörténész és esszéíró műhelyébe, rajta keresztül a legújabb nemzedék gondolati-esztétikai tájékozódásába enged bepillantást.

Csapody Miklós

Esopus fabulái. Pesti Gábor szerint.

Válogatta, szerkesztette és szójegyzetekkel ellátta, az utószót írta: Ács Pál. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 292 l. (Magyar Hírmondó)

Pesti – Mízsér – Gábor, a humanista erasmista fordító 1536-ban jelentette meg fő művét: a verses értelmezésekkel ellátott száznyolcvanöt Esopus-mesét. Könyve a magyar nyelvű szórakoztató-oktató irodalom egyik első alkotása, melyhez később Heltai Gáspár átültetési-adaptálásai társulnak, évszázadokra meghatározta a magyar irodalmi alkotások parabola- kép- és példaanyagát.

Pesti kötetének érdekessége, hogy a fordító Esopus-életrajzot is mellékel a mesékhez, ezzel is a tudós erasmista igényt szolgálva. Műve latin nyelvű mesék összeválogatásából és fordításából ered, stílus eszménye a humanista szövegértelmezőé. Ezért munkája – Erazmus nyomán és Heltaitól eltérően – az eredetihez igazodó, attól soha el nem rugaszkodó. Filologizáló hajlamot és vonásokat is felmutat.

Ács Pál modernizált helyesírású, de az eredeti hangsajátosságait megőrző szövege némiképp kárpótlásul is szolgál: Pesti érdemes műve első megjelenése óta csak 1858-ban, és 1950-ben pedig kispéldányszámú fakszimilében látott újra napvilágot.

Jelentős érdeme a kötetnek a szakirodalmi ismeretek összefoglalását és szintetizálását elvégző utószó, az alapos tárgyi jegyzetek és mutatók – Ács Pál munkája.

J. J.

Európa és a Rákóczi-szabadságharc.

Szerkesztette Benda Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 320 l.

II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója alkalmából a Magyar Történelmi Társulat tudományos ülészakot rendezett Sárospatakon (1976. május 24–28.). Ennek a konferenciának az anyagát jelentette meg kötetbe gyűjtve az Akadémiai Kiadó a fenti címen. A résztvevők többsége történész volt, ezért elsősorban historiográfiai kérdéseket vitattak meg, de felszólaltak irodalomtörténészek, nyelvészek, művészettörténészek is, akik a korai felvilágosodás eszméit, a kor nyelvi jelenségeit, művészeti életét, továbbá Rákóczi iskola- és valláspolitikai törekvéseit vizsgálták.

A kötet beosztása pontosan követi a konferencia eredeti programját – a fejezetek élén mindenütt a vitaindító előadás szövege áll, ezt követik a hozzászólások – a vita azonban semmilyen formában sincs rögzítve. A kötet mégis hasznos és fontos, mivel a lehető legszélesebb témakörben nyújt áttekintést a Rákóczi-kutatások mai állásáról.

Bár az előadók nagy része szintézisre törekedett, történetek érdekes kísérletek új kutatási irányok kijelölésére is: Rákóczi államelméleti (R. Várkonyi Ágnes), gazdaságpolitikai, sőt merkantilista (Heckenast Gusztáv), közigazgatási (Kovács Kálmán), adóügyi (N. Kiss István) stb. elképzeléseinek rekonstruálására. E feltevések kifejtése erősen hipotetikus maradt, részben a szűk keretek, részben az anyagban rejlő nehézségek miatt, Rákóczinak ugyanis nem volt elég ideje elméletileg kidolgozni, illetve a gyakorlatban valóra is váltani elképzeléseit.

Irodalmi és nyelvészeti vonatkozásai a harmadik témakörnek vannak, amely *Korai felvilágosodás és nemzeti műveltség* címmel, hat előadást foglal egybe. *Bán Imre* hatalmas tényanyagra támaszkodva rajzolja meg bevezetőjében a 17. század második felének és a századfordulónak szellemi képét, kiemelve azokat a mozgalmakat, amelyek előre mutatnak a felvilágosodás felé. Arra az eredményre jut, hogy a 17. század felekezetiileg megosztott (vagy katolikus vagy protestáns) kultúrájában „új” gondolatok csak a protestáns irányzatokban (puritanizmus, ramizmus, karteziánizmus, atomizmus) jelentkeztek. A felvilágosodás ideológiájának csak előkészítő mozzanatai figyelhetők meg ebben az időben, a nemzeti tudatban viszont számos olyan eszme bukkant fel (például Zrínyi Miklósnál), amely az egységesülő nemzeti művelődés irányába hatott.

A korabeli művelődés konkrét kérdései közül *Földes Éva* az iskola-politikát vizsgálta, Rákóczinak a jezsuitákkal szembeni indokolt fellépését, a tananyag korszerűsítésére irányuló erőfeszítéseit, a bezárt protestáns iskolák és kollégiumok újrarendelését. *Galavics Géza* Rákóczit, a művészetek pártfogóját mutatja be, elismerve, hogy a művészi termés számszerűleg csekély ugyan, értékben mégis jelentős, elég Waron Dániel svéd éremkészítő foglalkoztatására, vagy Mányoki Ádám felfedezésére és megnyerésére utalni, vagy arra, hogy Rákóczi felfedezte a sokszorosított grafikában rejlő lehetőségeket. *Hopp Lajos* azt emelte ki az emigrációban (1711-től kb. 1760-ig) keletkezett művekkel kapcsolatban, hogy ez a kultúra nemzeti-udvari jellegű volt, új udvari kultúra bontakozhatott volna ki belőle. *Szathmári István* régi adósságot törleszt a 18. századi irodalmi nyelv (köznyelv) vizsgálatával: reprezentatív szövegmintákon végzett elemzések alapján megállapítja, hogy bár a normatív írott nyelvi ideál formái (helyesírási, hangtani és alaktani) tekintetben már kialakult a 18. század elejére, tartalmi (szókészleti, szintaktikai, stilisztikai) vonatkozásban sok volt a hiányosság. A Rákóczi-kor az anyanyelvi műveltség széles körben való elterjesztésével nagyban hozzájárult a formai normarendszer megszilárdulásához. *Varga Imre* korabeli kuruc versekből próbálja meg összeállítani a köznép és a nemesek Rákóczi-képét, egységes Rákóczi-kép azonban nincs: társadalmi rétegek és korszakok szerint változnak a színek. Rákóczi alakja eleinte eszményített: nemcsak nagy hadvezér, de szabadító is, akinek prófétai küldetése megváltani az országot, megtérésre buzdítani a bűnösöket. A kezdeti rajongás helyébe (amely jobbágy-folyamodványokból jobban dokumentálható, mint versekből!) már 1705 táján (lásd: *Szegénylegény éneke*) a kiábrándulás lép. Dicsőítő versek ugyan még az utolsó évekből is vannak, például latin költemények, ezek azonban már nem kuruc versek, a nép újra majd csak a szabadságharc bukása után fordul Rákóczi alakja felé.

A másik három témakör diplomáciatörténeti, államelméleti és vallástörténeti tanulmányokat foglal egybe. Első helyen a szabadságharc helyét vizsgálták az európai nagypolitika függvényében. *Köpeczi Béla* összefoglalóját számos külföldi kutató egészí-

tette ki egy-egy elemzéssel arról, milyen szerepet játszott Magyarország a különböző országok diplomáciájában (például Rákóczi és I. József, Nagy Péter, XII. Károly, a magyar–lengyel kapcsolatok, az Oszmán Birodalom külpolitikája stb.).

Az állam- és gazdaságtörténeti részben R. *Várkonyi Ágnes* tartott izgalmas vitaindítót, azt a feltevést bizonyítva, hogy Rákóczi politikájának abszolutista, centralizáló és a köz javát szolgáló érdekegyesítő tendenciája volt, tehát Rákóczi a korabeli nagy abszolutista uralkodók, Nagy Péter és XIV. Lajos rokona, „aki az állami centralizáció, abszolutizmus sajátos, közép-európai útját járta Magyarország súlyos viszonyai között”. Az ehhez kapcsolódó tanulmányok közül néhány példa: *Horst Haselsteiner* elemzése a Habsburg örökös tartományok rendjeinek a központosítást sikeresen fékező szerepéről, *Jean Bérenger* cikke a Habsburg-birodalom minden látszat ellenére szilárd pénzügyi helyzetéről, amelyet az állandó készpénzhiány láttatott labilnak, *Bánkúti Imre* tanulmánya a gazdasági szervezet konzervativizmusáról, fennmaradó vármegyei alapjairól stb.

Rákóczi valláspolitikáját és világnézetét tárgyaló tanulmányok zárják be a sort (Borovi József, Fabiny Tibor, Rosdy Pál és Ladányi Sándor) *Esze Tamás* bevezetőjéhez kapcsolódva, amely szerint Rákóczi kompromisszumokkal élt lelkiismereti kérdésekben, de valláspolitikája alapvetően a vallási türelemre és a vallások uniójának eszméjére épült.

S. Kovács Ilona

Fábián Ernő: Az ember szabad lehet. (Eötvös József eszmévilága.)

Dácia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1980. 234 l.

Az erdélyi könyvkiadó kismonográfia-sorozatában megjelent kötet szerzője az eötvösi *életművet* állítja középpontba; az *életrajz* tényei közül csak a legszükségesebbeknek szorít helyet. A művek közül nem az általában legtöbbet emlegetett szépirodalmiakat tárgyalja legnagyobb terjedelemben, hanem, igazodva az életmű valós arányaihoz, a gondolkodó-politikus Eötvös alkotásait. Részletesen ismerteti és értelmezi nagyhatású reformkori röpiratait, Széchenyivel folytatott polémiáját, s e műveken keresztül a centralisták államátalakító elképzeléseit. 1849 utáni tevékenységéről szólva kiemeli azokat a különbségeket, amelyek a kiegyezés eötvösi és deáki koncepciója között kitapinthatók. Eötvös élete során kétszer léphetett elő politikai íróból politikussá: 1848-ban és 1867 után; mindkét alkalommal a vallás- és közoktatásügyi tárca birtokosaként. Fábián Ernő elemzi legfontosabb intézkedéseit, hangsúlyozva azt, hogy Eötvös maga gyakorlati tevékenységét elsősorban elméleti munkássága kiegészítőjének, elvei próbakövének tekintette. Kiemeli, hogy az Eötvös minisztersége alatt született 1868-as nemzetiségi törvény „az európai nemzetiségi jog első átfogó törvénye” volt. Fábián egyébként máshol is különös érdeklődéssel ismerteti Eötvösnek a nemzetiségi kérdéstről kialakított elképzeléseit, melyek föltérképezéséhez az ide vágó német és magyar nyelvű nyomtatott műveken kívül kéziratot is felhasznált. Jelentőségéhez méltóan külön fejezetben tárgyalja a politikus-író 1849 utáni fő művét, *A XIX. század uralkodó eszméinek hatása az álladalomra* című, hatalmas történetbölcséleti alkotást

Mindemellett nem szorulnak háttérbe a szépíró Eötvös alkotásai sem. A könyv elején mindjárt két fejezet foglalkozik ifjúkori verseivel, drámai kísérleteivel, s reformkori regényeivel, majd a kronológiának megfelelően egy későbbi fejezetben olvashatunk Világos után született elbeszéléseiről és *A nővérek* című regényéről. Viszonylag bő teret kapnak Eötvös naplói is; ismertetésük során Fábrián Ernő elsősorban azokra a kérdésekre összpontosít, „amelyek kulcsfontosságúak tanulmányainak, elméleti alkotásainak és nem utolsósorban regényeinek megértéséhez”.

A jól tagolt, áttekinthető kötetet alapos, a további tájékozódást is elősegítő jegyzetapparátus egészíti ki.

Szajbély Mihály

Fábry Zoltán-bibliográfia.

Összeállította és a bevezetőt írta Reguly Ernő. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1980. 243 l.

Fábry Zoltán (1897–1970) a csehszlovákiai magyar irodalom nagy egyénisége volt. Egy kis fürdőhelyről, a szellemi centrumoktól elzárt – azokkal csak könyvekben érintkező – Stósztól küldöztette cikkeit szerte a világba: Kolozsvártól Prágáig, Kassától Aradig, Munkácsig. Adból töltekezett *vox humanaja* mindennel pörölt, ami nem emberi. A faszizmust épp úgy elítélte, mint a szlovákiai magyarok kitelepítését. Megrázó erejű publicisztikai remeke, az *A vádlott megszólal* (1946) a cseh és szlovák értelmiségre akart hatni, mintegy tiltakozva a jogfosztottság ellen. „A mi perünk az antifaszizmus próbatétje: elítéltetésünkkel a humánus veszt csatát”. Fábry Zoltánt – erkölcsi tartásáért, a kisebbségben (nemzetiségi sorban) élő magyarság gondjának föl vállalásáért – Illyés Gyula „oltárörzönök” nevezte.

Reguly Ernő munkája előtt – *Hölvényi György* összeállításában – már megjelent egy kisebb terjedelmű bibliográfia, a *Hazánk Európa* című Fábry-kötet (1967) mellékleteként. Ez csupán az író (addig megjelent) könyveit és írásainak lelőhelyeit tartalmazta. Reguly az életmű bibliográfiai összefoglalására törekedett: kutatómunkáját különösen a Fábry-házban (Stósz) levő kéziratok hagyaték segítette. Ezen kívül, noha nem mind szolgált pontos bibliográfiai adattal, az író gondosan megőrzött cikk-kivágatai, a kolozsvári Korunk egyes példányaiba történt bejegyzései stb. Fájdalommal állapítja meg bevezetőjében: anyaggyűjtése a pozsonyi és kassai könyvtárak korabeli állományára nem terjedhetett ki. Bibliográfiája így is jelentős, a magyar irodalom búvárlói számára nélkülözhetetlen forrás (1791 tételt fog egybe).

A könyv három nagy egységből áll: az első Fábry írásait (*Önálló művei, Publicisztikája, Fordítása, Levelezése*), a második a róla szóló irodalmat (*Önálló művek, Bibliográfiák, Cikkek, tanulmányok, Hozzá írt versek*), a harmadik a különféle mutatókat (*Címmutató, Ismertetések, kritikák mutatója, Ikonográfia, Álnevei és szignói, A feldolgozott újságok, folyóiratok, Névmutató*) közli. A bibliográfia legfőbb rendezési elve az időrenden alapul. Egy-egy cikk korabeli megjelenéséből ez általában kiolvasható. Ha politikai vagy egyéb okból az írás csak később jelenhetett meg nyomtatásban, Reguly a valószínűsíthető keletkezés alapján sorolja be az időrendbe. Ezer apró adalék segíthe-

ti még a Fábryval foglalkozók munkáját: a címvariánsok föltárása, az önálló alcímek szerepeltetése, a könyvek címlapjainak, borítóinak leírása, stb. Különösen a mutató szerkezete – gazdagsága – örvendetes: utalások és bontások teszik kezelését egyszerűvé. A bibliográfus 113 (!) újságot és folyóiratot dolgozott fel: a jobban ismertektől (Brassói Lapok, Korunk, Híd, Prágai Magyar Hírlap) a csak regionális jellegű orgánumbo-ig (Kárpáti Híradó – Munkács –; Szovjetföld – Pozsony).

Szokolczay Lajos

Fábry Zoltán Összegyűjtött Írásai.

Első kötet (1920–1925). Újságcikkek, tanulmányok. Válogatta és összeállította Fónod Zoltán. A jegyzeteket készítette Fónod Zoltán és F. Kováts Piroska. Madách Kiadó, Bratislava, 1980. 448 l.

Fábry Zoltán a csehszlovákiai magyar irodalom kiemelkedő személyisége. Halálának tizedik évfordulóján kezdte meg életműsorozatának kiadását a Madách Kiadó. A kötetet összeállító Fónod Zoltán nem törekedett abszolút teljességre, de a lehető leggazdagabb képet igyekszik adni Fábry munkásságának első nagy korszakáról. Fábry Zoltánról két könyv is megjelent már (Kovács Győző: Fábry Zoltán, Budapest, 1971, és Csanda Sándor: Fábry Zoltán, Bratislava, 1980.), de életművének alapos, árnyalatokra is figyelően mélyreható elemzése mindmáig késik. Ennek egyik oka az, hogy a Fábry-életmű egy része nem jelent meg kötetekben, másrészt eddig áttekinthetetlen volt hatalmas levelezése. Leveleiből 1978-ban jelent meg egy válogatott kötet. *Összegyűjtött írásainak* első könyve alapos kutatómunka eredményeként sok-sok olyan Fábry-írásra irányítja a figyelmet, melyek az Esti Újságban, Kassai Naplóban, Prágai Magyar Hírlapban, Geniusban, Új Geniusban, Keleti Újságban, Magyar Újságban, Kárpáti Híradóban, Periszkópban, Új Társaságban, Munkásban és A Reggelben jelentek meg. Ezek az írások fontos árnyaló mozzanatokkal egészítik ki az eddigi Fábry-képet. Fábry olykor átdolgozta írásait, máskor több helyen írt ugyanarról az eseményről, jelenségről. Fónod Zoltán ilyen esetekben a legteljesebb változatot vette figyelembe, szükség esetén azonban mindkét változatot közli. Így az *Emberirodalom* című alapvető Fábry-írás első, az *Új Geniusban* megjelent változatát olvashatjuk a kötetben, s ez azért lényeges, mert ezt az 1934-es *Korparancs* című kötet lényegesen módosított változatban közölte, de 1925-ös keltezéssel. Az 1925-ös eredeti és az 1934-es végleges változat összevetése igen fontos adalék Fábry szellemi fejlődésrajza szempontjából.

Különleges értéke, újdonsága a kötetnek, hogy kéziratból közli Fábry Zoltán sokáig elveszettnek hitt terjedelmes tanulmányát, a *Bécsi haláltánc-ének: 1921* címűt, melyet Fábry 1921 júliusában a kassai Esti Újság pályázatára küldött be. Ez a hatalmas magyar- és világirodalmi ismeretekről tanúskodó írás annak is bizonyítéka, hogy Fábry már ekkor – Arthur Schnitzler Reigen című színműve ellen érvelve, hatalmas haláltánc-irodalmat áttekintve – határozottan elutasítja a háborút, pedig ebben az időszakban eszméi között még elég nagy zűrzavar uralkodott.

Fónod Zoltán azt a ma teljesen elfogadott – ám erősen vitatható – gyakorlatot követi, hogy gondosan mellőzi azokat a Fábry-írásokat, amelyek „nincsenek összhang-

ban későbbi fejlődésével”, vagy amelyeket szerzőjük később – mint téveseket – megtagadott. Ily módon a kötetben levő Fábry-írások némiképpen retusált fejlődésképet mutatnak. A kutató számára ennek a képek a „visszaigazítását” is lehetővé teszi a kötethez fűzött bibliográfia, ez az adott időszak minden publikált Fábry-írását számbaveszi, s megjelöli az eredeti és későbbi megjelenések helyét és idejét. A kötetet alapos jegyzetanyag egészíti ki, a *Függelékben* pedig Fábry Zoltán néhány korai versét és más publikálatlan korai szövegét olvashatjuk.

Görömbei András

Fazekas János: A Román Kommunista Párt – a haza fiai testvériségének és barátságának, társadalmi és nemzeti egyenlőségének következetes harcosa.

Tanulmányok és cikkek. A kötet anyagát összeállította és a kiadást gondozta Bitay Ödön és Demény Lajos. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 399 l.

A könyv Fazekas Jánosnak, a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága tagjának cikkeit és beszédeit tartalmazza. A könyv két nagy fejezetre oszlik: I. *A társadalmi-nemzeti szabadságért és igazságért, a jobb életért vívott közös harc mérföldkövei*; II. *A Román Kommunista Párt vezetésével barátságban, testvéri összefogásban a szocializmus építése útján*. Az első részben olvasható történelmi tárgyú cikkek az agyagfalvi székely nemzeti gyűléssel (1848), az 1848-1849-es forradalommal, az 1848-1849-es erdélyi polgári demokratikus forradalom „üzenetével” foglalkoznak, a „román és magyar testvériség eszméit” vizsgálva Dózsa György és Petőfi Sándor szerepére is kitérnek, s megállapítják, hogy a haladó magyar társadalmi erők miként foglaltak állást az 1877-1878-as román függetlenségi háború idején. A második fejezet a mai Románia s benne a nemzetiségek politikai, társadalmi stb. szerepét vizsgálja, ahogy egy-egy cím is mondja: *A szocialista iparosítás – a román nemzet és a magyar nemzetiség nemzeti létének védelmezője*; *A román nép és az együttlakó nemzetiségek egysége és testvérisége – a mai Románia haladásának hajtóereje*.

Néhol a szerző a magyar művelődés ügyére is kitér. A bevezető tanulmány (*A Habsburg elnyomás Erdélyben. A Néptömegek harca a társadalmi és nemzeti felszabadulásért. 1690–1847*) például említi a 18. század vége felé indult anyanyelvi mozgalmat, a Marosvásárhelyen 1793-ban alapított *Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságot*, Döbrentei Gábor Erdélyi Múzeumát, az 1827 és 1848 közötti legjelentősebb erdélyi magyar hírlapot, az Erdélyi Híradót és Comenius tanítása nyomán leszögezi: „az anyanyelv megsokszorozza a nevelés hatékonyságát”.

Egy-egy tanulmány gazdag forrás- és idézetanyagot is közöl; a szerző hivatkozik Szabó Károly (*A régi székelység*), Szádeczky Kardoss Lajos (*A székely nemzet története és alkotmánya*), Bözödi György (*Székely bánja*), Benkő Samu (*Sorsformáló értelem*), Vita Zsigmond (*Tudománnyal és cselekedettel*), Kővári László (*Erdély története, Erdélyország statisztikája*), I. Tóth Zoltán (*Magyarok és románok*), Szűcs Jenő (*Dózsa parasztháborújának ideológiája*) tanulmányaira. A fentiek leginkább *Az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés – 1848. október 16–17.* – című írásra érvényesek. A többi tanulmány, cikk – főképp a könyv második része ilyen – alkalomhoz kötődik. A

román nép és az együttlakó nemzetiségek egysége és testvérisége – a mai Románia haladásának hajtóereje című írásban olvasható: „Ismeretes továbbá, hogy 1444. november 10-én a véres várnai csatában Ulászló magyar király és Vlad Dracul havasalföldi uralkodó hadai együtt küzdöttek”. Ellenben a *Magyarország történeti kronológiájának* I. kötete a következőket jegyzi meg november 10-ről: „A magyar sereg a várnai csatában súlyos vereséget szenved II. Murád szultán hadától. Elesik I. Ulászló, Giuliano Cesarini bíboros pápai követ és Rozgonyi Simon egri püspök, főkancellár. (Hunyadi János Havasalföldre menekül, ahol Vlád vajda elfogja, majd nem sokkal később szabadon engedi.)”

„Az objektív történelem, akárcsak a természet, gazdagságában, összetettségében határtalan, végtelen, míg az emberi megismerésnek korlátai vannak” – mondja Fazekas János *A materialista történelemszemlélet egyes kérdései és az 1595-96-os székely felkelés* című írásában. Könyve nem nélkülözi az irodalmi vonatkozásokat sem – leginkább a hazáért és jogért küzdő Petőfit, s (Dózsa kapcsán) Ady Endrét és Tamási Áront idézi.

Sz. L.

Féja Géza: Viharsarok.

Harmadik, dokumentumokkal bővített kiadás. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 345 l.

Féja Géza nevezetes szociográfiájának harmadik kiadása teljesebb a korábbiaknál. A többlet nem az írásmű esetlegesen visszatartott, az olvasó előtt nem ismert részeiből származik. A mostani kiadás pontosan követi az első teljes szövegét, függetlenül azonban olyan korabeli dokumentumokat is közread, melyek összekeresése különben az érdeklődő számára hosszadalmas munkát jelentene. Előbb az annak idején füzetben megjelentetett „Viharsarok-per” anyaga található a szociográfia után, majd a mű sajtó-visszhangjából a Féját méltató és támogató írásokból és kritikákból válogatott gyűjtemény. Az utóbbi szerzői között foglal helyet Móricz Zsigmond, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Veres Péter, Sárközi György, Bálint György, Kacsó Sándor, Darvas József. A tizenhat írás földrajzilag is széles körű visszhangról tesz tanúságot (Budapesten kívül Brassó, Pozsony, Párizs, Moszkva). Olvasható Féja Géza két kapcsolódó vitacikke is. A kötetet az eredeti kiadás fényképeinek reprodukciói, Nagy Imre Féja Gézaról készült rajza és a per ítéletének egy lapjáról készült faksimile illusztrálják.

K. L.

Fekete Csaba–Szabó Botond: A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Debrecen) kéziratkatalógusa.

Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1979. [1980] 310 l.

A Magyarországi egyházi könyvtárak kéziratkatalógusai című sorozat első köteteként jelent meg Fekete Csaba és Szabó Botond régi hiányt pótló munkája, a debreceni

Református Nagykönyvtár kéziratkatalógusa. A katalógus az 1850 előtti kéziratok anyagát tartalmazza, a művek leltári sorrendjében 3840 művet regisztrál. Csupán a ma is meglevő kéziratokat írják le részletesen a szerzők olyan esetben, ha a különféle korú kéziratok és nyomtatványok szerepelnek egyetlen leltári számon; leírásra kerülnek viszont az elveszett kéziratok is, ha ezt a leltárnapló vagy az irodalmi hivatkozások anyaga lehetővé teszi. A kódexek leírása rövidített, mivel e sorozat egy tervezett másik kötetében kerülnek részletes bibliográfiai feldolgozásra. Elmaradt a possessor-bejegyzések miatt kéziratként katalogizált nyomtatott művek leírása, valamint a könyvekhez kötött kéziratok vagy kézírásos glosszák feldolgozása, mivel ezeket külön kötet fogja tartalmazni.

A *Kézirattár* jelentőségét és rövid történetének vázlatos áttekintését a bibliográfiai rész elé csatolt rövid tanulmányban ismertetik a szerzők, kitérve a kéziratok könyvek iskolai és művelődéstörténeti funkciójára, s azokra a történelmi és kultúrhistoriai adalékokra, melyek létfontosságúak a Nagykönyvtár kézirattárának történetében. Igen érdekes képet nyújtanak a régebbi századok oktatási metódusára vonatkozóan például a *dictatumok*, vagy a korban frekvenciált művek másolatai. Munkaeszköz volt a kézirat, éppen ezért – a szerzők szerint – „nem szabad az uralkodók ritkasági gyűjteményéhez hasonlónak tekintenünk, nem várhatjuk el tőle a későbbi nagy közkönyvtárak jellemzőit sem, hanem csak az *orando et laborando* jelmonddal meghatározott történelmi képletben értékelhetjük”. Ez a „történelmi képlet” pedig pusztulás és gyarapodás váltakozó periódusait tartalmazza: háborúk és tűzvészek tizedelték a könyvtárat, ami kevés azonban fennmaradt a régi kéziratok állományból, az egészében is és részleteiben is jellemző egy-egy korszak szellemi arculatára.

János István

Fiatal magyar költők. 1969–1978.

Szerkesztette: Vasy Géza. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1980. 342 l. (Kortársaink)

A régen aktuális könyv egy költőnemzedék végleges beérkezéséről tudósít az eddig elért eredmények, teljesítmények alapján.

A tanulmánykötet négy fejezetre oszlik. A bevezető rész három átfogóbb jellegű, nagyobb egységekre koncentráló írása foglalkozik a nemzedék „líratörténetével”. Vasy Géza, a kötet szerkesztője, *Az első évtized* című tanulmányában áttekinti a nemzedék indulásának körülményeit, az 1956 utáni magyarországi társadalmi viszonyokat a költészet és a nemzedék lehetőségeinek szempontjából. Gondolatmenetének középpontjában, úgy tűnik, a költő-szerep értelmezése áll, mely kétségtelenül a Vasy által hatvankilences nemzedéknek nevezett alkotók egyik legfőbb elméleti és gyakorlati problémája. (Az indulás éve, 1969, nyilvánvaló viszonylagosságában is helyesen választott: olyan események, mint a fiatal írók lillafüredi konferenciája, az *Elérhetetlen föld*, *Költők egymás közt* című antológiák megjelenése indokolják.) A költő-szerep nemzedéki és eltérő megfogalmazása azért is fontos, mert a magyar költészet kontinuitásának, illetve az ezzel való szakításnak a kérdését veti föl. Vasy Géza három típust

különböztet meg: a hagyományos közéleti szerepet teljesen feladók (Petri, Oravecz stb.), a hagyományos költő-szerep mai lehetőségeit kutatók (Utassy, Sárándi, Péntek stb.) és az ezt a szerepet közvetetten vállalók (Baka, Veress stb.) típusát. Vasy úgy látja, a költői hangvételben a skála a tragikustól a groteszken át az elégikusig terjed; ez utóbbit jelöli meg olyan magatartásként, amely a legtermékenyebb lehet. Mérlegre téve a nemzedékeket, elsősorban az etikai értéképzést tartja legnagyobb eredményének.

A nemzedék költészetét főleg formai szempontok szerint elemzi röviden Szentmihályi Szabó Péter *Versforma, rim és ritmus* című tanulmányában. A XX. századi világgöltészet általános tendenciájával egyezően, úgy véli, hogy e nemzedék költészetében is erős a formalizálás. A költő-szerep értelmezési változataiból következik a formai szempontú három alaptípus kijelölése: a hagyományos lírai formáktól eltávolodó, a hagyományhoz lazán kötődő és a hagyományost tudatosan vállaló költő-típus. Mezey Katalin írása, *A fiatal költőnemzedék műfordítói munkájáról*, ebből a sajátos szempontból elemzi a nemzedék sokrétű küzdelmét az elismerésért, s egyben jelzi a műfordítás terén végzett munkájuk sok tekintetben úttörő, új költészeti horizontokat is feltáró jellegét (pl.: Kodolányi Gyula, Oravecz Imre, Spiró György).

A második fejezet harmincegy költő portréját tartalmazza. Nyilvánvaló, hogy a válogatásnál a szerkesztő a lehetőségig objektivitásra törekedett, s a teljsítmény-tehetség volt a fő szempont. Éppen ezért kell megemlíteni, hogy Marsall László portréja mindenképpen hiányzik erről a tablóról.

A harmadik fejezetben Görömbei András tekinti át *A szomszédos országok magyar lírájának új nemzedékét*. Különösen fontos itt a jugoszláviai Új Symposion-nemzedék avantgarde törekvéseit vizsgáló tanulmány, mert erről általában kevesebb szó szokott esni. Részletes elemzést kap a romániai és a csehszlovákiai fiatal líra is, nemcsak általában, de néhány portrét is felvillantva.

A kötetet *Függelékként* életrajzi jegyzetek és bibliográfia egészíti ki, mintegy teljessé téve a nemzedék történetét a kritikai fogadtatás dokumentumaival is.

Dérczy Péter

Fiatal magyar prózáirók. 1965–1978.

Szerkesztette: Kulin Ferenc. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1980. 361 l. (Kortársaink)

A hatvanas évek közepétől-végétől jelentkezett az a prózáiró nemzedék, mely a nyolcvanas évek elejére már maradandó értékeket produkált. E nemzedék eddig összefoglalható eredményeit, indulásának, „beérkezésének” körülményeit tekinti át és teszi mérlegre a könyv, melyet Kulin Ferenc szerkesztett.

A tanulmánykötet öt fejezetben foglalkozik fiatal prózáiróinkkal. Az *Előszó*ban Kulin Ferenc vázolja röviden a hatvanas-hetvenes évek sajátos társadalmi és művészeti viszonyait, érzékeltetve azokat a körülményeket, ideológiai és generációs problémákat, melyekkel az induló alkotóknak szembe kellett nézniük. Kulin a „fiatal irodalom térhódításának” kezdetét Simonffy András és Nadas Péter első köteteinek megjelenésétől

számítja. E bevezető részre következnek az egyes írókról rajzolt portrék; összesen tizenhat alkotót ismerhet meg ily módon az olvasó – műveik elemzése révén. Kulin Ferenc korábban utalt rá, hogy a nyomda- és kiadói viszonyok miatt, sajnos, a nemzedéknek négy kiemelkedően tehetséges és érdekes tagja – Lengyel Péter, Hajnóczy Péter, Esterházy Péter és Csalog Zsolt – hiányzik ebből a sorozatból, míg halványabb társaik közül többen is szerepelnek. (Persze, lehetne még hiányzó neveket sorolni: például Kolozsvári Papp Lászlót, Szentgallay Gézát stb.) Négyük jelenléte a könyv egészében ugyanakkor nyilvánvaló, hiszen több helyütt is történik utalás tevékenységükre. A portrék legtöbbször nem leíró jellegű, hanem elemző-értékelő, s szerzőik nem riadnak vissza a bírálattól sem (például: Kulin Ferenc tanulmánya Újhelyi Jánosról, Mátyás Győzőé Csörsz Istvánról stb.). Itt kell megemlítenünk, hogy a könyv egyik sajátja: a portrék, tanulmányok és esszék írói is fiatalok, sok esetben jóval fiatalabbak, mint maguk a szépírók. Ez természetesen egyfelől már valamiféle rálátási távolságot is biztosít némelyiküknek, ugyanakkor nagyobb affinitást a „fiatal próza” különféle törekvéseihez, kísérletezéseihez. A harmadik fejezetben *Zirkuli Péter*, *Bába Mihály* és *Pintér Lajos* a romániai, csehszlovákiai és jugoszláviai magyar próza új nemzedékét tekinti át. Zirkuli és Bába inkább portrészzerűen, egyes alkotókra, Pintér inkább nagyobb egységekre koncentrálva. Zirkuli írását egy publikációs jegyzék is kiegészíti, mely a Forrás-sorozat 1961–1976 között megjelent kiadványait gyűjti össze. Kár, hogy hasonlóan nem találhatunk a csehszlovákiai és vajdasági prózáról szóló írások után. A negyedik fejezet már nagyobb, átfogóbb tanulmányokat és esszéket is tartalmaz; itt már a részjelenségekre is úgy tudják felhívni a figyelmet a szerzők, hogy távlatosabb esztétikai koncepciókba helyezik őket. *Szkárosi Endre* tanulmánya az indulás éveiben uralkodó, de a későbbiekben is jelentős formával, a novellával foglalkozik; koncepciója érzékelteti, hogy a nemzedék nagy epikai művekkel fog jelentkezni (ez azóta már be is következett!). *Kulcsár Szabó Ernő* a nemzedék addigi regényeinek tartalmi s még inkább formai kérdéseit elemzi, *Szilágyi Ákos* tanulmánya pedig a jelenséggel foglalkozik, hogy hogyan kerül előtérbe főleg a hetvenes években, éppen a nemzedék tevékenységével, a magyar irodalomban a széppróza a lírával szemben. A „fiatal próza” hőtípusait kétféle nézőpontból is megközelítik: *Csaplár Vilmos*, aki „belülről” is látja ezt a kérdést és *Tarján Tamás* írásai szólnak erről. A tanulmányok sorát és a kötet elemző részét Kulin Ferenc *Mérlegpróba* című írása zárja, mely mintegy még egyszer összefoglalja a nemzedék eredményeit, munkásságuk, környezetük összefüggéseit.

A kötet utolsó fejezetében *Görög Athéna* összeállításában találhatjuk az életrajzi jegyzeteket és a bibliográfiát.

Dérczy Péter

Fodor András: *Futárposta*.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 449 l.

Legkülönbélebb hangvételű, műfajú és terjedelmű írásait gyűjtötte egybe a költő Fodor András e kötetébe.

Vers- és fordításelemzés, műhelytanulmány, nekrológ, recenzió, személyes em-

lékek felidézése rendeződött fejezetekbe, amelyeket „az egymástól elszakadt rokon ügyek összehangolásának szándéka”, s a mindvégig hitelt adó, természetes közvetlenségű személyiség fog össze.

Az *Eleven múlt* írásai először a költőelődök – Janus Pannonius, Csokonai, József Attila – nyomába erednek hol személyes élmény indítására (Janus nyomán Ferrarában, Hogyan halt meg József Attila?), hol pedig megjelent könyvek kapcsán (Vágó Márta József Attiláról, József Attila válogatott levelezése). Majd találkozásokat idéznek *Kassák Lajossal, Németh Lászlóval, Fülep Lajossal*.

A *Költők és versek* fejezet két darabja ismét visszakanyarodik *József Attilához* két verselemzéssel, hogy aztán a kortárs költészetéről szóljon *Takáts Gyula, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Kormos István, Nagy László, Juhász Ferenc, Kárpáti Kamill, Csoóri Sándor* és mások egy-egy versének értelmezésével, elemzésével. A magyar költők mellett *Nyikolaj Zabolickijt, A. T. Tvardovszkijt, Philip Larkint és Ljubomir Levcevet* mutatja be egy-egy arcképvázlat.

A sokoldalú, széles érdeklődésű költőt a versfordítás művészete sem hagyta érintetlenül. Erről vall az *Egy fordító útja Bulgáriába, A műfordítói és a költői munka kölcsönhatása*, valamint a Rozewicz-műhelytanulmány, továbbá a költő-műfordítók: *Kálnoky László, Csorba Győző, Rába György, Garai Gábor, Orbán Ottó* műfordításgyűjteményeiről szóló dolgozatok.

A *Hazai múzsa* írásai először a szűkebb hazába, a Somogy megyei tájakra, majd a testvérműzsák földjére kalauzolnak (Örökségünk Egry József, Találkozásaim a népzenevel, Sárosi Bálint két könyve, Kedves lemezeim).

A *Forgóajtó* rövid írásai Csernus Mariann előadóestjétől a modern zenéig, Vujiicsics Tihámér emlékezetétől Udvardi Erzsébet kiállításáig, Timár József Himnusz-interpretációjától Alain Resnais filmművészetének érvényességéig felvillantják e szerteágazó érdeklődés egymástól látszólag távol eső pontjait.

M. R. J.

Fónod Zoltán: Vallató idő.

Madách Kiadó, Bratislava, 1980. 412 l.

Fónod Zoltán a csehszlovákiai magyar kultúra sokoldalú munkása. Kötete válogatás az utóbbi negyedszázadban írt változatos közírói munkáiból, kritikai, publicisztikai cikkeiből. *Írás és tett* című ciklusa a csehszlovákiai magyar irodalom 1945 utáni korszakának egyes műveiről szóló kritikákat, valamint elvi, áttekintő írásokat tartalmaz. Legtöbbet *Fábry Zoltán* műveivel foglalkozik, általában nem a részletek, hanem elsősorban általános kérdések izgatják. Emellett új dokumentumok, levelek közlésével árnyalja az eddigi Fábry-képet. Kritikáira a megértő szigorúság jellemző, tájékozottsága párhuzamok, összefüggések feltárásában, megmutatásában is kamatozik. Alapelve az, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom újabb fejezeteinek vizsgálatánál szigorú mértéket kell tartani, nem szabad értéktévesztővé emelni az indulás nehéz körülményeit. *Közös dolgaink* című ciklusában *Ady, Móricz, Illyés* életművének – elsősorban a csehszlovákiai magyarság számára hasznosítható értékeit emeli ki, s hitet tesz a cselekvő,

társadalmi felelősségtől áthatott irodalom mellett. Cseres Tibor *Parázna szobrok* című regényét elemezve a történelemmel való reális szembenézés igényét fogalmazza körültekintő tájékozottsággal és esztétikai ítélezéssel. *Ludovit Štur* pályáját a közép-kelet-európai történelem összefüggéseiben elemzi, s vizsgálja Kossuthal való kapcsolatának történetét is.

Fónod Zoltán publicisztikájának jelentős része évfordulókhoz kapcsolódik. Ezeket az alkalmakat arra használja történelmi tárgyú írásaiban (*A történelem futószalagán...*), hogy a 20. század közép-kelet-európai történelmét tárgyyszerűen vázolja fel. Írásaiban megkülönböztetett helye van a nemzetiségi kérdésnek. Tárgyilagosan veszi számba a történelmi tényeket, s az elért eredményekkel jelöl ki további távlatokat a nemzetiségek fejlődése számára. Végül a kötet Fónod gazdag interjúkészítői munkásságából ad válogatást (*Šzemtől szembe*). A Laco Novomeskyt, Veres Pétert, Méliusz Józsefet, Egri Viktort, Turczel Lajost, Rákos Pétert, Szervátiusz Jenőt és Tibort faggató írások is a nemzeti, nemzetiségi létezés huszadik századi problémáival foglalkoznak elsősorban, s különféle aspektusokból vizsgálják az irodalom és a művészet szerepét a társadalmi, történelmi gondok megoldásában. Egyszerre érvényesítik a művészet autonómiájának és társadalmi hivatásának az elvét.

Görömbei András

Földényi F. László: *A fiatal Lukács. Egy gondolatkör rekonstrukciójának kísérlete*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 156 l. (Gyorsuló idő)

A szerző, ahogy azt már könyve címében is jelzi, Lukács fiatalkori műveivel foglalkozik elsősorban, egészen pontosan 1918-ig kíséri figyelemmel a fiatal Lukács esztétikai-filozófusi tevékenységét. Földényi F. László a *Bevezetésben* rögzíti, milyen szempontrendszer szerint vizsgálja a fiatal Lukács munkásságát. Ezek szerint: „Vizsgálódásunk tárgya tehát: hogyan viszonyul a fiatal Lukács eszmerendszere a szubjektum—objektum kölcsönhatáshoz, illetve miként vesz abban részt.”; s már itt sem titkolja, hogy az első szempont szerint vitatkozik Lukáccsal, erőteljes kritikával illeti nézeteit.

A fiatal Lukács gondolatkörének rekonstrukciója elsősorban *A lélek és a formák*, *A regény elmélete*, a *Drámakönyv* és a *Heidelbergi művészetfilozófia és esztétika* alapján történik; természetesen azonban, hogy az öregkori Lukács nézetei mindettől elszakíthatatlanok. A tanulmány célja is itt keresendő részben; a cél ugyanis kettősnek nevezhető: Földényi F. burkoltan vitatkozik azokkal az állásfoglalásokkal is, melyek a fiatalkori és az öregkori művek, teljesítmények szembeállításával az előbbit preferálják, tartják nyitottabbnak, toleránsabbnak mind esztétikai, mind etikai szempontból. Az egyik cél tehát e szerint, úgy tűnik, annak bizonyítása, hogy a fiatal Lukács eszmerendszere nem kevésbé volt merev és dogmatikus a maga módján, mint a későbbi művek szelleme, csak, ha szabad ezt ilyen durván és leegyszerűsítve fogalmazni, ellenkező előjellel. Gyakorlatilag ugyanebben nevezhető meg a tanulmány másik célja: annak bizonyítása, hogy éppen az előzőek miatt a fiatal Lukács gondolkodói teljesítménye szervesen kapcsolódik az öregkorihoz, s az öregkori problematikus gondolatkörök gyökei, bizonyos értelemben magyarázatai, éppen a fiatalkori művekből érthetők meg, rekonstruálhatók.

Földényi F. László könyvét *Függelék* (s természetesen jegyzetapparátus) zárja; előbbiben Lukács életének főbb eseményeit 1918-ig idézi föl, mintegy az életrajzi adatokkal segítve az eszmerendszer felvázolását és megértését.

Dérczy Péter

Földi János-emlékkönyv.

Szerkesztette Nagy Sándor. Hajdú-Bihar megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya, Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár, Debrecen, 1978. [1980.] 124 l. (Források és adatok Hajdú-Bihar megye művelődéstörténetéhez 1.)

Földi János születésének 220. évfordulóján Hajdúhadháza Irodalmi Napokat rendeztek és a tanácskozás anyagát a Megyei Könyvtár kötetben jelentette meg. A sokoldalú polihisztor Földi munkásságával foglalkoznak zoológusok, nyelvészek és irodalomtörténészek egyaránt. *Szilágyi Ferenc* Csokonai és Földi kapcsolatát méltatta, *Szurómi Lajos* pedig Földi verselméletét elemezte mai szemmel. A tájhoz kötődést *Nagy Sándor* dolgozata bizonyította (*Földi János hadházi évei*), *Nagy Lajos* pedig összeállította Földi János művei és a rá vonatkozó irodalom bibliográfiáját.

N. S. K.

Garai Gábor: Meghitt beszélgetések.

Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1980. 295 l. (Kozmosz Könyvek)

Először a rádióban hangzottak el ezek a beszélgetések, amelyeknek a meghittségét az adja, hogy költő beszélgeti bennük olyan író-költő társait, akihez már 10-15 éves kapcsolat, barátság fűz.

A kötetben való kiadásnak nagy nyeresége az is, hogy itt egyfolytában olvashatók a különböző indulású, alkatú, stílusú költők nyilatkozatai saját magukról, pályájukról, műveikről. Garai Gábor jól kérdez, sikeresen vezeti a beszélgetéseket, s az így kialakuló szövegek nagyon jellemzőek a megkérdezett tizenöt költőre-íróra (tizenhatodikként Garai Gábor csatlakozik hozzájuk: itt Mezei András, egy hasonló interjúszorozat készítője a kérdező). Kirajzolódik sokszínűségük is, egységük is.

A zámolyi és székesfehérvári, Györfly-kollégiumi indulását emlegető *Csanádi Imre*, majd a Kaposvárról emlékező *Fodor András* után a jóval idősebb nemzedéket képviselő, pesti gimnáziumból induló és egészen más pályát futó *Hegedűs Géza*, az erdélyi emlékeket őrző *Jékely Zoltán* következik, ezután ismét a „fiatalabb” nemzedékből *Juhász Ferenc*, aki első mondatával nemlétezőnek nyilvánítja (joggal) a még ma is kísértő népies-urbánus ellentét kérdését: „...nem sértődöm meg, ha népi költőnek nevezel, de azon sem sértődöm meg, ha urbánus költőnek mondasz. Én a költészetet nem e két kategória szerint osztanám meg és osztottam meg, sem költészetem gyakorlatában, sem az élet gyakorlatában, sem eszmélkedésem történetében”.

E nagyon különböző egyéniségek egysége mutatkozik meg abban, hogy szívesen emlegetik a maguk nemzedékében a velük együtt indulókat, az első irodalmi barátó-

kat. Az egri indulású *Kálnoky László* elmondja például, hogy első egri kötete megjelenésekor Budapestről köszöntötték ifjú költőtársak, köztük az e kötetben szintén megszólaló *Takáts Gyula* és *Vas István*. Takáts is emlegeti e baráti kapcsolatokat (említi Kálnoky üdvözlését is), Jékelyvel való mély barátságát. Simon István is fontosnak tartja nemzedéktársaival való első találkozását.

Sokan beszélnek József Attila-élményükről (a már említett Csanádin, Fodoron, Simonon kívül *Garai Gábor*, *Király István*, *Somlyó György*, *Tamás Aladár*, *Vészi Endre*). Többször esik szó Ady hatásáról: Király István újra és újra Ady-sorokat idéz; Garai leszögezi, hogy az első költő, aki nagy hatást tett rá, Ady volt (addig nem is szerette a költészetet); Simon István pedig elmondja, hogy amikor egy falujabeli tanítóképzős fiú Ady-kötetet adott neki kölcsön, olyan óriási hatással volt rá Ady, „hogy szinte hetekig szédelgett tőle”.

Jellemző, hogy az Eötvös-kollégisták (Fodor, Jékely, Király, Simon és *Mesterházi Lajos*) egyöntetűen kiemelik az ott töltött évek fontosságát.

Érdekes a kötet azoknak is, akik még nem találkoztak a szerzők által emlegetett művekkel, de érdekes azoknak is, akik (mint a kérdező Garai Gábor) már előre „megtanulták” kortársainkat, s akik ilyenformán azokról a művekről olvashatják a szerzők vélekedését, amelyekről nekik mint olvasóknak már van valamilyen korábbi képük, véleményük.

Bodolay Géza

Gerskovics, Alekszandr: Petőfi és a színház.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 281 l. (Irodalomtörténeti Füzetek, 101.)

Akik eddig is figyelemmel kísérték Gerskovics hungarológusi ténykedését, kisebb-nagyobb időközönként találkozhattak termékeny elfogultságainak jeleivel. Ezek közül a legkitartóbban, legszívósabban hangoztatott „rögeszmeje” Petőfi drámaírói kísérleteihez kapcsolódik. Sőt már mindjárt ez: szerinte ugyanis ezek *nem csak* kísérletek, mint azt többen hangoztatják, hanem az életmű szerves részei, a költői teljesítményhez mérhető produktumok (főleg a *Tigris és hiéna*). Gerskovics ugyanis következetes konoksággal kitart régóta hangoztatott elképzelése mellett, miszerint Petőfi drámaírói kvalitásait eddigi kutatóinak legtöbbször, főként Gyulai Pál, valamint Riedl Frigyes és Horváth János („szerepjátszás”-elmélet) nem ismerte fel, így tehát félremagyarázta, de még azok is alábecsülték emez értékeket, főként megint csak a *Tigris és hiéna* drámatörténeti szerepét, akik Petőfi drámai kezdeményeit a költői teljesítmény nagyságrendjében vizsgálták: Fekete Sándor, Martinkó András, Pándi Pál, Sötér István.

Aki a filológiai oknyomozás közben elhangzó érvekre és ellenérvekre bővebben kíváncsi, joggal kapja fel a fejét Gerskovics már-már a hitvitázók szenvedélyét idéző vitakedve és a mozgósított filológiai apparátusa láttán, s bizonyosan örömmel nyugtázza pengevillanásait – még azokat is, amelyek olykor a levegőt szabdalják –, ha tudja, hogy a tét a magyar történelmi dráma becsülete, illetve Petőfi „geniális darabja”, a *Tigris és hiéna*; így nevezte ugyanis Petőfi drámáját Meltzl Hugó, a múlt század jeles kolozsvári irodalomtörténésze a darab ottani bemutatója kapcsán.

Gerskovics lendületéből ítélve, már-már személyes ügyének képzelhetjük Petőfi drámaírói rangjának védelmét. Ha nem is „egy világ ellen”, de múlt és jelen minden rendű és rangú tudásával szemben próbálja védeni igazát, miközben saját esztétikai értékelésével igyekszik alátámasztani érvelését. Egyik következtetésének néhány sorát idézném: „... azt állítjuk, hogy a most idézett megállapítások közül egyiket sem nevezhetjük teljes értékűnek. Az idézett szerzők mind különböző oldalokról közelítették meg az igazságot, Petőfi darabját erről is, arról is mérlegre tették, és *elemzéseik hevében* (kiemelés tőlem – B. Gy.) olykor egésznek látták azt, ami csak rész.” (A Gerskovics által idézett szerzők nagyrészt megegyeznek a fentebb felsoroltakkal!)

Tény: Gerskovics kismonográfiájában a történelmi, a társadalmi, a lélektani, az esztétikai megközelítés mindennemű eszközét és tartalékait beveti. Említésre méltó a magyar reformkorról rajzolt plasztikus körképe, a reformkori viták hevében kikristályosodó drámaírói-, kritikusi-, politikusi arcélek megrajzolása: Petőfi, Bajza, Egressy Gábor, Kossuth, Széchenyi, valamint a fehér izzásig hevült személyes, szemléleti különbözőségekből levont etikai, esztétikai tanulságok (ld. Bajza, a „homo aesthetikus” és a „vadvirág” Egressy Gábor vitájának az ismertetése).

Gerskovics végig hangsúlyozza: Petőfi drámaírói teljesítményei közül a legszínpadképesebbek, a legkiérleltebbek a *Tigris és hiénát* tartja, de azért elemzi – a lán-gok martalékává lett kézirat híján a korabeli reflexiók, illetve a későbbi ily tárgyú verse alapján – a *Zöld Marcit* és a Carafáról készülő tragédiát is.

A kötetet Radó György „magyarította” magas színvonalon, s így Gerskovics műve akadálytalanul illeszthető be a komoly tanulságokat és értékeléseket tartalmazó Petőfi-filológiába.

Balla Gyula

Györgyey Clara: Ferenc Molnár.

Twayne Publishers, Boston, 1980. 195 l. (World Authors Series)

„Molnár életműve elidegeníthetetlen része a magyar irodalomnak” – írta Vécsei Irén az 1966-ban megjelent kismonográfiájában. Igaza van, de nevét az egész világ ismeri, legjobb darabjait még most is játsszák a világ híres színészei, minden drámai antológiában találkozunk vele. Molnár Ferenc kétségkívül a legismertebb magyar drámaíró – legalább is Magyarországon kívül. Hazájában eléggé mostohán bántak vele a húszas évek nagy sikere után, „exportdrámaíró” lett belőle, vagy egyszerűen kozmopolita, s aránylag keveset írtak róla a második világháború után. Ennek okát nem nehéz kifürkészni: Molnár életműve erősen elüt a magyar színpadi hagyományoktól. Mulattatni akar s nem prédikálni, nem didaktikus, súlyos mondanivalója alig akad. Nála a színpadi ötlet, az ügyes párbeszéd, a szikrázó szellemesség, tehát a színpadiasság mindig fontosabb a mondanivalónál, s éppen ezért szeretik külföldön, különösen ott, ahol nincs didaktikus hagyomány.

Györgyey Clara könyve átfogó képet nyújt Molnár Ferenc életéről s műveiről. Rövid bevezetőben ecseteli a háttérrel – a századforduló pesti éveit s a magyar irodalom akkori helyzetét, ezután Molnár kalandos életéről, szerelmeiről tájékoztatja az

olvasót. Nagyon helyesen tárgyalja hírlapírói tevékenységét s az ebből származó rövidebb tárcákat, jeleneteket, anekdotákat, és a jelentős *Haditudósító emlékeit*, amelyek nemcsak Pesten jelentek meg, hanem az angolszász sajtóban is. Molnár kitűnő riporter volt, éles szeme mindent figyelt a harctéren, s egy ideig cinizmusát igazi emberség váltotta fel. Ezután a novellák jellemzése következik, különös tekintettel a jól ismert kis remekekre, mint például a *Széntolvajokra*, *Muzsikára*.

Regényeiről írva a szerző rámutat arra, hogy Molnár korán szembefordult a magyar irodalom hagyományos prűdériájával. Érdekes megjegyezni, hogy nem volt egyedül magatartásában, Adyt és Krúdyt is lehete említeni itt. Mind a hárman jól ismerték a pesti élet árnyoldalát és bátran írtak róla. *Az éhes város* kiemelkedik a többi regénye közül, ha figyelmen kívül hagyjuk mesteri ifjúsági regényét, a *Pál utcai fiúkat*.

A könyv legnagyobb részét a színdarabokra szenteli a szerző. Rámutat a hazai és külföldi előzményekre, s ez utóbbiak közül a francia bohózatra, azután részletesen elemzi a már klasszikusokká vált darabokat, mint például *Az ördög*, *Liliom*, *A testőr*, *A farkas* és *Játék a kastélyban* címűeket. De nem korlátozza magát a sikerekre: Molnár Ferencnek sok gyenge vagy egyszerűen elfelejtett drámája volt, s ezekről is beszámol, tehát egy aránylag rövid könyv keretében teljességre törekszik. Természetesen az angol nyelvű közönségnek ír, amely minden bizonnal osztja majd a véleményét, hogy Molnár Ferenc nem a magyar Molière, hanem inkább a Magyar Noél Coward. De a magyar olvasó is sok újat tanulhat ettől az alapos munkától.

George Cushing

Heckenast Gusztáv: Kajali Pál (1662–1710), kuruc szenátor, országos főhadbíró válogatott iratai.

Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza – Vay Ádám Múzeum Baráti Kör, Vaja, 1980. 87 l. (Folia Rákóciana 3.)

Kajali Pál a Rákóczi-szabadságharc egyik kiemelkedő személyisége, apja Hont megye alispánja, ő maga neves jogtudós, a szabadságharc idején szintén alispán, az észak-magyarországi evangélikusok egyik világi vezetője. Nevéhez fűződik a kuruc katonai szabályzat, a Regulamentum Universale elkészítése is. Iratainak egy része vejének, Ráday Pálnak a családi levéltárában maradt fenn, más részük az Országos Levéltár „Rákóczi-szabadságharc levéltára” című gyűjteményében.

Heckenast Gusztáv 25 Kajali Pálra vonatkozó vagy tőle származó iratot adott közre, modern helyesírással, de megőrizve a történeti jelleget. Az írásokat sokrétű, ám tömör jegyzetanyag egészíti ki, amely megmagyarázza az idegen kifejezéseket és megvilágítja a szöveg megértéséhez szükséges történeti tudnivalókat. A szerény kis kötetet a Kajali irataiban előforduló személyek névmutatója és helynévmutató egészíti ki.

N. S. K.

Hegedüs Géza: Arcképvázlatok. Száz magyar író.
Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1980. 407 l.

A magyar irodalom arcképcsarnoka után Hegedüs Géza *Arcképvázlatok* című könyvében újabb száz magyar író és költő portréját rajzolja meg. Az *Előljáró vallomás az arcképvázlatokhoz* megismertet a szerző szándékával, nevezetesen azzal, hogy ebben a kötetben azokra az alkotókra irányítja a figyelmet, akik ilyen vagy olyan okok miatt nem kerültek be irodalmunk legvitathatatlanabb klasszikusainak *Arcképcsarnok*ába.

Heltai Gáspártól Simon Istvánig, a 16. századtól napjainkig sorjáznak a portrék: a régi magyar irodalom jeleseitől Sylvester Jánoson, Szenci Molnár Alberten át a felvilágosodás prozódiai vitáit folytató Baróti Szabó Dávid, Rájnis, Révai triászáig, Fáy Andrásztól Gozdsu Elekig, Szabolcska Mihálytól Nagy Endréig, Szerb Antaltól Váci Mihályig, Sarkadi Imréig.

Hegedüs Géza jól ismert könnyed, csevegő stílusában mutatja be a régi magyar irodalom alakjait, éppoly közvetlenséggel, mint személyes ismerőseit, kortársait, barátait.

Az egyes portrékat az alkotók képmása és egyéb más dokumentumok – *Udvarhelyi Dénes* válogatásában – illusztrálják.

M. R. J.

Heltai Gáspár és Bornemisza Péter művei.

A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek Nemeskürty István munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 1318 l. (Magyar Remekírók)

A 16. századi magyar reneszánsz szépróza két legjelentősebb alakjának együttes kiadása már csak azért is szerencsés vállalkozásnak mondható, mert a két író munkássága számos ponton mutat rokonságot, eltérő vonásaik pedig jellegzetesen kiegészítik egymást. Mindketten műveikbe olvasztották az őket megelőző kor magyar nyelvi vívmányait, mindketten összegezték az addigi fejlődés eredményeit, de tovább is fejlesztették azokat a nyelvteremtő erejük, szépírói törekvéseik és társadalomformáló szándékaik révén. A két író szemléletmódja élesen el is válik azonban egymástól: Heltai könnyed, derűs előadása, humora mellett méginkább szenvedélyesnek, sötétebbnek látszik a nála jóval viszontagságosabb életű Bornemisza írói világa.

Nemeskürty István már korábban is sajtó alá rendezte a két író különböző műveit, a mostani válogatás viszont minden korábbinál szélesebb spektrumú. Heltai ismert prózai művein kívül (*Dialógus, Háló, Száz fabula, Krónika*) helyet kapott a kötetben két verse, Újtestamentum-kiadásának ajánlása és a *Ponciánus históriájának* teljes szövege is, Bornemisza írásaiból pedig a többször kiadottak (*Elektra, Ördögi kísértetek*, prédikációk, versek) mellett megtalálható a semptei prédikátornak több olyan levele, amely életének egy-egy fontosabb eseményét világítja meg.

A szövegekhez fűzött jegyzetek és magyarázatok biztosítják azt, hogy a mai olvasó kellőképpen tájékozódhasson a ma már értelmezésre szoruló helyekről, sőt – *Ritoókné Szalay Ágnes* fordításában – a *Magyar Elektrának* latin nyelvű utószavát is olvashatjuk a kötetben. Heltai és Bornemisza válogatott műveinek kiadása igen hasznos szolgálatot tett reneszánsz kori irodalmunk szélesebb körű megismertetése, nép-

szerűsítése terén, a szövegekhez fűzött gazdag jegyzetanyagból pedig a szaktudomány is megbízható támpontokat kaphat a két író műveinek további feldolgozásához.

Bitskey István

Heltai Gáspár: Száz fabula, Krónika és egyéb írások.

Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta Molnár Szabolcs. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 631 l.

A kötet Heltai 1551–1575 között megjelent magyar nyelvű műveiből ad reprezentatív válogatást. Bár a könnyebb használhatóság kedvéért a mai helyesírásnak megfelelő hangjelöléssel közli a szöveget, a kiadás mindenhol törekedett az eredeti nyelvváltozat megőrzésére.

Vallásos tárgyú írásaiból szerepel a gyűjteményben a *Salamonnak legfeljebb való éneke* (Énekek éneke), amely eredetileg Heltai protestáns bibliafordítási programjának részét alkotva jelent meg Kolozsvárott (1552). Az 1551 és 1565 közötti időszakban e vállalkozás keretében hét kötet hagyta el nyomdáját, a mű azonban befejezetlen maradt. Szintén vallásos az a két „halál”-vers, melyet a szerkesztő a *Vigasztaló könyvecské* című, Kolozsvárott 1553-ban megjelent imádságoskönyvből válogatott könyvébe. Ide sorolható még a *Háló* című politikai röpirat is, mely Gonsalvius Reginaldus Montanus *Sanctae Inquisitionis Hispaniae...* című munkájának fordítása. Ezt az élesen katolikus-ellenes írást Heltai a fejedelem, János Zsigmond felkérésére fordította s adta ki (Kolozsvár, 1570.). Előjáró beszéde hitvitázó irat, Heltai önálló alkotása.

Teljes terjedelmében közli a kötet a XVI. század kiemelkedő szépprózai teljesítményét, a *Száz fabulát*. Az esopusi tanmese-gyűjtemény a korabeli Európában igen népszerű volt. Valószínűleg németországi tanulási során figyelt fel rá Heltai. Fordításában nem követte szolgai módon a német minta szövegét, igyekezett azokat a korabeli magyar viszonyokra alkalmazni. Fordításában egyik-másik verse novellává bővül, gyakran magyar közmondásokat, anekdotákat sző a kis történetekbe.

Részleteket közöl Molnár Szabolcs *A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógusból* is. E fordítás sem követi szorosán német eredetijét. Heltai átdolgozza az erkölcsjavító dialógust, számos önálló részletet toldva be a műbe.

Ugyancsak teljes terjedelmében közli a válogatás Heltai kimondottan szépirodalmi alkotását, a *Ponciánus császár históriáját* is. Az ind eredetű mesegyűjtemény a következő századokban is nagy népszerűségnek örvendett.

A gyűjtemény utolsó darabja – mely egyben Heltai utolsó kiadói vállalkozása is volt – a *Chronika az magyaroknak dolgairól*. A Krónika Bonfini történeti munkáján alapszik. Heltai nem fordítja, inkább átdolgozza ezt a művet: a néhol dagályos latin humanista prózát könnyed, áttekinthető előadásmóddal váltva föl. A szerkesztő a Hunyadiak korának és az azt követő időknek a leírását válogatta be a kötetbe, melyek bizonyíthatóan Heltai önálló alkotásai.

E széles körű válogatással a gyűjtemény átfogó képet kíván nyújtani a XVI. század egyik legkiemelkedőbb magyar prózáirójáról, kinek nemcsak írói, hanem könyvkiadói tevékenysége is jelentős volt.

H. J.

Herceg János: Visszanéző.

Helytörténeti emlékek. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979. [1980] 425 l.

A könyv a szerző 70. születésnapjára jelent meg. Herceg János, a jugoszláviai magyar irodalom doyenje, új művében a sok összetevőjű Bácskát, a táj és benne az ember történelmét kutatja. Vizsgálódása – mondhatjuk szociográfiának, szépírói jegyzetnek, sokszor lírai betétekkel átszótt elmélkedésnek – mindig a szeretett városból, Zomborból indul ki, s oda is tér vissza. *Zomborról szólni...* – ez az első fejezet címe – az írónak mindig egy kicsit önvalló, emberségpróba. Hiszen a sokáig „rebelligens város” – „Újvidék-nek, a ’szerb Athénnek’, a nyolcvanas években (a múlt században – Sz. L.) még kevesebb lakosa volt, mint Zombornak” – kicsinyben a Bácskát, a bácskai viszonyokat tükrözte. Herceg János, miután meg akar győződni arról, hol leledzik ez a titok, végigolvas mindent, ami Zombor történelméről, művelődéstörténetéről, nemzetiségi viszonylatairól, könyvtárkultúrájáról, hírlapjairól és azok szerkesztőiről-íróiról, a város tájrajzáról, építészetéről, sportjáról szól. Természetesen a környékre, a sajtóságos – a magyarországitól jóval elütő – bácskai pusztákra is kitekint s a közlekedést, az egészségügyet, a sokszor furcsa kisebbségi sorsot is reflektorozza.

A *Visszanéző* mégsem holt adattár, hanem eleven és színes, személyes élménnyel sem fukarkodó könyv.

Herceg János történelemkönyve reális, hisz többek közt a szerb nemzeti színház alapítása mellett sikraszálló Deák Ferencet, s az együttélés harcosát, Mocsáry Lajost is fölvonultatja. Szól *Bácska múzsájáról*, a bajai ferencrendi barát Grgur Pestalicról, ki „’ékes’ bunyevác nyelven” eposzban köszöntötte a Szent Korona Bécsből való hazahozatalát (1790); a város színészetét tárgyalván „megkésített levelet” ír Prielle Kornéliának, a hírlapokat elemezvén a 100 év előtt indult Bácska, majd a Zombor és Vidéke, a Friss Újság és az Új Hírek működéséről beszél, nemegyszer a hőskor furcsaságairól: a Bácska nyomdagépeit például – a nyomda és a fogház is a megyeházán volt – a rabok hajtották, kézierővel.

Herceg szerint „a zombori hetilapok kicsit mindig hivatalos közlönyök maradtak”. Ha nem is a megye tartotta fenn őket, megyei politikát, megyei gondokat, megyei művelődéspolitikát kellett követniük. Bácska nemzetiségi viszonyaira viszont figyeltek, a kulturális cserét szorgalmazták. A szerb írók és költők munkáit fordítók közül meg kell említeni Margalits Ede, Pávlovics Jenő, Radics György és Dömötör Pál nevét. Különösen érdekes az *Irodalmi dolgok* című fejezet. Megtudható belőle, hogy egy zombori ifjúsági lap, a Golub, a később híressé vált író, Miloš Crnjanski gyerekkori zsengeit közölte, s ami meglepőbb, majd három évtizeden át jelentgette meg szerb fordításban Petőfi verseit. (Az első indulása – 1789 – után két évvel.) A magyar költő kitartó tolmácsára Herceg Jánosnak sem sikerült rábukkannia. S ugyanitt olvasható a Zombor környékét járó népdalgyűjtő, a brassói születésű Dr. Wislocki Henrik sikertelen útjainak krónikája – a csendőrök letartóztatták a cigányok közt járkáló „doktort” –, s a kitűnő néprajztudós tragikus sorsa; aki tíz évig élt elborult elmével.

Herceg János ide-oda csapongó fantáziája egy-egy témát többször is érint (a re dakciók körüli bonyodalmakat s újólga a zombori újságokat a *Lapok, lappaliák* című fejezetben is), s álom-utazásának – ő mondja így – „vicinálisán” sok minden megfér: Szirmai Károly valószínűtlenül sovány alakja, Hunyady Sándor *Feketeszarvú cseresz-*

nyéjének bácskai háttere, a múlt század utolsó harmadában Óbecsén összeverődött „szellemi elit”: Hiador, a festő Thán Mór s majd a későbbiek: Dr. Draskóczy Ede, Czirák Imre stb. kultúrát teremtő munkálkodása. A nem tudomány jelleggel készült mű olvasmányos, valóságHITE az anekdotikus keretben is megmarad.

Szakolczay Lajos

Hugo von Hofmannsthal und Rainer Maria Rilke in Ungarn.

Bibliographie. Herausgegeben von Ferenc Szász. Budapest, 1980. 257 l. (Budapester Beiträge zur Germanistik)

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Német Tanszéke évek óta jelentős súlyt fektet a magyar és a német nyelvű irodalmak kapcsolatának felkutatására. Könyvsorozatunkban ezt bizonyítják azok a bibliográfiák is, amelyek közül az elmúlt évben a Lenau-összeállítást ismertethettük, most pedig Hugo von Hofmannsthal és Rainer Maria Rilke magyarországi recepciójának feltérképezéséről számolhatunk be. Ha csupán a névmutatót üjtjük fel, akkor is elének tárul, milyen gazdag Hofmannsthal- és Rilke-fordítási irodalmunk. Legtöbbször *Kosztolányi* nevével találkozunk, de a fordítók között szerepel *Szabó Lőrinc*, *Rónay György*, *Nemes Nagy Ágnes*, *Tandori Dezső* neve is, természetesen csak a leggyakrabban szereplő költőket ragadva ki.

A kiadvány közli a sorozat korábbi köteteinek rendszerét, így ismételtlen csak azt mondhatjuk, minden tiszteletünk a bibliográfia száraz munkáját vállaló Szász Ferencé, de összeállítása a befektetett hallatlanul nagy munka ellenére kissé bonyolult rendszerű, számtömegével időnként visszariasztó.

A szakterület kutatójának azonban hasznos és szükséges segédkönyve, amely más irodalmi kapcsolatok területén is hasonló munkára ösztönöz.

Németh S. Katalin

Holl Béla: Ferenczffy Lőrinc. Egy magyar könyvkiadó a XVII. században.

Magyar Helikon, Budapest, 1980. 221 l. (15) t.

Ferenczffy Lőrinc (1577–1640) alakját a legújabb irodalomtörténeti kutatások (Varjas Béla, Jenei Ferenc, Klaniczay Tibor) állították a figyelem középpontjába, de monografikus igényű feldolgozásra csak a közelmúltban vállalkozott Holl Béla kötete, amely egyben a szerző kandidátusi disszertációja is.

Ferenczffy, aki a történeti események második vonalában szerepelt (három Habsburg magyar királynak is kancellárja volt), a rendi-nemesi törekvések tipikus képviselője. „Jóakarátú barátja” Pázmány Péter, de kapcsolatban állt a reformáció jeles alakjaival és az erdélyi fejedelmi udvarral is.

Holl monográfiája mindezek mellett elsősorban mint könyvkiadót mutatja be, hiszen Ferenczffy tulajdonából származik a legrégebb hazai ismert betűmintakönyv, amelyet a szépen illusztrált kiadvány facsimile-mellékletként közöl. Holl Bélának har-

minc Ferenczffy-nyomtatványt sikerült azonosítania; az RMNy szabályainak megfelelő részletes leírást szintén csatolja munkájához. Közöttük találjuk *Balassi és Rimay János* istenes énekeinek legkorábbi ismert kiadását, amelynek történetével a kötet külön fejezete foglalkozik.

A monográfia zárófejezete a Ferenczffy-nyomda felszerelésének útját, sorsát mutatja be a pozsonyi és a nagyszombati jezsuita nyomdán át a budai Egyetemi Nyomdáig. A fejezet újdonsága *Németh Jakab* (1573–1644) tipográfus alakjának „felfedezése”, aki a pozsonyi jezsuita nyomda megszervezésével vívott ki jelentős érdemeket.

Holl Béla alapvető kötete a Magyar Helikon kiadásában jelent meg, a tipográfia a fiatal Nagy András tehetségét dicséri.

Németh S. Katalin

Hollós Korvin Lajos: Alperes nem nyugszik.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 445 l.

Hollós Korvin Lajos életműsorozatának újabb kötete a szerző 1933 és 1969 között keletkezett publicisztikai írásait tartalmazza. A rendkívül sok témakört felölelő írásokra jellemző szerzőjük élénk közéleti érdeklődése, a szókimondó indulat, az igazságtalanság miatt érzett felháborodás. Ez az oka, hogy írásai gyakran bírói eljárást vontak maguk után. Ilyen pereskedésről tudósít a Nemecek-sorozat, amely Molnár Ferenc halhatatlan gyerekhősét próbálja megmenteni a névazonossággal visszaélő szélhámoságtól.

A felszabadulás előtti írásaiban a kollektív művészet kérdései foglalkoztatják, és a haladó magyar- és világirodalom legjobbjaival ír kritikákat. Így itt olvasható Illyés Gyula: Oroszország (1934) című útirajzának ismertetése, Zsolt Béla, Rész Béla, Fenyő László, Weöres Sándor és mások köteteinek ajánlása. A két világháború közötti magyar irodalom kiválóságainak, kortársainak visszaemlékezésekkel adózik (*Emlékeim Attiláról* [József Attila], *A politikus Babits*, *Az örökifjú Nagy Lajos*). Ugyanakkor jó érzéssel ismeri föl, hogy az irodalmi élet jelentéktelenné tűnő mellékalakjai is megérdemlik, hogy tevékenységükről valaki lefújja a port. Ennek szép példája *A nyomdász halálára* című írás, amely a Radnóti által versbe költött *Müller Lajos* nyomdász halálakor keletkezett. Publicisztikus hevülettel veti magát Hollós Korvin minden apró filológusi hiba ostromozásába, ezért veri el a port a Magyar álnévtaxonon vagy egy-egy pontatlanságot tartalmazó színikritikán. Éppen ezért mondhatjuk, ha élne, biztosan nem örülne, ha a csupasz dátum helyett az egyes cikkek megjelenési helyét is közölné a kötet, netán azt is megtudhatnánk, hogy az összes cikk itt olvasható-e, vagy csupán a legjobbnak ítélték válogatott kiadása.

Németh S. Katalin

Illyés Gyula: Feuer ist mein Wesen. Ein Petőfi-Bildnis.

Corvina Kiadó, Budapest, 1980. 364 l.

Illyés Gyula Petőfi-életrajza először a két világháború között, 1936-ban jelent meg. Az ifjúság számára átdolgozott kiadás *Tűz vagyok* címen 1964-ben látott először napvilágot a Móra Könyvkiadónál. A Corvina Kiadó mostani, német nyelven megjelentetett kötetének alapja ez a kiadás.

Illyés Gyula Petőfi-életrajzát 16 korabeli dokumentumot, portrét, városképet ábrázoló fénykép és a külföldi olvasók számára összeállított, magyarázatokkal ellátott név- és tárgymutató egészíti ki.

N. S. K.

Illyés Gyula: Honfoglalók között.

(Hasonmás.) Mezőgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1980. 5–34. l.; 49–77. l.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány nevében Miklós Béla miniszterelnök Debrecenben, 1945. március 15-én írta alá a „600/1945. M. E. számú rendelete[t] a nagybirtok-rendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról”.

A földosztásról elfogadott törvény megjelenése után a politikusok, munkások, parasztok és értelmiségiek, írók, költők is részt vettek a végrehajtás nagy munkájában. *Illyés Gyula* is elment szülővidékére, a Dunántúlra, hogy a háború sújtotta nép, a szegényparasztság és a pusztai cselédek boldogabb jövőre készülődésének szemtanúja, „az első magyar földosztás feledhetetlen napjainak” krónikása legyen. A Mezőgazdasági Könyvkiadó ünnepi kiadványa ismét közreadja Illyés Gyula *Honfoglalók között* címmel megjelentetett riportsorozatát a dunántúli földosztásról, a kötet mellékleteként pedig a *Magyar Közlöny* 1945. 10. számából az emlékezetes 600-as rendeletet. *Előszó – Harmincöt év után* címmel Illyés Gyula visszaemlékezése vezeti vissza az olvasót 1945 tavaszához.

M. R. J.

Indig Ottó: Nincs szebb jövőndők májusánál. Juhász Gyula életútja.

Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1980. 229 l.

A romániai magyar irodalomtörténész Juhász Gyula-kismonográfiájának középpontjában a költő várad-i korszaka áll, az *A Holnap szervezője* című fejezet a könyvnek több mint egynegyede. Indig Ottó monográfiáján belüli érdeklődése némileg érthető, hiszen a nagyváradi évek, hacsak a modern irodalom (költészet) indulását vesszük, jelentős korszaka a magyar irodalomnak. És nem kevés nyomot hagyott a költő pályáján is. Mindez nem volna elég ily hangsúlyos kiemelésre, kellett ehhez az optikához az irodalomtörténész patrióta gondolkodása, mely a hely szellemében, századvégi és századeleji mozgalmában egy kicsit a romániai magyar irodalom hagyományait (is) látja. Várad-

nak, pontosabban az itt eltöltött örömteljes három és fél esztendőnek köszönhető a nagy szerelem s megannyi versremeklés, s a kitörölhetetlen élmény, melyből betegségek elhatalmasodásakor is töltekezett.

Indig Ottó sohasem csak a költőt vizsgálja: érzékeny hangulati előkészítéssel mutat rá, hogy a már neves lírikusként Váradra érkező Juhász Gyula újságírása miként vált némelykor a társadalom, a társadalmi hierarchia elleni vádirattá, s hogy *A Holnap* eszmei síkon történő előkészítése mennyire nem a véletlen műve. *A Holnap* című antológia, mely a helyieken (Dutka Ákos, Emőd Tamás, Miklós Jutka, Juhász Gyula) kívül Ady Endrét, Babits Mihályt és Balázs Bélát is megnyerte az ügynek, zajos sikert aratott. Juhász Gyula a későbbiekben *A Holnap Irodalmi Társaság* alelnökéként folytatja irodalomszervezői munkásságát; a mozgalom kiterjedt a képzőművészetre is: a Váradon tartózkodó Gulácsy Lajos fórumot kapott, színészek és előadóművészek hirdették a mindenkori változás szükségességét, az előrelépést. A váradi éveket tárgyaló fejezet bontja ki az Anna-élményt, és az Anna nélküli „énekek” szociográfiai hátterét, s olyan nagy verseket is itt világít meg, mint a *Piros remény*, a tanulmányíró nem véletlenül választotta ebből kötetcímét: „Hidd el: nincs szebb jövőndök májusánál!” Indig Ottó, miközben Juhász Gyula korszakos jelentőségű váradi ténykedését vizsgálja, „a jogegyenlőségért szót emelők irodalmi rebellis hadáról” is értekezik. „Aránytévésztsége” ezért is érthető: Várad Juhász Gyula életéből, eszmei fejlődéséből, költészetéből kitörölhetetlen. Talán e korszakra vonatkozó bő anyagismerete „választotta” magának középpontul a „Pece parti Párizst”, s innen nézve a szakolcai két év csak tudósítás, de nem egészen kibontott *Juhász Gyula beérkezésének évtizede* (1918–1929) sem. *Az utolsó évek* pedig csupán szigorú leltár, egy nagy költő szétesésének dokumentuma.

A kismonográfia – fejezetenként – bő jegyzetanyaggal szolgál s több fotó (portré, facsimile, dedikáció, kötet- és folyóiratcímlap) egészíti ki.

Szakolczay Lajos

Irodalom és nyelvtudomány.

Nyíregyháza, 1980. 155 l. (Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis Tom. 8/C.)

A nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményeinek e kötete összesen tíz dolgozatot tartalmaz; közülük az első öt irodalmi, a többi nyelvészeti tárgyú. Az irodalmiak egy kivétellel az intézmény névadójának életművével foglalkoznak. *Pál György* (A lírai ábrázolás néhány sajátossága Bessenyei kisebb költeményeiben) motívumok és jellegzetes stílussajátosságok szerint csoportosítva tárgyalja Bessenyei költeményeit. *Bánszki István* (Bessenyei eredetisége az „Ágis-kérdés” tükrében) az *Ágis tragédiájának* eredetiségére, illetve forrásaira vonatkozó bő, egy évszázados irodalomtörténeti vita szakaszait és érveit ismerteti. *Csorba Sándor* (A vígjátékíró Bessenyei) áttekinti a magyar vígjáték történetét a korábbi évszázadokban, majd ebbe a folyamatba ágyazva tárgyalja Bessenyei darabjait, bizonyítva, hogy szerzőjük rendelkezett a szükséges dramaturgiai ismeretekkel, s műveit színpadra szánta. *Szabó József* (Bessenyei György pedagógiai nézetei) összefoglalja a kérdésre vonatkozó korábbi szakirodalmat, majd a teljesség igénye nélkül, elsősorban leíró módszerrel ismer-

teti Bessenyei legfontosabb nevelési elképzeléseit. Az irodalmi blokk utolsó tanulmányában *Kovács József* (Victor Hugo demokratizmusa) a nagy francia regényíró politikai nézeteinek változását vizsgálja művei és életrajza tükrében.

A kötet második felének tematikája igen változatos; a szerzők a nyelvtudomány legkülönbözőbb területeiről választották dolgozatuk témáját. *Bachát László* (Az állandó határozók néhány kérdése) a problémakör vizsgálatának történetét áttekintve az állandó határozók elkülönítésének és csoportosításának nehézségeivel foglalkozik, s felhívja a figyelmet iskolai oktatásuk fontosságára. *Mező András* (Egy szövegmutató helynévtár tervéről) rámutat a hazai névtudomány pillanatnyi helyzetének furcsa kettősségére (a hatalmas adatgyűjtő munka mellett elmaradt az elméleti-módszertani kutatás); kéri ennek okait, a megoldás lehetőségeit, majd beszámol saját folyamatban levő számítógépes vizsgálatáról. *Révay Valéria* (A Müncheneri Kódex -nak, -nek ragos vonzatai) célja az, hogy meghatározza: a kódex „vonzatmodelljei mennyiben viselik magukon a latin nyelv hatását, illetve mennyiben őrizték meg a finnugor sajátosságokat”. *Németh Zoltán* (Az egynyelvűség-kétnyelvűség kérdése a nyíregyházi tirpákság esetében) a környékbeli szlovákság mai nyelvállapotának jellemzőit a szlovákság, illetve a szlovák nyelv történetére figyelve tárgyalja. *Orosz Béla* (Családnevek Nyíregyházán a XVIII. század második felében) eredetük szerint csoportosítva sorolja fel és értelmezi a családneveket; munkája összesen 775 tételt tartalmaz. Az 1973-ban készült tanulmánynak e közlemény a harmadik része. A megelőző kettő a főiskola actájának 6/C és 7/C kötetében olvasható.

Szajbély Mihály

Írók a sajtóban.

Debreceni írók művei a Hajdú-Bihari Naplóban, 1968–1978. Összeállították a debreceni Városi Könyvtár munkatársai. Bevezette: Iszlai Zoltán. Debrecen, 1979. [1980] 124 l.

Tíz esztendő Hajdú-Bihari Naplóban megjelent irodalmi termését öleli fel a debreceni Városi Könyvtár repertórium. Mivel a kiadvány helyi jellegű, s meghatározott alkalomhoz, a debreceni Irodalmi Napok rendezvényeihez kötődik, elsősorban a Debrecenben élő és alkotó írók-költők munkásságáról ad tájékoztatást, bizonyítván, hogy folyamatos és állandó kapcsolat van az irodalom és újságírás között a mai Debrecenben.

Az 1978-ban megrendezett debreceni Irodalmi Napok tematikáját az irodalom és újságírás kapcsolatának vizsgálatára állították össze a rendező szervek. Az elhangzott előadások, hozzászólások, elemző és útmutató javaslatok összegzését, valamint az Irodalmi Napok részletes ismertetését *Iszlai Zoltán* végezte el a kötet bevezető tanulmányában.

A kötet második, terjedelmesebb része a tíz év irodalmi termését felölelő repertórium, mely az adatok jelzésében és csoportosításában igen egyszerű, könnyen érvényesíthető eljárásokat követ. Szerzők szerint, ezen belül pedig időrendi bontásban közli az egyes bibliográfiai adatokat, tizennégy debreceni alkotó egy évtizedes Napló-beli

munkásságát dokumentálva, akik között olyan országosan is ismert egyéniségekkel találkozhatunk, mint például *Juhász Béla, Márkus Béla, Mocsár Gábor, Gábor Zoltán*.

Az úttörő jellegű kiadvány a szerkesztők reménye szerint „indítéka lesz majd a választott tárgy teljesebb, sokoldalúbb tudományos feltárásának”.

János István

Írók és könyvek.

Magyar írók könyvekről és az olvasásról. Összeállította Batári Gyula. Népművelési és Propaganda Iroda, Budapest, 1979. [1980] 186 l.

Batári Gyula összeállítása nemes hagyományokat folytat. Az első hasonló jellegű körkérdest a Kiss József szerkesztette *A Hét*-ben jelentették meg 1893-ban. A *Legkedvesebb könyveim* címmel Gyalui Farkas 1902-ben tette közzé magyar írók vallomásait. Kóhalmi Béla két kötetet is összeállított *Könyvek könyve* és *Új könyvek könyve* címen 1918-ban és 1937-ben. A mostani válogatás jó részben Kóhalmi kiadványaira támaszkodik, de közöl a körkérdésre adott feleleteken kívül az írói művekben rejlő vallomásrészleteket is. A kötet 73 író nyilatkozatát, vallomásrészletét tartalmazza, a szerzők pár mondatos életrajzával és a források megjelölésével. A névsor változatos, a 15. századtól a Nyugat nemzedékéig terjed. Külön érdekessége a kötetnek, hogy a névmutató mellé Batári Gyula olvasmánystatisztikát is készített, amiből megtudjuk, irodalmi klasszikusaink olvasmányai között kinek a neve fordul elő a leggyakrabban.

Németh S. Katalin

Ismétlődés a művészetben.

Szerkesztette: Horváth Iván és Veres András. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 357 l. (Opus, Irodalomelméleti Tanulmányok 5.)

Az ismétlés valamennyi művészet alapkérdései közé tartozik. Tudományos kutatása Magyarországon viszonylag korán, az 1700-as évek végén elkezdődött. Az utóbbi időben azonban – mint erre a kötet szerkesztői is felhívják a figyelmet – ez a hagyomány megszakadni látszott.

Ilyen meg gondolások hívhatták életre az MTA Irodalomtudományi Intézetének Irodalomelméleti Főosztálya rendezésében lezajlott 1973-as ülészakot, melynek témája az *ismétlődés*, a *párhuzamosság* és a *ritmus* volt, amely tanácskozás anyaga a mostani könyv.

A kötet élére *Robert Austerlitz*, a Columbia Egyetem tanára írt tanulmányt.

A magyar irodalmi anyaggal is bőven illusztráló írások két nagy témakör köré rendeződnek.

1. Az ismétlődés-ismétlés történetfilozófiai és esztétikai megközelítése.
2. Az ismétlődés-ismétlés nyelvészeti és poétikai megközelítése.

Az előbbiekhöz *Veres András, Gergely András, Horváth Iván, Kocziszky Éva*,

Szerdahelyi István, Garai László, Szegedy-Maszák Mihály, Beke László és Szórényi László munkái tartoznak, míg az utóbbi témakört Mártonfi Ferenc, Hoppál Mihály, Simoncsics Péter, Iványi Tamás, Csúri Károly és Bonyhai Gábor neve fémjelzi.

Z. T.

Jékel Pál—Szuromi Lajos: *Petőfi metrumai*.
Debrecen, 1980. 651 l.

Jelen kiadvány az első magyar számítógépes metrikai monográfia első kötete, mely a kritikai kiadás alapján 300 Petőfi-vers metrikai leírását tartalmazza, feldolgozván a költő 1842 és 1845 szeptembere között keletkezett lírai műveit. A tervbe vett további kötetek (II. és III. kötet) szintén a lírai művekkel foglalkoznának, míg a költő tíz verses epikai művét az utolsó (IV.) kötet tartalmazná. Az így teljessé vált leíró metrikai monográfia képezné az alapját a tervezett *Petőfi verselése* című szintézis-igényű monográfiának.

A kötet metrumelméleti alapelveit és módszereit Szuromi Lajos, a számítógépes programot Jékel Pál dolgozta ki. A magyar nyelvű költészet vers- és mértékrendszereinek elvi definícióját, illetve a verstani analízis gyakorlati módszereit a szerzők a *Bevezetésben* ismertetik. A ritmuselemzés és metrumelemzés szerteágazó feladatának az egész és rész dialektikus viszonyának felismerésén kell alapulnia, mivel a metrumelemzés „részdiszciplínája a ritmuselemzésnek”, amely maga is része a *verselemzés* komplex eljárásának. A leíró metrikában első lépésként a *prozódikus mérést* (szótagminősítés) érvényesítik a szerzők, számba véve az adott szöveg metrikai-nyelvi-tónus- vagy dallambeli nyomatékát. Ezt követően a részletes *metrumelemzés* eljárása következik hármasszempontra szerint, mégpedig az *ütemhangsúlyos*, *időmértékes* és *szimultán* mértékrendszer elvének megfelelően.

A gépi analízishez szükséges metrikai adatok kódolása három fázisban történt. Minden szótag alatt 2x4 betűhelyen szerepel a szótagnyomaték és összege két pozícióban, majd ezt követően került sor a metszet- és verslábjelek, valamint a metrikai és hangulati karakterből adódó nyomatékok jelölésére. A munka harmadik fázisát már a gép végezte; a szótagokra bontott szövegsorok alatt kétsoros számkód-rendszerrel írt ki minden lényeges metrikai információt, például a *Borozó* első sorát a következő formában:

Gon-	dű-	ző	bo-	rocs-	ka	mel-	lett
2110	1000	3000	1100m	2000	1000	2100	2000
0105	0001t	0104	0002t	1104	0001t	0104	0002t

Nem lehet célunk a bonyolult kódrendszer még csak vázlatos ismertetése sem, a dekódolásra vonatkozóan a műben található táblázatok adnak útmutatást, itt csupán annyit érzékelhetünk, hogy például a felső számsor szótagonkénti dekódolása a következő szisztéma szerint lehetséges: 1. számjegy: a szótag időtartamát jelöli, 2. számjegy: a szótag relatív hangsúlyértéke, 3. számjegy: szólamnyomaték jelölője, 4. számjegy: érzelmi nyomaték. Az alsó számsor kódjelei a következő elvet követik: 1. számjegy: metszetkövető metrikai nyomaték, 2. számjegy: arzikus nyomaték, 4–5. számjegy: összeg-

zett szólamnyomaték. A számkódok melletti betűjelek a metszet- illetve versláb-vi-szonyokról adnak felvilágosítást, például a *Borozó* idézett sorában m = hangsúlyos mel-lékmetszet, t = trocheus.

A szerzők mindenképpen úttörő munkát végeztek, tekintettel arra, hogy a számi-tógépes metrikai vizsgálatoknak Magyarországon nincsenek hagyományai, munkájuk használhatóságát és jelentőségét pedig növeli a teljességre való törekvés sokszempontú igénye. Egy olyan metrikai monográfia alapjait vetették meg, mely valószínűleg nélkülözhetetlen alapműve lesz a további verstani kutatásoknak.

János István

Jókai Mór: Emléksorok. Napló 1848–49-ből.

Az utószó Nemeskéri Erika munkája. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 234 l. (Tények és tanúk)

A Jókai-kutatók eddig is tudtak egy, közvetlen a szabadságharc bukása után ké-szült feljegyzéssorozatról, de maga az írás csak a közelmúltban került elő Dél-Ameri-kából. Az *Emléksorok* a Jókai-életművet döntően beárnyékoló és meghatározó tragi-kus történelmi sorsforduló egyetlen közvetlen reflexiója. Valószínűleg 1850-ben ké-szült, az eseményeket 1848. december 31-től 1849. április 14-ig követi, bár Jókai ko-rábbiakat is beleszó az elbeszélésbe. Nem törekszik teljes képet adni a történekről, ahogy megjegyzi, ezek csak „adatok a históriához”. (Az is kétséges – ahogy Nemeskéri Erika utószavából kiderül – , hogy az egész mű bukkant fel; lehet, hogy csak töredéke.)

A megírás módja erősen szubjektív, érezhető rajta a nemrég lezajlott dráma fojto-gató élménye, a távlat hiánya; a kirajzolódó politikai álláspont az eseményekkel egyko-rú. Az *Emléksorok* témája nem annyira a hadi események leírása, mint a debreceni pártviszályok története. Jókai tőle szokatlan, szikár tárgyyszerűséggel írja le mindazt, amit arról tud. A Napló igazi hőse nem is Kossuth vagy Görgey, inkább Nyári Pál. Az ő - és politikai csoportja – véleményét tükrözi vissza. A kötetet elsősorban a Jókai-filo-lógia, az életmű kutatói hasznosíthatják: a szabadságharcra foglalkozó művei első vál-tozatának tekinthető. De történelmi forrásértéke is becses, mivel az események békepár-ti álláspontú tükrözője.

Katona Imre József

Jókai Mór Összes Művei: Cikkék és beszédek. III.

Kritikai kiadás, összeállította és sajtó alá rendezte Szekeres László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 1257 l. + 8 oldal melléklet.

E vaskos kötettel Jókai Mór életművének kiteljesedő kritikai kiadásában hiány-talanná vált a publicisztika, a kezdetektől egylőre 1865-ig. A III. kötet az 1849 tava-szán és nyarán írott cikkeket tartalmazza, szám szerint 296-ot. Az első a Közlöny 1849. február 9-i számának *Nem hivatalos* részében megjelent *Magyarhon népei!* című

írás, egyúttal a Debrecenbe menekült Jókainak szerkesztői minőségében való újbóli megszólalása, és a sort a Pestre átköltözött Esti Lapok 1849. július 6-i számában aláíratlanul megjelentetett haditudósítás zárja Bem június végi eredélyi harcairól.

Szekeres László a szövegkutatás valamennyi létező módját igénybe vette, hogy Jókai írásainak korpuszát helyreállítsa. Néhány esetben a cikkek csak Jókaira jellemző, csak általa tudott valóságátalma zárja ki a többi lehetséges szerzőt, olykor a hírlapokkal folytatott viták utalásainak feltárása bizonyítja, hogy többes szám első személyében a szerkesztő válaszolt, néha meg éppen az egyes szám első személyű közlés árulkodik írójáról. 1849 felgyorsult napjaiban is érvényes volt Jókai korábban megfigyelt szerkesztői-újságírói munkamódszerének számos sajátossága: maga intézte a levelezési rovat munkáját, átdolgozta és így közlésre alkalmassá tette a beküldött írások javát, ő kommentálta a többi sajtóforum közleményeit és többnyire ő adta meg a napi-hírek végleges formáját is, amelyekben rendszerint csak egy-egy összetéveszthetetlen félmondat utal a szépírói toll munkájára. Jókai Debrecenben, majd Pestre visszatérve is folytatta kedvelt „álruhás” megszólalásait: Torkos uram, a nyírségi közbirtokosság tagja, Woytina Mátyás „kozák diák” vagy éppen Ferenc József (többi címei között) „jeruzsálemi király” nevében mondott véleményt, ironizált, ugyanazt a politikai kérdést több szempontból világítva meg olvasójának. A hajdani napi használatra készült cikkek zömét ma is ötletgazdagnak, frissnek, elevennek találjuk és élvezettel olvassuk. Az eligazodáshoz 1849 viszonyaiban, a teljes utalásrendszer megértéséhez Szekeres László rendkívül részletes, mindenre kiterjedő, a kötetnek több mint felét kitevő jegyzetei adnak segítséget. S noha a kritikai kiadásnak nem elsődleges feladata az értékelő mozzanatok halmozása, folyamatosan olvasva a főszöveget és az apparátust, mégis kibontakozik előttünk annak a Jókainak tevékenysége, aki a forradalom és szabadságharc idején szüneteltette szépírói tevékenységét, hogy nagyhatású szerkesztőként és újságíróként szerezzen egész életre szóló élményt regényírói művészete számára, néha szinte szövegszerűen is előlegezve a majdani nagy műveket. A *Cikkek és beszédek* III. kötete jó szövegbázis ahhoz, hogy irodalomtörténetírásunk az eddigienél is gazdagabban rajzolhassa meg a békepárt publicistájának portréját, nem feledkezve meg azokról a nem lényegtelen, egyedi vonásokról sem, amelyek Jókait tőlük megkülönböztették.

K. F.

Attila Jozsef.

Bio-bibliograficeszkije matyeriali poszvjacsennije 75-letyiju szo dnya rozsgyenyija izvesztново vengerszkovo poeta Attili Jozsefa. Zakarpatszkaja oblasznaja bibliotyeka dlja vzroszlih. Uzsgorod, 1980.

A költő születésének 75. évfordulójára az ungvári *Területi Könyvtár* József Attila-bibliográfiát adott ki. A bevezető tanulmányt, amely oroszul és magyarul is olvasható, *Vaszócsik Vera*, az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv- és irodalom tanszékének docense írta, s főként József Attila költészetének szocialista és internacionalista vonásait emelte ki. A tanulmányt követően hasznos lett volna, ha a kiadvány gyűjtési

szempontjaival és szerkesztési elveivel is megismerkedhetünk, de ilyen irányú eligazítást nem találunk a bibliográfiában.

Először József Attila életében és halála után megjelent művek adatait olvashatjuk. Főleg a halála után megjelent művek felsorolása hiányos. Csak egyetlen példa: hiányzik a művek közül József Attila *Irodalom és szocializmus* címmel, a Kossuth Kiadónál 1967-ben megjelent tanulmánykötete.

Szerkesztői eligazítás híján a kritikai fogadtatás kapcsán is találgatni kényszerülünk: mik az időhatárai a felvett cikkeknek, tanulmányoknak? a magyar nyelvterületen megjelent írásokat dolgozza fel a szerkesztő, vagy a gyűjtés csak a magyarországi és a kárpátukrajnai magyar szerzők magyarul megjelent kritikáira, tanulmányaira korlátozódik-e? (Alaposabb tanulmányozás után kiderül, hogy az utóbbi feltevés a helyes.)

A következő fejezetekben József Attila orosz nyelvű fordításainak jegyzékével ismerkedhetünk meg, majd ezt követően az életmű orosz és ukrán kritikai fogadtatásának bibliográfiai adatait regisztrálhatjuk. Bibliográfiától szokatlan megoldás, hogy orosz nyelven olvashatjuk József Attila több versét is.

A József Attila-bibliográfia szép kezdeményezése a területi könyvtár munkatársainak. Elsősorban a kötet összeállítóját, *Hadar Piroskát* illeti dicséret.

A szellemi teljesítményhez és a kezdeményezéshez méltatlan a kiadvány kivitelezése és formája. A bibliográfia 200 példányban jelent meg.

B. Gy.

József Attila: Döntsd a tőkét, ne siránkozz.

Hasonmás kiadás. + Szabolcsi Miklós–Tasi József: Egy verseskönyv születése. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 32 l.

József Attila versesköteteinek első kiadásai ritkaságnak, könyvtárak és gyűjtők féltett kincseinek számítanak. Az átlagolvasó József Attila-verset ma csak „összesekből” és „válogatásokból” olvashat; az egyes editio princepsok nyújtotta történeti (s némely esetben esztétikai) többletélményhez legföljebb csak a kutatók juthatnak. Ezt ismerte föl előbb a szegedi Somogyi-könyvtár (a *Szépség koldusa* hasonmásának kiadásával), majd most az Akadémia Kiadó, amely évfordulós meglepetésként kiadta fakszimilében a *Döntsd a tőkét, ne siránkozzt*. Mérlegelést érdemelne, persze, éppen ezt a két kötetet kellett-e elsőnek megjelentetni, hisz ezeknél jobb – s ugyancsak hozzáférhetetlen – kötetei is vannak József Attilának, de vitathatatlan, hogy ritkaságértékük e fakszimile-könyveket is vonzóvá és érdekessé teszik. A *Döntsd a tőkét... kötetet* például, mint ismeretes, annak idején elkobozták, hagyományos „könyvtári forgalomba” csak kevés került belőle.

A fakszimile, persze, veszélyes és csalóka „műfaj”, a tökéletes hitelesség látszatát kelti, de – különböző okok miatt – többnyire mégsem teljesen autentikus, mégsem egyenértékű filológiailag sem az eredetivel. Ennek a *Döntsd a tőkét* kiadásnak is vannak szereplői. A műszaki gondozás vigyázatlansága kisebb hibákhoz vezetett. A kötet eredetileg két változatban, mutációként jelent meg, de a hasonmás-kiadás, csak az egyiket reprodukálja – mint a kötetet; nem sikerült a szín visszaadása, s a borítóról kisebb

terjedelmű szöveg is hiányzik. (Vö. pl. Szőke György ismertetésével, ItK, 1981. 129.) Természetesen azt, aki csak József Attila ciklusépítő elképzeléseit, kötetsszerző-szerkesztő gyakorlatát kívánja megismerni, mindez különösebben nem zavarja.

Annál kevésbé, mert a faksimile kiadáshoz mellékelt kísérőtanulmány jelentős nyereség. Szabolcsi Miklós és Tasi József közös tanulmánya (*Egy verseskönyv születése*) az eddigi legjobb tájékoztató a kötet keletkezéstörténetéről és sorsáról. A szerző-páros belső munkamegosztása értelmében Tasi írta a filológiai részeket (*A kiadás, A per, a Kortársi fogadtatás* és *A könyv utóélete* c. fejezeteket), Szabolcsi pedig *A versek* című, a kötet esztétikai jellemzését és értékelését adó fejezetet, valamint az utolsó sorokat. A Tasi írta részek – híven a szerző kutatói „előéletéhez” – pontos, megbízható tájékoztatást nyújtanak a kötet keletkezéstörténetéről és sorsáról. Írásának erénye a megbízhatóság, az informatív erő. A kép, amit fölrajzol, meggyőző és hiteles. A Szabolcsi Miklós írta rész rövid, mindössze hét és fél lap, de a szűkre szabott terjedelemben is jó és világos jellemzését adja a kötetnek. Részeredményei is figyelemreméltóak; a leíró-jellemző részek pontosak, az értékelő s minősítő gesztus pedig higgadt, megnyugtató. Egészében mégis egy nagyobb koncepció előzetesének, vázlatzerű jelzésének tekinthető. – Kár, hogy a kísérőtanulmánynak csak belső, forrásokra utaló hivatkozásai vannak, s így mások eddigi kutatásai nem nyernek regisztrálást.

A Döntsd a tőkét hasonmás-kiadása egyébként egészében sikerültebb, mint az út-törést vállaló szegedi kötetéé. Jó volna, ha a folytatás (mondjuk, a *Nagyon fáj* megjelentetése) tovább javítaná a kiadások színvonalát; egyáltalán: ha a faksimile kötetek sora folytatódna.

L. A.

József Attila kéziratai és levelezése. (Katalógus)

Összeállította: M. Róna Judit. Kiadja a Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1980. 501 l. 8 t.

A Petőfi Irodalmi Múzeum kiadásában megjelent katalógus összeállítója M. Róna Judit, József Attila kéziratának felkutatása és leírása során az adott időpontban elérhető teljességre törekedett. Leltározó-rendszerező munkája középpontjában a legnagyobb József Attila-gyűjtemény, a Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratári anyaga állt. A feldolgozásba más intézmények (Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, a makói József Attila Múzeum stb.) kisebb-nagyobb kollekcioit is be kellett vonnia, végül figyelmének magános gyűjtők, kézirat-tulajdonosok széles körére is ki kellett terjednie. A katalógus élén a verskéziratokról készült leírások állnak. Ezeket a költő más típusú műveinek, írásainak leltára követi, majd a levelezés adatai kerülnek sorra. Utánuk az ajánlás-gyűjtemény kap helyet, végül a költő legkülönbébb dokumentumai: feljegyzései, igazolványai, szöszedetei stb. zárják a regisztrálást. Az elérhető teljesség igénye 1980-ban 2303 tétel szakszerű feldolgozását eredményezte.

Egy kéziratgyűjtemény formailag legtökéletesebb leírása a kéziratközpontú rendszerezés: ez a közvetlenül adott anyag rendezését jelenti. Ahány kézirat, annyi önálló

egység, mindahány csak önmagára utal. Egymással külsődleges (pl. abc-) rendben fűgnek össze. Az ilyen értelemben vett kéziratot elegendő a saját formális paramétereivel (pl. a papír méreteivel, minőségével, az aláírás meglétével, hiányával stb.) leírni, a kéziratnak reális helyét (például katalógusszámát, esetleg leltári számát, a provenienciát stb.) megjelölni a rendszerben. Minél formalizáltabb, minél öncélúbb az ilyen szisztéma, annál tökéletesebb. Legfőbb erénye szabatosága, következetessége. Nem szolgálja viszont eléggé jól használója szükségleteit. A katalógus összeállítója a kutatás igényeinek fokozottabb kielégítése érdekében eltért ettől a gyakorlattól, praktikus előnyök biztosítása érdekében lemondott a formai kifogástalanságról, abból a meggondolásból kiindulva, hogy a szakember általában nem kéziratok, hanem műalkotások, dokumentumok iránt érdeklődik, annak példányait keresi. Az eredmény: műalkotás-központú kézirat-katalógus, amelyben – például – a költeményeket nem takarják el a változatok, az egyes kéziratok csak „részt vesznek” a műalkotásban.

Ez a felfogás a kritikai kiadást készítő szakember szemléletéhez áll a legközelebb, s a kiadvány műalkotás-központúságából eredően gyakorlatilag is szükségképpen nagy felületen támaszkodik a József Attila-szövegkiadásokra. Tehát a kézirat-katalógus és a szövegkiadások között munkamegosztás jön létre. Azáltal azonban, hogy egyes szövegkiadások „hiányzó”, illetve a kritikai kiadás „redukált” aspektusát ez a gyűjtemény önállóan érvényre juttatja, kiszolgáltatja magát a szövegkiadás egy adott szintjének és a támaszkodás érintkezési felületén számos hiba szüremkedhet be a rendszerbe.

Az idő megérett e munka elvégzésére. A József Attila-textológia jelenlegi szintje általában szilárd alapot biztosított a leltár elkészítésére. M. Róna Judit messzemenően felhasználta a költő verseinek legkorszerűbb szövegkiadását, a készülő, megjelenés előtt álló Stoll Béla-féle kritikai kiadást. József Attila Összes Műveinek III. és IV. kötete is jó kiindulópontul szolgált az anyagok rendezéséhez, a levelezés leírását nagyban segítette József Attila válogatott levelezésének kötete. Két nagy egység feldolgozása nem indulhatott ki már meglévő, megbízható gyűjteményekből: a dokumentumoké és az ajánlásoké. Az összeállító azonban itt is módszeres, szakszerű munkát végzett. Az ajánlások esetében túl is lépett a műfaj szabta határokon, s a címléírás mellett magukat a szövegeket is közölte. A József Attila kéziratjai és levelezése c. kötet tehát szerves és használható része annak a kiadványsorozatnak, amelynek megjelenése a József Attila-textológia megszilárdulását eredményezi.

Tverdota György

József Attila: „Költőnk és Kora.”

Bemutatja Tverdota György és Vas István. Magyar Helikon, Budapest, 1980. 70 l. (Kézirattár)

A Petőfi Irodalmi Múzeum gondozásában megjelenő Kézirattár sorozat e kötete – évfordulós alkalomból, de valóságos tudományos igényt kielégítve – egy fontos kései József Attila-verset („Költőnk és Kora”) mutat be két tanulmány és számos dokumentumértékű illusztráció segítségével. Az egyik esszét irodalomtörténetész (*Tverdota György*), a másikat költő (*Vas István*) írta, s ez az érdekes társulás szerencsés szerkesz-

tői ötletnek bizonyult. Tverdota, aki ma már egyike legjelentősebb József Attila-kutatóinknak, teljes filológiai vértetben vonul föl, s élvezetes, de félreérthetetlenül tárgyias modorban, értekezői szabatosággal előadja mindazt, amit a „Költőnk és Korá”-ról tudni kell. Föltárja a vers keletkezéstörténetét, a genézisében szerepet játszó életrajzi és költészettörténeti motivációkat, s elvégzi a vers elsődleges értelmezését. Egész írásán látszik, hogy nem most nyúl először József Attila életművéhez; megállapításain, észrevételein megmutatkozik a filológus, a specialista korábban szerzett tapasztalata. Egyes, konkrét részeredményeiről természetesen e helyt nem lehet szólni, azt azonban itt is érdemes leszögezni: annyi más vers elemzése után a „Költőnk és Kora” keletkezéstörténetének és versrétegeinek föltárása is igazolja, hogy József Attila szintetizáló-összegező típusú költő; verseiben a művelődési tradíció (igaz, az áttételek különböző fokán) jelen van. Ezek számbavételével, szerepük tisztázásával Tverdota alapvetést végzett; eredményeinek ismerete nélkül ezután nem lehet e versről szólni. Megállapításait már, nagyon helyesen, a kötet másik esszéje, a Vas Istváné is hasznosította. Vas írása (*Giusto-rubato*) részben megerősíti, részben kiegészíti a Tverdotaét, s egészében egy szuverén József Attila-értelmezésnek tekinthető. „Műfaja” sajátos; kicsit emlékezés, kicsit filológia, legfőképpen azonban egy költő műhelytöprengése egy másik költő fontosnak tartott verséről. Mint esszé sajátos Vas-esszé ez is; a hangsúlyozott személyesség köntösében egy bátran gondolkodó, régi ismereteknek is új fényt adó értekező mutatkozik meg. Hozadéka, első pillanatra azt mondanánk, csak a „Költőnk és Kora” dallammintájának fölfedezése és igazolása (a cím erre utal), illetve ennek révén a vers dallamának és „verselésének” tisztázása. Emlékezéséből, műhelytöprengéseiből s filológizálásából azonban valami olyan többlet is összeáll, amely túlmutat a „Költőnk és Kora” értelmezésén, s az egész József Attila megértéséhez is hozzájárul. Ez a többlet, jobb kifejezés híján, az irodalmi élet viszonyainak, légkörének érzékeltetése, az alkotó József Attila fölidézése.

A két esszéhez, híven a sorozat hagyományaihoz, szervesen hozzátartozik a Tverdota által összegyűjtött, illetve kiválogatott képanyag is: kéziratok, dokumentumok hasonmása, dokumentum értékű fotók. E képanyag nagy értéke, hogy nemcsak illusztrál, színezi a szöveget, de némely esetben szöveggel egyenértékű filológiai hozadék is. Bak Róbert, Horváth Vincéné, Felkai Béláné, Fejtő Ferenc, Hatvany Bertalan portréja, a Siesta Szanatórium szalonja, ebédlője például mint látvány, lényegében a szakmának is újdonság. S amikor a kép maga nem az (19. l.), a képalírás jelent korrekciót a korábbiakhoz képest.

Az esszék s a gazdag képanyag egyébként némileg háttérbe is szorítja a kötet tulajdonképpeni célját, a „Költőnk és Kora” kéziratának hasonmásban való közzétételét. A három lapnyi, technikailag szépen megoldott faksimile azonban e lefokozott szerepben is érték: kutatónak, bibliofilnek egyaránt.

L. A.

József Attila minden verse és versfordítása.

A szöveggondozás Stoll Béla munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 636 l.

József Attila összes műveinek kritikai kiadása (Akadémiai, 1953 és 1955) után, nagyobb példányszámban 1977-ben jelent meg az egész életmű a nagyközönségnek is hozzáférhetően a Magyar Remekírók sorozatban, Szabolcsi Miklós szerkesztésében (Fehér Erzsébet és Tverdota György jegyzeteivel).

Stoll Béla, akit eddig a régi magyar irodalmi – elsősorban 17. századi – szövegek kutatójaként s kitűnő textológusaként ismertek, öt évvel ezelőtt vállalta magára József Attila versei új kritikai kiadásának elkészítését. Az 1980. elején befejezett szövegkritikai munka még megjelenés előtt áll, de a Szépirodalmi Könyvkiadó – a jegyzetapparátus nélkül – máris kiadta a nagyközönségnek szánt új kötetet. Stoll több fontos eredményéből most csak néhányra tudjuk felhívni a figyelmet. Az első az, hogy míg a korábbi kiadások – így a már említett legutóbbi: a Magyar Remekírók sorozatban megjelent könyv is – az 1921-ben írt versekkel kezdődtek, s az ezt megelőzően születettek a *Zsengek* között szerepeltek, addig a Stoll szerkesztette kötet az 1916–18-as *Kedves Jockó!*, s az 1920-as *A szolnoki hídon* című verssel kezdődik, majd az 1921-ben írt 21, teljes értékű műnek tartott verssel folytatódik. Újítás az is, hogy a töredékeket sem a megszokott helyükön: a főszövegek után, a kötet végén találjuk, hanem keletkezésük événél, pontosabban: az adott esztendő termését jelentő versek után együtt-egyszerre olvashatók, egymástól csak egy-egy csillaggal elválasztva.

A kötet leglényegesebb újítása az, hogy harmincnégy, önálló versként olvasható változatot is feltüntet Stoll. Változatként – következetesen – a korábban írt szöveget közli, s az átalakított verset tekinti főszövegnek. Ez egyúttal azt jelenti, hogy végző szövegnek azt a változatot tekinti, amelyet József Attila – válogatott kötetébe, a *Medvetáncba* vett föl. A széles olvasóközönség így tulajdonképpen több esetben, számára eddig ismeretlen versekkel találkozhat. Megkönnyíti az olvasást, hogy a kritikai kiadás eddigi gyakorlatától eltérően nem csak a megváltoztatott részeket, hanem az egész textust együtt olvashatjuk – élvezhetőbb módon –, mind a főszövegek, mind a változatok esetében. A *Medvetáncba* fölvetett versek (*Nyár, Rög a röghöz, Isten, Fagy, Őt szegény szól*) és változataik mellett helyet kaptak olyanok is, amelyekben különböző okokból változtatott a költő. Így például a *Simon Jolán* és a *Németh Andor* a változatok között olvasható, főszöveggént *Két vázlat* cím alatt szerepelnek. Hasonló megoldással élt Stoll más esetekben is: a *Két dal* első darabja *Néhány éjjelre, padra, kőre*, második darabja pedig *Dal* címen olvasható a változatok között. Az eddig *Kirakom röggel* címen ismert verset e címmel a változatok között, főszövegben pedig mint a *Két vers, kertről* második részét találjuk meg. Az *A fán a levelek* változata *Ősz* címen, a *Haszoné A tőkések hasznáról* címen, a *Majd...* változata pedig (*Kiknek adtam a boldogot...*) címen, a *Zúzmaráé Kinos, szögletes múlásom* címen, a *Harmatocskáé (Lágy tájék...)*, a *Piros hol körül* variánsa pedig *Meggy a kórón* címmel olvasható. A példák további sorolása nélkül is megállapítható, hogy az új kötetben gyarapodott a József Attila-versek száma, még akkor is, ha Stoll hagyott ki olyan műveket, melyeket eddig József Attilának tulajdonítottak. Mint azt a kötet sajnálatosan rövid – mindössze 24 sornyi – jegyzet részében elmondja, kihagyta azokat „a kétes hitelű verseket, amelyeknek

a szövegét csak a bizonytalan emlékezet őrizte meg: *Nézi kedves... Elütötte már... Lánykérés, Mócsi Ferencet lelőtték... Mint a szív az első szerelemnek...*”. A *Felfelé törekvés* és a *Kurucok beszélnek* című verseket azért nem közölte, mert bizonyos, hogy azokat nem József Attila írta, s kihagyta Stoll a kétes hitelű versfordításokat is. S az eddigi szerkesztőkéhez hasonlóan Stoll könyve sem tartalmazza a *Nem! nem! soha!* című zsenjét, „mert – talán – sértené a szomszéd népek nemzeti érzését”. Hiába keressünk *A raktár* címen ismert rövid töredéket is, mert az, mint a (*Tehervonatok tolatnak...*) utolsó szakasza találta meg a helyét. Ezzel a megoldással élt a kritikai kiadás 1955-ös, javított változata is, de a „népszerűsítő” kiadások mindaddig nem így közölték. A régebbi kiadásokban szerepel a *Virág Mártinak*, Stoll könyvében ilyen verset nem találunk, de fellelhetjük végülis e címmel: *Virág*. S ha fellapozzuk a kötetet, a cím alatt – apróbb betűkkel – ajánlást olvashatunk: „Mártinak”. Hasonlóképp rövidül meg az eddig *Alkalmi vers a szocializmus állásáról Ignotusnak* ismert cím is, a címzett neve az ajánlás helyére kerül. A címfelvételnek ez a módja logikusan illeszkedik a Stoll következetességét igazoló megoldáshoz: bízva abban, hogy ez is érdekelheti az olvasót, más verseknél is feltünteteti az ajánlást. Így a *Kukoricaföld* (Osvát Ernőnek), a *Szeged alatt* (Fogadja Espersit János dr. szeretettel), az *Őszi alkonyat* (Kedves tanáromnak, Tettamanti Bélának), az *Ősapám* (Sz. Szigethy Vilmosnak), a *Lányszépség dicsérete* (Espersit Cacának), *Az Anyám a mosásban gyászkoszorú* (Hirsch Albertné asszonynak sok szeretettel), az *Ars poetica* (Németh Andornak), a *Könnyű, fehér ruhában* (Ignotus Pálnak), a „*Költőnk és kora*” (Hatvany Bertalannak) című verseknél.

Fontos eredménye e kötetnek a versek pontosabb datálása is. Ahol több változat ismert, két dátumot – a keletkezés és a végső megformálás időpontját – ad meg, egymástól törtjellel elválasztva; ahol bizonytalan a keletkezés ideje, ott szögletes zárójelbe tett kérdőjellel találkozunk. Több vers keletkezési időpontjának meghatározásában látunk változást a korábbi kiadásokhoz képest, s ez lényeges, mert a versek keletkezési körülményeinek-idejének pontosabb ismerete jelentősen hozzájárul az életmű mind teljesebb feltárásához-értelmezéséhez. Az újradatált versek nagy részénél egy évnyi eltérést látunk, de találunk néhány olyan verset is, amelynek Stoll szerinti keletkezési ideje több évvel eltér az eddig ismert dátumoktól. Így például a *Gyász és patyolat* 1923-ról 1928-ra, a *Hajón megyek Pestre* címűt 1926-ról 1924-re, a *Reggelit* és a *Tüzek énekét* 1928-ról 1925-re, a (*Mi emberek...*)-et és (*A kövezeten...*)-t 1935-ről 1933-ra teszi Stoll. A kötet megjelenése után javasolta Arany vers újradatálását is, mégpedig 1937-ről 1933-ra (Vö. Irodalomtörténeti Közlemények, 1980/5–6. 700–702).

A *József Attila minden verse és versfordítása* után fontos lenne, ha mihamarabb napvilágot látna – már a jegyzetapparátussal bővítve – az új kritikai kiadás, s egy olyan könyv is, amely a költő eredeti köteteinek sorrendjében közölné a verseket.

Szigeti Lajos Sándor

József Attila: Szépség koldusa.

Versek, MCMXXII Koroknay-kiadás, Szeged. —A hasonmás kiadást szerkesztette Péter László, készült a DÉMÁSZ és a Somogyi-könyvtár közös xerox-rotasokszorosító műhelyében, Szeged, 1980. 55 l.

József Attila hetvenötödik születésnapjára jelentette meg a szegedi Somogyi-könyvtár a költő első verseskötetét, a *Szépség koldusának* hasonmáskiadását. Péter László, József Attila makói, szegedi és hódmezővásárhelyi korszakának egyik legavatottabb ismerője szerkesztette a kiadványt és fűzött utószót hozzá. A faksimile kiadás különlegessége, hogy a költőnek azt a haláláig megőrzött szokását is bemutatja, hogy a már kinyomtatott verseskötetnek sajtóhibáit rendszerint saját kezűleg javította. A hasonmás alappéldánya a könyv megjelenésének napján (Szeged, 1922. dec. 17.) *Móra Ferencnek* dedikált kötet, amely a Somogyi-könyvtár tulajdonában van. A javított 44. lap Kesztnér Zoltán példányából való, aki két nappal később kapta a neki ajánlott verseskötetet.

Péter László utószavában filológusi pontossággal mutatja be a verseskötet keletkezésének és megjelentetésének történetét, megismertetvén az olvasót azzal a szeretetteljes, biztató, önbizalmat adó baráti körrel, amely Makón és Szegeden a 17 éves költőt körülvette, elsősorban *Juhász Gyulával*, aki a *Szépség koldusa* előszavát írta. Megtudhatjuk, kiknek és mikor dedikálta könyvét a költő, s Péter László felhívja a figyelmet a szövegváltozatokra és a sokszor értelemzavaró sajtóhibákra is.

A szegedi Somogyi-könyvtár sokszorosító műhelye hírét egyszerű szépségével öregbítő hasonmás 3000 példányban — az utószó tanúsága szerint az eredeti példányszámnak éppen a tízszeresében — jelent meg, de bizvást mondhatjuk, hogy ez a szám is kevésnek bizonyult.

M. Róna Judit

József Attila útjain.

Szerkesztette Szabolcsi Miklós és Erdődy Edit. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980. 463 l.

A József Attila születésének 75. évfordulójára megjelentetett könyvek között fontos szerepe van e tanulmánykötetnek. Nemcsak az ünnep okán, hanem tematikája miatt is, amely híven reprezentálja a kutatás irányait, a József Attila-szakirodalom szemléleti, módszertani sokféleségét.

A *Szabolcsi Miklós és Erdődy Edit* szerkesztésében megjelentetett kötet tizenhét hosszabb-rövidebb tanulmányt gyűjtött egybe, amelyeket korábban különböző folyóiratokban már olvashattunk. A hetvenes évek József Attila-képét állítja elének a könyv a maga összetettségében, sokszor ellentmondásosságában, bizonyítva, hogy a József Attila-életmű továbbra is meghatározó jelentőségű az irodalomtörténeti kutatásban.

A filológiai jellegű munkáktól a motívumrendszer vizsgálatán át a világgép-értelmezésig a kutatás minden etapját bemutatja ez a tanulmánygyűjtemény. A költői

életmű egy-egy nagyobb korszakának középpontba állítása nem teszi kétségessé hosszabb verselemzések, és -értelmezések fontosságát (számos ilyen akad az írások között: *Erőének* – Rónay György, *Kirakják a fát* – Szabolcsi Miklós, *A Kozmosz éneke* – Danyi Magdolna, *Kései sirató* – Sárközy Péter, *Bukj föl az árból, Nem emel föl* – Beney Zsuzsa, *Költőnk és kora* – Vas István), sőt olykor egy-egy versértelmezésből fejlik ki általánosabb, átfogóbb kérdések vizsgálatát.

József Attila költészetének jellemző motívumairól, verstípusairól, Isten-képeről olvashatunk *Szabolcsi Miklós* ('Az ésszel fölfogott emberiség világossága'), *Tamás Attila* (Miért épp a 'Medvetánc' lett kötet címadóvá?), *Sárközy Péter* (Kései sirató), *Beney Zsuzsa* (József Attila apaképe), *Bokor László* (József Attila művészetéhez) tanulmányában. *Stoll Béla* dolgozata (A költői szöveg hitelessége) a szövegkutatás, a textológia, *Lengyel András* (Brichta Cézár, József Attila és 'A Dunánál') és *Tasi József* (József Attila a Bartha Miklós Társaságban – másodszer) írása a tágabb értelemben vett filológia fontosságára irányítja a figyelmet. *Tverdota György* (József Attila költészetének kozmológia vonatkozásai), *Ifj. Gazda István* (József Attila és a relativitáselmélet), *Gyertyán Ervin* (Marx, Freud, József Attila) a költő világgképét, világnézetét, műveltségét, filozófiai, csillagászati ismereteit vizsgálja. Néhány tanulmány, köztük *Agárdi Péter* (Mozaikok a két világháború közötti marxista kritika József Attila-képeről) az utókor József Attila-képét mutatja be. *Stark András–Bókay Antal* ('Köztetek lettem bolond') új megvilágításba helyezi a költő betegségét, s az ún. stigmatizációs folyamatot végigvezetve Bak Róbert patográfiájának újraértelmezését adja. *Rónay György* tanulmánya (József Attila útjain) többek között az életrajz és az életmű összefonódásának, szétszakíthatatlanul szoros kapcsolatának szép bizonyítéka.

M. R. J.

József Attila-versek elemzése.

Szerkesztette: Szabolcsi Miklós. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 278 l. (Műelemzések Kiskönyvtára)

A József Attila hetvenötödik születésnapjára megjelent kiadványok egyike a költő tizenegy versének elemzését tartalmazó kötet. A Bevezető szerint kettős célvezérete a szerzőket az anyag válogatásában és összeállításában: egyfelől a ritkábban elemzett versekre kívánták felhívni a figyelmet, másfelől be akarták mutatni az irodalomtudományban használatos újabb elemzőmódszereket, elsősorban a tanárolvasók számára. A kötet ugyanis a középiskolai irodalomtanításhoz kíván segítséget nyújtani.

Ami a versanyagot illeti, mindenki előtt nyilvánvaló, hogy ma már igen nehéz olyan darabokat kiválasztani József Attila életművéből, amelyekről eddig megfigyelt volt a kutatás. (Különösen az elmúlt évek verselemző divatja fordult előszeretettel a József Attila-versek felé.) Ezért nem csodálható, ha korábban nem méltatott mű csupán egy szerepel itt: a *Ritkás erdő alatt* kezdetű vers. Ez viszont igazi meglepetés. Az igen meggyőző elemzés kimutatja róla, hogy ez a nagy versek árnyékában figyelemre alig méltatott darab fordulót jelez József Attila költői fejlődésében. Itt, az újszerűbb tájbrázolásban tetten érhető a képkötés-mód változása, az objektív kép kialakulása.

lása. Ez a vers tehát egyik első állomása annak a folyamatnak, amely József Attilától korunk tárgyias költészetéhez vezet. —A többi elemzett vers már nem számít ilyen periférikus helyzetűnek. Igaz, a többinek: a *Megfáradt ember*, a *Tiszta szívvel*, az *Elégia*, *A város peremén*, a *Magad emésztő* és a *Karóval jöttél* című verseknek teljes elemzése alig van.

Két versről: a *Téli éjszakáról* és a *Klárissokról* már nem mondható el, hogy a ritkán elemzettek közül valók. Ezek az igen nehezen feltárulkozó remekművek újabb és újabb megfejtésre ösztönöznek. Ezúttal két egyéni olvasat csatlakozott a korábbi sikerültebb interpretációkhoz.

Elemezni általában jó verseket szoktak. Ritkább az, amely azt akarja feltárni, miért nemsikerült a költőnek „műegésszé” formálnia a vers heterogén elemeit, magyarul: hogy miért nem lett igazán jó a vers. A *Március* elemzője (Tverdota György) ilyen feladatra vállalkozott és azt sikerrel oldotta meg.

A tanulmányok sorrendje a versek keletkezési idejét követi. Egymás után olvasva őket majdnem teljes pályaképet kapunk az 1923-as *Megfáradt embertől* az utolsó nagy versek közül való *Karóval jöttél* kezdetűig. Az elemzések gazdag hivatkozásai áthidalják a művek közt levő hézagokat. Hozzájárult ehhez, hogy a kötet első három tanulmányában olyan verseket elemez Szabolcsi Miklós, amelyek kulcshelyzetűek: korszakzárók és -nyitók egyben, ezért a mű értelmezése megkívánja mind az előre-, mind a hátratekintést. A továbbiak közötti kapcsolat már nem így szoros; ott inkább az életmű témáiról, fő motívumairól esik szó (néha oly túlzó bőséggel, hogy a vers mint művészi szöveg elvész a hozzá kapcsolt anyagban).

Ha a kötetet az irodalmi elemzés módszere felől közelítjük meg (mivel a szerzők tanári segédkönyvnek szánták, elemzéseik így is megközelítendőek), azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy a poétikai-metodológiai megújulás nem hozott általános szemléletváltást a magyar irodalomtudományban ezen a téren. Pedig a módszertani forradalom során megszületett egy olyan műközpontú elemzőmódszer (s ezt maradandó értékű tanulmányok sora bizonyítja), amely szintetizálta a régi és új eljárások időtálló értékeit. Igazolta, hogy helyes műértelmezés csak a szövegre épülhet, s hogy a mű szemantikai és morfológiai elemei egymástól el nem választhatók. (Kívált, ha versről van szó!)

A kötethez válogatott bibliográfia, a tanulmányokhoz bőséges jegyzetanyag csatlakozik.

Fehér Erzsébet

Kabdebó Lóránt: Az összegezés ideje.
Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1980. 578 l.

A tanulmány folytatása és befejező része a Szépirodalmi Kiadó gondozásában megjelent *Szabó Lőrinc lázadó évtizede* (1970) és *Útkeresés és különbeke* (1974) című köteteknek — *Az összegezés idejével* Kabdebó Lóránt tető alá hozta Szabó Lőrinc életét és életművét áttekintő munkáját. Napjainkban az efféle művek már ritkábban teremnek; a monográfiák kora Magyarországon az ötvenes-hatvanas évekre esett. Azokban az esztendőkből új szemléletű irodalomtörténetírás a legsürgetőbb feltáró és átér-

tékelési feladatokat végezte el, a kiemelkedő életműveket kellett a megújított irodalomértelmezés és módszertan segítségével új alapokra helyezni. Ehhez a művelethez az egyik legalkalmasabb műfaj a monográfia volt, amely keretet adott a filológiai adatfel-tárástól a művek értelmezéséig többféle megközelítésnek – a hangsúlyt mégis a történetiségre, az írópályák alakulására, időbeli változásaira helyezve.

Az összegezés ideje is monográfiának nevezhető, de a régebbiektől eltér abban, hogy nagyobb teret juttat a műértelmezésnek, a verselemzésnek; sőt, ezen túl, a költői alkotófolyamat leírásának, illetve rekonstruálásának. De nem mond le az életrajzról és a történetiség rendező elvéről sem. Bár az irodalomtörténetírás az elmúlt tíz-tizenöt esztendőben Magyarországon is irodalomtudományá fejlődött, semmi okunk megtagadni annak a tárgyalási módnak a létjogát, amely a költő személyes életét és korát a műalkotással együtt szemléli. Kabdebó tanulmánya is azt bizonyítja, hogy lehet a művet alkotójával és korával együtt bemutatni: az a megközelítés, mely a történetiségnek és az életrajznak magyarázó szerepet juttat az írói életműben, időszerűségét egyáltalán nem veszítette el.

Kabdebó Lóránt alaposan, a legkisebb részletekig ismeri a Szabó Lőrinc-filológiát: a költő életrajzát, versei keletkezésének körülményeit, kronológiáját, kézíratait, levelezését, barátainak és ismerőseinek róla szóló emlékezéseit, intim magánügyeit, szerelmeit, kalandjait; az Akadémia kézírattárában, a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött, vagy magánszemélyek birtokában levő hagyatékát. Mindent tud a költőről, amit egyáltalán tudni lehet és érdemes. Filológiailag oly alapos a tanulmánya, hogy szinte máris hozzákezdhetne a Szabó Lőrinc kritikai kiadás munkálataihoz. Arra, hogy adatgyűjtése mily alapos és részletes, talán az a legjobb példa, ha megjegyezzük: tanulmányából máris összeállítható lenne Szabó Lőrinc tartózkodási helyeinek, kóborlásainak, vendégszolgálatának pontos útvonala. S ez egyáltalán nem kis dolog, mert tudjuk, hogy a költő rengeteg helyen megfordult, állandóan úton volt és ezekről az utazásokról a rá jellemző aprólékos pontossággal mindig beszámolt felségének, barátainak, ismerőseinek. Erre az itineráriumra egyúttal rárajzolható lenne a különböző helyeken keletkezett versek jegyzéke is, sok esetben a pontos dátummal együtt.

Persze, a tanulmány filológiai alapossága nemcsak ennyiből áll, ennél lényegesebb dolgokra is vonatkozik: versek szövegére, szöveg-variánsaira, művek keletkezéstörténetére, kronológiájára és általában mindarra, amit a legtágabban vett életrajznak nevezhetünk. *Az összegezés ideje* mindenekelőtt életrajz: Szabó Lőrinc költő életrajza 1945-től haláláig, külső körülményeinek alakulása, az 1945 utáni igazoló eljárástól az 1957-es Kossuth-díjig; publikációs lehetőségeinek változásai; a műfordítónak szóló megrendelések számbavétele; kapcsolatai a kiadókkal stb. – hosszan sorolhatnánk mi mindenre terjed ki a tanulmány szerzőjének figyelme.

A tanulmány másik – semmivel sem kevésbé hangsúlyos – része a költő költészetével foglalkozik, a versekkel, műfordításokkal – és elenyésző mértékben – a cikkekkel, prózai írásokkal (meg persze, igen bőségesen, rengeteg idézetet merítve belőlük, a levelekkel, de ezeket inkább életrajzi forrásul hasznosítja). Legrészletesebben a *Tücsökzenét* értelmezi, magyarázza, elemzi; nagy fejezetet szentel neki, folyton hivatkozik rá később is; kiindulópont Szabó Lőrinc 1945 utáni költészetének megértéséhez és egyúttal mértéke is; viszonyítási alapja mindannak, amit a ciklus megírása után csinált. Ilyen kitüntetett helyet ugyan nem kap *A huszonhatodik év*, de ezt a versciklust

is jelentőségének megfelelően tárgyalja, amit ugyancsak kifejez a ráfordított terjedelem is. S közben és előtte és utána az egyes verseket veszi sorra Kabdebó, ilyenformán Szabó Lőrinc teljes 45 utáni lírájáról képet nyerünk, a tanulmány úgyszólván minden valamirevaló verset legalább megemlít, a jelentőseket részletesen elemzi is.

B. M.

Thomas Kabdebó: Hungary.

Clio Press, Oxford, 1980. 280 l. (The World Bibliographical Series, No. 15.)

A bibliográfia mint ancilla philologiae, a filológia szolgálóleánya igen lebecsült helyet foglalt el a tudományok hierarchiájában. Hangsúlyozni kell, hogy „foglalt el”, múlt időben, mivel ma már megváltozott a helyzet. Századunk második felére ugyanis egy-egy diszciplínán belül annyira felduzzadtak az ismeretek, hogy a szakember is csupán ügyel-bajjal igazodhat el saját tárgykörének részletkérdéseiben. Ez a „tájékozódási tehertétel” a hatvanas évekre a legtöbb tanulmányágban válságot okozott. Az „információrobbanás” kitermelte saját ellenszerét: az információk, a részismeretek gépesített tárolását, a számítertechnológiát, ami a minitranzisztorok feltalálása után tett szert gyakorlati jelentőségre.

Joggal kérdezhetné tehát valaki, hogy akkor mi szükség van még hagyományos eszközökkel készített bibliográfiákra. Erre két válasz is adható. A marginális jelentőségű tárgykörökben a retrospektív jellegű anyag feldolgozásához ma még inkább szükség van bibliográfiai segédeszközökre mint valaha, mivel azok egyben előkészítő munkálatok is az új, eléggé költséges technológiára való áttérésre. Az új technológia ugyanis egyelőre csak a természettudományokban kifizetődő, s kérdéses, hogy „a fölösleges tudományok” esetében, hogy Hatvany Lajos ironikus kifejezésével éljek, valaha is kifizetődővé válhat olyan országokban, ahol a ráfordítási költséget a gazdasági élet teherbírása eleve minimalizálja. Ugyanakkor a számítertechnológia egyelőre még csak adatakkumulációra szorítkozik, szelektálni és annotálni képtelen, tehát a hagyományos bibliográfiák szerepkörét csak részben képes ellátni. A technológiaváltás következtében tehát a retrospektív bibliográfiák jelentősége nagyobb, mint valaha, hiszen az adatbankok állagát a bibliográfiákból is állandóan töltik fel.

A humán tudományok között a hungarológia meglehetősen szerény szerepet játszik mennyiségileg és minőségileg egyaránt. Óriási a felelőssége tehát annak, aki ma magyar vonatkozású bibliográfiát állít össze, különösen itt Nyugaton, hiszen annak adatai az információtárolás és -újrendezés áttételeivel hosszú időre befolyásolják a Magyarországra vonatkozó ismeretek megbízhatóságát.

1980-ban jelent meg Kabdebó Tamás bibliográfiai kézikönyve Magyarországról Oxfordban a World Bibliographical Series 15. köteteként. E sorozatnak célja az, hogy a világ országairól sokszempontú bibliográfiai leírást adjon, aminek segítségével a tájékozódni vágyó, lehetőleg angolul a legtöbb témakörben felvehesse azt a fonalat, amely elvezeti az őt érdeklő szakmunkáig. A bibliográfiai sorozat technikai kiállítása elegáns, a betűtípusok és tördelési lehetőségek szakszerű alkalmazása megkönnyíti az eligazodást.

A bibliográfia több mint negyven oldalas bevezetőjében Kabdebó olvasmányosan

összefoglalja mindazokat az ismereteket, melyek az alapvető tájékozódásához szükségesek. Ismerteti röviden Magyarország földrajzát, gazdasági életét, történelmét, irodalmát és jelenlegi politikai-társadalmi viszonyait.

Maga a bibliográfia 1094 tételt tartalmaz, s az alfejezetek címszavai kellőképpen igazolják, hogy Magyarország minden vonatkozásban feldolgozásra került, s a magyar sakkéletben éppúgy tájékoztat, mintha költők fordítását, vagy a Balatonról szóló képekönvet keresne benne valaki. A felsorolt művek majdnem kizárólag angol nyelvűek, magyarul vagy más európai nyelveken csak olyan tételeket vett fel Kabdebó, amit pótolhatatlan jelentőségűnek tart. Jócskán szerepel folyóiratokban található anyag is; a magyarországi angol nyelvű folyóiratokat, főként a *New Hungarian Quarterly*-t aknázza ki. Időnként egy-egy újságcikk is belekerül a válogatásba. Kabdebó a tételeket röviden annotálja – használhatóságukra és értékükre utalva.

Tudomásom szerint eddig még nem készült olyan bibliográfia, amelyben az olvasó, vagy kolléga ne talált volna kihagyásokat, illetve ne tartotta volna a kompilátor rendezőelvét vitathatónak. Kabdebó bibliográfiája sem kivétel. Egy ilyen terjedelmű bibliográfiában talán nem kellett volna nem angol nyelvű anyagot felvenni, mivel a néhány magyar szakmunka alapján a nyelvet egyébként sem beszélő kutató úgy vélheti, hogy bizonyos szálakat nem érdemes követnie, mivel arról magyarul sincs megfelelő anyag, vagy pedig megnyugszik, hogy a legfontosabb magyar nyelvű anyag ismeretének a birtokába jutott. Főként akkor, ha azt látja, hogy témájáról angolul cikkeket, sőt újságcikkeket is tartalmaz a bibliográfia. A kötetet név- és tárgymutató egészíti ki. Ez minden bizonnyal a kiadó összeállítása és Kabdebó nem is látta. Őröla ugyanis nem tételezem fel, hogy olyan írókat, akiket személyesen ismer, a névmutatóban összecerélné.

Ismétlem, tökéletes bibliográfiát talán még sohasem készítettek, s így Kabdebó bibliográfiája sem az. De talán így is haszonnal fogják forgatni mindazok, akik Magyarországról és/vagy a kompilátor értékítéleteiről óhajtanak tájékozódni.

Czigány Lóránt

Kállai Gyula: Életem törvénye.

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980. 688 l.

A vaskos történelmi visszaemlékezés főleg az 1939–1945-ös eseményekkel foglalkozik. A falusi iparosmester tehetséges fiának pályáját az ugyancsak Berettyóújfaluban élő költő, Nadányi Zoltán indította el. Szellemi magáratalálását a Nyugat, a baloldali kiadványok – így a *Társadalmi Szemle* – és a népi írók művei segítették. (Tanulmányok a Németh Lászlóról írottak: „...mi, ifjú kommunisták, Németh Lászlót sohasem tartottuk ellenségnek, de szüntelen vitatkoztunk vele, harcoltunk harmadikutas nézetei ellen.”)

1930-tól a pesti bölcsészkaron tanul, Rajk László hatására bekapcsolódik a baloldali, a kommunista mozgalomba. Részt vesz a 32-es, 33-as megmozdulásokban, ezután félbehagyva tanulmányait hazatérni kényszerül. Évekig otthon, majd Debrecenben tevékenykedik, feladatot vállal a Márciusi Front akcióiban, itt ismerkedik meg szemé-

lyesen Veres Péterrel is. Újságírói pályafutása Debrecenben kezdődik, eszmetársaival 1938-ban lapot alapít *Tovább* címmel. 1939-ben nagy fordulat történik életében, a Népszavához kerül belső munkatársnak. A lapról és a Szociáldemokrata Pártról írtak alapvetően forrásértékűek. Olyan vezetőkkel kerül szoros kapcsolatba, mint Monus Illés és Szakasits Árpád. Az időszak legfontosabb eseménye a Népszava 1941-es karácsonyi száma. Kállai Gyula ennek a fontos történelmi tettnek a belső motorja volt, az ő személyén keresztül valósult meg az illegális kommunista párt befolyása a Népszavára, de a Szociáldemokrata Párt felső vezetésére is. Észak-Erdély visszacsatolára után ismerete meg a Korunk köré tömörült kommunista írókat, Gaál Gábort, Balogh Edgárt. Kállai Gyula tevékenységének centrumában azonban a hazai népfrontmozgalom szervezése állt. Mint legálisan működő kommunista vezető, igyekezett minél többféle politikai irányzatot bevonni az antifasiszta ellenállásba. Emlékei ezért válhatnak fontos dokumentumává a háború alatti szellemi mozgalmaknak, közülük is kiemelkedik a népi író Kovács Imre egyéniségének rajza; a szerző találkozása Szent-Györgyi Alberttel, de mindenekelőtt Bajcsy-Zsilinszky sokszínű portréja érdemel figyelmet. Tanulságosak, sőt vitára ingerlők azok az oldalak, amelyeken a magyar író-társadalom háború alatti magatartását elemzi. Az események tárgyalása során lépten-nyomon felbukkan valaki, akit szinte szépírói ábrázolóképeséggel örökít meg. Csak néhány név az emlékezetes képcsarnokból: Major Tamás, Sötér István, Nagy Imre paraszt-költő, Boldizsár Iván, Ortutay Gyula stb.

A könyv utolsó harmada (a 42-től 45-ig történetek) a magyar párttörténet korfeszítő dokumentuma: a letartóztatások, a tárgyalás, a párt újjáalakítása, az illegalitás és a felszabadulás megélt eseményeinek leírása. Kállai Gyula könyvének vezérlő fonala a kommunista párt népfrontpolitikája. Ennek végigkövetése fontos és tanulságos.

Katona Imre József

Kántor Lajos: A hiány értelmezése. (József Attila Erdélyben.)
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 146 l.

Bár József Attila sohasem járt Erdélyben, költői jelenléte a romániai magyar irodalom két háború közti fórumain máig ható irodalomtörténeti igények sorozatát jelentti. A szerző hét tanulmánya a sajtó- és kapcsolattörténeti adatok filológiai újdonságainak és összegyűjtésére, és a följazolható kép értelmezésére vállalkozik. Kántor József Attila-dolgozatai nemcsak egy sokágú, jól rekonstruált kapcsolattörténet tematikus és időrendileg kommentált fejezetei, hanem olyan, vitára, korrekcióra is vállalkozó részösszefoglalások, amelyek a teljes költői pályára tekintve keresik a választ azon kérdésekre, amelyeket eddig nem, vagy alig vetett föl a kutatás. A szerző – a korszak legfontosabb irodalmi műhelyeinek, irányainak József Attilához való viszonyát elemezve – mindenekelőtt azt vizsgálja, hogy mit jelentett József Attilának Erdély, milyen szerepe volt a költői közösségkeresésben az itteni irodalomnak és közéletnek, valamint azt, hogy kiépülő kapcsolatai hogyan befolyásolták a költői szemlélet módosulásait, s mit jelentett ő maga még életében a romániai magyar irodalom számára. Eközben olyan konkrét tanulságokat is jelez, mint amilyet a Kuncz Aladár-féle szerepvállalás újraérté-

kelése kell hogy jelentsen, s kijelöli néhány fontos sajtótörténeti vállalkozás lehetséges irányát.

József Attila Gaál Gábor 1926-os *Tiszta szívvel*-recenziójával vonult be a korszak erdélyi magyar irodalomtörténetébe, s szerepelt folyamatosan haláláig. E bő évtized adatait vállatva elemzi Kántor a *Korunk*, az Erdélyi Helikon, a Pásztortűz, az Erdélyi Fiatalok, a Brassói Lapok és más folyóiratok József Attila-képét, nagy teret szánva a költő Gaál Gáborhoz, Kuncz Aladárhoz és Dsida Jenőhöz fűződő irodalmi-baráti kapcsolatának elemzésére is. Máshelyütt a *Ki a faluba!* programfogalmazó költőjének a fiatal falukutatókra tett hatását vizsgálja, érvényes képet rajzolva föl arról a felfogásáról is, amely az Erdélyi Fiatalok, köztük Jancsó Béla részéről találkozott a Bartha Miklós Társaság és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának rokon elképzeléseivel. A legalaposabban a *Korunk*, a *Helikon*, és a Brassói Lapok József Attila-közleményeit elemzi, föltárva azokat a dogmatikusan merev elzárkózásokat és megbélyegzéseket, amelyekkel a harmincas évek elején a *Korunkban* is támadták a költőt, s történetileg hiteles kontextusba állítja a Brassói Lapok határozottan politikai tartalmú József Attila-közléseit és egy tucat áttekintett irodalmi-irodalomközéleti orgánium publikációit egyaránt. A könyv zárótanulmánya a költőt búcsúztató erdélyi nekrológokat, emlékezéseket összegzi, amelyet alapos jegyzetanyag és egy, a József Attila-művek és a fogadtatás teljes romániai magyar bibliográfiáját összegző, kronologikus összefoglalás követ. A tanulmánygyűjtemény megbízható és figyelemfelhívó összefoglalás és ösztönzés a legújabb József Attila-kutatások számára is.

Csapody Miklós

Kántor Lajos: Korunk: avantgarde és népiség.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 504 l. (Elvek és utak)

Kántor Lajos másfél évtizedes irodalomtörténeti és kritikusi tevékenységének válogatott darabjai kaptak helyet a kötetben. „A címben szereplő *Korunk* szó a nagy hírű kolozsvári folyóirat neve, de azt hiszem, kis betűvel is írhatnánk, mert a folyóiratról, kapcsolatairól, szerkesztőiről és írógárdájáról szólva, saját korunk politikai és művészeti nézetei, vitái s úgyszólván művészi élete kerül terítékre” – olvashatjuk a borítón. A kötet minden írásában – így a bevezetőnek szánt *Babonák ellen* című cikkben – megtalálható az a gondolat, hogy a „valóságirodalom” és az avantgarde nem játszható ki egymás ellen, „a mai valóságirodalom feltételezi az avantgarde jelenvalóságát”. Kántor szerint nincs maradibb és elítélhetőbb felfogás a kísérletező, avantgardeista és a néptömegeket szolgáló realista művészet merev szétválasztásánál. Úgy véli, a műveket csak világnézeti alapon lehet szembeállítani.

A kötet első részében (*Korunk és avantgarde – közéről*) a romániai magyar avantgarde előzményeiről értekezik. *A Genius-legenda és a Genius* a Franyó Zoltán szerkesztette aradi folyóirat körüli legendákat oszlatja. Tévedés, mondja Kántor, hogy a *Genius* elsősorban az avantgarde fóruma volt. *A Dienes László avantgardeje* a *Korunk* alapítójának az új művészet propagálására tett erőfeszítéseit térképezi föl. *A Kép, világgép, A régi Korunk az új művészetért* eredetileg (1977-ben) önálló kötetként is megjelent. *A Készülődés a Korunkra* a publicista Gaál Gábor útját vázolja föl.

Az *Életművek tükrében* című részben a 20. századi magyar líra klasszikusait próbálja új szempontok alapján megközelíteni. A Babits-, Szabó Lőrinc-, József Attila-, Illyés- és Radnóti-tanulmány mellett már-már kismonográfia terjedelmű írás olvasható a lírikus Horváth Imréről. Kántor igazán akkor van elemében, amikor a Bartalis-vers titkát kutatja, a *Jégtörő Mátyás* című Tamási-regényt vagy Balog Edgár „közügyre váltható írásbeliségét” elemzi.

A harmadik részben (*Népiség és avantgarde: korunk*) olyan romániai magyar írókkal foglalkozik, akiknek műveiben népiség és avantgarde viszonya valamilyen formában jelentőséget kap. *Táj és világ gondja* című tanulmányában Kós Károlytól indul, majd Sütő Andrásról beszél. Sőni Pál könyve (az *Avantgarde-sugárzás*) a romániai magyar avantgarde erdélyiségének hangsúlyozására ad alkalmat. Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár és Szilágyi Domokos pályaképe mellett néhány könyvbírálat is olvasható: Király László, Farkas Árpád és Bálint Tibor egy-egy kötetéről. Nem kerüli el Kántor figyelmét a dráma sem: a kötetben Páskándi Géza, Kocsis István és Sütő András drámaírói útját rajzolja meg.

Olasz Sándor

Kardos Pál. (Bibliográfia.)

Szerkesztette és összeállította: Tikász Józsefné. KLTE, Debrecen, 1980. 86 l. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárainak munkássága 10.)

Kardos Pál (1900–1971) irodalomtörténész, pedagógus tudományos munkásságának bibliográfiája jelent meg a KLTE Könyvtárának már ismert sorozatában. Az összeállítás 652 tételben tartalmazza Kardos Pál köteteit, tanulmányait, cikkeit, műfordításait, valamint a rá vonatkozó életrajzi adatokat, levelezését, interjúit és a nekrológokat. A füzetet névmutató egészíti ki.

N. S. K.

Katolikus Szemle-repertórium, 30 év munkája, 1949–1978. (A belső címlapon: Repertórium a Katolikus Szemle I–XXX. évfolyamához, 1949–1978.)

Összeállította: Véber Gyula és Véber Gyuláné. Külföldi Magyar Katolikus Akció, Roma, 1980. 186 l.

A nálunk kevésbé ismert római Katolikus Szemle több mint harminc éve a lapalapító, *Mihalovics Zsigmond* útmutatása szerint alakult, ki az első könyvművészi (!) szám bevezetőjében írta: a folyóirat célja, hogy „rendszeresen tájékoztassa a nyugatra szakadt magyarságot népünk és egyházunk sorsának alakulásáról, s így szolgálja a külföldön élő magyarok szellemi kapcsolatát egymásközt és a 'csunya' hazával' (Széchenyi)”. *Békés Gellért*, a mostani főszerkesztő szerint „a lap megindulása óta lényegében mind a mai napig ez a három: a magyar sors, a nyugati kultúra és a keresztény élet-szemlélet jelzik a Szemle szellemi látóhatárát...”

Az egyik összeállító, Véber Gyula, a *Bevezetés*ben ismerteti a repertórium rendszerét. Legfőbb céljuknak az *áttekinthetőséget* és *használhatóságot* tekintették, az érthetőség kedvéért néha még az alcímet is felvették és egyéb információt is fűznek a tételhez. A tárgykörök osztályozásánál számokat és betűket alkalmaznak. A repertórium a következő nagyobb egységek szerint csoportosítja az adatokat: vallás, filozófia, antropológia, pszichológia, pedagógia, kultúra és tudomány, szépirodalom, nyelvészet, művészetek, archeológia, kalauzok, történelem, etnológia, szociológia, közgazdaság, jog, földrajz, természettudomány, évkönyvek-naptárak.

Egy-egy tárgykörön belül természetesen több alcsoport van, így az egyetemes és magyar történelmen kívül számos írás foglalkozik a magyar nemzetiségi sorssal, az emigrációban élő magyarság társadalmi életével, kultúrájával, népesedési gondjaival, társadalmi jogával, hitéletével stb.

A tárgyalt időszakban a Katolikus Szemle verset közölt Illyés Gyulától, Szabó Lőrincától, Pilinszky Jánostól, Rónay Györgytől, a romániai Kányádi Sándortól, de legfőképp a nyugati magyar líra jeles alkotói szerepeltek lapjain: Békés Gellért, Csiky Ágnes Mária, Fáy Ferenc, Flórián Tibor, Gömöri György, Horváth Elemér, Kannás Alajos, Keszei István, Lökkös Antal, Saáry Éva, Tűz Tamás, Vitéz György. A prózáírókat többek közt Cs. Szabó László, Domahidy András, Ferdinandy György, Kabdebó Tamás, Wass Albert képviseli.

Az *esszé, útirajz, emlékezés* műfajban legtöbbet szerepeltetett magyar író Cs. Szabó László. A repertóriumból is kiolvasható, hogy a Katolikus Szemle egyik legrendezettbb rovata a *Tanulmányok, kritikák*. Tóth László, Illyés Elemér, Fáy Attila, Cs. Szabó László, Dénes Tibor, Kabdebó Tamás, Szabó Ferenc, Gömöri György, Várady Imre, Lökkös Antal, Csiky Ágnes Mária, Vásárhelyi Vera jegyzi a magyar irodalmi témájú írásokat (Ady Endréről, Babits Mihályról, Tamási Áronról, Sík Sándorról, Márai Sándorról és az emigráció legfontosabb könyveiről). A világirodalommal – azon belül is az angol és amerikai irodalommal – legtöbbet Cs. Szabó László foglalkozott, de a szerzők közt szerepel Határ Győző, Fáy Attila, Kabdebó Tamás, Szabó Ferenc, Lökkös Antal, Gömöri György, Tóth László.

A Névmutató több mint ezer nevet sorol föl, s ha egy oldalon a megadott név többször is szerepel, az oldalszámot tipográfiai megkülönböztetés jelzi.

Szokolczay Lajos

Anna B. Katona: Mihály Vitéz Csokonai.

Twayne Publishers, Boston, 1980. 170 l. (World Authors Series)

Katona Anna Csokonai Vitéz Mihályról írt monográfiája a Twayne könyvkiadó világirodalmi sorozatának 579. köteteként látott napvilágot. Mivel angol nyelvterületen Csokonai költészete úgyszólván ismeretlen, az amerikai Charlestonban élő szerző arra törekedett, hogy gazdag információs anyagot nyújtson, s hogy a lehetőségekhez képest a teljes életművet bemutassa. A szigorúan kronologikus ismertetés helyett inkább tematikai tárgyalásra törekedett, ezen belül is három fő kérdésre koncentrálna: Csokonai politikai nézetei, állítólagos eszképzimusa és stílusának többrétűsége, illetve eklekticiz-

musa. A könyv hét fejezete közül voltaképpen csak négy foglalkozik a *Dorottya* szerzőjének költészetével; egy az esszéista és drámaíró Csokonait méltatja, egy-egy fejezet pedig a korabeli Debrecent írja le, illetve a Katona Anna által felvetett problémákra adható választ összegezi.

Katona Anna szerint Csokonai soha nem volt politikai forradalmár, csupán patrióta, aki más-más feltételek mellett és körülmények között igyekezett szolgálni hazáját, mindvégig annak felemélésén fáradozva. Ennek a civilizációs igénynek a figyelembe vételével kívánja megmagyarázni még a költő politikai opportunizmusának olyan kirívó eseteit is, mint a mantuai osztrák győzelemre írt *Az igazság diadalma*. Ugyanakkor az alkalmazkodás kudarcát jelzi Vitéz Mihály filozófiai nézeteinek fokozatos módosulása, az a folyamat, amely a felvilágosodás derűlátó bajnokából megkeseredett pesszimistát csinál, aki már csak a jövőtől vár valamelyes igazságtételt. Csokonainak a Martinovics-per utáni magyar valósággal való konfrontációja során a világ racionális törvényeibe vetett hite rendül meg, s mint azt Katona Anna írja, költészete végül is a külvilág objektív ábrázolása helyett „egy többértelmű világegyetem igen személyes kifejezésévé” lesz.

Jóllehet a Csokonai-életmű angol nyelvű bemutatása feltétlenül hasznos irodalomtörténeti tett, a várható hatást csökkenti a könyvben idézett versrészletek általában prózai, gyenge, helyenként megmagyarázhatatlanul pontatlan és ferdítő fordítása. A szerző ezt mintha homályosan érezné is, hiszen előszavában közli, hogy „Csokonai's exceptional virtuosity ... makes an adequate English version almost impossible”. Nem mentheti ez a magyarázat sem a gondatlanságból származó elírásokat (*Ermonville* Ermenonville és *Kisasszod* Kisasszond helyett), sem az olyan félrefordításokat, mint *A tihanyi ekhóhoz* kilencedik versszakának első négy sora („Here in my natural state, learning / to inspire my spirit / from nature's reasoning, / I would become wiser”, vagy a *Főhadnagy Fazekas úrhoz* egyik versszaka, ahol a „mások bolondságain”-ból „other people's happiness” lesz). Kevesebb, de jobban fordított versrészlet talán többet tehetett volna azért, hogy az amerikai olvasó ne csupán becsületszóra higgye el: Csokonai Vitéz Mihály korának valóban olyan kiváló költője volt, mint amilyenek a magyarok állítják.

Gömöri György

Kemény János és Bethlen Miklós művei.

A szöveggondozás és a jegyzetek V. Windisch Éva munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 1321 l. (Magyar Remekírók)

Szerencsés és roppant időszerű ötlet volt a két XVII. századi – bár Bethlené a XVIII. század elején íródott, de az életrajz gyakorlatilag lezárult a századfordulón – önéletírást egy kötetben hozzáférhetővé tenni. Szerencsés, mert a két írásmű, bár egymástól független alkotásként jött létre, a műfaji azonosságokon túl is számos közös vonást visel magán. Nemcsak megírásuk körülményei hasonlítanak kísértetiesen, hanem a szerzői szándék is: mindketten vállalkozásuk kudarcát elemezve próbálnak magyarázattal szolgálni Erdély sorsát meghatározó elképzeléseikről, tetteikről és azok eredményeiről, illetve eredménytelenségéről. Mindketten ugyanazon politikai törekvések áldozatai lettek.

A volt fejedelem és a bukott kancellár eltérő műveltséganyaggal és írói talentummal vág bele memoárja megírásába. Kemény nem állítja önmagát annyira középpontba, mint Bethlen, s szubjektív énképe sem olyan kidolgozott, mint a kancellaré. A környezet, a történések megjelenítésében azonban leírásai vetekszenek az övéivel. Bethlen Miklós az önanalízis Szent Ágoston-i és Petrarca-i mélységeit bejárva már II. Rákóczi Ferenc lélektani elemzéseit előlegzi. Műve vége felé pedig az önös érdek miatt széthúzó erdélyi vezető rétegről és a közállapotokról ad pontos láttelepet, ráérezvén a Habsburggyarmattá süllyedés egyik fontos okára.

A hazai történetírás elsősorban Bethlent vádolja elfogultsággal, a kortársak képei- nek túl sötétre rajzolásával, hogy önmaga érdemeit és értékeit kiemelhesse. A művészi igazságot azonban az újabban egyre nagyobb számban felszínre kerülő dokumentumok, források alátámasztják.

A két fő mű mellett egyéb dokumentumok is segítenek kiteljesíteni a szerzőkről elkészíthető olvasói portrét. Kemény levelei, politikai vonatkozású iratai mellé Bethlen imádságoskönyvének lapjai sorakoznak fel, s teszik azt lehetővé.

V. Windisch Éva kiemelkedő sajtó alá rendezői, szöveggyongozói munkáját, rendkívül alapos, nagy adatbázist mozgósító jegyzeteit elismeréssel illették már a két mű Magyar Századok sorozatban történt megjelenésekor is. Az azóta eltelt negyedszázad alatt sem évültek el kiadásának érdemei – viszont a tudomány idő közben elért új eredményei már jórészt beépültek a modernebb edíció szövegébe, jegyzetei és életrajzi adatai közé.

A kötetet alapos tárgyi jegyzetek, név- és szómagyarázatok teszik teljessé. Az apparátus hatalmas adathalmaza nélkülözhetetlen ismereteket szolgáltat a kötet utalásainak megértéséhez, s egyben a XVII. századi Erdély történelméről, nyelvéről, geopolitikai helyzetének változó következményeiről is pontos képet ad.

J. J.

Király György: A filológus kalandozásai.

Válogatta, sajtó alá rendezte és az utószót írta Kenyeres Ágnes. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 531 l.

Király György képes volt arra, hogy a tudós-pozitivistá mestereitől (Katona Lajos, Riedl, Heinrich) tanult tényiszteletet és filológusi alaposságot a Nyugat legjobb esszéíróinak könnyed stílusával párosítsa; ha nem ragadja el már 35 éves korában (1922-ben) a halál, ma talán a század legjobb irodalomtörténészei között emlegetnék. Így viszont e válogatás, mely munkásságának teljes keresztmetszetét adja, kissé újrafelfedezés-számba megy, s lehetőséget ad arra, hogy felfigyeljünk a különálló tanulmányok mögött halványan körvonalazódó szintézisre. Hozzásegít ehhez Kenyeres Ágnes ihletett utószava is, mely részletesen ismerteti-értékeli a szerző életét és munkásságát. Király Györgynek egyetlen önálló kötete jelent meg élete során, *A magyar ösköltészet* címmel, s ez egyben legterjedelmesebb összefüggő munkája is; minden szempontból érthető módon áll tehát a mostani válogatás élén. A második fejezet a filológus munkásságával ismerteti meg. Az itt olvasható tanulmányok tematikája (csak néhány szer-

zót-művet ragadva ki) Heliodorosz magyarországi recepciójától *Balassin, Mikesen* át *Vörösmarty*ig ível. Király 1919-ben egyetemi katedrához jutott, melyet a kommün után, annak ellenére, hogy bizonyíthatóan nem volt kommunista, el kellett hagynia. Nem térhetett vissza régi középiskolai állásába sem, s végül Babits hívását elfogadva a korábbi szimpatizánsból a Nyugat főmunkatársa lett. Kenyeres Ágnes válogatásának következő fejezetében azokat a tanulmányokat-kritikákat gyűjtötte össze, amelyeket Király 1920-tól haláláig jelentetett meg a lapban. Kortársainak nevei bukkannak fel itt: *Ady, Babits, Kaffka Margit, Móricz, Kosztolányi* és a többiek. Néhány kivételtől eltekintve ugyanebből az időszakból származnak világirodalmi tanulmányai is, melyek a könyv negyedik fejezetében kaptak helyet. Jellemző nevek: *Mistral, Echégery, Wundt, Flaubert, Th. Mann, Poe* stb. Az utolsó két részben pedig a legelvontabb szakmai kérdésekről (pl. a kuruc balladák hitelessége, vagy a magyar őstörténet egyes problémái) is kristálytisztá logikával és élvezetesen vitatkozó tudós, illetve az irodalmi-szellemi élet eseményeiről tudósító, közügyeihez szenvedélyesen hozzászóló publicista írásai kaptak helyet. A gondos válogatást a tanulmányok eredeti megjelenési helyét föltüntetve, s a legszükségesebb szövegmagyarázatokkal szolgáló jegyzetapparátus teszi teljessé.

Szajbély Mihály

Dr. Kis Margit: Czóbel Minka.

Szabolcs-Szatmár megyei Idegenforgalmi Hivatal, Budapest, 1980. 260 l.

A századvég bizarr és szomorú arcképcsarnokában egyre több érdeklődéssel szemléljük Czóbel Minka portréját. Egyre kevésbé hisszük, hogy at 1947-ben 92 éves korában elhunyt írónő csak egy lett volna a szecesszió korának főúri amatőrjei között, akiknél észrevétlenül váltott át a műélvezet az alkotásba – a „tedd műalkotássá az életedet” jeligeje alatt. Pór Péter úttörő értekezései, forrásfeltárásai és főleg a *Boszorkánydalok* (Budapest, 1974.) megjelenése után az Ady-kort előkészítő szimbolista költők triászát mind többen emlegetik így: *Reviczky – Komjáthy – Czóbel Minka*.

A fölerősödött figyelem jele Dr. Kis Margit munkája is. Sajátos könyv ez: műfaja meghatározhatatlan, de az biztos, hogy nem lehet tudományos szakmunkának minősíteni. Dr. Kis Margit debreceni professzora, Zsigmond Ferenc biztatására fordult Czóbel Minka lírája és személyisége felé, munkájának első eredménye egy disszertáció lett (*Czóbel Minka*, Debrecen, 1942.). – 1936 és 1943 között gyakran felkereste az írónőt anarcsi magányában, s most ezeknek a találkozásoknak az emlékét szötte össze egy monografikus méretű és igényű pályaképpel. Könyvének érdeklődésre számot tartható szakaszai a hajdani beszélgetések felidézései, noha nehezen eldönthető, hogy Czóbel Minka itt idézett szavai utólagos rekonstrukciók-e, avagy akkor és ott a helyszínen rögzítettek, interjúszerűen. Eldönthetetlen továbbá az is, hogy mit ismert meg a szerző Czóbel Minka hagyatékából, tehát annak mely hányada tekinthető feldolgozottnak. S ez a kérdés már a könyv szakszerűségét minősíti. Dr. Kis Margit felforrósodott hangú élménybeszámolót írt Czóbel Minka műveiről és emberi alakjáról, így rajongó nagyra-becsülését nem kárhoztathatjuk, s megértően szemlélhetjük rokon- és ellenszenve megnyilatkozásait a Czóbel Minka-kritikák felidézésekor, s talán még nyilvánvaló

aránytévesztéseit sem kell kipellengéreznünk. Azt azonban szóvá kell tenni, hogy idézetei rendkívül pontatlanok, esetlegesen, hol azt nem jelöli, kitől citál, hol azt, hogy honnan, olykor az idézőjelek is elmaradtak, a kéziratos anyag lelőhelyét sehol nem tünteti fel, jegyzetapparátust, névmutatót nem ad.

Alexa Károly

Kisfaludy Károly: Válogatott Művei.

Válogatta, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Csetri Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 582 l.

1954-ben a Magyar Klasszikusok sorozatának keretében jelent meg utoljára – Szauder József sajtó alá rendezésében – kötetnyi válogatás Kisfaludy Károly életművéből. Ezt a következő évben még egy, oktatási célú változat követte (az ún. iskolai kiadás), s azóta semmi más. A mostani kötet, amellyel a kiadó a költő–drámaíró–szerkesztő–irodalomszervező halálának 150. évfordulójára emlékezett, nem támaszkodhatott újonnan felfedezett szövegekre, új életrajzi kutatásokra, monografikus feldolgozásra az elmúlt negyedszázadból – így azután nem is szolgálhat különösebb meglepetéssel, ha anyagát az 1954-es kötettel vetjük egybe.

Csetri Lajos válogatása valamivel szerényebb terjedelmű Szauderénél. Változtatásai viszont sokat elárulnak abból a csendben lezajló izlésalakulásból, mely a jövőben is motiválni fogja a kutatásokat. Elsősorban a költő Kisfaludy értékét állapítja meg alacsonyabban, jelentősen csökkentve közölt verseinek számát. Az élre a drámákat válogatja, melyek sorából ezúttal is hiányzik az 1954-ben terjedelmi okok miatt kihagyott *Iréne* – olvashatjuk viszont a *Barátság és nagylelkűség* című egyfelvonásost, a tervezett Hunyadi-drámakör egyik, 1820-as darabját. Kettővel nőtt az elbeszélések száma, és közülük *A vérpohár* beválogatása a fontosabb, hiszen a magyar romantikus próza fejlődéstörténetéhez ad kiindulópontot, viszonyítási alapot. *A Kritikai jegyzetek* hat, és a levelezés nyolc darabja most is megtalálható; az utóbbiak közül változatlanul hiányzik a Gaal Györggyal folytatott gazdag, német nyelvű levelezés. Ennek magyarul mindmáig csak azok a részletei olvashatók, melyeket a Kisfaludy-kutatók idézet céljára lefordítottak maguknak.

Csetri Lajos, a régi magyar poétika kiváló ismerője, láthatóan nagy szeretettel és ügybuzgalommal foglalkozott Kisfaludy szövegeivel. Az 1954. évi kiadáshoz viszonyítva folytatta a mai helyesírási normák érvényesítését, mindenütt egyedi módon mérlegelve viszont, átírása nem okoz-e ritmikai változást a verses szövegekben.

A főszöveget jegyzetek követik, a legszükségesebb keletkezés- és kiadástörténeti adatokkal és ama már nélkülözhetetlen szómagyarázatokkal, amelyek megadása – kivált a latinos és németes beszéd jellemző stílusértéke miatt – mindenképpen és egyre jobban szükséges Kisfaludy szövegeinek szó szerinti és tágabb értelemben vett értéséhez. Az apparátust életrajzi táblázat egészíti ki.

K. F.

Kiss István: *Az Athenaeum Könyvkiadó története és szerepe a magyar irodalomban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 264 l. (Irodalomtörténeti Könyvtár 35.)

Kiss István posztumusz könyve a kapitalizmuskori magyar könyvkiadás egyik legjelentősebb intézményével, az Athenaeum könyvkiadóval foglalkozik, s úttörő módon mutatja be annak több évtizedes történetét. Munkája, ha nem is egyedülálló, meglehetősen ritka típust képvisel a magyar művelődéstörténetben. Monografikus igénye, adatgazdagsága, a kiadói munkafolyamatok minden területét és összefüggését bemutatni akaró törekvése, jótékonyan különbözteti meg a legtöbb hasonló jellegű vállalkozástól. Sajnos, a „hagyományosan” túlmutató kezdeménye meglehetősen konvencionális formában és szerkezetben jelenik meg, így a tágasabb művelődéstörténeti igényű földolgozás minduntalan visszaesik az intézménytörténeti földolgozás szintjére, aminek következtében alapvető eszme- és irodalomtörténeti kérdések maradnak továbbra is tisztázatlanok. A könyv egésze azonban így is sok újat hoz, s hasznos földolgozás.

Bevezető fejezete a kapitalista könyvkiadás általános képét vázolja föl, majd – külön fejezetben, de félreérthetetlenül „bevezető” jelleggel – az Athenaeum szervezeti előzményeit, intézménytörténeti kialakulását tekinti át. Tulajdonképpeni tárgyára, a kiadó 1919 utáni történetére Kiss csak az 50. oldaltól tér rá. Anyaga is elsősorban erre az időszakra vonatkozik; míg az első 50 oldalon voltaképpen ismert dolgokat mond el, munkája e ponttól kezdve újszerűvé válik. Anyagából itt bomlik ki igazán az Athenaeum szervezete, mechanizmusa, „gazdasági fejlődése”, kiadáspolitikája, kiadói profilja stb. Itt tudható meg a legtöbb Athenaeum magyar irodalmi „kapcsolatairól”, vezető szerzőiről is (Móricz, Babits, Karinthy, Kodolányi, Ady – ők külön-külön alfejezetet is kapnak). Forrásai (elsősorban a kiadó irattárának megmaradt része) az *irodalomtörténészek* is itt adják a legtöbbet. De e fejezet mutatja be – önálló alfejezetekben – a kiadó működésének más területeit és vonatkozásait is (*Más magyar költők, írók kiadása; Magyarország felfedezése; Külföldi írók művei; Fordítók–fordítások; Gyermek- és ifjúsági kiadványok; Az ismeretterjesztő kiadványok; Kiadványsorozatok; A tan-könyvkiadásról; Az Athenaeum egyéb kiadványai*).

Művelődéstörténeti szempontból igen érdekes az V. fejezet is, amely *A kiadványok terjesztése* címmel a könyvterjesztésről, a példányszámokról, a művek kelendőségéről, írói honoráriumokról stb. tájékoztat sok fontos új adattal. A VI. fejezet a kiadó epilógusát, 1945 utáni történetét vázolja föl – de e szakasz történetének jelentősége természetesen meg sem közelíti már a korábbiakét.

Kiss István nem érte meg könyve megjelenését, így tőle már nem várható a munka továbbfejlesztése, eredményeinek egy nagyobb, tágabb összefüggésrendszerbe állítása. Biztató azonban, hogy tanszéke egyik munkatársa, *Voit Krisztina* időközben követte példáját s – ugyancsak kandidátusi disszertációként – megírta a másik nagy magyar könyvkiadó, a Franklin Társulat történetét is. A két monográfia együtt már sok mindent elárul a kapitalizmuskori magyar könyvkiadásról.

Koltai Tamás: Magyar drámák színháza.

Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, é.n. [1979] 316 l.

1967 decembere és 1979 márciusa közt írott színibírálatait gyűjtötte össze a szerző, a kötet több mint tizenkét év százhuszonhat magyar színdarabjának előadásáról nyújt ismertetést. A kritikák napi- és hetilapban, folyóiratban jelentek meg és a rádió művészetkritika műsorában hangzottak el. Az írások többsége rövid ismertetés, de akad köztük néhány hosszabb lélegzetű elemzés és tanulmány is. A szerző öt részben csoportosította anyagát: az első kettőbe sorolta a klasszikusokról – Csokonai, Katona, Vörösmarty, Petőfi, Madách, Szigligeti színműveiről – szóló írásait és Játékok a fél-műltből cím alá foglalva Bródy, Krúdy, Tersánszky, Móricz, Tamási, Zsolt Béla darabjaival foglalkozó kritikáit. Azt, amit mai magyar drámának nevezhetünk, három fejezet mutatja be: egy a történelmi tárgyú darabokat, Illyés Gyula, Németh László, Keresztury Dezső, Darvas József, Szabó Magda, Hubay Miklós színműveit; a másik az úgynevezett példázatok, míg a harmadik a műfaji kategóriába nehezen fogható színpadi játékokat, melyek a „hétköznapi harcok”-t viszik színre. E két utóbbi csoport több színdarabot ölel fel, mint az előző három együttevve, ami a színházak újfajta törekvéseit rögzíti a kritika nyelvén. A példázatok között találjuk Eörsi István, Görgey Gábor, Páskándi Géza, Hernádi Gyula, Weöres Sándor, Örkény István, Spiró György darabjainak ismertetését; a hétköznapiakat bemutató darabok körében Gyurkovics Tibor, Gyárfás Miklós, Csurka István, Kertész Ákos, Karinthy Ferenc, Fejes Endre, Maróti Lajos színműveiről olvashatunk kritikákat.

Koltai Tamás könyve hasznos kiadvány: több annál, hogysem az említett időszakban bemutatott színdarabok kritikai leltárának tekinthetnénk. Még rövid kritikáiban is arra törekszik, hogy a színműveket történeti folyamatban helyezze el, s külön érdeme, hogy nem csupán az irodalmi szöveggel törődik, a színpadi megjelenítésről, rendezői felfogásról, színészi játékról is van mondanivalója.

M. B.

Komlós Aladár: A magyar költészet Petőfitől Adyig.

Második, módosított kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 465 l.

A Nyugat nagy esszéíró nemzedéke kimagasló képviselőjének halála évében jelent meg ez a kötete, az 1959-es első kiadás módosított változata. Az első kiadás az irodalomtudomány kiemelkedő eseménye volt, úttörő jelentőségét, e kevéssé feltárt korszakról adott alapvető kutatási eredményeit, újszerű, termékeny nézőpontját méltó szakmai visszhang fogadta. Jelentős szerepe volt a tárgyalt fél évszázad iránti érdeklődés felkeltésében, az ilyen irányú kutatások megélénkülésében, a vitás kérdések tisztázásában. 1959 óta a címben jelzett korszakról és tárgyról korszakmonográfiák, többszerzős tanulmánygyűjtemények, egy-egy tudós kutatásait összefoglaló könyvek, egyes szerzők pályaképei jelentek meg a folyóiratokban közölt itt fel nem sorolható szakirodalom mellett, pl. Barta János, Benedek Marcell, Hegedüs Géza, Keresztury Dezső, Németh G. Béla, Rónay György, Sötér István, Széles Klára és mások művei. Komlós Ala-

dár könyvének második kiadására mindezek mellett is nagy szükség volt, a korszakkal foglalkozó kutatók nem nélkülözhetik ezt a munkát akkor sem, ha minden megállapításával egyetértenek, akkor sem, ha értékelésével némely pontokon vitába szállnak. A nagy felkészültséggel, óriási anyagismeret birtokában megírt könyv azt a változást követi nyomon, amely a magyar irodalmi ízlésben a XIX. század második felében végbe ment és a Nyugat költészetének kialakulását, befogadását lehetővé tette. Nem törekszik a kor valamennyi költői életművének ismertetésére, „a fejlődés menetrendjét, fő vonalait” szeretné megrajzolni. A közízlés alakulása, a költői műfaj sorsa, a költészet európaivá válása, az egyes költők művei egyszerre foglalkoztatják Komlós Aladárt. Két fő kérdésre keresi a választ: hogyan zajlott le Arany János iskolájának, a népi-nemzeti iránynak a hanyatlása és hogyan az új irány létrejötte? A fél évszázad versáradatából finom érzékkel emeli ki a költészet fejlődésében meghatározó értékeket; író-portréit plasztikus társadalmi háttérrel és számos verselemzéssel együtt teszi egyedivé, pontossá. A vizsgált irodalomtörténeti szakaszt három részre tagolja: Az elnyomás kora (1850–1867); A kiegyezés kora (1867–1880) és Megoszlás a századvégen (1880–1906). Az *elnyomás kora* című részt mutatja be a „petőfieskedőket” (Lisznay Kálmánt, Tóth Kálmánt és másokat), a legterjedelmesebb – de a tárgyhoz képest így is eléggé szűkszavú – fejezetben a népi-nemzeti iskolát: Arany János, Tompa Mihály, Gyulai Pál, Lévay József, Szász Károly, Thaly Kálmán, Dalmady György líráját; a befelé forduló líra képviselőiként pedig Madáchot és Zilahy Károlyt. Aranyról, Tompa Mihályról, Vajda Jánosról írott mintegy 2-2 ívnyi tanulmányainak megállapításai nem mindenben egyeznek meg sem elődei, sem kortársai, sem a mű első megjelenése óta kiadott és már említett újabb értelmezések megállapításaival. Arany öregkori líráját például másoknál kevesebbre értékeli, a Toldi megítélésében is különvéleménye van. A legfőbb meghatározó jegyeket azonban minden költőnél koncepcióját alátámasztó, meggyőző módon emeli ki. A *kiegyezés korát* a meghasonlott népi-nemzetiek közül Arany László, Dömötör János, Tolnai Lajos, Szemere Miklós és Szabó Endre költészetével, Vajda János különös sorsával és a retorikus közösségi líra művelőivel (Ábrányi Emil, Darmay Viktor, Gáspár Imre, Bartók Lajos) ábrázolja, végül a *Megoszlás a századvégen* című fejezet tizennégy alfejezete a kor népszerű költőiről rajzol portrékat.

Életrajzi adatok és finom, lényegre törő pontos verselemzések szövődnek össze egy-egy portréban, amelyeket még évtizedekig bővíthet, árnyalhat, alakíthat az irodalomtudomány. Egy bizonyos: pontos, felismerhető, jól megvilágított képet kapunk azokról a költőkről, akik nélkül nem születhetett volna meg a modern magyar költészet, nem mehetett volna végbe a Nyugat költői forradalma, nem teljesezhetett volna ki Ady művészete. Komlós Aladár, Reviczky Gyula és Komjáthy Jenő életművét elemzi a századvég költői közül a legbehatóbban, felhasználja, kiegészíti, olykor bírálja a szerzőkről 1959-ig olvasható szakirodalmat. Számbaveszi a két költőt ért valamennyi költészeti, filozófiai hatást, verselemzésekben mutatja ki az Ady előtti érzelmkifejezés, a „csupa fény és csupa lélek” dalok újszerűségét, jelentőségét.

A *magyar költészet Petőfitől Adyig* című nagyszabású irodalomtörténet második kiadásában Komlós Aladár a vele vitázók érveit végiggondolva, saját kutatásait tovább folytatja bővítette, módosította a szöveget, néhány új adattal a szigorúan válogatott bibliográfiát is kiegészítette. A kötet végén néhány oldalon, *A Nyugat előtt* címmel tömören summázza a vizsgálódása során kialakult véleményét a korszakról,

amelynek eredményeképpen „a költészet megtanulta tükrözni a társadalom problémáit, a test életét, a lélek titkait”.

R. Takács Olga

Kónya Judit: Nagy Lajos.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 230 l. (Arcok és vallomások)

Kónya Judit könyve a népszerű Arcok és vallomások sorozatban jelent meg, jó néhány eddig ismeretlen fényképfelvétellel illusztrálva. A feldolgozás előterében – a sorozat természetéből következően – az életrajzi tények és adatok közlése áll. Kónya Judit igen gondos munkával csoportosítja Nagy Lajos küzdelmes életének és szabálytalan íróságának biográfiai adalékait. Ugyanakkor azonban érdeklődése olyan motívumokra is kiterjed, melyek alaposabban és meggyőzően magyarázhatják, miért nem becsülte érdeme szerint a közönség e kitűnő írónkat. Jó érzékkel mutat rá az író egyéniségének, belső világának kiegyensúlyozatlanságára, eredendő bizalmatlanságára, mellyel azokat is eltaszította magától, akik segíteni akarták, mert felismerték kivételes tehetségét, azt a törekvését, hogy a hagyományos irányban fejlődő magyar prózát a kortárs világirodalom fontos áramlatai felé kormányozza. Pontos, érzékletes megfigyelésekkel írja körül Nagy Lajos írói természetét, melynek egyik legfontosabb jellemzője, hogy tudatosan szakított prózáink mikszáthi hagyományaival, s szárazabb, az élet makacs tényeit hűségesen ábrázoló módszerrel élt elbeszéléseiben.

Jóllehet az Arcok és vallomások sorozat könyvei a tárgyalt életmű önvallomások rétegeire helyezik a hangsúlyt, Kónya Judit sokhelyütt elemzi Nagy Lajos írásművészetének legfontosabb összetevőit is. E munkájában elsősorban a nagy elbeszélésekből indul ki, gondos, alapos bibliográfiai anyaggyűjtéssel az írónak szinte minden novellájáról számot adva. Az érett, kiteljesedett pályaszakasz középpontjába természetesen a *Kiskunhalom* új műfajt teremtő kísérletét állítja. Érdeme módszerének az, hogy számba veszi Nagy Lajos kritikai megnyilatkozásait is, melyekre a kérlelhetetlen (olykor igazságtalan) véleményalkotás a legjellemzőbb. Nem hanyagolja el az író életművének világirodalmi párhuzamait sem, s ezek közül különös nyomatékkal figyelmeztet azokra a szálakra, melyek Nagy Lajos írásművészetét a gorkiji kezdeményekhez kötik.

Nagy Lajos némiképp megkönnyítette életrajz-írójának munkáját, hiszen *A lázadó emberben* maga foglalta össze életútjának legfontosabb tényeit és jellemzőit. E könnyebbség azonban bizonyos nehézségeknek is forrása, hiszen indulatos, lobbanékony lelkiakata ítéleteit is befolyásolta. Kónya Judit mértéktartó kritikával használja fel Nagy Lajos önvallomásait, rámutatva azoknak néhol elrajzolt, elnagyolt, másutt kifejezetten igazságtalan (Osvát Ernő, Móricz Zsigmond) megállapításaira. E kritikus alapállás azonban nem homályosítja el szemében Nagy Lajos írói nagyságát, melyet – sajnos – még ma is igazolni kell a könnyebb, szellősebb olvasmányokhoz szokott olvasóközönség számára. Hogy az író a köztudatban és az irodalomtörténeti folyamatban elfoglalja végre méltó helyét, abban Kardos Pál monográfiája mellett kétségtelenül Kónya Judit tette a legtöbbet. Érdemét nem csökkentheti a könyv megfogalmazásának néhány nehézkessége sem.

Az érdekes, elgondolkodtató kötetet jól összeállított életrajzi vázlat teszi teljessé.

Rónay László

Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 758 l.

Kosáry Domokos könyve az 1711 és 1790 közé eső időszak hazai művelődéstörténetének monografikus igényű feldolgozása. A kezdő és záró időpont tudatosan megválasztott és részletesen indokolt cezúra: 1711 a barokk kori művelődés utolsó szakaszának kezdetét, 1790 pedig a magyarországi felvilágosodás meggyökerezését és elterjedését jelzi. E dátumok között Kosáry az 1765-ös határvonalat húzza meg, amely a század két meghatározó vilásképe közötti váltást mutatja. Ez a korszakolás nincs szinkronban a hatkötetes akadémiai irodalomtörténetben kialakított periodizációval (kb. 1690-1740-1772). Érdekes módon azonban Kosáry az 1690 körüli határt elfogadni látszik, s 1711-et csak mint alkorszak cezúráját említi – éppen az irodalomtörténészekre való hivatkozással. A könyv egésze azonban nem ezt sugallja. A sokszor heves, ám meddő periodizációs vitát sem felélénkíteni, sem eldönteni nem kívánjuk e helyen; az mindenestre nyilvánvaló, hogy az 1765-ös dátum, ami a felvilágosodás eszméinek *korai* magyarországi megjelenésére utal, mindenképpen meggyőző, és Kosáry szintézisében már gyümölcsözőek a legújabb kutatások erre utaló eredményei.

A koncepció részét jelentő időhatárok között a szerző a lehetőségig pontosan meghatározott módszerrel fejti ki mondanivalóját. A társadalom „három szintjét” (főnemesség, köznemesség, a szélesebb néprétegek) különíti el mindkét időszakban, s ezek részvételét vizsgálja a „művelődés szektoraiban” (vallás, egyház, oktatásügy, cenzúra és könyvkiadás, sajtó, könyvtárak, tudomány, szépirodalom, zene, képzőművészet), ahol szükséges, figyelmet fordítva az „európai modellre”. A módszeres elemzés természetesen nemcsak a két időszak (1711-1765 és 1765-1790) közötti egymás melletti, hanem egymáshoz viszonyított kutatását is lehetővé teszi. Különösen fontos ez a három „társadalmi szint” szerepét illetően, hiszen ebből lesz nyilvánvaló, hogy a felvilágosodás befogadását elsősorban a „felső szint”, azaz a főnemesség recepciója – „elmozdulása” – tette lehetővé.

Talán a fentiek is érzékeltették, hogy Kosáry sajátos terminológiával dolgozik: „az impulzusok által előidézett kölcsönhatás”, a „szektorok... egy alapképletből kiindulva ágaznak szerteszt”, a „társadalmi modell szerkezeti összefüggései”, a „témánk vertikális tagolása”, a „művelődési szférák”, a „koordináta-rendszer” kifejezések a könyvben lépten-nyomon előbukkannak. Ha mindez helyenként túlzott leegyszerűsítést idézhet is elő, a szerző fogalmi tisztaságra és egyértelműsége való törekvését mindenképpen elismerően kell nyugtáznunk.

Figyelemre méltó Kosáry anyagkezelése: a XVIII. század teljes magyar és legfontosabb külföldi szakirodalmát ismeri, s koncepciója megfelelő pontjain hivatkozik rá, ami önmagában is hatalmas teljesítmény. A korábbi szakirodalommal való vitából (a könyvnek külön historiográfiái jelentősége is van!) két jellemző állásfoglalásra utalunk.

Kosáry egyértelműen szembehelyezkedik Szekfű Gyula koncepciójával („Szekfű koncepciója nézetünk szerint nem a Habsburg-kérdés, hanem a felvilágosodás megítélésében tévedett. Abban, hogy a felvilágosodás *ellen* foglalt állást.”) és a legtöbbet idézett kortárs külföldi szerző, Eduard Winter felfogásával (a XVIII. századi magyar művelődés alábecsülése). A szekundér irodalom széles körű felhasználásával szemben feltűnhet az olvasó számára a forrásokra, pontosabban a levéltári, kéziratoss forrásokra való elenyésző hivatkozás, ami a szerző magyarázata szerint helyhiány miatt nem fért a kötetbe. Kétségtelen, hogy a további kutatások, a még ismeretlen, illetve kiadatlan anyag alapján, alátámaszthatják, árnyalhatják vagy pontosabbá tehetik majd a monográfia megfogalmazását.

E mű jelentős alkotása 1945 utáni társadalomtudományunknak. Az elmaradt művelődéstörténeti kutatások pótlását olyan területen indította meg, amelyen erre igen nagy szükség volt. A magyar művelődéstörténetben a Rákóczi-szabadságharc és a Martinovics-mozgalom közötti időszak volt az, amelyről a szintetizáló igényű összefoglalás leginkább hiányzott. Ezt a hiányt pótolja Kosáry Domokos munkája, indítást adva más időszakok hasonló igényű feldolgozására. A monográfia legfontosabb elvi eredménye a magyarországi felvilágosodás kezdeteinek megvilágítása; egyébként pedig a XVIII. századra kiterjedő valamennyi további vizsgálat számára alapvető kézikönyvvé lettünk gazdagabbak.

Hargittay Emil

Kovács Ákos: Bécs után – Párizs előtt. József Attila Hatvanban.
Hatvan, 1980. 78 l. (Hatvany Lajos Múzeum Füzetei 5.)

Kovács Ákos tanulmánya József Attila bécsi hazatérését követő és párizsi utazását megelőző néhányhetes hatvani, illetve budapesti tartózkodását tárgyalja. Bemutat minden erre vonatkozó dokumentumot, közli a költő Hatvanból küldött leveleit és azokat, amelyekkel Hertha Böhm kereste föl József Attilát, fényképeket, dokumentumokat, ebből az időből származó rajzokat tesz egymás mellé. Németh Andor, Bokor László és Szabolcsi Miklós művei mellett is tud újat mondani. Tisztában van vele: a költő pályájának ez a szakasza rengeteg: sokan eltévedtek benne, az 1925-26-os bécsi hónapokról sok mende-monda kering, még a szemtanúk, barátok, emlékezők is sokszor egymásnak ellentmondó véleményeket (anekdotákat?) hagytak az utókorra.

Kovács Ákos pontról-pontra halad, nagy apparátussal, sokszor a mikrofilológiai-tól sem visszariadva végzi kutatásait. Jól ismeri a József Attilával foglalkozó irodalmat – a tárgyalt időszak irodalmát, történelmét, szellemi arculatát is –, s az újraolvasás során támadt kételyeit veti papírra. Természetesen *hatvani* (illetve *Hatvany*) nézőpontból született meglátásai érdekesek. Úgy véli, hogy Szabolcsi Miklós az *Érik a fényben* meglehetősen egyoldalú portrét rajzolt Lesznai Annáról, miszerint a költő és a nála húsz évvel idősebb író kapcsolatát a „pártfogolt-pártfogó” viszony jellemezte. Kovács tévesnek tartja ezt az állítást és Lesznaiban nem csupán a „gazdagabb földbirtokos író”-t értékeli, hanem azt is, aki Jászi Oszkár oldalán részt vett a Lánchídi csatában. Az a megállapítás sem helytálló – hangzik Kovács Ákos következtetése –, hogy

Lesznai Anna és Hatvany Lajos megalázta volna József Attilát. A költőnek Hatvanyval való kapcsolatát bonyolultabbá tette József Attila „apakomplexusa”, melyről a tanulmányíró által folyóiratban már közzétett, itt újraközölt, Hatvany-tanulmány tanúskodik. Sok, más szerző írásaiban „bizonyított” tétel kérdőjeleztetik itt meg: kétséges, hogy a költő 1926-ban, nyári hazautazása előtt, tavasszal Pesten járt volna; az Ady-levelek sajtó alá rendezését is inkább Földessy Gyula végezte, Hatvany vagy visszavonta a megbízást, vagy József Attila lépett vissza a feladattól: a *Kirakom röggel* című vers második versszakában „magánmitológia”-ként (Szabolcsi Miklós) értelmezett játék nem más, mint a tükör paraszti mágiájával kapcsolatos *tudatos* megidézés. A szakmája szerint néprajzos szerző a Dél-Alföldön szinte minden parasztf családban ismert mágikus szokások sorozatát írja le, hogy következtethessen: (a költő) „Talán Szegeden vagy Kiszomborban, Kiss Andrásnéál hallotta azokat a mágikus szokásokat...” Számos ehhez hasonló észrevételt idézhetnénk a tanulmányból: mind telitalálat, filológiailag helytálló, mert *pontosít*. (Például: egyes versek keletkezéstörténete, a változatok milyensége, (nyomda?) hibás sorok, szavak kiigazítása, költemények szétválasztása stb.)

A tanulmányban a filológiai bűvárkodás mellett – éppen annak bizonyítékaként – nagy figyelmet kapnak a dokumentumok: az eredetileg német nyelven írott Hertha Böhm-levelek, József Attila hatvani Kastélyból írott episztolái, könyv- és tanulmányrészletek, rajzok, fotók. S nem kevésbé: a könyv megismertet a Hatvany családdal, Hatvan és a „vörös–fehér–zöld báró” József Attila életében betöltött szerepével.

Szakolczay Lajos

Kovács Imre: A Márciusi Front.

Kiadja a Magyar Öregdiák Szövetség Bessenyei György Köre, New Brunswick, 1980. 96 l.

A Magyar Öregdiák Szövetség – Bessenyei György Kör 1960-ban az egyesült államok-beli New Brunswickban alakult, céljaul a magyar nyelv és kultúra külföldi gondozását, a magyarság sorskérdéseinek elemzését és ismertetését tűzte ki. A Szövetség 1977 óta rendezi meg *Tanúk korunkról – Szóbeli történelem* című előadásorozatát, amely lehetőséget kíván adni arra, hogy jelentős történelmi események irányító részei közvetlenül számoljanak be tapasztalataikról. Az első szabadegyetemi év során hangzott el a nemrég meghalt Kovács Imre előadása, amelynek szövege most könyv-alakban is megjelent.

Kovács Imre a harmincas évek közepén kapcsolódott be a népi mozgalomban, illetve a falukutatás munkájába, 1937-ben látott napvilágot *Néma forradalom* című könyve, amely az ország déli részének nagybirtokain tengődő szegényparasztság kilátástalan sorsát festette le. Ugyanennek az évnek a tavaszán nagyrészt az ő kezdeményezésére alakult meg a Márciusi Front, amely az ország demokratikus átalakítását, függetlenségének védelmét tűzte ki célul maga elé. Kovács Imre ezután nagy szerepet játszott a demokratikus agrármozgalom szervezésében, 1939 nyarán a Nemzeti Parasztpárt alapítói között volt, részt vett az ellenállási mozgalomban, majd mint a Parasztpárt főtitkára a felszabadulás utáni politikai életben. 1948-ban amerikai emigrációba vonult.

Könyvében a magyar dolgozó parasztság szociális helyzetét és törekvéseit, majd a népi mozgalom kialakulását és tevékenységét ismerteti. Röviden beszámol saját életútjáról, majd személyes emlékek alapján eleveníti fel a Márciusi Front szervezését és megalkakulását, az 1938. március 15-i egyetemista tüntetést, amelynek vezető szónoka volt, végül képet ad az 1937-es Makói Kiáltvány születéséről, a Nemzeti Parasztpárt megalkakításáról és az 1943 nyarán rendezett balatonszárszói írótalálkozóról. Nem tudományos összefoglalásra törekedett, mindvégig tanúként ad számot személyes tapasztalatairól és ismereteiről.

Pomogáts Béla

Kovalovszky Miklós: Léda: legenda és valóság.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 152 l. (Gyorsuló idő)

Az Ady körül zajló viták és perek egy részének középpontjában a költő két asszonya áll: Léda, Diósy Ödönné Brüll Adél és Csinszka, Boncza Berta. A vita Ady halála óta akörül forog – kettőjük összehasonlításával, szembeállításával vagy anélkül –, hogy méltók voltak-e a zsenihez, segítették vagy gátolták alkotó munkáját, teljesebbé tették vagy csonkították az életét. A szerző, akinek az Ady-kutatásban már nagy érdemei vannak, megállapítja, hogy a két per lezáratlan, pedig a köztudat és az irodalompedagógia irányításának szükségessége s az általános érdeklődés kiemeli ezeket a szűkebb szakmai feladatok köréből. A Léda-per dokumentumainak ismertsége, feltártsága ellenére is messzebb van a lezártágtól, mint a Csinszkáé, jóllehet Léda szerepe volt a fontosabb, sorsdöntőbb a költő életének, pályájának alakulásában – ugyanakkor ez az ügy sokkal bonyolultabb, szövevényesebb és kényesebb. Kovalovszky nem az „igazi Léda” végleges portréját ígéri, célja Ady és asszonya „kettős arcképé”-nek megrajzolása, elfogulatlan, igazságkereső, tárgyilagos mérlegeléssel.

A könyv a tárgynak a terjedelem adta lehetőségek között teljes, alapos összefoglalása. Az olvasó megismeri Léda Ady előtti életét, családját, a rangon aluli érdekláztságot, a különös férjet, társadalmi helyzetüket – s természetesen a nagy szerelem, az „örök harc és nász” levélrészletekkel, vallomásokkal dokumentált tragikus történetét. Ezt egészíti ki a kortárs emlékezéseknek (Brüll Berta, Fehér Dezsőné, Ady Lajosné, Vészi Margit, Bölöni Györgyné, Dapsy Gizella, Franyó Zoltán), a két háború közötti és a mai monográfusok (Ady Lajos, Révész Béla, Schöpflin Aladár, Bölöni György, Varga József, Vezér Erzsébet, Király István) Léda-értékeléseinek valamint néhány fontosabb, súlyosabb vélemények (Hatvany Lajos, Dénes Zsófia, Pintér Jenő, Féja Géza, Balogh Edgár, Rónay György, Dersi Tamás, Belia György, Rónai Mihály András), sőt egy ifjúsági regény (szerzője Millok Éva) s néhány tankönyv Léda-portréjának bemutatása és a hozzájuk fűzött helyeslés vagy cáfolat.

Sok kérdés az eddigi kutatás nyomán és Kovalovszky Miklós summázásával véglegesen lezártnak tekinthető. Ilyen a megismerkedés, az első találkozás reményének Dénes Zsófia és Hegedüs Nándor által már régebben szétfoszlatott legendája (Léda nem Adyért jött haza Párizsból), az asszony és környezete nagypolgárisága, a világnézet befolyás vádjának lehetetlensége, Léda és Párizs varázsának és hatásának összefo-

nódása stb. Elegendő tényanyag hiányában továbbra is vitathatónak tűnik Léda műveltségének, tájékozottságának kérdése, s a költőt eligazító segítség mértéke és mélysége. Az ihlető múzsa, az alkotótárs szerepről a szerző véleménye kategorikus: „Adyt a Lédával való találkozás tette azzá, amivé lett, aminek ismerjük”. Lehet, hogy ez a határozott Léda-párti állásfoglalás is többeket további vitára készítet.

A közvélemény informálásának, hiteles Léda-kép kialakításának feladatát vállalva a szerző az emberpár viszonyát, kapcsolatuk alakulását, felbomlását jellemük és az általános magatartásnormák tükrében is vizsgálja. Mi volt az oka, hogy a nagy szerelem nemcsak hogy sohasem ért a házasság révébe, de talán rövid kezdeti szakasz kivételével – amelyet Ady vérbajának ijesztő jelentkezése zavart, s amelyben Léda bebizonyította, hogy nagy áldozatokra képes – megnyugvást, feloldódást, boldogságot alig adott nekik? A kérdésre a válasz: egzaltáltságuk, önzésük, az alkalmazkodási képesség hiánya lehetetlenné tette tartós harmónia kialakulását, végső soron az együttélést.

Vitályos László

Kozma Dezső: A magyar irodalom a XIX. század második felében (1849–1905).
Editura Didactică și Pedagogică, Bukarest, 1980. 247 l.

Kozma Dezső monográfiája tankönyv, s egy tankönyv minősítése soha nem törénhet más szemszögből, mint (bizonyos gyermeklélektani tényezők figyelembe vétele mellett) abból, hogy milyen módon felel meg funkciójának, az érték őrzésének és továbbításának, az egyetemes és nemzeti művelődés adott területén. Fokozottan érvényes ez a nemzetiségi tankönyvekre, s azon belül is az anyanyelvvvel, az anyanyelvi irodalommal, a históriával, egyszóval a nemzeti identitást támogató művészetekkel és diszciplínákkal foglalkozókra.

Kozma Dezső könyvét elismerés illeti, mert tárgyát kimerítő bőséggel és mégis ökonómikusan, a történeti folyamatokra építve és mégis a művekre ügyelve, a hagyományörzés köteleességét vállalva, de a szaktudomány legújabb eredményeit és földolgozva vizsgálja. Adatgazdagsága miatt akár maximalistának is ítélnénk, ha nem tudnánk, hogy egy-egy romániai, csehszlovákiai (stb.) tankönyv iskolán kívüli közművelődési feladatokat is el kell lásson, tekintettel az egyéb közvetítő csatornák (tudományos intézmények, könyvkiadás, tömegkommunikáció) alkalmi fogyatékosságaira.

Ildomtalanság lenne számon kérni ezen a könyvön minden korszak-monográfia dilemmáját, a folyamatrajz és a portrék harmonikus egységét. Kozma Dezső a tanügyi célokhoz igazodva tudatosan az alkotói életművekre, s ezeken belül a fontosabb alkotásokra veti a fő hangsúlyt, utalva a kor vagy a szűkebb időszak filozófiai világgépének, nemzeti igényeinek, stílusának változásaira. Kérdés természetesen, hogy – akár függelékben, akár az időrendhez igazodva – nem lehetett volna-e tanárok–diákok munkáját megkönnyíteni néhány kardinális címszó (naturalizmus, szecesszió, szimbolizmus, a 70-es évek dezillúziója, műfaji változások stb.) összefoglaló jellemzésével, az egyes arcképvázlatokban leírtak summázásaként. (Ezt a szerzői igényt és iskolai szükségyszerűséget látszanak jelezni az egyes írókat vagy írócsoportokat felvezető fejezetcí-

mek: „Realizmus és biológiai determinizmus”, „Egy új nemzedék”, „Arany és Ady között” stb.)

Kozma Dezső – akit úgy tartunk számon, mint a korszak egyik legalaposabb, legtöbbet publikáló szakértőjét – ebben a könyvében ismereteket akar közölni, s ezért vállalja az egymással ellentétes szemléletű, véleményű értekezők eredményeinek bemutatását, hol szembesítve, hol csak felsorolva. Ezt a halvány eklekticizmust még nyitottságnak, sőt pedagógiai módszernek is fölfoghatjuk, hiszen mindenütt gazdag és pontos szakirodalmat közöl, lehetőséget adva tanárnak-diáknak a tudományos vélekedések, viták megismerésére. (Jól példázta ezt a Mikszáth-fejezet, ahol a művek elemzése szociológiai vezérelvű, a kor ábrázolását nyugtázó, az állandó Krúdy-hivatkozások azonban szemet nyithatnak egy másfajta megközelítésre is, amely – például az idő problémája vagy a szerepek felől közelíti meg az író talányos remekeit.)

A könyv legjava részét a nagyobb arcképekben találjuk (Arany, Jókai, Mikszáth) és ilyenek a helyi vonatkozásúak is (Tolnai, Petelei, Iványi). Komolyabb hiány mindössze Arany László és Gyulai Pál fő művének elemzése, s csak egy-két pályarajz látszik egyszerűsítően egyvonalúnak (Gozsdu, Gárdonyi).

Alexa Károly

Kurrens Időszaki Kiadványok: A Magyarországon megjelenő időszaki kiadványok bibliográfiája.

Készült az Országos Széchényi Könyvtár Katalogizáló Osztályán Kovács Ilona irányításával. Szerkesztette: Nagy Zsoltné. Budapest, 1980. 288 l.

A gyűjtemény időszaki kiadványnak tekint minden olyan nyomtatott vagy sokszorosított, előre meg nem határozott időtartamra tervezett kiadványt, mely sorszámozottan vagy kronologikus rendben kiadott füzetek, kötetek formájában jelenik meg. gyűjtőköre nem terjed ki az időszakosan megrendezett konferenciák, kiállítások, valamint a sorozatok leírására. A kötet az 1978. október 1–1979. október 1. között az OSZK-ba kötelezpéldányként beérkezett kiadványokat regisztrálja, a teljes bibliográfiai leírású adatokat betűrendben közli. Szükség esetén hivatkozik az 1977–1979 között megjelent, az 1976-os és 1977-es anyagot tartalmazó előző kiadványra, számos utalással könnyíti meg a biztos tájékozódást, s valamennyi esetben feltünteti az OSZK raktári jelzetét is. Az igen magas számú, 4002 időszaki kiadvány között szakközépiskolai évkönyv, számos idegen nyelvű Acta...-kötet, irodalmi, kulturális folyóirat, heti- és napilap, egyházi kiadású periodika, kiadói tájékoztató, gyári híradó, eseménynaptár és még sok egyéb műfajú kiadvány szerepel. A bibliográfia sajátos eszközeivel a szellemi életéről kialakított képünket gazdagítja.

R. T. O.

Kurrens külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban. Lelőhelyjegyzék. 3. 1978–1979. I–II.

Felelős szerkesztő Szilvassy Zoltánné. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1980. 1125 l. + LXXXVIII.

A kiadványsorozat a tudományos könyvtárak tájékoztatási, gyarapítási munkáját, valamint a könyvtárközi kölcsönzést segítő céllal született. A címben jelzett kiadványokat a budapesti Agrárgazdasági Kutató Intézettől kezdve a Petőfi Irodalmi Múzeumon, az esztergomi Keresztény Múzeumon át a Vízügyi Tervező Vállalatig és a szegedi József Attila Tudományegyetemig sokszáz intézményből gyűjtötte össze a szerkesztőség 1978-1979-ben. A szakfolyóiratok adatai mellett mindenütt feltünteti az olyan adatokat is, hogy a meglévő kiadványból az intézmények készítenek-e másolatot. A kötet nagyrészt természettudományos, alkalmazott tudománysszakos kiadványokat tartalmaz, de megtalálhatók az összes fontos komparatistikai, irodalomtudományi periodikák, valamint a külföldön megjelenő magyar nyelvű kulturális lapok is. A sokezerényi külföldi kiadványt használni akaró kutatók számára készült impozáns jegyzék azt bizonyítja, hogy a hazai kutatási eredményekben ma már tükröződhetnek a világ bármely pontján elért és közzétett tudományos munka eredményei is.

R. T. O.

Kutatási módszerek és irányzatok a társadalomtudományokban.

Szerkesztette Róna-Tas András. JATE, Szeged, 1978. 402 l.

A szegedi József Attila Tudományegyetem kiadásában megjelent tanulmánykötet az 1977-ben a bölcsészkaron tartott tudományos ülésszak anyagát gyűjtötte össze. Az alkotóműhellyé váló közösségben az előadók arra törekedtek, hogy minél több új módszerrel és kutatási irányzattal ismertessék meg az érdeklődőket. A dolgozatok között minden, a karon képviselt tudományág megtalálható, néhány közülük az interdiszciplinaritást szem előtt tartva több kutatási területhez is kapcsolható.

Vajda György Mihály az Irodalomtudományi törekvések 1977 című dolgozatában az 1970 óta – akkor jelent meg ugyanis a tudomány XX. századi irányzatait összefoglaló kollektív tanulmánykötet – létrejött és alkalmazott újabb kutatási irányokról és módszerekről számol be.

Baranya Zsolt Csáth Géza: Anyagvilkosság című novelláját elemzi, benne a biografikus indításokat mutatva ki. *Bernáth Árpád a Narratív szövegek irodalmi magyarázatával* foglalkozik. *Csúri Károly* pedig az *Ismétlés, narratívika, interpretáció* kérdésért tárgyalja. *Kanyó Zoltán A „materiális” és a „filozófiai” esztétikáról* értekezve Mihail Bahtyin *A szó esztétikája* című tanulmányával vitatkozik. Világirodalmi indíttatású *Masát András* és *Pál József* tanulmánya, az előbbi Strindberg *Ovåder* c. drámájával foglalkozik, az utóbbi Canova, Foscolo és Kazinczy műveiben hasonlítja össze a halál motívumát. *Szigeti Lajos* József Attila apa-verseit elemzi és bennük egy egész nemzedék „apahiányának” megszólaltatását mutatja ki.

A tanulmánykötet többi írása a nyelvészet, a történettudomány, a nyelvoktatás, a pszichológia és a pedagógia területéről számol be újabb eredményekről.

Németh S. Katalin

„*Legyetek emlékezéssel hozzám*”.

Az ELTE Bölcsészettudományi Kar Tudományos Ady-ülésszakán elhangzott előadások anyaga. Budapest, ELTE, 1977. [1980] 159 l.

Tolnai Gábor bevezetőjében Szenci Molnár Albert zsoldárainak Adyra gyakorolt hatásáról szól egy verskezdetre és tagoló versekből vett példákkal bizonyított összecsengésre hivatkozva.

Czine Mihály arról az irodalmunkban páratlanul zavartalan barátságról tartott előadást, s amelynek alapja a magyar nép szenvedélyes szeretete, sorsáért, jövőjéért való aggódása volt.

Németh G. Béla előadásának címe: *Expresszionisztikus jegyek Ady kései költészetében*. A szerző ezeket a jegyeket azokban a vonásokban leli fel, amelyek különösen *A halottak élén* c. kötetben jelentkeznek a szimbolista jellegzetességek mellett, illetve helyett: a „hirdető hangnem”, a „kinyilvánító gesztus”, a „kihívó attitűd”, a drámaiság, a szabadvers. Ezek leggyakoribb előfordulása az *Essaiás* könyvének margójára c. ciklusban található. Itt nyilatkozik meg legjobban az expresszionistákéval rokon, de nem azonos s mindenképpen belső fejlődésű lelkiállapot: az emberi faj kikerülhetetlen tragikumának átélése és prófétikus kifejezőképessége.

Ady nevével, költői irányával, műveiben megnyilvánuló politikai, világnézeti állásfoglalásával a múltban sokáig egybekapcsolódott a megkésetttség, a túlhaladottság, a lezárttság téves ítélete. *Király István A huszadik század költője* c. előadásában ezt cáfolja. Ady a szimbolizmusból egy „fokozott gondolatosságú” realizmusig jutott s nem egy megkésett magyar demokratikus forradalom viharadara volt, hanem az imperializmus kora létproblémáinak kifejezője. Költészetének élményalapja jellegzetesen huszadik századi: az emberbüszkeség, felnőtttség mellett a veszélyeztetettség érzése, elidegenedés, katasztrófatudat, nihil-érzet. Az Ady-mű súlypontjának tekintett kései líra a bizonyíték Ady „tragikus optimizmusára”, amely számol a fejlődés ellentmondásosságával s a „mégis-morál”-lal helytálló felelős embert mutatja fel eszményképül.

Tarján Tamás A Mindegy átka című, egyik kevésbé ismert Ady-verset elemezte.

Nagy Péter a színikritikus Adyról értekezett. Ady színikritikusi és színházi újságírói tevékenysége a debreceni évekre és a nagyváradi évek elejére esik. E tevékenység jellemzői: inkább a műre mint a színpadi megvalósításra irányulás, csalhatatlan minőségérzék a darabok és a színészi teljesítmény megítélésében, a hamisságok leleplezése, a romantika elutasítása a modern drámairodalmi irányok (verizmus, naturalizmus) érvényesülése érdekében.

Fábián Pál Ady nyelvezetének egy fontos sajátosságát: metaforikus, jelentéssűrítő összetételeket vizsgálja, s azok néhány típusára, elemezhetőségük szempontjaira hívja fel a figyelmet. A költő nyelvi géniuszára oly jellemző összetételek (gyémánt-hó, mámor-gályák, Csönd-herceg stb.) nemcsak a versekben hatottak, de tömeges előfor-

dulásuknak köszönhető, hogy nyelvünk e szóalkotási módot végleg befogadta.

Voigt Vilmos előadásának címe: *Ady költészetének jellege – meghatározás-problémák*. A szerző azokat a külső és belső jellegzetességeket veszi számba, amelyekkel Ady irodalmi munkásságát a kortárs méltatásoktól a jelen irodalomtörténeti kutatásokig meghatározták. A külső meghatározás: „Ady XX. századi magyar lírikus” – egyöntetűnek tekinthető. A belső meghatározások egyike a társadalmi-ideológiai, a radikalizmus eszmekörének képviselőjétől az imperializmusellenes forradalmárig ível. Az esztétikai-poétikai meghatározásban nincs egységes álláspont (szimbolizmus, szecesszió, dekadencia, esztétizáló modernség, avantgard modernség). A szerző a szimbolizmust mint kategóriát szükségesnek tartja továbbra is a költő irányának meghatározására. Az egyén jellemzésére használt definíciók (vátesz-jelleg, küldetéstudat, individualizmus stb.) helyett a szerző Ady költészetének dialektikus voltát tartja leginkább meghatározónak.

Galántai József Ady háborúellenességének jellemzőit taglalja, megállapítva, hogy nem pacifizmusról van szó, hiszen a késői versekben is megtalálható a forradalomváras.

Kiss István az Ady-művek Athenaeum-kiadásait tekinti át. Az Athenaeum az Ady-művek kizárólagos kiadója volt 1922-től az államosításig, s nemcsak a költő életében megjelent köteteket adta ki újra több kiadásban, hanem Földessy Gyula szöveg-gondozásával az összes versek, próza és novelláskötetek kiadására is vállalkozott. Az Ady-köteteknek páratlan sikerük volt.

Gyürey Vera az 1977. évi bölcsészkar felvételi vizsgákon készült írásbeli dolgozatokat nézte át s tanulmányában megállapította, hogy csak 10–15%-uk mentes a tárgyi tévedésektől és a szemléleti leegyszerűsítésektől. A tanulók Adyról való hiányos ismereteik okát főként a tankönyvek és a középiskolai oktatás hiányosságaiban látja.

Vitályos László

Lévay Endre: Terhes örökség.

Megélt élet. I. rész: Terhes örökség. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980. 373 l.

A jugoszláviai magyar író önéletrajza irodalomtörténeti szempontból is érdekes. Lévay Endre ahhoz a nagy nemzedékhez tartozik, mely a vajdasági írás bölcsőjénél bábáskodott; megtörvén a közönyt, folyóiratokat alapított, olvasótábort toborzott. Falukutató munkát végzett. Lévay egy korábbi munkájában – *Egy nemzedék elindul*, Életjel miniatűrök 26. Szabadka. 1974. – már beszámolt a „szabadkai fiatalok harcos éveiről”, vagyis az 1931 és 1940 közti időszak irodalmi, kulturális, szociális és egyéb mozgulásairól – mindez a szabadkai Híd létrehozásában csúcsozott ki. Feltehetően nagy terjedelmű, több kötetre tervezett regényfolyamatának első része a gyermek eszmélésével indul, a befejezés az 1940-es évek forró hangulatát idézi. Bár érdekes, amit az író személyiségének kialakulásáról (család, iskolaévek stb.) mond, önéletrajza ott válik az egyetemes magyar irodalomban és művelődésben is közérdekűvé, ahol a szabadkai Népkörből indult mozgalmat ismerteti az eseményekben résztvevő hitelességével. A Híd indulása előtti – alapozó – és utáni éveket számos portré (írók-irodalmárok: Laták István, Mayer Ottmár, Kek Zsigmond, Havas Károly; képzőművészek: Hangya

Bandi, Balázs G. Árpád, Farkas Béla; színészek: Garay Béla, Pataki László) teszi színesebbé.

Lévay módszere az *emlékezőé*; elsősorban a megélt életanyagot villantja föl, találkozásokat, összefonódásokat, jó ügy melletti szervezkedéseket emel ki az események sodrából s elemzi saját élménye és az újraolvasott cikkek, tanulmányok alapján. Megtudhatjuk, hogy az 1934-ben született Híd első három száma miképp készült egy szabadkai pincehelyiség nyomdájában – Kis József nyomdász és lapszervező, aki korábban maga is lapot indított (Őrtűz), volt a nyomda résztulajdonosa –, hogyan került a folyóirat Mayer Ottmár, vagyis a „mozgalom” kezébe, s a későbbiekben, meghallván a fasizálódó kor kihívását, miként lett népfrentívá (*Hidverés, Arcval a proletariátus felé* stb.).

Lévay Endre a vajdasági írás két háború közti eseményeinek taglalásakor szinte névsort olvas: lapok-folyóiratok (Híd, Kalangya, Napló), az egész társadalmat megmozgató események (*Ady-est, Béke-est*, 1937), a valahai szerkesztő és újságíró gondjai merülnek föl emlékezetében. Leltárában nagy szerepet kap a megőrzés, illetve a tanulságok tovább adása, az íróban még mindig ott a „szervezői”, népművelői hajlam. De minden „kis” és „nagy” esemény történetbe, olykor az élmény visszaadását segítő anekdotába van ágyazva. Lévay számára nem csupán a megtörténtek földézése a fontos, hanem a megjelenítés mikéntje is: a történet a földéztet, eseményekben résztvevő alakok arcképcsarnokáival teljes. A valóságot vagy a vélt valóságot megörökítő író ezekben az apró részletekben remekel. Mindmáig fáj neki, hogy Szirmai Károly nem biztatta szociográfiájának folytatására, hogy a vágyott, népfrentos időszak csak oly későn jött el. Derűvel nyugtázva viszont: nagy korszak tanúja volt, s a legnagyobbat: mozgolódásaikban (később: mozgalmakban) egyetemessé tudták tenni a provinciát.

Noha a Híd-kutatók, főképp a jugoszláviai irodalomtörténészek és bibliográfusok jóvoltából, elég előrehaladott állapotban van, Lévay Endre *Terhes öröksége* mégis számos adalékkal járul hozzá a jugoszláviai magyar művelődés összképéhez. Elsősorban azzal, hogy nem csak az irodalmat tünteti ki figyelmével.

Az önéletírást számtalan dokumentum (levél, cikk- és tanulmány-részlet, jegyzőkönyvi adalék stb.) egészíti ki.

Szokolczay Lajos

Lukács György: A drámaírás főbb irányai a múlt század utolsó negyedében.

Sajtó alá rendezte: Lendvai L. Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 275 l.

Lukács Györgynek ez a műve a Lukács Archivum és Könyvtár kiadványa a filozófus hagyatékából. A kötet az első darabja annak a sorozatnak, melyben Lukács hátramaradt kézírataiból, dokumentumaiból teszik azokat közzé, amelyek az olvasók és a kutatók érdeklődésére valamilyen szempontból számot tarthatnak. A sorozatszerkesztőnek, egyben az Archivum vezetőjének, Sziklai Lászlónak szavaival, a sorozat „Alapvető célja, hogy elősegítse a lukácsi életmű teljesebb megismerését, mélyrehatóbb, tudományos elemzését”. Ugyanő jegyzi meg *Előszavában*, hogy mivel „a Lukács-filológiának és -textológiának nincsenek hagyományai”, a sorozat elsősorban „szövegközlő, do-

kumentatív jellegű”. Az alapcélon túl a sorozatszerkesztő és a mindenkori válogatók, illetve sajtó alá rendezők szándéka „Lukács ismeretlen írásainak, fennmaradt könyveinek teljes, eredeti nyelven és formában való hiteles kiadása”.

A sorozat erényeivel és hibáival együtt is hézagpótlónak számít; különösen megőző az értéke, ha figyelembe vesszük, hogy a Magvető Kiadó Lukács György Összes Művei című életmű-sorozata nyilvánvalóan nem lehet tekintettel kézirat-törödékekre, „papírdarabok” stb. kiadására. (Ennek némileg ellentmond ugyan, s – bár egyik sorozat kiadói tervezetét sem ismerjük – a felesleges átfedések veszélyét is felidézi, hogy éppen a Magvető sorozatában jelent meg nemrégiben Lukács György levelezése 1902–1917 között.) Az Archívum sorozata – a mélyebb érdeklődésű olvasók mellett – elsősorban a kutatók számára készül, akiknek így könnyebben áll majd rendelkezésükre sok alapvető Lukács-anyag. Ezt látszik az is alátámasztani, hogy az Archívum egyrészt megad a kiadványban minden fontos részadatot a kéziratokkal kapcsolatban (pl. stiláris javítások, korábbi és későbbi szövegvariánsok jelölése, húzások, betoldások stb.), másrészt, ha az adott mű, kézirat nem magyar nyelven íródott, akkor az eredeti nyelven közli, tehát lehetővé teszi az eredeti és a fordítás összehasonlítását, utóbbi ellenőrzését stb., s mivel Lukács szövegeinek nagy része németül íródott, ennek jelentősége sem csekély.

Lukácsnak *A drámairás főbb irányai...* című műve a Kisfaludy Társaság 1907-re másodszor meghirdetett pályázatára készült, melyet meg is nyert. (A részletesebb keletkezéstörténetről Lendvai L. Ferenc, a kötet sajtó alá rendezőjének *Bevezetése* tájékoztat.) A művet Lukács gyakorlatilag Berlinben, magyar nyelven írja meg, ahol egyetemi tanulmányokat folytat. S itt írja majd meg 1909. december 10-én azt az előszót is, melyet a pályamunka átdolgozott és 1911-ben két kötetben, *A modern dráma fejlődésének története* címmel megjelent változata elé illeszt. Mert *A drámairás főbb irányai...*, ha eléggé terjedelmes és alapos munka is, valójában vázlat. Itt kell megjegyeznünk, hogy Lendvai L. Ferenc *Bevezetésének* indító szavai némileg megtévesztőek. Ugyanis szó szerint Lendvai L. a kötetet úgy aposztrofálja, mintha abban *A modern dráma...* kéziratát tenné közzé, s mintha ez a mű nyerte volna a pályázatot. Azért félrevezető, ez, mert a kötet alapja nyilvánvalóan *A drámairás főbb irányai...* s ennek kéziratához fűzött kiegészítéseket Lukács, melyből aztán megszületett *A modern dráma...* Egészen pontosan tehát a kötetben két – mégha olyannyira *hasonló* – mű eredeti szövegét olvashatjuk, illetve annak töredékét, mert sajnos, a kézirat (pontosabban gépirat) nagyobb része elveszett. Az azonban ebből a töredékből is világosan kiderül, hogy Lukács az alapszöveget jelentősen átdolgozta, annak ellenére, hogy a könyvalakú kiadás előszavában sietett megjegyezni: „könyvem fő elvei már a pályázat alkalmával ugyanezek voltak”.

Az eredeti munka, mely összesen 326 lapból állt, nagyobb részben eltűnt, s gyakorlatilag csak a *Bevezetés*, az I. fejezet (Történelmi előzmények. 1. Hebbel és a modern tragédia. 2. Az iránydráma) és a II. fejezet (Ibsen Henrik. 3. Ibsen fejlődése. 4. Ibsen helye a modern dráma fejlődésében), valamint a *Bibliographia* és a *Chronologiai tábla* maradt meg. Ezekből is hiányzik azonban néhány lap. A szintén megmaradt *Tartalom* jegyzékéből is látható, hogy ez csak a kisebb része a tanulmánynak. Jelen kötet beosztása egyébként az előzőek értelmében alakul. Ehhez csatlakozik a szerkesztés megnevezésében a *Függelék*, mely Lukácsnak az eredeti kéziratba beillesztett, már a későbbi, *A modern dráma...* szövegeit tartalmazó kéziratlapokat és följegyzéseket fog-

lalja magába. Ez utóbbiak, noha „csak” betétek – terjedelmükben majdnem azonosak az előző, eredeti fejezetekkel. Ez is jelzi, hogy Lukács milyen alaposan átdolgozta a pályamunkát. A szerkesztés is azért választotta a Függelékben való közlését a kiegészítéseknek, mert azok szétfeszítik az eredeti kereteket. Ezzel az elvvel egyet is értünk. A további közlési módokkal már kevésbé. A könyv „első részében” ugyanis, ahol egyértelműen az alap *A drámaírás főbb irányai...* szövege, a sajtó alá rendező közli Lukács javításait, kisebb betoldásait, illetve elhagyásait is. Így az eredetit mintegy már átdolgozott formájában kapjuk. Persze, az igen bonyolult, az olvasást eléggé megnehezítő jelző-apparátus mindig egyértelművé teszi, hogy a szövegben mi volt az eredeti, mi a későbbi stiláris javítás vagy betoldás, vagy pedig mi maradt ki a végső változatból.

Nincs itt terünk alaposan és részletesen taglalni a két szöveg viszonyát, sem a változások tartalmi oldalát vizsgálni. Az eredetihez képest Lukács *A modern dráma...* előszavában így ír erről: „Csak a történelmi és szociológiai keretek bővültek ki, és a formaanalízis lett erősen elmélyítve. Egészen új a könyvben csak a III. fejezet”, – majd megjegyzi még, hogy változtatott az I., II., X., XII., XIII. és XIV. fejezeteken is. Az „új fejezet”, a III., jellemzően Lukács műveltségére, de még inkább gondolkörére, *A német klasszikus dráma*ról szól, s ugyancsak jellemzően, terjedelmes kéziratbetét egészíti ki a Hebbelről írottakat; egészen természetesen érezzük, hogy az Ibsen-fejezet is jelentősen bővül. Ezen kívül még egy kéziratbetét maradt fenn, *A francia iránydráma* fejezet bővítéseként. Mindezek alapján egyrészt betekintést nyerhetünk a magyar filozófiatörténet legnagyobb alakjának „műhelymunkájába”. Másrészt, a két szöveg összehasonlítása a fiatal Lukács gondolkodásmechanizmusára és eszmerendszerének „fejlődésére” is éles fényt vet. Az ifjú Lukács döntően kantianus korszakát két oldalra szokás választani: egy esztétizáló (*A lélek és a formák*) és egy erősebben szociologizáló részre. Ez utóbbira példa a Drámakönyv. Láttuk, Lukács maga is ezt hangsúlyozta a végső változatban. Mégis fontosabbnak érezzük azt a változást, mely a fiatal Lukács tragikus tudatára, a világhoz való tragikus viszonyára utal. A Hebbel-, Ibsen-bővítések egyik jelentősége éppen e tragikus életérzés felerősítésében, kontúrozottságában és részletesebb kifejtésében keresendő. *A drámaírás főbb irányai a múlt század utolsó negyedében* így, egyebek mellett, arról is meggyőzheti olvasóját, hogy a Drámakönyv egyáltalán nem áll messze az esszéktől, s hogy írójuknak eszmerendszere, ebben a korszakban, mennyire egy tömbből faragott.

Dérczy Péter

Lukács György élete képekben és dokumentumokban.

Összeállította: Fekete Éva és Karádi Éva. (Megjelent magyar, angol, francia és német nyelven.) Corvina Kiadó, Budapest, 1980. 265 l.

A szép kiállítású könyv bibliográfiának is használható. A filozófus életének legfontosabb mozzanatait követi nyomon képek és szövegek segítségével, érzékeltetve a kort s a miliót is.

Az első rész Lukács pályakezdésének dokumentumaiból válogat a századfordulótól 1918-ig. Megismerjük a családot, barátokat, szerelmeket, tanítókat és kortársakat.

Talán a monarchia mindennapjainak tényei hiányoznak leginkább, az a közeg, amelyből Lukács is kinőtt. Sokkal gazdagabb a 18-19 viharos, életét alapvetően megváltoztató napjainak emlékeit egybegyűjtő második rész. A bécsi, berlini és moszkvai emigráció éveiből különösen az utóbbi anyaga tartalmas; érzékelteti a szovjet fővárosban élő filozófus viszonylagos elzártságát.

A könyv másik, kisebb hányada a hazatérést követő évek emlékeiből mutat be néhányat. Megismerjük Lukács György részvételét a koalíciós idők szellemi életének alakításában, majd kiszorulását a politikából, a tudományos munka korszakát, a szintézisek éveit.

A kötet szöveges részei időnként érdekesebbek, mint a képanyag. Számos, magyarul még publikálatlan adalékot is tartalmaz a könyv. Segítséggükkel az összeállítók képesek voltak megrajzolni Lukács György bonyolult pályájának legfontosabb vonalait, természetesen a filozófusi életművet a legkevésbé. Kár, hogy néhány közismert mozzanatot elhagytak, így Lukács pedagógusi munkásságát is.

Katona Imre József

Imre Madách: La tragedie dell'uomo.

A cura di Guglielmo Capacchi. Quaderni italo–ungheresi n. 8, Parma, 1980. 175 l.

Az olasz–magyar füzetek 8. száma Madách Imre: *Az ember tragédiája* című művének rövidített, színpadi előadásra is alkalmas, nyelvezetében mai és szcenikailag hiteles fordítása.

Madách alkotása két alkalommal is közel állt ahhoz, hogy olasz színház felvegye előadásra szánt darabjai közé, de ez sajnos a mai napig nem valósult meg.

A fordítás, az előszó és a színpadra alkalmazás Guglielmo Capacchi munkája, aki könyve első részében rövid áttekintést ad Madách életéről, a mű keletkezéséről, visszhangjáról.

A Madách-életrajz után következik a Tragédia tartalmának ismertetése, majd a szereplők (Éva, Ádám, Lucifer és a nép) elemzése. Éva alakjának tárgyalásakor kiemeli, hogy Madách Évája az örök nő, s nagy veszteség lett volna a világirodalomnak is, ha Arany, akihez Madách tanácsért és segítségért fordult, nem ismeri fel a mű értékeit. Az alakok értelmezéséből kiderül, hogy Capacchi gondosan áttanulmányozta a Madách művével foglalkozó szakirodalmat. Megvédi Madách Luciferét. Néhány kritikus már a Tragédia első előadásaitól kezdve Luciferben látta a darab gyenge pontját. De Lucifer nem a középkori *sacre rappresentazione*-k kísértő démona, s nem is Goethe gonosz Mefisztója, hanem (s ez Madách művészetének érdeme) a hideg józanság szimbóluma.

Ezután következik a *Drámai kontraszt határai: az ember és a tömeg* c. fejezet, abból kiindulva, hogy minden rendező másként értelmezte és másképp játszatta el a Tragédiát.

Az ember tragédiája és Goethe Faustja azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy utánzat-e a Tragédia vagy sem. A Tragédiát már 1865-ben lefordították németre, első kritikusai németek voltak, amire gyorsan következett a magyar visszhang. A probléma csak az, hogy a magyarok még századunkban is a német nézőpontból elemzik, írja Capacchi,

s megállapítja, hogy valóban vannak hasonlóságok, de ezek semmit sem vonnak le értékéből.

A fő különbség a két mű között: Faust a saját életét éli, Ádám az emberiség egész történetét éli át; Goethénél az egyén lelki fejlődése a probléma, Madáchnál az emberiség fejlődése.

Az utolsó fejezet A Tragédia és olaszországi színpadra állításának tervei után a Tragédiával foglalkozó jelentősebb olasz írások és néhány magyar segédkönyv felsorolása következik. Ezzel zárul a bevezetés és következik maga a mű, *Fáy Dezső* fametszeivel, melyek az 1936-os milánói kiadást is illusztrálták.

Török Sára

Madár Lajos: Magyar irodalmi antológiák és gyűjtemények. D–E.

Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1980. 141–285. l. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetei F. sorozat 3–4.)

A bibliográfia második kötete szerkezetében, gyűjtőkörében folytatása a már megjelent első résznek. A gyűjtés határai: 1712–1979. Betűrendben felsorolja azokat az albumokat, antológiákat, emlékkönyveket, műsorfüzeteket, leveleket, vallomásokat stb. tartalmazó vegyes tartalmú kiadványokat, melyek magyarul jelentek meg, s elsősorban magyar szerzők műveit foglalják magukba. A kötetben megtalálhatjuk a többszerzős irodalomtörténeti tanulmánygyűjtemények jegyzékét is. A bibliográfia nem szelektív, tematikai, időrendi bontást sem alkalmaz. A feltárt kiadványok nem periodikus jellegűek, a három vagy ennél több kötetet megért évkönyvek már nem szerepelnek az anyagban.

Egy-egy tétel címléírását annotáció egészíti ki, ebben a kiadványok szerzőit, közreműködőinek nevét közlik. A második kötethez is csak ideiglenes időrendi mutató készült.

Stauder Mária

Major Ottó: Értelem és szenvedély.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 411 l.

Major Ottó újabb tanulmánykötete is tematikai gazdagságával vonja magára a figyelmet. Érzékletes portrét rajzol politikusról, költőről, festőről, előadóművészről, beszámol fotókiállításról és emlékmúzeum megnyitásáról. Színikritikai két évad előadásairól nyújtanak az aktualitáson túl, évek múlva is maradandó élményt (1974–75 és 1975–76-os évad). Írásai alig pár lap terjedelműek, az alkalom, az újságírói feladat szülte nagy részüket, mégis érdemes volt kötetbe gyűjteni őket, hogy a szerző tanulmányírói portréját is árnyaltabbá tegyék.

Több írásban foglalkozik Károlyi Mihállyal, Bajcsy-Zsilinszky Endrével, Szabó Ervinnel; ír Lengyel Józsefről, Illés Endréről, Németh Lászlóról.

A kötetet beszélgetések csokra zárja, ahol a szerző riportalanyként és riporterként is szerepel. A legérdekesebb közülük *A Károlyi-szfinx* című, 1978-ban Mesterházi Lajossal készített interjú, amely két író egyenrangú beszélgetése irodalomról, történelemről, politikáról.

Németh S. Katalin

Magyar, Arnold O. F. M.: 340 Jahre Franziskaner in Güssing (1638–1978).

Güssing, 1980. (Selbstverlag, Franziskanerkloster. Herstellung: Prugg Verlag. Eisenstadt.)

Magyar Arnold neve nem ismeretlen a magyar középkor és a régi magyar irodalomtörténet kutatói előtt. Az utolsó másfél évtizedben jelent meg a *Jókai-kódex*ről és *Igali Fábüán* mariánus ferences tartományfőnök XV. századi reformjáról szóló dolgozata (Archivum Franciscanum Historicum, 1969: 662–677. és 1971: 71–122.), továbbá a középkori Németújvár művelődéstörténeti múltjáról írt monográfiája (Graz, 1976). Mostani könyvében Németújvár, mai nevén Güssing, az ausztriai Burgenland legjelentősebb történelmi városa ferences kolostorának három és fél évszázados történetét mutatja be.

Bevezetőjében a szerző részletesen leírja a munkájához használt levéltári forrásokat, összefoglalja Németújvár és földesurainak, a Batthyány családnak történetét, vázolja a ferences rend múltját, belső felépítését, szervezetét és a hazai ferenceseknek, főként a Mariánus- és a Kapisztrán-rendtartománynak történetét a középkortól a legújabb időkig. Az egykor virágzó németújvári középkori domonkos kolostort 1510-ben az ágostonos remeték vették át. A mohácsi vész után szétszéledt szerzetesek üres hajlékában az 1576 után lutheri reformációra tért földesúr, a neves humanista Batthyány Boldizsár protestáns iskolát létesített. Az ország történetének viharos hullámai, 1605-ben a Bocskay-, 1621-ben pedig a Bethlen-féle háborús megmozdulások itt is éreztették hatásukat. Az ellenreformáció kezdetén kísérlet történt a jezsuiták, majd a domonkosok letelepítésére, végül is a katolikus egyházba visszatért Batthyány Ádám 1638-ban az ősi középkori kolostort a ferencesek magyarországi Mariánus-provinciájának adta.

A könyv következő része, amely a krónikák, írásos források nyomán a kolostor és a templom építéstörténetét foglalja össze, művészettörténeti szempontból jelentős. Az ötödik fejezetben a kolostor belső életének, a ferences spiritualitásnak megvalósítását ismerjük meg. Ennek során a belső rendi reformokra irányuló törekvésekről, a ferenceseknek a városra, környező falvakra gyakorolt szellemi hatásáról, a kisugárzási körben élő jámbor remeték történetéről, a nemzeti-nemzetiségi kérdés számszerű adatairól, a jozefinizmus következményeiről kap részletes képet az olvasó. A hatodik fejezet a plébánián és filiák belső életét, a hetedik a kolostor javára tett alapítványok történetét foglalja össze.

Ha egy pillantást vetünk a könyvben található, a Batthyány-birtokokat és a németújvári ferencesek lelkipásztori működésének földrajzi kisugárzását mutató két térképvázlatra (14. és 160. lap), előttünk áll a németújvári franciskánusok szellemi-lelki

tevékenységének területe: három plébánia, a hozzájuk tartozó tizenhárom leányegyház (filia) és néhány kapellánia, amelyek 1777-ig a győri, utána az újonnan alapított szombathelyi püspökség felügyelete alá tartoztak. Mindez a birtokrendszer közepén, jórészt német és horvát, kisebb részben magyar anyanyelvű hívek között. A nemzetiségi összetétel aránya a kolostor tagjainak anyanyelvében is hasonló arányban mutatkozott. Magyar Arnold a források gondos idézésével értékes, jó tájékoztatót ad a további művészet- és egyháztörténeti vizsgálódásokhoz, és a szociográfiai felmérésekben e területen kutatók számára a jövőben hasznos indítással szolgál. Szempontjai szerint a Batthyány-birtoknak ma Magyarországra eső őrségi falvaiban a németújvári ferencesek évszázados hatását vallási szokásokban, a szakrális néprajz területén (ünnepek, búcsúk, missziók) bizonyára eredményesen lehetne tovább nyomonzni.

A művelődéstörténet, azon belül is a könyv- és könyvtártörténet kutatói számára Magyar Arnold művének legizgalmasabb részét talán a nyolcadik, a könyvtárról szóló fejezet jelenti. Mert ha a kolostor puszta falai is már a múltrol, történelemről, egyháztörténetről vallanak, az ott őrzött könyvekről még inkább elmondhatjuk, hogy a sok vihart ért ország, nép kultúráját őrzik dióhéjban. Példaként említhetjük a kódexek közül a híres *Németújvári Misszálét* a XIII. századból, amely a hazai könyvdíszítés, a liturgia- és zenetörténet egyik legjelentősebb középkori emléke. A késő humanista és reformációs művelődéstörténetet Batthyány Boldizsár 350 könyve, Beythe István és András prédikátorok 340, más protestáns lelképásztor és tanító 600 könyve, a ferences kultúrát 2200 mű képviseli e gyűjteményben. A szerzőt, aki hosszú időn át a németújvári levéltár és könyvtár őre volt, az anyag bemutatása során közölt bibliográfiáért, a gyűjteményre vonatkozó sok gyakorlati tudnivalóért – így a ritkaságokról készült mikrofilmekre, vagy a kutatóknak folyamatban levő munkáira vonatkozó adataiért – külön is köszönet illeti.

Holl Béla

A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1977.

Szerkesztette Németh S.Katalin. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1980. 375 l.

Másodízben jelenik meg ebben a formában az irodalomra és irodalomtudományra vonatkozó bibliográfiai adatok gyűjteménye. A kutatók számára bebizonyosodott, hogy a tudományos tájékoztatás céljait kitűnően szolgálja; a széles gyűjtési kör, a megvalósult érdemi teljesség (kizárólag a magyar irodalomtudományi jelentőségű, külföldi kiadású, idegen nyelvű könyvek nem szerepelnek), a jól követhető szakrend, a bő címlírás, a rövid annotáció, a kötet kielégítő mutatói, jegyzékei, a megbízhatóság ugyanolyan érdemei ennek a kötetnek is, mint az előző évinek. 230 hazai és 33 külföldi magyar periodika mellett csaknem 100 Magyarországon és 20 külföldön megjelent tanulmánykötet adatait dolgozza fel ez a gyűjtemény, amelynek öt fejezete az MTA Irodalomtudományi Intézetében készül *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* című sorozat szakrendszerét némi bővítéssel, több alcímmel, több részre tagoltabban követi. A függelék az egyetemes irodalomtudomány bibliográfiáját is közli 1977-re vonatkozóan, magyar szerzők munkáinak alapján. A kötetben való gyors tájékozódást részletes

tartalomjegyzék, igen pontos névmutató, valamint a tipográfiai kiemelések szellemes és következetes használata könnyíti meg.

R. T. O.

Magyar könyvészet 1921–1944. A Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke. VII. Magyar Irodalom.

Szerkesztette: Komjáthy Miklósné. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1980. 647 l.

Az Országos Széchényi Könyvtár a retrospektív nemzeti bibliográfia keretében 7 kötetben adja ki a nehezen hozzáférhető, hasonló alapossággal eddig nem gyűjtött, valamennyi megjelent forrást feldolgozó magyar könyvészeti anyagot. A 10 évre tervezett sorozat első kézzel fogható, a kutatók által is használható eredménye a magyar irodalom szakot feldolgozó, nagy érdeklődésre számot tartó kötet. A szerkesztés elveiről, a feldolgozás menetéről alapos elemzés olvasható az *OSZK Évkönyv 1978* című kiadványban a VII. kötetet szerkesztő Komjáthy Miklósnétól. Ebből a tanulmányból pontosan kirajzolódik az az óriási energiát, kitartást, pontosságot igénylő munka, amely hamarosan a tudományos kutatás, az általános kulturális élet nélkülözhetetlen részévé válik. Valamennyi kötet megjelenése után végül kétkötetes betűrendes mutató is készül. A Magyar irodalom című kötetéről a recenzius is csak a legnagyobb szakmai elismerés hangján írhat, ez az alapmunka a nemzeti könyvészet egyik fehér foltját számolja fel. Talán kevés bibliográfiai munkára illik az „izgalmas” jelző, de erre a kötetre minden használója ezt mondhatja majd. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás szerint csoportosított anyag az irodalomtudomány, a verses műfajok, drámai műfajok, regények, elbeszélések, szerzői gyűjtemények, ifjúsági irodalom címszavak alatt leltározza az 1921–1944. években Magyarországon nyomtatott könyveket. A több szakcsoporthoz, tudományághoz sorolható művek mellett rövid utalás található a teljes címleírás leelőhelyére. Lehetőség szerint hivatkozik a bibliográfia az 1921 előtti kiadásokra is. Utalások készültek az egybenyomtatott művekről és a jelentős függelékekről is, s az adatok mellett ott áll az OSZK állományában levő művek raktári jelzete is, ennek gyakorlati hasznát is hálásan tapasztalják majd a kutatók. Tárgymutató ugyan nem készült ehhez a kötethez, mégis könnyen lehet tájékozódni benne a szakcsoportok alapján, s a tipográfiai változatok, kiemelések jóvoltából. Egy példa a bibliográfia kutatók számára értékes segítségének illusztrálására: a verses műfajok Gyűjtemények alcíme alatt valamennyi antológia együtt található s az antológiák valamennyi szerzőjét és műfaját is pontosan felsorolják a címleírások, olyan információkat közölve ezzel, melyek eddig sokszor egyáltalán nem voltak beszerezhetőek, vagy hosszadalmas utánjárást igényeltek. Műfaj történeti áttekintéseket is lényegesen könnyebb lesz ezután készíteni erről a korszakról, de ez csak egy szempont azok közül, amelyek inspirálni, segíteni fogják a gyűjtemény forgatóit. A kötet egyes részei szinte irodalomtörténeti kézikönyv-fejezetként is olvashatók; a szerzők, nyomdák, kiadók, szerkesztők adataiból a feldolgozott mozgalmas huszonhárom év gazdag és megünhatatlan kaleidoszkópja áll össze. Budapest, Kolozsvár, Szeghalom, Esztergom és még sok hely, ahol a kiadványok készültek,

az irodalmi társaságok, kiadók, kiadás-változatok, sorozatok neve – mind-mind az ismereteket elmélyítő, alátámasztó, új összefüggések keresésére biztató, ötletadó adathalmazként tárulnak elénk, egyformán segítve például a népi irodalom, a szocialista irodalom, a műfajkutatás vagy bármilyen szakterület határon belüli és kívüli kutatóit, könyvtári tájékoztató szolgálati munkatársakat.

R. Takács Olga

Magyar könyvészet 1974. A Magyarországon megjelent könyvek és térképek szakosított címjegyzéke.

Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.

1. kötet: Szakrendi rész. (Felelős szerkesztő Rajos Ferencné.) 1980. XII + 775 l.

2. kötet: Mutatók. (Felelős szerkesztő Rajos Ferencné.) 1980. 776–1154 l.

A két terjedelmes kötet a Magyar Nemzeti Bibliográfia 1974. évi füzetait egyesíti, az OSZK-nak beküldött kötelespéldányok alapján regisztrálja a Magyarországon megjelenő könyveket, brosúrákat, szöveges hanglemezeket, térképeket és atlaszokat (a tankönyvek, különlenyomatok, kisnyomtatványok, egyetemi jegyzetek nem tartoznak a bibliográfia gyűjtőkörébe). A tételeket ETO-rendszerben, 350 szakcsoportban és azokon belül betűrendben közli, a rokon szakcsoportokat egymással kölcsönösen általános utalók kapcsolják össze. A pontos címleírásokat szükség esetén különféle – előzményre, kivonatokra stb.-re vonatkozó – megjegyzések egészítik ki. A második kötet a betűrendes mutatón kívül sorozat- és tárgymutatót is tartalmaz. Fontos megjegyezni róla, hogy – néhány más bibliográfiától eltérően – az antológiákban szereplő műveknek nemcsak szerzőjét, hanem címét is feltünteti, kongresszusok, tárgyalások anyagánál és szépirodalmi gyűjteményeknél egyaránt.

R. T. O.

Magyar Mérleg II.

Szerkesztette: Saáry Éva. Svájci Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Köre. Zürich, 1980. 202 l.

Az 1979-ben, Luganóban rendezett tanulmányi napok előadásainak anyagából állította össze a szerkesztő Saáry Éva a tanulmánykötet, mely a szerkesztői bevezető után – sorrendben – Csernohorszky Vilmos, Gosztonyi Péter, Novák Mária, Dénes Tibor, Kabdebó Tamás, Ferdinandy Mihály és Borbándi Gyula írását adja közre. Eseménytörténeti, historiográfiai tárgyú tanulmány mellett olvashatunk beszámolót az ausztráliai magyar kulturális életről, a magyar emigráció lírájáról, a nyugati magyar széppróza műfaji kategóriáiról, három nyugaton élő magyar történetíró munkásságáról és az amerikai magyar irodalom intézményeiről. Vagyis abból szerteágazóan nagy témakörből, melyet a kötet alcíme így ad meg: „nyugati magyar kulturális élet a II. világháború után (1945-1979)”.

Az érdeklődési körünkbe vágó három irodalmi tárgyú tanulmány szerzője más-más módszerrel dolgozza fel választott témáját. Dénes Tibor *A múltból a holnapba – a honból az otthonba* című esszéje a költészettel foglalkozik, négy antológia – a *Tíz év* (1956), *Füveskert* (1957), *Kilenc költő* (1969) és az *Új égtájak* (1969) – köré csoportosítva mondanivalóját. Méltatja a szerkesztők, Csiky Ágnes Mária, Tollas Tibor, Szabó Zoltán, Juhász Vilmos és Gömöri György érdemeit, de nem hallgatja el kritikai észrevételeit sem. Meg sem kísérli, hogy felvázolja a nyugati magyar költészet poétikai tipológiáját, ehelyett személyes hangon olvasói élményeiről számol be, s ezt a szellemes tájékoztatást kapcsolja össze értékelő megállapításokkal. Tizenöt költőt tárgyal részletesebben, Határ Győzöttől Gömöri Györgyig, Faludy Györgytől Thinsz Gézáig, méltatásait két ízben töri meg nagyon éles kritikai elutasítás – Fáy Ferencről és Kemenes Géfin Lászlórol szólva – és Papp Tibor líráját elemezve sző az elismerés szavai közé fenntartásait jelző észrevételeket. Kabdebó Tamás *A nyugati magyar széppróza műfaji kategóriái* című tanulmánya címevel is jelzi, hogy a szerző, ha mégoly röviden is, a tárgy rendszeres áttekintésére vállalkozott. A nyugati magyar prózaíró nehézségeinek és heyzeti előnyének ecsetelése után elemzési, módszertani modelljét ismerteti, melynek legfelső körében az élményanyag helyezkedik el, ezt övezi a regény és novella műfaja, majd a külső körben a kritika és az esszé különféle fajtái kapcsolódnak a szorosan vett irodalomhoz. Ezekon az övezetekon kívül található azok a tárgykörök és diszciplínák, melyek „összeköttetést tarthatnak a szépprózával, holott ez létjogosultságuknak nem feltétele”. Kabdebó Tamás ide sorolja az irodalomtörténetet, a történettudományt, filozófiát, sport- és politikai újságírást, a retorikát, teológiát, igehirdetést; példaként említve Hanák Tibor filozófiai tárgyú, Bogay Tamás, Gosztonyi Péter, Ferdinandy Mihály történetírói munkáit, Czigány Lóránt, Fáy Attila, Karátson Endre, Kibédi Varga Sándor irodalomtörténeti műveit, Gábor Áron regény formájú politikai újságírást, Csernohorszky Vilmos retorikáját, Szépfalusi István és Trombitás Dezső protestáns igehirdetését, Békés Gellért és Szabó Ferenc katolikus teológiai működését. A kritikai irodalom válfajai közül a kritikai esszét, a könyvkritikát és az irodalmi igényű társadalomkritikát említi, mindegyiket nevekkel, példákkal szemlélteti – Albert Páltól Szabó Zoltánig, a „legnagyobb magyar esszéista” jelzővel Cs. Szabó Lászlót tünteti ki. A szűkebben vett szépprózának mindössze néhány lapot szentel, a tanulmány befejező részében jelzi csupán, hogy Márai Sándor, Lénárd Sándor, Újváry Sándor, Szász Béla, Kovács Imre, Domahidy András, Monoszló Dezső, Karátson Endre, Ferdinandy György és Határ Győző műveit tekinti figyelemre méltónak.

Pontosan azt adja, amit ígér Borbándi Gyula *Az amerikai magyar irodalom intézményei* című tanulmánya, melyet a szerző szerényen csupán „egy vázlat vázlatá”-nak nevez. Valójában tömör, lényegre tapintó összefoglalás, kiegészíti azt az 1975-ben közölt áttekintést, amelyet Borbándi a nyugat-európai magyar irodalom intézményrendszeréről készített. A tanulmányban pontos adatok sorakoznak arról, hány magyar író él Amerikában, mennyire tehető a magyar egyetemi tanárok, kutatók, előadók, könyvtárosok száma. Külön foglalkozik a magyar nyelvű folyóiratokkal és hírlapokkal, a kiadókkal, az írói körökkel és az értelmiségi szervezetekkel. A nyugat-európai és az amerikai magyar irodalmi életet összevetve, végül azt állapítja meg, hogy „a nyugat-európai mintha jobban alkalmazkodnék az írók igényeihez és várakozásaihoz azzal, hogy igénybe veszi közreműködésüket, lehetőséget ad az írók és olvasók közötti kapcsolatok elő-

mozdítására, a művelődési tevékenység közvetlen részesévé teszi őket. [...] Amerikában viszont mintha elevebb lenne a nyugaton élő és alkotó írók munkái iránti érdeklődés, viszonylag nagyobb számban fognak a könyvek és folyóiratok...”

B. M.

Magyar Nemzet 1938. augusztus 25.–1944. március 22. Repertórium (1938–1939). Összeállította Kendéné Palágyi Erzsébet. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1980. 391 l. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetek. Napilapok repertóriumai)

Kendéné Palágyi Erzsébet, több hasznos könyvészeti munka érdemes szerzője ezúttal egy új repertóriumsorozat első, kísérleti darabját készítette el. Vállalkozása út-törő és dicsérendő, de egyben fölöttébb vakmerő is, hisz egy *napilap* repertóriumát szerkesztette meg, márpedig – a könyvtáros szakma hagyományos véleménye szerint – „napilapot repertorizálni nem lehet”. A napilapok gazdag és sokrétű anyagát egy repertóriumba beleszorítani lehetetlen. Érthető hát, hogy Kendéné Palágyi Erzsébet, kiváló s tapasztalt bibliográfus, nem hagyományos („klasszikus”) repertóriumot állított össze. Időben is, tartalmilag is erősen leszűkítette összeállításának anyagát – a teljes anyag fölmérése, rendszerezése számára is lehetetlennek tetszhetett. Így kötetébe nem egészen másfél év erősen szelektált cikk (ill. cikkszerű) anyaga került csak be. Ismeretes, hogy egy napilap (legyen az bármily szerény lapocska) sokféle, roppant heterogén írásos anyagot tartalmaz; a vezércikktől a riporton, tudósításon át a rövid hírekig, reklámgig, vagy éppen apróhirdetésig sok minden alkot egy-egy lapszámot. Ezek – más-más nézőpontból – de valamiképpen mind érdekesek lehetnek a kutatók számára. A repertóriumnak tehát, elvileg, ezeket mind repertorizálnia kellene. Kendéné döntése, hogy tudniillik ennek az anyagnak mennyiségileg nagy részéről lemond s csak a cikkszerű (mondhatnánk a hagyományos folyóirat-szövegekhez hasonlító) szövegeket regisztrálja, éppen ezért öncsonkító eljárás. Követ azonban ezért csak az vethet rá, aki maga meg tudja oldani a napilap-repertorizálás mindmáig megoldatlan problémáját. Az a módszer, amelyet a Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai műhelye e kötettel létrehozott, kétségkívül nem a legtökéletesebb módszer. E pillanatban, úgy tetszik, a viszonylag legjobb (bár korántsem tökéletes) megoldást a hagyományos repertórium és a hagyományos (nálunk nem is annyira hagyományos) index kombinálása körül kell keresnünk. Kendéné Palágyi Erzsébet, s a Petőfi Irodalmi Múzeum munkája azonban mégsem volt fölösleges, sőt ... Egyrészt ugyanis az az anyag, amelyet a repertórium mégis föltárt, önmagában is nagy érték, s mind a Magyar Nemzet történetének kutatását, mind a történeti szakasz irodalom-, eszme- és politikatörténeti föltárását jelentősen segíti. Másrészt pedig hozzásegíti a szakmát – konkrét, elemezhető minta nyújtásával – a napilap-repertorizálás bonyolult kérdésének tisztázásához.

A repertóriumot *Botka Ferenc* sorozatszerkesztő elvi-módszertani jellegű bevezetése, valamint *Vásárhelyi Miklós* rövid, tömör, de jól eligazító Magyar Nemzet-„története” nyitja.

L. A.

Thomas Mann és Magyarország.

Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: Mádl Antal és Győri Judit. Gondolat Kiadó, 1980. 412 l.

A Hungarológiai Értesítő 1979. évi kötete ismertette a Thomas Mann magyarországi kapcsolatait értékelő és elemző – dokumentumokban gazdag – német nyelvű összeállítást. Ezúttal – ugyancsak Mádl Antal és Győri Judit munkájának eredményeképpen – magyarul jelent meg azonos című kötet. A két kiadvány lényegesen eltér egymástól. A magyar változat csupán a német nyelvű előzmények a *Dokumentumok* című fejezetét közli, rövid bevezető tanulmánnyal igazítva el az olvasót. A dokumentum-összeállítás dicséretes módon követi az irodalomtörténeti kutatás legújabb eredményeit és közel harminc – az előző kiadás óta előkerült – levéllel, feljegyzéssel bővítette a közlést.

Sajnálatos módon a jegyzetek némileg összekuszálódtak, használatuk nehézsé teszi a kötetet. Az egyes dokumentumok után az eredeti megjelenési helyre történő utalás sem mindig található meg, s akad kifogásolnivaló a jegyzetanyag elhelyezésében is. Sok fontos adatot tartalmaz a közel negyven oldalnyi időrendi táblázat, azonban itt is találhatók átfedések a jegyzetanyag egyéb részeivel.

Thomas Mann munkásságának kutatói számára tehát továbbra is a német változat az elsődleges forrásanyag, e rövidített magyar kiadás 7000 példánya elsősorban az érdeklődő olvasóra számíthat.

Németh S. Katalin

Márkos András: Válaszok ismeretlen kérdezőnek.

Válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Banner Zoltán. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1980. 142 l. és 16 műmelléklet.

A Márkos András írásait összefoglaló kötet negyedik darabja ennek a sorozatnak, amelyet a huszadik századi erdélyi képzőművészek leveleiből, naplóiból, följegyzéseiből, illetve cikkeiből és tanulmányaiból *Banner Zoltán* szerkeszt a kolozsvári Dacia Könyvkiadó számára. Az eddig kiadott kötetek: *Szolnay Sándor: A világ legvégén* (1973), *Nagy Albert: Rózsikaédes!* (1975), *Popp Aurél: Ez is élet volt...* (1977), megannyi értékes írással gazdagította az erdélyi művészettörténet dokumentumanyagát. Banner Zoltán bevezetői pedig mintegy előlegezik a nem ritkán bensőséges írások hangulatát.

Márkos András 1919-ben született Kolozsvárt. Szobrászi munkássága mellett mindvégig nagy érdeklődéssel figyelte környezete szellemi életét, és ha szükségét érezte, maga is beleszólt a vitákba. A jelen kötet egyrészt néprajzi érdeklődését tanúsítja, másrészt a modern képzőművészet kérdéseire keres – szobraival párhuzamosan – elméleti választ.

Néprajzi dolgozatai: *Kászoni kapuk, Beszámoló az 1942. aug. 7-18-i kászoni gyűjtőmunkámról* (kézirat), *Homoródalmási szállások* (megjelent az *Ethnographia* 1958. 3. számában) székelykeresztúri tanárkodása idején készültek, akárcsak a népművészet elméleti kérdéseivel foglalkozó *Népművészet és közművelődés* című cikk (megjelent a *Korunk* 1958 júliusi számában).

A népművészet ihlető értékeire tér vissza Márkos *Válaszok ismeretlen kérdezőnek* című írásában is, amely feltehetően öninterjú, és akárcsak első néprajzi dolgozata, kéziratban maradt meg a művész hagyatékában. A már említett népművészeti problematika mellett ezúttal kimondottan képzőművészeti kérdéseket boncolgat, saját ars poeticájának megfogalmazására is törekedvén. Érdekes, hogy művészetéhez közel álló pályatársakat emlegetve a festő Nagy Albertet érzi legközelebbi rokonának.

Alkat és alkotói típus című esszesorozatában (megjelent az *Utunk* 1961-es évfolyamában) kifejti, hogy egy művész megértéséhez legelőször azt kell tisztázni, mi az, ami az illető alkotót mindenekelőtt érdekli. Megállapítja, hogy például Nagy Albertet főként az emberek karaktere, „milyensége” foglalkoztatja, Nagy Imre viszont, drámai alkat lévén, elsősorban a mozgásra, történésekre figyel, Aurel Ciupet „a művészi hogyan” köti le, Fülöp Antal Andor pedig mindent lírai szemszögből néz.

A modern művészet lehetőségeit vizsgálva a *Tegnapi és mai gondok*, amelyet vitaindítónak szánva két részben közölt a marosvásárhelyi *Igaz Szó* (1970. 4., 5. szám). A terjedelmes tanulmány legfontosabb része a művészi formanyelv elemeit próbálja rendszerbe foglalni, majd rátérve a művészi alkat variánsaira, *Az alkat és a formaelemek kapcsolata* című fejezetben leszögezi, hogy: „A képzőművészet nyelve tulajdonképpen e formaelemek rendszere, s nem a vonal, színárnyék, stb. ...” *A kor alkata és tendenciája* című fejezetben pedig kifejti, hogy egy kor tendenciája valamennyi, az illető korban alkotó művész munkásságában fölismerhető, szükségtelenek a felszínes formai átvételek ahhoz, hogy valaki korszerű alkotást hozzon létre: „... az imitálásról nem is beszélve, nem tudom elfogadni, hogy valamilyen kötelező avantgarde eklekticismuson mindenkinek át kell esnie. Először is, mert nem mindenki eklektikus alkat, továbbá, mert egy efféle eklektikus divat eltereli a többi másféle alkatú művész figyelmét is önmaga megtalálásának szándékától és saját útjának felismerésétől”.

Néhány alkalmi írást is tartalmaz a kötet. Az *Egy tehetséges keramikus művész* Bandi Dezső kerámiakísérleteit ismerteti – többek között a híres Zsolnay-féle eozinmázak előállítását –, a *Benczédi Sándor-kisszobrok* Benczédi egyik vitákat kiváltó tárlata után íródott, *A költő arcképe* pedig különböző Petőfi-ábrázolásokat vesz számba és ugyanakkor saját Petőfi-szobrának elméleti alapvetése. Végül, az utolsó, életében megjelent mű: *Székelykeresztúr két napja*, mely a székelykeresztúri múzeum fennállásának 25-ik évfordulójára készült, egyben a művész és közember számvetése is.

Boros Judit

Marosi Péter: Világ végén virradat.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 254 l.

A könyv az *Utunk* kritikai rovatvezetőjének 1970 és 1980 közötti terméséből gyűjtött össze mintegy harminc esszét, kritikát, recenziót és vitairatot, amelyek az *Utunk*, a *Korunk* és *A Hét* hasábjain jelentek meg. Noha a szerző a kötet anyagát cikkgyűjteménynek nevezi, e harminc írás a romániai magyar irodalom és színjátszás nagy évtizedének sajátos, szinte kézikönyvértékű kompendiuma, egy erős kritikai érzékű, jó értékítéletű és alázatos, ugyanakkor hevesen vitázó szerkesztő, kritikus és irodalompo-

litikus szemszögéből. Ezt a jó értelemben vett kézikönyvjelleget erősíti a kötet tudatos szerkezeti felépítése is, amelynek három nagy fejezetéből (*Elbeszélésekről; Drámákról, bemutatókról; Cikkekről, esszékről, vitákról*) a jelzett évtizedben megalkotott igazán jelentős erdélyi magyar epikus, lírai vagy drámai mű, irodalomtörténeti opusz nemigen maradt ki, a kötet írásai kevés kivétellel olyan művekről szólnak, amelyek ma már nemcsak az irodalmi köztudatban, de részint a tankönyvben is a helyükön vannak. Ezek sorában is erős válogatás tűnik szembe: tartalmazza a könyv *Szilágyi István* Üllő, dobszó, harang-jának és a *Kő hull apadó kútba* c. regényének elemzését, *Király László* Kék farkasok-jának, *Méliusz Sors* és jelképének, *Panek Zoltán*, *Szabó Gyula*, *Hornyák József*, *Deák Tamás*, *Fodor Sándor*, *Köntös-Szabó Zoltán*, *Beke György* és *Bálint Tibor* elbeszéléseinek és regényeinek recenzióit, a fiatalabb *Györffy Kálmán* és *Mózes Attila* műveinek értékelésével együtt. Hasonlóképpen gazdag a drámai irodalom szemmelkövetése: *Páskándi Géza* Tornyot választok, *Kocsis István* Tárlat az utcán, *Kincses Elemér* Ég a nap Seneca felett és *Csiki László* Öreg ház c. drámájának, azok előadásainak filozofikus, elmélyült kritikái mellett újraolvasva is feltűnik a *Sütő-trilógiáról* írottak (Egy lócsiszár virágvasárnapja – Csillag a máglyán – Káin és Ábel) frissesége, elemző-készsége. A harmadik fejezet az irodalomtörténet és -kritika, a színháztörténet és színbírálat teljesítményeit vizsgálja, érzékeltetve nemcsak az egyes kötetek körüli, mára irodalomtörténetté vált viták érveit és légkörét, de saját, művel kapcsolatos észrevételeit, másutt (mint *Robotos Imre* Csinszka-könyvét illetően) súlyos fenntartásait és ellenvéleményét is. Ez a fejezet a *Kántor Lajos–Láng Gusztáv*-féle Romániai magyar irodalom 1944–1970 c. kézikönyvet, *Kádár János* Rondó c. kötetének vitáját, *Rácz Győző*, *Láng Gusztáv*, *Kántor Lajos*, *Kötő József*, *Páll Árpád* és *Sóni Pál* esszé- és kritikagyűjteményeit, színháztörténeti műveit és monográfiáit ismerteti, elemző-leíró, eszésszéisztikus, másutt erősen polemikus modorban.

Csapody Miklós

A Mátyás-Graduale.

A bevezető tanulmányt és a képmagyarázásokat Soltész Zoltánné írta. Magyar Helikon–Corvina, Budapest, 1980. 147 l.

A Bibliotheca Corviniana legértékesebb darabjainak egyike s egyben a Hunyadi-kori humanizmus kultúrájának különleges terméke az a nagyalakú Graduale, amely Bécsből 1933-ban került vissza Magyarországra, s ma is az Országos Széchényi Könyvtár féltve őrzött kincsei közé tartozik.

Soltész Zoltánné a Graduale iniciáléiban található miniatúrák tüzetes vizsgálatát és jelenetről jelenetre történő értelmezését, valamint az ikonográfiai összetevők elemzését tűzte ki célul. Mindennek elvégzése már csak azért is rendkívül fontos, mert a kódex keletkezési helyére és körülményeire vonatkozóan máig sincs egységes állásfoglalás. Annyi feltételezhető, hogy az egyházi év ünnepeihez kapcsolódó énekeskönyv a királyi várkapornában volt használatos, a díszes címlap alsó keretébe festett Hunyadi- és Beatrice-címer pedig bizonyossá teszi a Corvinához való tartozását.

Az elemzések során a tanulmány szerzője mutatja ki a miniatúradíszítés flamand

jellegét, s azt, hogy a képsorozat a XV. századi burgundi-francia ikonográfiai tradícióhoz kötődik. Ebből feltételezhető, hogy a ciklus Észak-Franciaországban – Angers közelében – készülhetett, ahol a flamand miniátorok francia hatás alatt állottak. Mivel Mátyás király követeként 1487-ben Filipecz János püspök három hónapot töltött el Angersben, számolnia kell a kutatásnak azzal a lehetőséggel, hogy a titokzatos sorsú Graduale esetleg épp az ő útján került Budára. A tanulmány mindezt példás mértéktartással csupán hipotézisként fogalmazza meg, de ehhez azonnal hozzátehetjük: igen jól megalapozott, nagyon valószínűnek látszó ez a magyarázat, még ha perdöntő adat egyelőre nem támasztja is alá.

A Graduale jelen kiadása már csak azért is igen jó szolgálatot tesz a kutatásnak, mert a képek így hozzáférhetőek, összevethetőek lesznek a külföldi szakemberek számára, s az esetleges újabb párhuzamok előkerülése előrelendítheti a még függőben levő kérdések megválaszolását. A kötet reprezentatív kiállítása, a színnyomás tökéletessége a kiadót dicséri, s felveti az óhajt: bárcsak minél több kódexünk ilyen színvonalu kiadásban láthatna napvilágot.

Bitskey István

Mégis győztes, mégis új és magyar.

Tanulmányok a Nyugat megjelenésének hetvenedik évfordulójára.

Szerkesztette: R. Takács Olga. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 153 l. (Irodalomtörténeti Füzetek, 100.)

Legjelentősebb huszadik századi folyóiratunkat aligha ünnepelhette volna méltóbbképpen az Akadémia, az Irodalomtudományi Intézet és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, mint a Nyugat megjelenésének hetvenedik évfordulója alkalmából rendezett emlékülésszak előadásainak épp az Irodalomtörténeti Füzetek századik kötetében történő publikálásával.

Az előadások forgatókönyvének rendkívül tudatos szerkesztését bizonyítja az is, hogy *A Nyugat korszakairól* szóló főreferátumot a „harmadik nemzedék” egykori jelentős, s épp ezért a távlatos irodalomtörténeti érvrendszer kidolgozására és a periodizációra leginkább hivatott irodalomtörténész-igérete, Sötér István tartotta, míg a Magyar Csillagról szóló beszámolót a folyóirat utóéletét kutató következő nemzedék képviselőjében Béládi Miklós.

Sötér István előadása meggyőző erejű apparátussal világítja meg a folyóirat történetében a szerkesztők gyakori változásától független korszakhatárokat. Konceptiójában az 1908 és 1919 közötti időszak, majd a húszas évek elejétől a harmincas évek kezdetéig terjedő évtized és a Babits Halálával (1941) lezáruló időhatár, valamint a Magyar Csillag három esztendeje jelenti a vízválasztót. A színvonalaszemély mértékül állítása, s nem a munkatársak születési éveinek eltérése alapján kínálkozó nemzedékhatár-meghúzás jegyében. Sötér ugyanis azt keresi a harminchat esztendőt vallatva, ami az alkotókat választott műfajaiktól függetlenül összeköti, s ennek alapján jut arra a minden további Nyugat-elemzés alaptételének tekinthető végkövetkeztetésre, hogy „a Nyugat kezdettől mindvégig sem válik irodalmi iskolává, csoporttá. azonos elveket valló, azo-

nos formákat elfogadó táborra. Ezt a tábort csak a tehetség rangja és hitele tartja össze". Egyetlen „azonos”, de mindennél fontosabb elvet vallottak csupán; a magyar kultúra becsületének őrzését Európa és a magyarság egyre elsötétülő égboltja alatt. Ezt bizonyítja *Béládi Miklósnak* a „kiteljesítő, igazi örökös, mindvégig szigorúan erkölcsi alapon álló” és „Illyés Gyula műalkotásának” tekinthető Magyar Csillagról szóló áttekintése annak az írástudó felelősségének és tisztánlátásának adózva, mely a társfolyóiratok (Szép Szó, Válasz) elhallgattatásával magára maradt „egyetlen túlélőnek” következetes szerkesztési vezérelve volt.

E két főreferátum megeremtette az alapját annak, hogy valóban a tehetség rangjának és hitelének összetartó erejét bizonyító előadások sorozatává váljon a Nyugat-konferencia, oly színvonalon és körültekintéssel elemezve a folyóiratot, mely korszakos jelentőségét valóban megilleti.

Pedig az előadókna sokszor kellett vállalniuk a küzdelmet prekonceptiókkal és a magyar irodalomtörténetírásba hosszú időre beivódott félreértésekkel, melyekre mind a két főreferátum, mind pedig a személyével újra csak a nemzedékek közötti folytonosságra utaló *Komlós Aladár*nak *A Nyugat indulását* idéző hozzászólása is utalt. Utolsó, kiemelkedő jelentőségű nyilvános előadásában Komlós a tőle megszokott határozottsággal és vitakészséggel világította meg a Nyugat-elemzések más irodalomtörténeti jelenségek mögötti elmaradásának a folyóirat kétszeri „száműzetéséből” fakadó ok-okozati összefüggéseit: „1944 márciusában a fasizmus rá akarta zárni a koporsófedelelet, 1948-tól pedig éveken át csak ócsárolni illett”.

Az elválasztó fejezetcímektől függetlenül (*Irodalmi forradalomban; Forradalmak után; A Nyugat és a világirodalom*) ezért jelentős az értéktisztázó előadások egész sora: *Karátson Endréé*, mely Ady költészetét nyelvi struktúránk szimbolista igényének felismeréséből eredezteti (*A magyar költői nyelv megújulása és Ady szimbolizmusa*), *Rába Györgyé* Babits Mihály és Füst Milán költészetének összevetéséről (*Az objektív líra jelensége a Nyugat hőskorában*), *Bodnár Györgyé* *A Nyugat irodalomszemléletéről*, *A Nyugat és a modern magyar irodalom* elválaszthatatlanságának 19. századi gyökereit is feltáró *Bori Imréé*. „Irodalmi forradalomban” aligha lenne teljes a kép Bartók, Kodály, Molnár Antal, Tóth Aladár és Szabolcsi Bence nevével fémjelzett folyóirat és a zene kapcsolatának áttekintése nélkül (*Rónay László: A Nyugat és a zene*).

*József Farkas*nak *A Nyugat és a magyar forradalmak* összefüggéseiről szóló analízise már a kötet *Forradalmak utáni* előadáscsokrát (*Kiss Ferenc: Indulás és újraindulás; Pomogáts Béla: A második költőnemzedék indulása; Kenyeres Zoltán: Medúzalebegés; Bata Imre: A Nyugat és a Válasz*) készíti elő, ki nem mondottan is a lezárást: a Nyugat és a legjelentősebb „túlcsordulás”, a *Sárközi György* szerkesztette Válasz kapcsolatát elemző, egyszerre legendafoszlato és értéktisztázó előadást helyezve az érdeklődés középpontjába.

Hogy egy folyóirat arculata mindig meghatározható világirodalmi kapcsolatrendszerre és szintéziskészsége alapján is, azt a Nyugat szerteágazó érdeklődésében is rendszert kereső, *A Nyugat és a világirodalom* címmel összefogott, utolsó előadássorozat bizonyítja. *Szabolcsi Miklósnak* *A Nyugat világirodalmi tájékozódásáról* szóló áttekintése jelentőségét témakörbeli elsőse és az a tudatosság teremti meg, mellyel Komlós Aladárnak a Nyugat mozgalommá szélesítésére vonatkozó bizonyítékrendszerét a folyóirat világirodalmi tájékozódására is kiterjeszti, a könyvkiadót, irodalmi ankétokat és este-

ket is a mindenkori Nyugat-elemzések alapjának tekintve. Referátumában így válik az időrendi áttekintés egyre kiegészülő, kapcsolattörténeti kutatásokat igénylő fejlődési folyamattá, melynek tetőpontját a harmincas évek „humanista értékeket őrző, s egyre erősebben antifasiszta Európa eszméje irányította válogatásában”, tehát újra csak irodamunk tisztán megőrzött becsületének a világirodalmi orientációban is bizonyított egységében látja. Több előadás foglalkozott a Nyugat és az európai, főként a környező országok irodalmának kapcsolatával *Nemzeti irodalom, nemzetiségi irodalom, világirodalom* (Kántos Lajos), *A Nyugat és a cseh irodalom* (Rákos Péter), *A Nyugat és a szlovák irodalom* (Karol Tomis), *A Nyugat és a délszláv irodalmak* (Vujicsics D. Sztoján), *A Nyugat és az avantgarde* (Láng Gusztáv) kapcsolatához is jelentős adatokat szolgáltatva.

S hogy a konferencia kulcsmondatát és távlatot adó végkövetkeztetését mégis *George Cushing* hangsúlyozottan „angol szemmel” készített összefoglalásában olvashatjuk (*A Nyugat angol szemmel*), az elkötelezettségének rangját épp úgy emeli, mint a mozgalomét, melyért vállalta azt, pontosan határozva meg a további Nyugat-elemzések számára adott, prekoncpeciómentes elemzési alaptételt: „Vegyük annak, ami volt: minőségi folyóirat volt, a huszadik század legérdekesebb, s egyben legeurópaibb magyar szépirodalmi folyóirata, egy kivételes kor kivételes teljesítménye”.

Ennél jelentősebb eredményt, az érvek bizonyítékrendszerre épülését, tudományos konferencia aligha mondhat magáénak.

Mikó Krisztina

Megközelítés.

Fiatalköltők és képzőművészek antológiája. Válogatta és összeállította Tóth László és Kulcsár Ferenc, az előszót írta Tóth László. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1980. 135 l.

A negyvenes évek végét követő időszak három csehszlovákiai magyar lírai antológiáját – *Három fiatal költő* (Ozsvald Árpád, Török Elemér, Veres János), 1954; *Fiatalköltők szlovákiai magyar költők*, 1958.; *Egyszemű éjszaka*, 1970 – követi Tóth László és Kulcsár Ferenc szerkesztésében a Megközelítés, amelyben *Karsay Katalin*, *Kendi Mária*, *Kövesdi Károly*, *Lunczer Gabriella*, *Molnár László*, *Somos Péter* és *Soóky László* versei valamint *Csótó László*, *Dolán György*, *Dúdor István*, *Fodor Katalin*, *Lipcsey György*, *Lőrincz Zsuzsa* és *Mikus Balázs* grafikai és szobrai kaptak helyet. Bevezetőjében az egykori Vetés-csoport tagja, Tóth László vázolja azokat az irodalomtörténeti előzményeket és szociológiai, irodalompolitikai fejleményeket, amelyek előtörténetét és mai közegét adják a kötetben együtt jelentkező fiatal alkotók törekvéseinek. A szerkesztő a Megközelítés létrejöttének egyik szükségszerű okát a nemzetiségi irodalom és művészet intézményes-szervezeti kereteinek fejletlenségében, illetve az értékkiválasztó folyamatának lassúságában látja: e helyzet a hatvanas évek végére kibontakozó csehszlovákiai magyar költészet húsz esztendővel későbbi állapotát is jellemzi, így az antológia egyszerre kórkép és kórkép, megmutatva az *Egyszemű éjszaka* nemzedékét követő, rendszeresen publikáló új költők és a velük párhuzamos fiatal művésznemze-

dék útkeresésének rokonságát is. A kötet 75 verse és 14 képzőművészeti alkotása 1970 és 1978 között keletkezett, abban az időszakban, amikor már – a 60-as és 70-es évek fordulójának politikai változásai után – tisztázódott a Vetés-csoport irodalomtörténeti szerepe, a nemzedék tagjainak önálló kötetei jelentek már meg; az antológia költői, noha nem alkotnak nemzedéki műhelyt, ennek a generációnak a szerepbetöltése után érkeztek, s elvontabb, áttételesebb gondolati lírájukkal, személyes-tárgyias vagy realista hangoltságú költészetükkel tesznek kísérletet egyelőre az anyagnak nem birtokbavételére, hanem megközelítésére. Tóth László – Szilágyi Domokossal hangsúlyozva a szerkesztő felelősségét – a megkésetttség felszámolására sürget, a közléslehetőségek biztosítása, azok fokozása mellett a műhely szerveződés intézményi lehetőségeit mérlelve. Bevezető írása természeténél fogva nem vállalkozik az esztétikai sajátosságok elemző bemutatására, szerkesztői beköszöntőjét a benne megragadott irodalmi folyamatok ábrázolása és útjelzése teszik lényeges irodalompolitikai irattá. Az antológiát a 14 fiatal alkotó életrajzi jegyzetei zárják.

Csapody Miklós

Mészöly Miklós: Érintések.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 266 l.

A közelmúltbeli hazai irodalomban (mert például Erdélyben egészen más a helyzet!) már-már kihalt a jó esszé. Nem is biztos, hogy természetes halállal. Mészöly Miklós azon kevesek egyike, aki képes feltámasztani a műfajt: kötetének első hét írása esszé. A szerző írói adottságai: az analitikus szemlélettel ötvöződő metaforikus gondolkodásmód, a szavak végtelenül pontos eltalálása jellemzi a legkülönbözőbb tárgyú – Csáth Gézaról, Vörösmartyról, az argóról, a fekete-fehér és színes filmről szóló – írásait.

A könyv második részének címe: érintések. Ezt egyben műfaji megjelölésnek is tekinthetjük. Létezik egy sajátos mészölyi műfaj, amely még az esszé rendkívül tág kereteit is túllépi; feljegyzés, útinapló, meditáció, gondolattörődék, aforizma együtt: érintések.

Bármiről legyen azonban szó: töprengés a világ sajátos emlékezetéről, vallomás arról, hogy az embereknél lenyűgözőbb a tárgyak nyílt rejtélyessége – a kegyetlenségig következetes mészölyi gondolkodás nem enged szétszórtságot a sokféleségben.

A szerző egyik leggyakoribb, vissza-visszatérő hasonlata a viviszekció. Ha Mészöly művészetét – az érintések írásait – egy szóval kellene jellemezni, mi sem tudnánk jobb metaforát találni az élveboncolásnál.

K. P.

Mikszáth Kálmán Összes Művei 37. kötet.

Elbeszélések XI. kötet: 1885–1886. Szerkesztik: Bisztray Gyula, Király István. Sajtó alá rendezte Rejtő István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 214 l.

A kritikai kiadás jelen kötete Mikszáth Kálmán 1885 november–1886 szeptember között keletkezett rajzait, adomáit és anekdotáit tartalmazza.

Ezek az írások főleg a Pesti Hírlapban és a Mikszáth által indított Urambátyám című újságban jelentek meg. Az utóbbi lap célja szórakoztató, de politikától mentes novellák, versek stb. közlése volt. Ez a szándék megmutatkozik e kötet egyes írásain is. A valóságból merített, egyszerű, tréfás történetek a hétköznapi élet apró nehézségeiről, vágyairól szólnak Mikszáth sajátos humorával fűszerezve.

Szervesen épülnek bele a mikszáthi életműbe ezek a rövid írások. Az anekdotát a megismerés, a valóságábrázolás legjobb iskolájának tekintette. Kedvenc témáit gyakran átdolgozta, többnyire felhasználta nagyobb regényeiben is.

Témái az egész társadalmat felölelik. Legjellemzőbb alakjai a nemesi vármegye korrupstáblabírái és a kisváros egyszerű emberei, akik az egyre növekvő bürokráciának és a „szerencse forgandóságának” válnak áldozataivá. Ötleteit saját élményeiből, tapasztalataiból, megtörtént esetekből meríti, és kiapadhatatlan fantáziájával egészíti kerek történetté.

Az elbeszélések közül néhány – névtelenül, vagy álnéven publikált – a függelékben kapott helyet, melyeket jellegzetes témájuk, stílusuk, esetleg valamilyen konkrét bizonyíték alapján sorolt Mikszáth művei közé a szerkesztő. Az írások közül jónéhány most jelenik meg először könyv alakban. A kötet majd felét kitevő jegyzetanyag nyújt kimerítő felvilágosítást a szövegekkel kapcsolatban felmerülő kérdésekre.

Galgóczi Krisztina

Molter Károly: Buborékharc.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 190 l.

Molter Károly, a romániai magyar irodalom nemrégiben elhunyt nesztora 1980 decemberében töltötte be kilencvenedik életévét. Mint fiatal német-szakos tanár került a tizes évek elején a marosvásárhelyi református kollégium tanári karába, s lett az erdélyi magyar irodalom egyik megalapítója, aki regényekkel, elbeszélésekkel és tanulmányokkal írta be nevét ennek az irodalomnak a történetébe. *Buborékharc* című kötete, amely a kiváló marosvásárhelyi irodalomtörténész: *Marosi Ildikó* gondozásában az író kilencvenedik születésnapja alkalmából látott napvilágot, korai tárcáit és cikkeit adja közre. Ezek az írások az 1918–1926-ban Marosvásárhelyen megjelent Tükör című lapban bújtak meg, onnan emelte ki őket a nemzetiségi irodalom múltját búvárló igyekezet.

A Tükör a kényszerű irodalmi decentralizáció terméke volt, abban az irodalmi „hőskorban” született és múlt el, amikor magányos kis vidéki lapok dolgoztak a nemzetiségi irodalom és szellemi élet megalapításán. Molter Károly hétről hétre, később hónapról hónapra írta cikkeit, irodalmi és színházi beszámolóit e szegényes külsőben.

de értékes tartalommal megjelenő kis lapban. Friss érdeklődés, európai tájékozódás és progresszív gondolkodás határozta meg ezeket az írásokat: a fiatal némettanár bécsi és berlini, budapesti és kolozsvári irodalmi eseményekről tájékoztatta hírekre szomjas olvasóit, és őszinte lelkesedéssel számolt be az újtára induló erdélyi magyar irodalom első lépéseiről. Képet adott a magyar szellemi élet nagy egyéniségeiről: Bartók Bélával, Móricz Zsigmonddal, Osvát Ernővel foglalkozott, s megörökítette a fiatal nemzetiségi irodalom képviselőit is, köztük Marosvásárhely íróit és irodalomszervezőit: Antalfy Endrét, Berde Máriát, Balogh Endrét, Osvát Kálmánt és Sényi Lászlót. Könyve irodalomtörténeti dokumentum, amely arra hívja fel figyelmünket, hogy a romániai magyar irodalom története még számos kutatnivalót tartogat.

Pomogáts Béla

Monografia Liceului Industrial Nr. 3 din Tirgu Secuiesc (fostul gimnaziu din Kanta) 1680–1980. – A Kézdivásárhelyi 3. sz. Ipari Liceum (volt Kantai Gimnázium) monográfiája, 1680–1980.

Szerkesztette Ötvös Gyula, Ötvös Vera, Tempfli Mária. Kiadja a Kézdivásárhelyi 3. számú Ipari Liceum igazgatósága, Kézdivásárhely, 1980. 223 l.

A kétnyelvű évkönyv a Nagy Mózes és a minoriták által 300 éve alapított kézdivásárhelyi gimnázium történetének összefoglalását és az iskolai diáklap Ébredés 300 című ünnepi számát tartalmazza. A hírneves iskola 1949-ig terjedő történetének összegzése Ötvös Gyula és felesége munkája; vázlatuk a 17. század erdélyi magyar oktatástörténetének tükrében követi nyomon a kantai iskola történetét, különös figyelmet szentelve a 18. századi latin és magyarnyelvű iskolai színjátszás kialakulásának. Dolgozatuk közli az 1762 és 1779 között előadott 22 iskoladráma adatait, Hassák Vidor történeti munkái alapján pedig az oktatási szisztéma változásait és az iskola belső helyzetét is elemzi; noha a dolgozat műfaji megjelölése (amely monografikus teljességre utal) megtévesztő, művelődés- és helytörténeti adatai rendkívül fontosak (a tanulmány melléklete a háromszáz év alatt itt működött tanárok és tanítványaik névanyagát és fontosabb statisztikai adatait is közli, portrészzerűen bemutatva néhányat a tanári karból. A tanulmányt Tempfli Máriának a felszabadulást követő időszak változásait összegző írása egészíti ki, amely a régi iskolai annalesekhez hasonlóan elsősorban a tanulók eredményeire, az iskola kulturális életére vonatkozó művelődéstörténeti adatok miatt forrásértékű.

Az *Ébredés (Zorile)* c. iskolai folyóiratnak az emlékkönyvbe tagolt ünnepi száma az alapítók emléke előtti tisztelgés; néhány anekdotikus memoárrészlet és az iskola mai tanulóinak irodalmi kísérletei mellett *Szőcs Géza*nak a 300 éves kantai színjátszásról írott vázlata és *Markó Béla* két emlékkerse figyelemreméltó. Bár a kiadvány célját és jellegét tekintve nem tudományos szakmunka, az említett kultúrtörténeti adatok közlésével a kutatásnak is hasznára van, a három évszázados örökség megidézésével pedig az alma mater magyar hagyományainak őrzésében vállalt méltó szerepet.

Csapody Miklós

Móricz és Debrecen.

Szerkesztő: Simon Zoltán. A Debreceni Megyei Könyvtár kiadása. Debrecen, 1980. 247 l.

A debreceni Megyei Könyvtár kiadványa egy 1973-ban indított sorozat folytatásaként, Petőfi és Ady után, most Móricz Zsigmond és Debrecen kapcsolatát tárja fel korabeli irodalmi, publicisztikai dokumentumok, valamint a kortársak levelezése alapján.

A kötet első részében az időközben elhunyt *Szabó Sándor Géza* tanulmánya (*Móricz és Debrecen*) elemzi azokat az értékítéleteket, melyek az irodalomtörténetben és a közvéleményben egyaránt két szélsőséges pólus között ingadoznak Móricz és Debrecen kapcsolatának megítélésében. Ami a kapcsolat egyik oldalát illeti, Szabó Sándor Géza arra a megállapításra jut, hogy „az író viszonya a városhoz az első találkozás óta pozitív, az időben folyamatos és azonos hőfokon izzó”. Kevésbé egyértelmű Debrecen viszonya Móriczhoz. Kezdetben a városi közvélemény és az irodalmi csoportok egyértelmű lelkesedéssel fogadják például a *Hét krajcárt*, a *Sári bírót*; az első felzúdulás akkor támad Móricz körül, amikor a református egyház konvencionális rendjét bírálja például *A falu* című trilógia *Kend a pap?* című epizódjában, egy református lelkész naturális bemutatásával. Az Ady Társaság megalakulása (1927) hoz fordulatot a debreceni Móricz-recepcióban: rendszeressé válik a debreceni sajtóban Móricz műveinek ismertetése, sőt nem egy esetben megvédik az írot a jobboldal durva támadásaival szemben, az Ady Társaság – Babits és Oláh Gábor mellett – elsőként választja az írot tiszteletbeli tagjának. Emellett azonban változatlanul tovább él az a kálvinista irányvonal, melyet Csák László képvisel, aki defenzív álláspontról néz szembe a Móricz műveiben felfedezett – vagy felfedezni vélt – egyházkritikával.

Az író körüli viták bemutatásán túl a kötet második egysége részletes kronológiával dokumentálja Móricz és Debrecen kapcsolatát, mely szinte megszakítás nélkül ível 1890-től 1942-ig. A harmadik rész (*Móricz Debrecenről*) az író levelezése és sajtóban megjelent cikkei alapján egyértelműen bizonyítja, hogy Móricz számára Debrecen nem egyszerűen egy város, hanem a világ és az ország olyan sarkalatos, szilárd etikai értékrendszeren és öntudaton nyugvó pontja, melyet az író példaként állított az egész magyarság elé.

Az utolsó fejezet (*Móricz alakja a debreceni sajtóban*) Móricz debreceni recepciójának hézagpótló szöveggyűjteménye. A korabeli sajtóban napvilágot látott méltató vagy éppen támadó élű cikkek felvonultatásával markánsan rajzolja meg nem csupán Móricz debreceni fogadtatását, hanem az e mögött meghúzódó irodalmi-ideológiai elmentétek szellemi arculatát is. A kötet értékét emeli, hogy számos dokumentum itt lát először nyomtatásban napvilágot.

János István

Móricztól Móriczról.

Összeállította: dr. Kováts Dániel. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 449 l.

A Tankönyvkiadó a Petőfiről, Jókairól, Mikszáthról, Adyról, Móráról szóló kötet után Móricz Zsigmond centenáriuma megjelentette a *Móricztól Móriczról* című kötetet. A kiadvány célja, hogy az általános, illetve középiskolában segítse az irodalomtanítást, elsősorban Móricz Zsigmond munkásságának megismerését.

A kötet szerkesztője az írói életrajzot követve hét fejezetre osztotta az összeállítást. Az egyes fejezetek bőszeges illusztrációkat tartalmaznak az író műveiből, életrajzi dokumentumaiból, a kortársak visszaemlékezéseiből és irodalomtörténészek értékeléseiből is. A kötetet számtalan fénykép (tájkép, enteriőr, portré, címlap és kéziratfotó) teszi gazdagabbá, sajnos, nem mindig jó minőségű másolatban, azonban az érdeklődés felkeltésére így is alkalmassá teszi a kiadványt.

N. S. K.

Móricz Zsigmond: Drámák I–II–III.

Válogatta, jegyzetekkel ellátta és a szöveget gondozta Réz Pál. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 7–504.; 9–596.; 7–585. l. (Móricz Zsigmond Összegyűjtött Művei)

Móricz Zsigmond életmű-sorozata három kötetében tette közzé a Szépirodalmi Könyvkiadó az író színpadi műveit. A *Réz Pál* válogatásában és jegyzeteivel megjelentetett kiadás az 1956-os kötethez hasonlóan csupán válogatás, Móricz legjelentősebb, legtöbbet színpadra állított műveit gyűjtötte egybe. Hogy csak a legismertebbeket említsük: *Sári bíró*, *Alvó oroszlán*, *A vadkan*, *Úri muri*, *Nem élhetek muzsikaszó nélkül*, *Légy jó mindhalálig*, *Kerek Ferkó*, *A murányi kaland*, *Kamaszok*, *Rokonok*, *Forr a bor*, *Csibe*, *Betyár* stb.

A szerkesztői útmutatás tanúsága szerint mindent – drámát, egyfelvonásost, töredéket, vígjátékot – összevéve Móricz Zsigmond több mint nyolcvan színművet írt, amelynek azonban csak egy részét vitték színpadra vagy közölték nyomtatásban. Annak az írónak, akinek szinte minden regénye, novellája drámai töltésű, nem volt egyetlen igazán szerencsés találkozása sem a színpaddal. A kora igényeinek megfelelő színházi dramaturgia soha nem tudta felszínre hozni művészetének lényegét – gúzsba kötötte vagy félresiklatta – még akkor is, ha maga az író volt a színpadra alkalmazó.

A kötetbe válogatott színművek időrendben követik egymást. A jegyzetek csak a legfontosabb adatokat: a mű megjelenésének és színházi bemutatójának idejét és helyét, valamint a keletkezésre vonatkozó egyéb lényeges tudnivalókat közlik.

M. R. J.

Múlt, jövő megszgyén. Romániai magyar költők.

Válogatta, az előszót írta Cs. Gyimesi Éva. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1980. I–II. köt. 320, 274 l. (Tanulók könyvtára)

A romániai magyar költészet hat évtizedét bemutató új antológia a népszerű Tanulók Könyvtára című sorozatban látott napvilágot. Szerkesztője Cs. Gyimesi Éva a kolozsvári egyetem magyar irodalmi tanszékén adja elő a nemzetiségi irodalom történetét. Válogató munkáját a tanulmány-terjedelmű *Előszó*ban alapozza meg, ez a bevezető tanulságosan világítja meg azokat az elveket, amelyek alapján a romániai magyar irodalomtörténészek újabb nemzedéke megítéli a nemzetiségi költészet teljesítményeit. Cs. Gyimesi Éva ennek a költészetnek kettős arculatáról beszél: „Az egyik: az a szerep, amelyet a költészet az öt éltető közösség számára közvetlenebbül betölt, és ami nyelvi mivoltával függ össze, vagyis azzal, hogy jelez, kifejez, közvetít a közösség kortárs tagjai és történetileg nézve nemzedékei között. Ebben az értelemben a költészet jelszerűen, jelrendszerként viselkedik. A másik: az a minőség, amellyel e közösség kulturális értékeit gyarapítja, azaz: művészi jellegével összefüggő arculata.” A tanulmány a továbbiakban a romániai magyar költészet e kettős arculatát veszi szemügyre, megvizsgálva, hogy e költészet miként tudatosította a kisebbségi körülmények között élő erdélyi magyarság sajátos helyzetét, illetve milyen esztétikai értékeket hozott létre. A hat évtizedes nemzetiségi költészet legjobb eredményeinek azokat a műveket tekinti, amelyek a költészetnek mindkét feladatát megoldották; tehát amellet, hogy tárgyiasították a kisebbségi helyzettudatot, magasrendű esztétikai tárgyat hoztak létre.

Erre az elméleti alapvetésre, továbbá a belőle kibontakozó líratörténeti képre épül maga a válogatás, amely ilyen módon nem egyszerűen jellegzetes vagy szép versek gyűjteménye, hanem irodalomkritikai munka: a romániai magyar költészet fejlődésének kritikailag értelmezett képe. Ez a kép nem tér el nagy mértékben eddigi ismereteinktől, legfeljebb annyiban, hogy esetenként, a korábbi antológiákhoz képest, más költőkre és más versekre hívja fel a figyelmet. A nemzetiségi irodalom első nemzedékéből Tompa Lászlót, Áprily Lajost, Reményik Sándort, Olosz Lajost és Bartalis Jánost emeli ki, őket követi Horváth Imre, Szemlér Ferenc, Szabédi László, Dsida Jenő, Horváth István, Méliusz József, Salamon Ernő, Kiss Jenő, majd a felszabadulás utáni nemzedékből Kányádi Sándor, Székely János, a Forrás-nemzedékekből Hervay Gizella, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos és Király László. Valóban olyan költők, akiknek verseiben a kisebbségi helyzettudat és a kisebbségi morál kifejezése magas esztétikai értékkel párosul.

Pomogáts Béla

Murádin Jenő: Gy. Szabó Béla.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 159 l., 8 színes 46 fekete-fehér reprodukció.

Gy. Szabó Gyula talán az erdélyi képzőművészet legtagabb körben ismert és legkedveltebb alkotója. Murádin Jenő róla írott kismonográfiája pedig egyike a sorozat

leggazdagabban adagolt, mégis áttekinthető pályarajzainak. Murádin nem tagadja meg történelmi indulását, egyaránt figyel az élet és az életmű valamennyi apró mozzanatára és nagyobb egységére. Könyvének érdekes irodalmi vonatkozásai is vannak. Például: bár gyermekkorától rajzol és fest, Gy. Szabó eleinte műszaki pályára megy és csak a Kós Károllyal való találkozás után (1932-33 telén) határozza el, hogy teljesen a képzőművészetnek szenteli erejét. Ekkor kezd fametszéssel is foglalkozni. Első eladott munkáját, egy pasztellképet, Kemény János vásárolta meg. Ettől fogva Gy. Szabó rendszeresen dolgozik a Pásztortűznek, az Erdélyi Helikonnak. Illusztrálja az Erdélyi Szépmíves Céh könyveit; 1933-ban *Nyíró József: Kopjafák* című novelláskötetét és *Dsida Jenő: Nagycsütörtök* című verseskötetét, 1935-ben *Flórián Tibor: Felhők fölött, felhők alatt* című verseskötetét, és *Ernst Toller: Feccsek könyve* című poémáját, mely előbb az Erdélyi Helikonban (1934), majd kötetben is (1945) megjelent.

1935-ben lát napvilágot az erdélyi magyar művészet első fametszet-könyve, Gy. Szabó Béla *Liber miseroruma*. „Ez a könyv a legszebb mindazok között, melyek Erdélyben valaha is megjelentek” – írta róla *Dsida Jenő a Keleti Újságban*. „Dsida úgy azonosul a könyvvel, hogy saját ars poeticájához közel álló esztétikai értékeit emeli ki...” (Murádin). Erre reagál *Korvin Sándor* a *Korunkban* és elmarasztalván a könyvet, hozzájárul ahhoz, hogy Gy. Szabó egy életre eltávolodik a társadalmi témáktól. Következő grafikai könyveiben – *Barango!könyv* (1939), *Homokvilág* (1941) – már csak természeti témákat dolgoz fel.

Könyvillusztráló vállalkozásának legszebb darabja a közös kiadásában napvilágot látott *Lilla-dalok* (1963). 1965-ben pedig *Dante Divina Commediájához* készített illusztrációkat.

Igen hasznos az a másfél-két oldal, amelyet Murádin az erdélyi fametszés történetének szentel. Ez a műfaj Erdélyben is egyidős a nyomdászat megjelenésével, Brassóban 1542-től, Kolozsvárott 1550-től adtak ki fametszettel díszített könyvet.

A kismonográfia hiányossága, hogy nem próbálkozik Gy. Szabó alkotásainak behatóbb, tárgyyszerűbb képzőművészeti elemzésével, a különböző műfajokban – rajzban, pasztellben, fametszetben – létrehozott munkák sajátosságainak körvonalazásával.

Boros Judit

Műhely '80.

Szemelvények a Madách Könyvkiadó könyvterméséből, valamint a csehszlovákiai magyar kulturális sajtóból. Összeállította Fónod Zoltán. Madách Kiadó, Bratislava, 1980. 128 l.

Harmadszor jelenteti meg a Madách Kiadó „kedvcsináló”, a csehszlovákiai magyar irodalom alkotóműhelyébe munka közben bepillantást nyújtó antológiáját, melynek az a célja, hogy felhívja a figyelmet a csehszlovákiai magyar szerzők új műveire. A mostani kötet a korábbiaknál jóval szűkebb terjedelmű. Amazoktól eltérően nem közli a csehszlovákiai magyar irodalom éves bibliográfiáját és nem ad válogatást a kritikai visszhangból sem, hanem szinte kizárólag a Madách-műhely (a Madách Kiadó könyvei és az

Irodalmi Szemle) termékeiből ad válogatást. Versek, novellák és regény-részletek mellett öt tanulmányt közöl a kötet. *Tőzsér Árpád Egy komplementáris barátságról* címmel *Forbáth Imre* és *Illyés Gyula* kapcsolatát elemzi, Forbáth *Na Bojisti 14* és Illyés *Külváros* című – hasonló témakörű – versének összehasonlító elemzésével a szemléleti különbségekre hívja fel a figyelmet. Illyés versének minden motívuma a realista alaphelyzetből ered, a „nem menekülhetsz” moráljára utal, Forbáthé ellentmondásosabb, parodisztikus és provokatív szándékú. Tőzsér véleménye szerint Illyés – Forbáth-hoz írt levelének tanúsága szerint – azért értékelte Forbáthot igen magasra, mert valószínűleg az tetszett neki benne, amiben tőle különbözött, „a tartalmat formaként kezelő közvetlenség”. *Csanda Sándor* tanulmánya (*Fábry és Balogh Edgár*) Fábry Zoltán levelezésének felhasználásával rajzol aprólékos képet Fábry és a Sarló-mozgalom egykori vezetőjének, Balogh Edgárnak a kapcsolatáról, barátságukról és főként Az Út című lap szerkesztési ügyeivel kapcsolatos közös gondjaikról, véleménycseréikről. *Fónod Zoltán* írása („*A való anyag teremtett minket*”... *Emlékezés Fábry Zoltánra*) rövid, személyes hangvételi pályakép Fábry Zoltánról, néhány Fábry-levél közlésével is színesítve. *Zalabai Zsigmond* (*Egy elfelejtett Móricz-útról*) Móricz Zsigmond csehszlovákiai kapcsolatainak, utazásainak eddigi ismeretét egészíti ki új adalékkal: az A Hét című ipolysági hetilap 1931-es és 1932-es évfolyamában megtalálta Móricz 1932. január 16-i ipolysági útjának sajtóvisszhangját. Ennek ismertetése mellett közli a lap 1932. január 23-i számának *Móricz Zsigmond Ipolyságon* című beszámolóját. *Szilvássy József* riportszerű esszéje (*Erősebb a szélverésnél*) a magyar irodalom ismert és megbecsült szlovák költő-műfordítóját, *Vojtech Kondrátot* mutatja be szülőföldjén, aki a szülőföld szeretetéről és a magyar–szlovák közös sorsról és felelősségről vall.

Görömbei András

Nádor Tamás: 33 x 10.

Interjúk és vallomások az ifjúságról és az irodalomról. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1980. 552 l. (Kozmosz könyvek)

Nádor Tamás kötete az írói vallomásoknak és portré-rajzolatoknak gazdag, irodalmi eszközökkel megformált gyűjteménye. „Az irodalomról és ifjúságról” kérdez, s vall ez az antológiaszerűen megkomponált könyv, hisz valóban írói vallomások, „ars poetica” megfogalmazások is találhatók e beszélgetésekben, valamint a mellékelt műrészletekben, néha egy-egy vers, vagy jegyzet formájában, melyek kiegészítik az interjúkat. Nem szokványos reprezentációja tehát ez az összeállítás a portré-interjú műfajának. Harminchárom interjút tartalmaz, s mindenkinek éppen tíz kérdés jut, innen a cím. 33 x 10, ám medrük-irányuk más és más, jóllehet az írói sorshelyzet kínálta példát hangsúlyozza valamennyi, mely a mai ifjúságnak szólhat. Nádor Tamás – szinte alig van jelen, pontosabban csakis a kérdésföltevések módjában, s a kompozíció egészében, mellyel irányát, sodrását meghatározza a beszélgetéseknek. A portré-interjúk hangulatát, ívét, mondanivalóját egy-egy mini-esszé bevezetőben, vagy inkább szabadvers-szerű expozében teremti meg, mely a beszélgetőpartnereinek emberi-művészi karakterét is jellemzi, sőt előlegezi. A találkozás vizuális elemeit is ebbe sűríti, a gesztust, a meghittséget vagy a tartózkodást, kort, időt és szemvillanást, melyek az író(ember)t jellemzik.

Benjámín László vallomása szerint „A költészet: cselekvés” – és szinte ez lehetne az egész beszélgetés-láncolat mottója is, cselekvés-mintát és aktivitást állítva példamutatón az ifjúság elé. Van, aki nyiltan kimondja (*Vas István*), hogy nehéz tanácsot adni az ifjúságnak, csak magatartást sugallhat az íróember is az utána következőknek. A család, a tanítók, az (élet-)iskola, egy-egy ember-példa eszményítése, csak a tartást adja a pályaküzdésben. Ebben a stációkat az interjúkészítő az ifjúkortól kezdi, az írói sors eszmélkedésétől az önmegvalósításig futtatva végig a gondolatsort, s építkezik léleken-időben. Spirálisan halad az írók pályáján, ifjúkortól ifjúkorig ér, de az ifjúságot nem életkorként értelmezik a beszélgetőtársak, hanem hangsúlyozott magatartásformaként.

Az értelmes, a klasszikus értelemben vett reneszánsz eszményt, a „vita activa” igényét sugallják mindnyájunknak, a tevékeny élet exemplumát. S a kérdéskör bezárul ennél az ifjúságfogalomnál. Igényében tehát parainézis-keresés ez a kötet, de nem található benne axióma-érvényességgel egyetlen intellektus, példaeszmény sem, – egyetlen írói sors felragyogtatásában sem; mert íróink azt az alapigazságot erősítik meg vallomásaikban, hogy a mai ifjúság számára is egyedül üdvözítő recept nincs, kinek-kinek meg kell küzdeni a magáét, hogy saját tehetségét, álmait, élethivatását megvalósíthassa bármilyen pályán! S ez tulajdonképpen mégis példaadó érvényű mondandója a kötetnek. S ezzel kitágul hatósugara is a mondandónak, mert nem csupán az irodalomról és az ifjúságról, s nem egyedül az ifjúságnak és az irodalom számára maradandó ez az intellektus. A teremtő és az önteremtő ifjúság fölfedeztetése 33 írói vallomásában, ez a kötet legfőbb erénye. (A megszólalók sorrendben: Bárány Tamás, Benjámín László, Bertha Bulcsú, Cseres Tibor, Csoóri Sándor, *Déry Tibor*, Dobozy Imre, Földeák János, Gáll István, Garai Gábor, Hubay Miklós, Illés Endre, Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Kiss Dénes, *Kormos István*, Lázár Ervin, Mándy Iván, Maróti Lajos, *Mesterházi Lajos*, Mezei András, Nemes Nagy Ágnes, *Örkény István*, Páskándi Géza, Raffai Sarolta, Sánta Ferenc, Simonffy András, Somogyi Tóth Sándor, Szakonyi Károly, Takáts Gyula, *Thurzó Gábor*, Vas István, *Zelk Zoltán*. Közülük sajnos már többen posztumusz szólnak hozzánk.

Kelényi István

Nagy Ignác: Uracsok, arszlánnők.

Válogatta Szigethy Gábor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 400 l. (Magyar Hírmondó)

Nagy Ignácról közvetlen utókor az tartotta, hogy még életében „kiavult irodalmunkból”. Ennek a Jókai-val vetekedő termékenységgű szerzőnek – aki ráadásul az 1840-es évek végétől egyre kimerültebb, mind többször kényszerül önmagát plagizálni – valóban nagyobb volt a szorgalma, mint a tehetsége. Regényíróként, elbeszélőként ma már jóformán ismeretlen.

Szigethy Gábor gazdag válogatása azt a Nagy Ignácot fedeztetni fel velünk újra, aki valóban érdemes figyelmünkre: a friss tollú zsrnalisztát és életképirót. Kezdetben német íróknak, költőnek készült. Később döntött úgy, hogy magyarul fog írni. Ez az el-

határozás meghozta számára a rég áhított népszerűséget. Sokat tanult Nagy Ignác (akárcsak Kuthy Lajos a Hazai rejtelmekben) a francia hátborzongató romantikától, különösképpen Eugène Sue-től, akinek *Les Mystères de Paris* című regényét utánozza a Magyar titkokban. A Jelenkorban a Budapesti Napló című rovat, majd a Budapesti Híradóban a Budapesti Hírharang kedvenc csemegéje lehetett a reformkori olvasónak. Mi is kedvtelve olvashatjuk a színházi macskákról (e rendes conventionatus és tiszteletbeli egérfogókról) szóló tudósítást, és jólesően borzonghatunk a Rókus-templomnál talált levágott néemberfej folytatásokban közzétett történetén.

Publicisztikai írásokon kívül számos életképet is tartalmaz a jelen kötet. Ennek a szintén francia (*scene*) és német (*Lebensbild*) hatást mutató műfajnak jellegzetessége a jelenidejűség, a típusábrázolás. Ezek elénk idézik a reformkori Pest-Buda életét, a biedermeier világ fodrait és árnyait. Az *Uracskok, arszlánnök* korfestő írások gyűjteménye, minden olyan olvasónak gyönyörűséget szerez, aki valamennyire is érdeklődik a magyar reformkor hétköznapjai iránt.

K. P.

Nagy Péter: Olvasó.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 408 l.

Nagy Péter új gyűjteményes kötete tanulmányokat, esszéket, útirajzokat és kritikákat tartalmaz. A szerző három ciklusba csoportosította írásait. Az elsőbe irodalomtörténeti tanulmányait sorolta be, a másodikban útirajzai kaptak helyet, a harmadik világirodalomról és a magyar irodalom új műveiről írt könyvkritikáit gyűjti össze. A kötetet néhány, a színházi és kritikai életünkről szóló esszéisztikus vitacikk zárja.

Az első harmad *A múltról – a jelenért* jellemző és kifejező címet viseli, és e ketős szemléletmód Nagy Péter minden írását jellemzi. Irodalomtörténészként, régmúlt korok megidézőjeként is mindig a mi korunkat tartja mércének, minden íróban, műben, korszakban, műfajban a maig ható érvényt, az időszerűséget, a jelenben is hasznosítható tanulságot keresi. A művészetben sosem holt anyagot, nyelvi, eszmei kövületet lát, hanem élő, ható erőt, mindennapi életünket is befolyásolni tudó energiát. Ennek megfelelően stílusa sem nem száraz, sem nem tanárosan pedáns, hanem élőbeszéd-szerűen közvetlen és átlelkesített. Irodalomtörténeti tanulmányai három fő témája köré csoportosulnak. A kötet első írása a magyar dráma genezisét vizsgálja, és azt az izgalmas kérdést járja körül, hogy a remekművek dacára miért hiányzik mégis a magyar drámatörténet kontinuitása. A másik két csomópont két nagy név: *Szabó Dezső* és *Móricz Zsigmondé*. Szabó Dezsőnek ezúttal az elbeszéléseit elemzi, megtalálva köztük az író legmaradandóbb remekműveit (Feltámadás Makucskán, A kötél legendája), és felfedve egyúttal az elbeszélői életmű belső ellentmondásosságát is, mely a mai értékelés zavarához vezetett. A tanulmányíró legjelentősebb témája ezúttal is Móricz Zsigmond. Az író születésének centenáriuma ürügyén modernségét elemzi, nem félve a világirodalmi összehasonlítástól sem, melynek mércéjén Nagy Péter szerint a halhatatlan elbeszéléseket és kisregényeket alkotó író a legnagyobbakkal egyenrangú. Erre a következtetésre jut az egyenként soravett kisregények – Az isten háta mögött, Kivilágos kivir-

radtig, Pillangó, Barbárok, Árvácska – elemzése után. Ebben a fejezetben kapott helyet Rákóczi máig ható példájáról, a színikritikus Ady Endréről, a két háború közötti magyar novella sajátosságairól írt tanulmány, valamint négy emlékező esszé Déry Tiborról, Laziczius Gyuláról, Ignó Pálról és Szávai Nándorról.

A kötet második ciklusa színes, érdekes, mozgalmas *útképeket* sorakoztat egymás után, Egyiptomról, Indiáról, Dániáról, Cipursról, londoni, párizsi emlékekről, természetesen elsősorban az irodalomtörténész és a színházi kritikus szemével és érdeklődésével látva a világot.

A csaknem a kötet felét megtöltő harmadik rész a *Könyvek között* szerény címet viseli, és a világirodalomról szóló könyvkritikák mellett szép esszét találhatunk itt Ilyés Gyuláról, a „legfranciább” magyar költőről, Gyergyai Albertről, „a francia irodalom budapesti nagykövetéről”, Bóka László Őszi naplójáról, Kéry László, Képes Géza, Boldizsár Iván esszéköteteiről, Sütő András két drámájáról, Karinthy Ferenc elbeszéléseiről, Kardos László Hármaskönyvéről, Illés Endre elbeszéléseiről és esszéiről, Lackó Miklós művelődéstörténeti tanulmányairól, valamint két színházi tárgyú esszét; Gellért Endréről, Molnár Gál Péter könyve kapcsán, és a mai színház válságáról. A kötetet két ars poeticaként is olvasható esszé zárja a kritikáról.

Lichtmann Tamás

Péter Nagy: Vous et nous.

Essais de la littérature hongroise dans un contexte européen. Corvina Könyvkiadó, Budapest, 1980. 239 l.

Súlyos vállalkozás Nagy Péter tanulmánykötete: Montesquieu perzsáihoz hasonlóan a külső szemlélő, a kívülálló szemével próbálja nézni a magyar irodalmat, így mutatva be a francia közönségnek, olvasóknak és irodalomtörténészeknek egyaránt. S e szemlélődés során a magyar irodalom nemcsak bemutatásra kerül, de meg is méretik – a világirodalom mércéjével.

Az első nagy részben a magyar líra – próza – dráma együttes helyét keresi a szerző egyrészt történetileg (*La place de la littérature hongroise dans le monde*), másrészt a mai, a legfrissebb termést végigtekintve (*Survole de la littérature hongroise moderne*). Ezekben a tanulmányokban az újszerű szempont, számbavétel az érdekes, céljuk tájékoztatni, orientálni a külföldi olvasót az igazi értékek megismertetésével.

A nagyívű áttekintéseket részletesebb vizsgálatok követik, most már egy-egy szűkebb periódusra, egy-egy íróra koncentrálva. A századelő költészeti forradalmának, Szabó Dezső műveinek eszmei hátterében, a „legfranciább” magyar költő, *Illyés Gyula* vagy *Gyergyai Albert* fordításművészetében kutatja a francia hatásokat, kapcsolatokat, árnyalva és gazdagítva a megelőző átfogó, történeti jellemzést.

A kötet második felében a magyar irodalomban és irodalomtörténetben furcsa módon vagy talán épp szándékosan mostohább sorsú drámáját mutatja be a szerző a külföldi olvasónak. A színházat Nagy Péter sokoldalú vizsgálatnak veti alá, képet rajzol a XIX. századi magyar klasszikus színházáról – *Katonát, Vörösmartyt, Madáchot* elemezve, majd a hatvanas évektől élővé, gazdaggá váló mai drámaművészetünkről.

Emellett olyan izgalmas kérdésekre felel, mint például arra, hogy a francia klasszikusok közül miért épp Molière-nek, s csak Molière-nek volt és van Magyarországon igazi közönségikere.

E tanulmánykötet újabb lépés ahhoz, hogy hírünk a világban gazdagodjék, hogy „perzsa”, kuriózum-létünkéből kilépve, ismertté váljék irodalmunk. S hogy van remény, arra Nagy Péter könyvének visszhangja ad biztatást. André Wurmser írja a Nagyvilág 1981/2. számában, mintegy válaszképpen: „Magyar barátaink keserűsége érthető, sőt jogosult: a francia kultúra és irodalom iránt érzett lelkesedésükre sokáig teljes közöny volt a válasz. (...) De a magyar kultúrától való távolságunk ma már sokkal kisebb, mint régebben: az olyan regényírók, mint Móricz Zsigmond, Déry Tibor, Szabó Magda vagy Örkény István, az olyan költők, mint Illyés Gyula vagy József Attila már nem ismeretlenek Franciaországban. És ez még csak a kezdet...”

A. Erdei Klára

Nemeskürty, I. – Orosz, L. – Németh, G. B. – Tamás, A.: Histoire de la littérature hongroise des origines a nos jours.

Publiée sous la direction de Klaniczay, T. Préface de Voisine, J. Corvina, Budapest, 1980. 586 l. (Mell.: Pages choisies de la littérature hongroise. Des origines à la fin du XVIII siècle. Publié par Klaniczay, T. Echantillon de lecture. 31 l.)

Közhelyszámban megy már a magyar irodalomtörténet iránti, külföldön megélenkült érdeklődést emlegetni. De ez valóban így van, ennek a szerencsés jelenségnek vagyunk tanúi; és a mostani Corvina-kiadvány is e folyamat újabb útjelzője. Régi panasz azonban, hogy a nyelv elkülönülése folytán a külföld a magyar irodalomról viszonylag keveset tud: nagy örömmel kell hát fogadnunk a német kiadás után ezt a francia nyelvű kézikönyvet, amelynek a magyar irodalom egészéről és értékeiről sikerült teljes képet adnia. Sőt, nyugodtan mondhatom: nélkülözhetetlen eszköz mindazok számára, akik, nem bírva a magyar nyelvet, nem férhetnek hozzá a nagyobb magyar nyelvű magyar irodalomtörténeti szintézisekhez, és mégis összehasonlító vagy általánosabb szakmai szempontból szükségesnek találják a magyar irodalomtörténettel való megismerkedést. Éppen ezért, kapóra jön aláhúzni a tényt, hogy ez a kiadói vállalkozás tökéletesen megfelel a külföldi irodalomértők, szakemberek, egyetemi hallgatók követelményeinek egyaránt, miáltal a kötet a magyar irodalom külföldi népszerűsítésének igen fontos eszközévé válik.

Hasznos tájékoztatást nyújt a francia nyelvű olvasóknak a kötet bevezetője. A Nouvelle Sorbonne professzora találóan és jogosan hívja fel a figyelmet a könyv legfőbb érdemére: az összehasonlító módszer mértékletes és bebizonyított alkalmazására. Ez a módszer ugyanis – J. Voisine szavai szerint – a magyar irodalom bemutatását európai kontextusban teszi lehetővé. A magyar irodalmi műveltség Európához tartozása így kiderül a magyar és az európai irodalom legnagyobb alakjai közötti jelentős párhuzamok és hasonlóságok hosszú sorából.

A könyv tíz nagyobb fejezetre épül: *La littérature du Moyen Age* (A középkori irodalma) – *La littérature de la Renaissance* (A reneszánsz irodalma) – *Le baroque* (A

barokk) – *L' époque des Lumières et le classicisme* (A felvilágosodás kora és a klasszicizmus) – *Littérature romantique de l' ère des réformes* (Romantika irodalma a reformkorban) – *La littérature d' inspiration populaire* (A népies irodalom) – *L' épanouissement du réalisme* (A realizmus kibontakozása) – *La revue Nyugat et son époque* (A Nyugat és kora) – *L' expansion des idées socialistes et des tendances modernes* (A szocialista eszmék és a modern törekvések elterjedése) – *La littérature contemporaine* (A jelenkor irodalma).

Ezekben a fejezetekben semmit sem mellőztek a szerkesztők, hiszen e könyvben a külföldi szakember jelentős irodalmi anyaggal találkozhat. Szerencsés a korszakolás, az anyag tagolása, prezentálása is. Ha a periodizáció minden irodalomban bonyolult és veszélyes kérdés, különösen nagyok a gondok a magyar irodalom külföldi, nyugat-európai közönségnek való bemutatása esetében. De ezen a téren is sikerült a szerkesztőknek elhárítaniuk a szakirodalomban jól ismert akadályokat.

La littérature du Moyen Age cím alatt az olvasó rövid, de jól megírt fejezetet talál, amelyben a magyar irodalmi művelődés kezdeteiről kapunk képet. A kezdetek hagyományos fogalma megfogható művelődési és történelmi tényekben valósul meg, akár a magyarok eredetéről akár a latin vagy a magyar nyelvű irodalomról legyen szó. Alapos a középkori magyar irodalmi termés leírása: az ősi költészet nyomaira történő hivatkozás után a magyar szentek legendái, a vallásos költészet, a történetírás és a legrégibb irodalmi emlékek következnek.

La littérature de la Renaissance hat alfejezetre oszlik: a magyarországi reneszánsz körképén túl találkozhatunk a humanizmus és a reformáció latin majd magyar nyelvű képviselőivel, a hazai prózaírás és költészet kiemelkedő alakjaival, s tanúi lehetünk a későreneszánsz, a manierizmus jelentkezésének is.

A barokk fejezet természetesen a XVII. és XVIII. századi irodalmi tevékenységet és legfontosabb alkotóit mutatja be – számos olyan vonatkozással, mely újnak tűnhet a nyugati olvasó számára.

A felvilágosodás magyarországi kibontakozásában a külföldi érdeklődő már nem azzal a sajátos irodalmi ténnyel ismerkedhet meg, amit a régi magyar irodalom jelentett számára. Ez az irodalom már fáziskésés nélkül, igazi európai kontextusban él. Itt, a felvilágosodás, a klasszicizmus és a romantika fogalmi kapcsán azt is felfedezhetjük, hogy bár a magyar művelődés és irodalom is az európai hagyományokban gyökerezik, de ezek a nemzetközi jellemzők nem szegényítik, hanem gazdagítják a magyar irodalom egyedi sajátosságait, önálló hagyományrendszerét. E korban a magyar értelmiség már európai szemüvegen át vizsgálja felül saját hagyományait. S közvetíti azokat Európa felé.

A romantikát, főleg Vörösmarty egyéniségét vizsgálva könnyű helyzetben van a külföldi olvasó, nem okoz számára gondot, hogy őt a legnevesebb romantikusok, Byron, Hugo, Puskin, Miczkiewicz sorában elhelyezze.

E kötet fontosságára és időszerűségére mutat rá az is, hogy a magyar irodalom két világháború közötti szakaszának bemutatásában nemcsak úttörő jelentőségű, hanem egyben érték-tudatosító is. Főleg e korszak olasz recepcióját ismerem, s elmondhatom: nálunk számos félreértés nyomán hamis értékrend uralkodik. E főként abból fakad, hogy egy időben a magyar irodalom második-harmadik vonalát fordították-népszerűsítették. E mostani irodalomtörténeti áttekintés sokat segít a helyes orientációban

– az igazi értékeket próbálván kiemelni. Babitsot így már nem csupán Dante-fordítóként tartjuk számon, e kötet révén a teljes Babits-kép összeáll, s Kosztolányi prózairói nagysága is csak most vált számunkra egyértelművé – az eddig hangsúlyozott dekadens költő-kép helyett. József Attila esetében pedig egy más viszonylag jól ismert költői életmű és pálya mélyebb elemzésével gazdagodhattunk.

Különösen fontos és eligazító érvényű a külföldi kutatók számára a jelenkori magyar irodalomról szóló áttekintés, melyből eleven és nyugtalan irodalmi élet és tevékenység képe bontakozik ki. A sematizmus merev kötöttségei után a magyar irodalomnak sikerült megújulnia, új utakra és módszerekre lépnie, amelyek a legmodernebb, bonyolult életérzéseket is képesek rögzíteni. Olyan nevekkkel és művekkel ismerkedhettünk itt meg, akik nemzetközi mércével mérve is érdemesek a figyelemre.

A jól szerkesztett kötet érdeme az érték-orientáción túl az olvashatóság és az irodalomközpontúság is: a túlbujánzó történeti, szociológiai, társadalmi vonatkozások, amelyek az eddigi magyar irodalomtörténeteket általában jellemezték, ezúttal nem terhelik az elemzéseket, bemutatásokat.

Másokkal ellentétben én nagyon hasznosnak ítélem a kötet végén elhelyezett magyar nyelvű bibliográfiát: a legfontosabb kiadásokról, a legmodernebb szakirodalomról tájékoztatja a külföldön, gyakran mostoha körülmények között dolgozó hungarológusokat, s a magyar irodalommal vagy komparatistikával foglalkozó szakembereket.

Amedeo di Francesco

Németh László: Utolsó széttétekintés.

Magvető/Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 896 l.

Ez a kötet voltaképpen nem szerepelt Németh László életmű-sorozatának tervezetében. Nem egy kritika utalt is rá: vajon szükséges-e az ilyen különböző műfajú, hangvételű, s nem is mindig közlésre szánt, kisebb-nagyobb írások kötetbe gyűjtése. Maga Németh László foglalkozott ugyan naplójegyzeteiben egy ún. posztumusz gyűjtemény gondolatával, ám egyértelmű útmutatásokat, valamiféle szerkezeti konceptust csak bizonyos önkénnyel tulajdoníthatunk ezeknek a jegyzeteknek. Dicséretére szóljon a kötet szerkesztőjének, hogy a lehetőségekhez képest ragaszkodni próbált a naplóban körvonalazott elképzeléshez, s így, ha nem követhette is Németh László közvetlen instrukcióit, végeredményben a szerzői szándéktól nem teljességgel idegen szerkezetet alakított ki. A ciklusokat a *Homályból homályba* 1956-tal záruló önéletrajzi egységeit folytató naplók nyitják (*A lélek tápanyagai*). Ezek a személyes hangvételű írások nemcsak a napi életrend, az életvitel leírását tartalmazzák, de számot adnak e visszahúzó életforma szellemi-kulturális környezetéről, az írótól jelentésmeghatározó minősített apróbb mozzanatairól is. *Az Író a föld alatt* a tervezett „száz kis esszé” elkészült darabjait, szám szerint harminchét írást tartalmaz. Lényegében olvasmányélmények összefűzéséről van itt szó, ám ezt a meglehetősen széles skálát – az ókori kelet művészetétől az orvostudományi kérdésekig – szoros egységbe foglalhatja az értelmezés, ha pontosan képes rekonstruálni a mögöttes világszűrés és erkölcsi magatartás főbb komponenseit. A kötet kétségkívül legsúlyosabb egységét *A nemzet-ragasztó* címmel egybefoglalt

esszék alkotják: ezek a klasszikus értelemben vett kísérletek nemcsak a tárgykezelés eltérő módjai okán válnak a gyűjtemény centrumává. Az európai művelődés történeti alakulását vizsgáló, s azt sajátos modellbe építő írások egy egyetemesebb kultúrtörténeti nézőpontból tekintenek a magyar fejlődésre is. Úgy azonban, hogy ez a nézőpont hangsúlyosan érvényesíteni tudja a térségi fejlődési sajátosságokat. Németh elképzelése szerint – s ez nemcsak az ismert Dilthey-hatásokra vezethető vissza – a nemzetek egyéni arculata a kultúra, a művelődés (ide értve természetesen a tárgyi kultúrát is) alakulástörténetében, s az ott megképződő alakzatokban fejeződik ki. A nemzeti történelmek közép-kelet-európai modelljét itt elsősorban ilyen összefüggésekre támaszkodva veszi szemügyre, s bár gondolatai között akad vitatnivaló, a nemzeti kultúrák önértékelése, európai helyük meghatározása szempontjából korszerű, továbbgondolandó tételeket rögzít. Ugyane ciklus tartalmazza a *Szabó Lőrinc*-ről rajzolt kitűnő portrét is, melyben nemcsak a költő tájékozódásának útjait, a folytonos önkorrekció jellegzetes vonásait, főbb motívumait rajzolja meg. Az esszé igazi bravúrja az, hogy az életpályában hasonló súllyal és jelentőséggel mutatja meg mindazokat a szociális elemeket és európai gondolkodástörténeti tényezőket, amelyek nyomán ez a bonyolult genesisű költészet elnyerte a maga sajátos, egyedülálló karakterét.

A *Kétségbeesve halt meg* c. ciklus a drámai hagyaték három darabját őrzi (*Előjáték Kleist Eltört korsójához, Colbert, József és testvérei*). Közülük mindenekelőtt a *Colbert* közvetíti azt a művészi-emberi beállítódást, szemléletformát, amely jószerint az egész kötet mögé odavetíthető: Németh bizonyos értelemben lezártnak ítélt pályára tekint vissza, s amint a dráma is a számvetés, a kései önvizsgálat szólamát erősíti fel, úgy az egész könyv is inkább egyfajta kísérletnek, a művön túli állapot személyes „faggatásának” bizonyítékeként tárja eléink ezeket az írásokat. Írói munkásságának ezt a szakaszát, némi öniróniával „gerontológiai kísérletnek” nevezi Németh, aki egyúttal arra is választ keres, „mit s mennyire lehet – ilyen állapotban megmentni, továbbfejlesztetni.” Ha az esszék a pályaszakasz legtermékenyebb gondolatait, a drámák pedig a mögöttes emberi szituáltságot elevenítik meg, logikus rendben azok az írások következhetnek, amelyek a műhelynek talán nem is annyira a titkaival, mint inkább a folytonos megújulásra kész nyitottságával ismertetik meg az olvasót. Ilyen értelemben nem a művek – nemegyszer valóban másodlagos – keletkezéstörténeti tényei válnak fontossá, hanem annak a folyamatnak néhány felidézett epizódja, amelyben – egy-egy mű kapcsán – maga az alkotói értelmezés szembesült a mű aktualizálására hivatott intézményrendszerrel, annak értelmezésformáival. (*Az Iszony forгатókönyvéhez, Az életmű kiadása előtt, A Bodnárné bemutatója előtt*).

Az én utam című ciklus még külsőbb köröket jár be: cikkek, levelek tudósítanak az író folyamatos tájékozódásáról, s bár annak irányait talán nem mindig szemléltetheti sikerrel a hozzáférhető anyag, voltaképpen így is érzékelhető a Némethet mélyebben foglalkoztató kérdéskörök némelyike (*A Plamen szerkesztőségének, Irodalom 45 után*). Kérdéses, hogy vajon szükség volt-e a záróciklusba felvett interjúk mindegyikére. Mindez pusztán azért vethető fel, mert – ha egyfelől hiánytalan teljességre a kötet összeállítója érthetően nem vállalkozhatott –, ennyi megfontolással elhagyhatónak ítéltetett volna olyan beszélgetéseket amelyeken inkább a publicista szöveg formálása, s kevésbé a Németh László-i gondolatiság hagyott nyomot. Függlékként az olvasót tá-

jékoztató szerkesztői megjegyzések, s az írói életrajz e szakaszának legfontosabb adatai egészítik ki a gyűjteményt.

Kulcsár Szabó Ernő

Nowak, Jerzy Robert: Węgrzy bliskie i nie znane.
Iskry, Warszawa, 1980. 363 l.

Történelmi és irodalmi kapcsolataink lengyel kutatója új kötetében arra vállalkozott, hogy a lengyel–magyar barátság hagyományának összetevőit, tartalmának változásait, irodalmi megjelenését mutassa be ismeretterjesztő formában a lengyel olvasónak. Ezért a figyelemkeltő cím: *A közeli és ismeretlen Magyarország*. Szerzőnk nagy erudícióval kalauzolja végig az olvasót kapcsolataink évszázadain, jellemző fejezetcímeket választ: például – „Német maszlag” és „török áfium” között, Bem tábornok legendája, Fölkelők és realisták stb. Színes történetek váltakoznak leíró-ismeretterjesztő részletekkel, s a történelmi kapcsolatokat szélesen értelmezi, szerzőnk fejtegetései sohasem maradnak csupán történeti stúdiumok, mindig érezzük a kapcsolatok irodalmi következményeit, a politikai eseményekre közvetlenül vagy közvetve reagáló írókat-költőket. Egyébként is a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok mindig összefüggtek politikai mozzanatokkal, a kölcsönös érdeklődést, a pozitív előítéleteket föltétlenül érdekkörébe kell vonnia az irodalmi érintkezések kutatójának.

Nowak könyvének terjedelmileg jóval nagyobb első része nyújt történeti áttekintést, történeti-művelődéstörténeti kapcsolataink jól kiragadott mozzanatait tárgyalja, szakaszokat választ ki, így – némiképp érthetően – események, jelenségek kimaradnak. A kötet második részének címe: *A magyar irodalom körében*. Itt irodalmunk lengyel visszhangjának kérdéseit vizsgálja, a magyar irodalmi tudat jellemző vonásait kísérli meg bemutatni olvasóinak, végül pedig megrajzolja az újabb magyar irodalom fölívelésének (hatvanas évek) rövid történetét. Legfőbb igyekezete kultúránk-irodalmunk a lengyelek előtt ismeretlen kódjának föloldása, szuggesztív fejtegetései, nagy tárgyismerete (bár filológiai pontatlanságokkal is találkozunk a könyvben), a színes előadásmód jól szolgálja kötet célkitűzését, a magyar kultúra népszerűsítését.

Kiss Gy. Csaba

Nyeki Károly: Zalka Máté. (Bibliográfia.)
Nyiregyháza, 1979. 62 l. (Bibliográfiai füzetek 11.)

A Szabolcs-Szatmár megyei helytörténeti kutatások dokumentuma a Zalka Máté munkásságát feldolgozó sokszorosított bibliográfia. A spanyol polgárháború legendás Lukács tábornokának életére és műveire vonatkozó irodalom azonban így sem teljes, az összeállítás ugyanis csak a magyar nyelven és jórészt 1945 után megjelent írásokat regisztrálja. Az életrajz kronológiáját követve felsorolt cikkek után a Zalka Mátéval

foglalkozó szépirodalmi alkotások, évfordulós megemlékezések, műsorok leírása következik, végül Zalka kötetes műveinek jegyzéke zárja a sort.

N. S. K.

Anton N. Nyerges: Gyula Juhász – The Beard Sunner.

(Juhász Gyula – A szakállszárító.) A szerző kiadása, Richmond, Kentucky, 1980. 1171.

Ha csak hatvannyolc vers és két hosszú elbeszélés fordítását adná közre angolul Anton N. Nyerges, már az is igen jelentős hozzájárulás lenne a magyar irodalom és annak egyik kiemelkedő költője, Juhász Gyula külföldi megismertetéséhez. A műfordító azonban monográfiába ágyazva közli fordításait (és persze fordítva is: a monográfus saját fordítású versekkel illusztrálja és igazolja irodalomtörténeti értekezését): így válik megközelíthetővé a nem-magyar olvasó számára Juhász Gyula sajtóságosan magyar gyökerű költészete. Ugyancsak a jobb megértést szolgálják a versekben és novellákban előforduló magyar személy- és helyneveket, történelmi eseményeket stb. magyarázó jegyzetek.

A szerző felvázolja a Juhász Gyula költői pályáját ihlető és befolyásoló főbb életrajzi mozzanatok: a szegedi szellemi táptalajt, a katolicizmus vonzását, a budapesti egyetemi tanulmányokat, a Nyugathoz fűződő kapcsolatát, Babits és Kosztolányi iránti barátságát, az Anna-szerelmet, s a kisvárosi életbe való száműzöttséget.

Anton N. Nyerges elsősorban a magyar régmúlt énekesét és megelevenítőjét, az igríct becsüli Juhász Gyulában: az ősi magyar hagyományokhoz való visszanyúlását Bartókéhoz hasonlítja, s költészetében a pogány pásztorénekeket tartja legmaradandóbbnak. Legjellemzőbb versének a *Havi boldogasszonyt* véli, melyben a szent szobor lábánál leheveredő barna zarándokok álmukban visszatérnek az ázsiai rónákhoz és Emese ősanjához.

A monográfia külön-külön fejezetekben tárgyalja és közli a vallásos verseket, a klasszikus hagyományokat tükröző költeményeket, az Anna-ciklus néhány darabját, a magyar irodalomból és történelemből vett témájú verseket, a pásztorénekeket, a tájleíró költeményeket, a forradalmi és proletárverseket stb. A költői életmű bemutatása a *Szakállszárítóval* és az *Epitáfummal* zárul. A *Szakállszárító* bölcs öreg gazdájának visszavonulása az élet zajlásától és a magányos szemlélődés jellemzi Juhász Gyula életének utolsó időszakát: ezt a költői magatartásformát emeli ki és értékeli nagyra a szerző címválasztása.

A Juhász Gyula költészetét bemutató monográfia mellékleteként Anton N. Nyerges közreadja a költő két életrajzi ihletésű prózai írását, az *Orbán lelkét* és *A tétközlő fiút*, melyek a Szakolcán és Vácott töltött évek forrásértékű dokumentumai.

Karafiáth Judit

Nyíri Kristóf: *A Monarchia szellemi életéről.*

Filozófiatörténeti tanulmányok. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 247 l.

A kötet nem monografikus igénnyel íródott a Monarchia szellemi életéről. hanem különálló tanulmányokból, esszékből tevődik össze, melyek Ausztria és Magyarország 1848 és 1918 közötti időszakának egy-egy ideológiai-filozófiatörténeti kérdésével, problémájával foglalkoznak. A szerző könyve előszavában jelzi, hogy írásai „alapvetően azonban nem annyira a filozófia, mint inkább a történelem iránti érdeklődésből születtek”, s reméli, hogy vizsgálódásai „történeti tanulságokkal is szolgálni fognak”. Éppen az érdeklődésnek ebből az irányultságából adódik ugyanakkor, hogy a kilenc tanulmány igen szorosan kapcsolódik egymáshoz, szinte egymást egészítik ki oly módon, hogy a történelem kontinuitásában felvetődő problémakomplexumokat vázolják, folytatva az előző tanulmányban érintetteket, és új szempontokat adva hozzá a korábbiakhoz.

A tanulmányok sorát általános jellegű írás nyitja (*Ausztria és Magyarország. Szociálpszichológiai bevezetés*), melynek egyik célja rámutatni, hogy a Monarchia idejében és később is természetesen hangsúlyozott különbségek mellett milyen lényegi azonosságok játszanak szerepet a két nemzet szellemi életében. Ebből a szempontból a szerző döntőnek látja a polgárosodás mértékét a két nemzetnél, s bár ez eltérő, abban megegyeznek, hogy mindkettő lemarad a nyugat-európaiától. A polgárosodás különböző foka, illetve a sajátos történelmi tradíciók és ideológiai alakzatok eredményeképpen a két nemzet szellemi életében másképpen reagálnak a kor ideológiájának, a liberalizmusnak a válságára: Ausztriában elsősorban úgy, hogy fellendül az elméletalkotás iránti érdeklődés az 1870-es évektől és a 90-es évektől pedig „az osztrák filozófiai gondolkodás egy nagy korszaka veszi kezdetét”. Magyarországon azonban ez a filozófiai pezsgés nem alakul ki a kiegyezés után sem, s a századvég-századforduló idején is egyfajta epigon katedrafilozófia uralkodik. Sőt, a magyar szellemi életben kifejezett az elméletellenesség; a felmerülő problémákra részben a költészet reagál, részben pedig megpróbálják a kérdéseket és megoldásokat az eszmék szférájából a gyakorlati élet, politika medrébe terelni. Ezt tárgyalja részletesen a könyv két magyar vonatkozású tanulmánya, a *Forradalom után, Kemény, Eötvös és Madách*, valamint *A magyar századelő ideológiatörténetéhez* című írás. Az előbbi a 48-as szabadságharc utáni időszak három, talán legjellegzetesebb alakjának munkásságán, illetve egy-egy fő művén keresztül vizsgálja elmélet és gyakorlat összefüggését a korabeli Magyarországon. Tudjuk, hogy a reformkorban, különösen a 30-as 40-es években, megindult egyfajta érdeklődés az elméletalkotás, a filozófia iránt. Legjelentékenyebb képviselője ennek az irányzatnak, *Henszlmann Imre* és más kevésbé jelentős hegelianusok mellett, *Erdélyi János* volt. Sajátos módon a forradalom előtt éppen a forradalom, majd a szabadságharc gyakorlati követelményei miatt mindez nem teljesebben ki. 48 után viszont a forradalom következményei visszahatásaként ez az elméleti irányultság visszaszorult. *Kemény* és *Eötvös* munkáikban az eszmék és a való világ kölcsönös összefüggését keresik, e két világ egyensúlyát, mely mentes minden túlzástól. Magyarország számára gyakorlati, politikai kivezető utat keresnek s nem törekszenek az elvont kérdések elvont megoldására, sőt ellenszenvvel viseltetnek iránta. Nyíri Kristóf kettejükhez kapcsolja *Madáchot*, akiben és fő művében, a *Tragédiában* szinten nem a filozófust és költőt, hanem, joggal, a

politikust és költőt látja. A magyar társadalom és egyes kiemelkedő képviselőinek úgynevezett elméletellenessége tehát a sajátos társadalmi alakulás terméke s nem valamiféle misztikus nemzetkarakterológiai attribútum. Egyfelől a nemzeti függetlenség megoldatlanságából, másfelől a polgári átalakulás, a kapitalista termelési mód paradox megvalósulásából ered.

Érdekesen kapcsolódik e tanulmányhoz a másik írás, mely *Lukács György* és *Ady* szellemi reakcióit vizsgálja a magyar viszonyok között. Nyíri szerint a századelő éveit a „filozófia magyarországi történetének kiemelkedő fontosságú időszakát jelenti”, de a magyar sorsproblémákat igazán csak *Ady* fogalmazza meg, s csak utána, mintegy öt követve, *Lukács* természetesen más szférában. A tanulmány külön érdekessége, hogy *Lukács Drámakönyvében*, a szociológiai kezdeményezést illetően, Nyíri távoli összefüggést lát *Kemény*, *Eötvös* és *Madách* írásaival. E külső megközelítéssel szemben a *Lélek és a formák* inkább a „belülről átélt” problémák „lírai” kifejeződése. Mindkét tanulmányból kiderül: az elméletellenesség történeti produktum, mely természetesen nem jelenti a gondolkodó magyarok hiányát, legfeljebb az osztrák, német fejlődéssel, filozófiával szemben egy történetileg meghatározott *más típusú* gondolkodást testesít meg.

Nyíri *Kristóf* könyve gyakorlatilag a Monarchia fölbomlásának történetét követi végig, olyan elméleti csomópontokat ragadva meg, melyek ugyanakkor nemcsak az osztrák és a magyar, vagy ha tetszik, közép-kelet-európai, hanem az egész XX. századi gondolkodásra meghatározó befolyással voltak, s mint problémák máig húzódnak. A kötet végén található az igen részletes, egy-egy íráshoz készült jegyzet- és szakirodalomapparátus. Így a tanulmány sorozat egyvégtében, esszészzerűen is olvasható, mintegy megkönnyítve a korszak nagy egységben való szemlélését.

Dérczy Péter

Nyugati magyar költők antológiája, 1980.

Válogatta és szerkesztette: *Kemenes Géfin László*. Felelős szerkesztő: *Szépfalusi István*. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem: Kiadása, Bern, 1980. 391 l.

Jelentős a szándék, mely létrehozta ezt az antológiát, s a szerkesztői tejesítmény, *Kemenes Géfin Lászlóé*. A nyugati költészetnek eddig nem volt átfogó, összegyűjtő válogatása önmagáról. *Csiky Ágnes Mária* 1956-ban kiadott antológiája (*Tíz év versei*) még alig mutat fel komoly esztétikai értéket az emigrációban élő íróktól.

1959-ben *Szabó Zoltán* jelentkezik londoni kiadású antológiával (*Kilenc költő*), melyben fiatal alkotók verseit szerkeszti egymás mellé, immár megfogható esztétikai hozadékkal.

Tíz évet kell várni a következő válogatásra (*Új égtájak* – 1956 óta idegenben élő magyar költők antológiája), mely Washingtonban, az Occidental Press gondozásában látott napvilágot. Szerkesztői *Gömöri György*, s az azóta elhunyt *Juhász Vilmos*. Ez a könyv már méltán nevezhető egy nemzedék irodalmi erődemonstrációjának. A mostani gyűjtemény egyetemesebb vállalással készült: minden számba vehető, jelentős költőt bemutatni, felmutatni jelentős műveket. Hogy ez mégsem sikerült, hiszen fontos köl

tők és költői teljesítmények (is) elmaradtak, az részint a szerkesztő koncepciójával, részint pedig egyes szerzők (pl. *Márai Sándor*) elzárkózásával magyarázható.

A szerzők „sorrendiségét” a születésük évszáma eleve meghatározza az antológiában. A nyugati költészet doyenje, *Szélpál Árpád* vezeti a sort, s az 1948-as születésű *Bebek János* zárja. Közöttük olyan nevek, mint *Határ Győző*, *Cs. Szabó László*, *Faludy György*, *Tollas Tibor*, *Tűz Tamás*, *Fáy Ferenc* (1981-ben meghalt!), *Monoszló Dezső*, *Bakucz József*, *Horváth Elemér*, *Gömöri György*, *Vitéz György*, *Dedinszky Erika*, *András Sándor*... Hiányzanak a Magyar Műhely alkotói (*Bujdosó Alpár*, *Nagy Pál*, *Papp Tibor*), az ő szövegeiket a szerkesztő a prózai megnyilatkozások tartományába utalta át.

Bikich Gábor és *Csokits János* elutasította a válogatásban való részvételt.

Kemenes Géfin bevezetőként rövid esszét állított a kötet elejére. Ebben megkísérelti vázolni azokat a jellemzőket, melyekkel a nyugati magyar irodalom a hazaitól elkülönül.

Ezek szerinte a következők:

1. az anyanyelv mint írói alapanyag új szerepet kap e költők életében;
2. sajátos (szabadabb) a viszonyuk a közös magyar kulturális, irodalmi hagyományokhoz;
3. a nemzeti tradíciók átrendeződnek bennük;
4. a kortárs művészeti törekvésekbe közvetlenebbül, nyelvi áttételek nélkül kapcsolódhatnak be.

Ugyanakkor kitér azokra a gátló tényezőkre is, melyek lassítják ennek az irodalomnak a megismertetését az anyaországban.

1. egyfajta félreértett nosztalgia feltételezése a nyugaton élő magyar költőkben (vagy rájuk erőszakolása);
2. műveik állítólagos idegensége, ellenzékisége.

Az antológia 32 költő művein keresztül szemlélteti, milyen is ez az irodalom. Kemenes Géfin a modern irodalmi törekvéseket részesíti előnyben válogatása lapjain, korra és nemre való tekintet nélkül.

A kiadvány *Szépfalusi István* mindenre kiterjedő, gondos és bő életrajzi és könyvészeti jegyzeteivel zárul. Ezekből is kiderül, jelentősek azok az értékek, azok a gazdagodó és máris gazdag életművek, melyekből a *Nyugati magyar költők antológiája, 1980* nyújt megbízható, kézikönyvként is forgatható válogatást.

Zalán Tibor

Ocean at the Window. Hungarian Prose and Poetry since 1945.

Edited by Albert Tezla. University of Minnesota Press, Minneapolis, 1980. 481 l.

Albert Tezla, a magyar irodalom amerikai bibliográfusa arra a nehéz feladatra vállalkozott, hogy egy kötetben ismertesse meg a háború utáni magyar irodalom főbb alkotóit az amerikai olvasóval. Az előszóból megtudjuk, hogy Tezla az 1945–65 közötti korszakból tíz fontosabb író és költőt, az 1965–75 közötti időszakból pedig tizennégyet választott ki bemutatásra. Hogy a kép teljes legyen, *Major Developments in*

the Imaginative Literature of Hungary since 1945 című terjedelmes bevezetőjében a szerkesztő megpróbál átvezetni harminc év irodalmának teljes történetén. Bár ez a dolgozat sok használható adatot tartalmaz, mégsem ad teljesen megbízható képet az újabb magyar irodalom fejlődéséről: nem bontja ki eléggé az 1945–1965 közötti időszak összekuszált politikai és kulturális szálait.

A háború után jelentkező tíz író, aki itt bemutatásra kerül, *Örkény István, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Nagy László, Sánta Ferenc, Juhász Ferenc, Csoóri Sándor és Csurka István*. Ez a válogatás védhető, igazolható, bár bizonyos értelemben *Déry* is az újonnan bemutatkozó írók közé tartozik, s mások (*Kálnoky László, Szabó Magda, Ottlik Géza, Csanádi Imre, Karinthy Ferenc*) is helyet kaphattak volna ebben a részben. Rosszabb a helyzet az 1965 utániakkal. Itt ugyanis a tizennégy bemutatott közül a szerkesztő néhányat kevésbé jellemző, illetve gyengébb műveivel szerepeltet (*Czakó Gábor, Marsall László*), másokat pedig, akiknek helyük lenne az antológiában, hiszen jóval 1975 előtt bemutatkoztak és fontosabbak nem egy bemutatottnál, magyarázat nélkül kihagy. Gondolok itt elsősorban *Konrád Györgyre*, de említhetném *Bella Istvánt, Gergely Ágnes, Kardos G. Györgyöt* és *Nádas Pétert* is.

Külföldi antológiáknak fel szokták róni, hogy túl szűkszavúan mutatják be a szerepeltetett szerzőket. *Albert Tezla* az ellenkező végletbe esik, három-négy oldalas ismertetések rak a szemelvények elé; ezekből olyan nélkülözhetetlen értesüléseket szerezhethünk, hogy *Pilinszky* anyai nagyapja falusi kádármester volt, *Mészöly* kölnigyáros szeretett volna lenni a felszabadulás után, de nem talált vevőkre, és hogy *Nemes Nagy Ágnes*eknek volt otthon egy alpesi kürtjük. A bevezetők tényszerűen sem hibátlanok: meglepve olvastam, hogy *Pilinszky* egyik kötetének a címe „Végigfejlett” volt (116. l.), *Nemes Nagy Ágnes* férje nem más, mint *Balázs Béla* (153. l.) és hogy *Csoóri*, akinek *Kubai naplója* már 1956-ban (!) megjelent. Zámolyon „a földreform bizonyos következményeivel találkozott” s ezért írta meg 1953-ban kritikus hangvételű verseit (279. l.).

A tizenöt (a szerkesztővel együtt tizenhat) fordító különböző szintű angolsággal és változó sikerrel oldotta meg feladatát. Az antológiát egy 33 oldalas, részletes bibliográfia egészíti ki a gyűjteményben szereplő írók angolra, franciára és németre fordított műveiről; ez *Kathy Elaine Tezla* és *Ilona Kovács* munkája. Ezzel a gyűjteménnyel a minnesotai egyetemi kiadó használható kézikönyvet nyújtott át az újabb (hazai) magyar irodalomra kíváncsi amerikai olvasónak.

Gömöri György

Orbán Ottó: Honnan jön a költő?

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 343 l.

A költő prózakötete javarészt a hetvenes években készült írásokat tartalmaz. A könyv egyik fele – ezek a jelentősebb írások – memoárszerű esszéket fog egybe (Az ádáz szemtanú, Európa elrablása, Honnan jön a költő?, Tárgyaim, Ház egy jobb helyen). Közülük is kiemelkedik az a sorozat, amely nemzedéke „körtörténetével” foglal-

kozik. A Belvárosi Kávéházban összegyűltek alkotóvá válásával – csak néhány nevet említsünk: Csoóri Sándor, Mészöly Miklós, Konrád György, Gyurkó László, Jancsó Miklós –, „beérésük” eredményeivel és veszteségeivel. A folyamatot – magára vonatkoztatva – így írja le: „Megnyertem egy fontos ütközetet: sokféle ellenkezéssel szembeszegülve megvalósítottam magamat. De elveszítettem egy másikat, egy nem kevésbé fontosat: ez a magam nem olyan volt, amilyennek korábban elképzeltem”. Az 56-ot követő konszolidáció nemzedékének vallomása ez, kár, hogy a folyamatot tényszerűen nem érzékelteti.

A kötet második felében azokról olvashatunk, akik hatással voltak Orbán Ottó költészetére: angolszász költőkről (pl. Dylan Thomas, Allen Ginsberg), Csokonairól, Füst Milánról, Vas Istvánról, Nagy Lászlóról és Csoóri Sándorról.

Katona Imre József

Orosz László: A magyar verstani eszmélkedés kezdetei.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 151 l. (Irodalomtörténeti Füzetek 97.)

Orosz László az 1760-as évektől a XIX. század húszas éveinek végéig terjedő időszak verstani irodalmát vizsgálja. Nemcsak a rendszerező tanulmányokat dolgozza fel, de a fontos poétikai megjegyzéseket tartalmazó egyéb munkákat is. Továbbá kísérletet tesz a költői gyakorlat, az elméleti fejtegetések és az iskolai poétikák viszonyának tisztázására.

Nyilvánvaló, hogy e kor verstani szempontból központi kérdése a három versrendszer – a magyaros, a klasszikus rímtelen időmértékes és a rímes időmértékes (ill. leszármazottjai) – elterjedésének aránya, értékelésének mikéntje.

A szerző is – kronológiai rendben haladva – e probléma köré csoportosítja megfigyeléseit. Elsőként az antik formákat meghonosítani igyekvők – Molnár János, Losontzi István, Kalmár György és az óklasszikai triász – nézeteit tárgyalja. Véleménye szerint az antik mértékű költészet ekkor még nem kapcsolódott kellően az irodalom egyéb, új törekvéseihez.

A rímes verselés kérdéséről szólva Bessenyei, Péczeli, Kármán, Pálóczi Horváth, Gvadányi, Gyöngyösi és Édes Gergely verstani felfogását ismerhetjük meg. Kiváltképp érdekes a racionalista szemléletű Péczeli és a romantika költészetfogalmát már-már előlegező Kármán véleménye. Szenthe Pál iskolai nyelvtanának taglalása sem haszon nélküli: jól példázza, hogy a költői gyakorlatot figyelmen kívül hagyó iskolai poétikák hogyan kísérlik meg konzerválni a korábbi évek formalizmusát.

A nyugat-európai formák bevezetéséről, a háromféle versrendszer tudatosodásának folyamatáról olvashatunk a következőkben. A tanulmánynak ezt a részét különösen ajánljuk a *Csokonai*-kutatók figyelmébe. Poétánk nézetein túl azonban a szerző Ráday Gedeon, Földi János, Verseghy Ferenc stb. verstani elképzeléseit is fölvezet. Ezeknek a fejtegetéseknek, de a könyv egészének is jelentős érdeme, hogy a témával kapcsolatos zenei kérdéseket Orosz László az őket megillető súllyal tárgyalja.

Az antik időmértékes formák szélesebb körű elterjedését Virág Benedek, Vályi Nagy és Ungvárnémeti Tóth költészetének és elméleti munkásságának ismertetése il-

lusztrálja. Majd Batsányi János, Kisfaludy Sándor nézetei, az Erdélyi Múzeum és a Tudományos Gyűjtemény verstani cikkei és Somogyi Gedeon verstana alapján a szerző annak a kornak a poétikai képletét fogalmazza meg, melyben már – meghaladva a korábbi vitákat – bekövetkezik a három versnem egyenjogúsága.

Külön fejezetek szólnak az olyan sokat vitatott irodalomtörténeti problémákról, mint Kazinczy szerepe a XIX. század elejének verstani csatározásaiban, vagy Berzsenyi és Kölcsey vitája.

Befejező megjegyzéseiben Orosz László – egyéb, értékes megfigyelések mellett – a következőket állapítja meg: „...e korszak nemcsak a magyar vers szinte valamennyi lehetőségének gyakorlati kipróbálásával, hanem e lehetőségek elméleti megközelítésével is hatalmas teljesítményt végzett.” Orosz László tanulmánya a fent említett „elméleti megközelítések” katalógusszerűen pontos ismertetését nyújtja.

K. P.

Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1978.

Felelős szerkesztő Németh Mária. Budapest, 1980. 618 l.

Az előző gyűjteményekhez hasonlóan gazdag, változatos tematikájú kiadványt állított össze Németh Mária felelős szerkesztő vezetésével a szerkesztő bizottság. A 19 tanulmányt a következő fejezetekbe rendezték: Az OSZK 1978-ban; A könyvtárügy történetéből; Az OSZK gyűjteményeiből és történetéből; Könyvtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok. *Somkuti Gabriella* az OSZK 1978-as működéséről szóló írásában a könyvtár bizonytalan idejű költözéséből fakadó gondok mellett számos eredményt ismertet. Az újonnan beszerzett ritka kiadványokat felsoroló részt minden korszak kutatója izgalommal böngészheti, a számos értékes hungarikán kívül a huszadik századi anyagból *Elek Artur* levelezésére és *Justus Pál* publicisztikai hagyatékára hívjuk fel a figyelmet.

A hungarológiaiával foglalkozó kutatók számára becses információ: megkezdődött a magyar vonatkozású történeti emlékek (hungarikumok) gyűjtése, szakkatalógusokba rendezése, kiadása és még sok egyéb munka. A Könyvtártudományi és Módszertani központ 1978-as munkáját *Papp István* ismerteti, itt készül például a sok egyéb kiadvány mellett a Nagyvilág és az Új Írás repertórium, és igen fontos szerepet vállal a KMK a könyvtárosképzésben. Mint az előző összefoglalás, ez is a bemutatott intézmény 1978-as kiadványainak pontos címleírásával zárul.

III. Az OSZK gyűjteményeiből és történetéből című részben található *Berlász Jenő* Széchényi Ferenc kéziratgyűjteményének katalógusáról közölt szakmunkája. *Haraszthy Gyula* történeti áttekintése az OSZK 1918-as működéséről, ezt egészíti ki *Havasi Zoltán* 1919 és az Országos Széchényi Könyvtár című, Szabó Ervin, Köhalmi Béla könyvtári nézeteiről újabb adalékokat közlő tanulmánya. *Komjáthy Miklósné* a retrospektív nemzeti bibliográfia történetéről, az 1921–1944 és az 1945–1960. évek könyvészetét összegyűjtő kiadványokról tájékoztat, szerkesztési alapelveik kialakítását és alkalmazását ismerteti. A rendkívül szerteágazó tevékenységet magába foglaló vállalkozás érdemeiről a használók mondhatják el majd a szerkesztő után a vélemé-

nyüket. *Németh S. Katalin* négy publikálatlan Széchényi Ferenc-levelet tesz közzé, *B. Lukács Ágnes* egy 1846-ból származó ismeretlen szerző kéziratosa munkájának agrártörténeti és népesedési vonatkozásait dolgozza fel.

A legerjedelmesebb – Könyvtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok című – fejezet szerzői: *V. Ecsedy Judit, Fallenbühl Zoltán, Szelestei N. László, Murányi Róbert Árpád, Fried István, S. Lengyel Márta, Borsa Gedeon, Markovits Györgyi, Kovács Ilona* a 17. századtól napjainkig terjedő időszakból merítik témájukat. *Markovits Györgyi* Magyar írók Angliában, angol könyvek Magyarországon a hitleri uralom delelőjén és *Kovács Ilona* Adatok az amerikai magyar könyvtári gyűjteményekről című tanulmányait nemzetközi vonatkozásaik miatt érdemes ezen a fórumon kiemelni, *Fried István* Petőfi *Széphalom* c. versét elemző, Petőfi Sándor és a magyar irodalmi múlt című írása pedig az irodalomtörténezek figyelmébe ajánlható. De olvashatunk a gyulafehérvári nyomdáról (1637–1658), térképkiadásokról, Perliczi János Dánielről, a veszprémi székesegyház kottatáráról, 1848-as sajtótörténeti adalékról, a magyar csizióról is gondos filológiai munkával alátámasztott tudományos közleményeket. Az évkönyv két neves könyvtáros-egyeniségéről, Goriupp Alizról és Sallai Istvánról közölt nekrológot, *Kozák Miklósné* Sallai István szakirodalmi munkásságát dolgozta fel és adta közre.

R. Takács Olga

Ottlik Géza: Próza.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 297 l.

„Az író hallgatása” – ez Ottlik Géza új, de főleg régi, már megjelent írásokat tartalmazó kötetének központi gondolata. Miért hallgat egy író, aki olyan nagyszerű regényt teremtett, mint az *Iskola a határon?* A Próza három interjú is magába zár (*Réz Pálét, Lengyel Péterét és Hornyik Miklósét*), a kérdezők is erről szeretnének megtudni valamit, Ottlik válaszol is a kérdésre, sőt összeállította ezt a kötetet, amely egybefogja válaszait.

Olvashatunk benne novellisztikus önéletrajzi írásokat (ezek alkotják a keretet), korai tárcákat, háború alatti cikkeket, negyvenöt utáni jegyzeteket, színházi kritikákat. A két legfontosabb témakör: a Nyugat nemzedékeiről írt emlékezései, elemzései és a regényről, mint műfajról lejegyzett gondolatai. Hunyady, Dsida, Jékely, Márai, Cs. Szabó, Vas István, Schöpflin Aladár (csak a legfontosabbakat kiemelve) arcéle viláan fel ezekről a lapokról, de leginkább és legtöbbször: Kosztolányié.

A helyenként már-már szisztematikusként tűnő regényelméleti fejtegetések műhelytanulmányoknak tekinthetők. Hadd idézzek néhány mondatot, lehetne a kötet – már jelzett – központi gondolata is:

„Nem a szó volt kezdetben, hanem a mondat, azt bontottuk fel mondatrészekre. Nem a mondat volt kezdetben, hanem a bekezdés, azt fejtettük ki mondatokban. Nem a bekezdés volt kezdetben, hanem a regény. A regényt már csak a hallgatás előzi meg”.

Katona Imre József

Örkény István: *Novellák. I–II.*

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 469, 471 l.

Kétkötetes novellaválogatással indult útjára az *Örkény István művei* sorozat. Örkényt már életében felkérte a Szépirodalmi Könyvkiadó művei rendszerezésére, sorozatba rendezésére. Így novelláit maga válogatta, s rendezte könyvvé. Természetesen, saját elfogultságával szemben az író is védtelen volt, olyan, gyengébb munkák is helyet kaptak a kötetekben, melyeket egy objektívebb mércével mérő, kritikusabb összeállító, az Örkény-kép retusálása érdekében elhagyott volna.

Mert egyenetlen színvonalúak ezek a novellák, noha legtöbbjükben a későbbi Örkény már fel-feltűnik, a groteszk hang pedig az esetek túlnyomó többségében át tud sejleni a korai írások jellemzően erotikus-egzotikus légkörén. Az író kötetrendező elveként a kronológiát választotta.

Fiatalkori munkáival indít (*Fiatalkoromból*), jellemzi ezeket az írásait a sokféle-ség, az útkeresés témában és formai megoldásokban.

A *Háborús évek* írója már kiforrott hangú és szerkezetű írásokkal lép olvasói elé. Megrendítő erővel hangszereli témáit, a háborúban kallódó katonákról, foglyokról.

Életrajzi indíttatású novellákat tartalmaz a *Hazatérve* ciklus is. Az *Ötvenes évek* írásai máig érdekesen és érvényesen szólnak erről a korról. A heroikus erőfeszítések, tragikus tévedések, a kis és nagy dolgok komikus felcserélődésének a korszaka lehetőséget adott Örkénynek, hogy legjobb novellista-oldalait szikráztathassa.

Mégis, az igazán nagy és jelentősnek mondható vonulat a *Hódolat Kafkának* fejezetben bontakozik ki. A fantasztikum természetes jelenléte egy irreális világban – a legmodernebb magyar novella-forma megteremtése felé mutatnak.

A *hatvanas évektől* – máig novellái, mert időben legközelebb vannak hozzánk, igazából nem jelentenek nővumot az író munkásságát figyelemmel kísérő olvasó számára. Annál inkább a második kötetet záró fejezet, az *Elsárgult kéziratok*. Ebben a részben adja közzé – rövid kommentárjaival tüzdelve – Örkény az eddig kötetbe föl nem vett novelláit. Így, kommentárokkal jelentenek igazi csemegét az írások, melyek a szerző önkritikus megjegyzései szerint sem igazán kiugró munkák. Párizsban játszódik a *Hová siettél?* című szerelmi történet; könnyed, hamar elfelejthető írás. Érdekebb, jobban megírt novella a *Legyen-e Lálík kommunista?*

A ciklus gerincét a *Lila tinta* című, 1951-es megjelenésű novella, valamint a megjelenést követő vita kivonatolt anyaga jelenti. Érdekes az író „önkritikus” mentegetőzése, valamint Révai József – udvariasnak vagy finomkodónak a legjobb indulattal sem nevezhető – hozzászólása.

Az *Igyunk több hársfateát!* című munka megrendelésre íródott „reklám-novella” – s ezzel el is mondottunk mindent róla. Feltétlenül figyelmet érdemel a Déry Két Asszonyára rímelő *Dóra délelőttje*, mely, ha színvonalban ugyan meg sem közelíti az említett Déry-munkát, annak hasznos filológiai kiegészítője lehet.

A felsoroltakon kívül még négy írás: a *Nézzünk bizakodva a jövőbe* – *Hidegkúti csapata az élen*, a *Macska az esőben* és az *Ars poetica* tesztek teljesebbé a válogatást, s az ismert Örkény-novellák sorát: jelentősen nem módosítva az íróról eddig alkotott képünket.

Ötödik évszak.

Antológia. Szerkesztette: Jánosházy György, Gálfalvi György, Markó Béla, Nemess László. Az Igaz Szó kiadása, Marosvásárhely, 1980. 169 l.

42. pályája elején járó, fiatal s már kevésbé ifjú alkotó, egyetlen antológiában.

A szerkesztők láthatóan a sokszínűsége törekedtek, a minél szélesebb spektrumú felmutatásra. Így került egymás mellé líra, novella, esszé, szociográfia, filozófiai traktátus, képvers, irodalomtörténeti tanulmány.

A filológus szempontjából leginkább érdeklődést keltő tanulmányok között van *Egyed Péter* esszéje (Az aiszthésizs mint kötelesség), melyben a szerző nemzedékét a poétikai és esztétikai-etikai hozadékán keresztül próbálja meg jellemezni. *Borcsa János* Páskándi-elemzésre vállalkozott: A költészet lehetősége avagy: „Itt vagyok én, ki emberek felé megy”. *Varga Gábor* montázs-kommentárjai Gittai István művei alapján készültek.

A kötet rendkívül hasznos függelékkel zárul. Az *Irodalmi kör-kép* az Erdélyben működő magyar irodalmi körök munkásságának legfontosabb eseményeit ismerteti. Részletesen ad hírt a *nagyváradi*, a *nagykárolyi*, a *nagyszalontai*, a *szatmári*, a *csikszerepai*, a *régeni* és a *marosvásárhelyi* magyar nyelvű körök, irodalmi-művészeti csoportosulások tevékenységéről.

Az életrajzi adatok mellé valamennyi szerző fényképét is odaillesztették a szerkesztők.

A könyvet 72 oldalnyi reprodukciós anyag teszi teljesebbé, demonstrálván a bemutatott írók mellett a kortárs (ebben az esetben életkor-társat is értünk) képzőművészet erejét, életrevalóságát.

Z. T.

Palasovszky Ödön: A lényegretörő színház.

Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1980. 231 l.

A húszas évek elején tűnt fel Palasovszky Ödön – Hevesy Iván társaságában – az avantgarde ihletésű monumentális tömegművészet prófétájaként. Közös manifesztumukban az expresszionizmus életmórárt, kozmikusság-igényét forradalmi agitációval, a mítoszt a modern technika iránti csodálattal ötvözték egybe. Verseiben a polgári társadalom elavult életberendezését gúnyolta, a kommunák szabad társulását boldogító utópiaként vetítette olvasói elé. Emellett komoly színházi stúdiumokat is folytatott, az avantgarde színháznak egyik alapítója volt. Írt darabokat, rendezett, színészi szerepeket is vállalt, foglalkozott a mozdulat- és a kórusművészetrel. A „totális” színpad megvalósítására törekedett, amibe belefért a dokumentumjáték, az oratórium, a világnézeti kórus, az árnyjáték, a groteszk, a burleszk és még sok minden. A játékteret is ennek az újításnak a szolgálatába állította, saját színháza ugyan soha nem volt, de a bérelt helyeken igyekezett létrehozni a több szintű színpadot, alkalmazott vetített díszleteket, fénykulisszákat. 1925-ben Zöldszamár Színház néven a szatirikus színház egy sajátos típusát valósította meg, egyik előadásukról írta Kosztolányi: „A

zöld számár helyesen bőgött. Semmiesetre sem olyan unalmas, mint a többi szürke számár.” 1926–27-ben az Új Föld című folyóirattal együttműködve kóruszínpadot alapított, 1928-ban a Cikk-cakk-estékkal a „problémaszínház” megalkotására tett kísérletet. S még folytathatnánk a sort: kísérletezett a világnézeti konferanszjátékkal, a riport- és tömegszínházzal és a pantomimmal is. A húszas évek végéig tartott az avantgarde lendület, utána – ahogy Palasovszky írja – a klaszikus korszak ideje következett. 1945 után újra megpróbálkozott a színház felfrissítésével, a vitázó és a népi színházat az új kor problémáit fölvető játékmódjának szánta, kísérleteit azonban ekkor sem fogadta támogató megértés.

A kötet Palasovszkynak főként színházi tárgyú írásaiból ad szűkre szabott válogatást, és a hazai avantgarde néhány fontos dokumentumát is hozzáférhetővé teszi a kutatók és az érdeklődők számára. A dokumentumértéken túl néhány írását változatlan időszerűsége is megkapó olvasmánnyá avatja, így például az élőszó kultúrájáról szóló fejtegetését, vagy a színpadi mozdulat és jellem összefüggését elemző cikkét: ezekben a régi szövegekben ma is érvényes felismerésekre találunk.

B. M.

Pándi Pál: Bánk bán-kommentárok.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 365 l. (Korunk Tudománya)

Szellemi játékra hívja meg az olvasót Pándi Pál e könyvében, s egy helytálló drámaértelmezés reményében kezdhet mindenki a „játékba”. Erre alkalmat ad a *Bánk bán*, hiszen páratlan drámai ereje mellett drámai rejtély, felfejthető és felfejtendő „anyag”. Pándi Pál végigkísér bennünket a mű olvasatain, hogy a saját olvasatával együtt egységes képet kapjunk. A feladat nem olyan könnyű, mint amilyennek az első pillanatban hihetjük, hiszen a Katona-irodalomban általában két álláspont ütközik: vannak, akik remekműnek tartják, s ezen belül szeretnék a zökkenőket korrigálni; s vannak, akik ugyan elismerik értékeit, de emellett eljutnak a strukturális átalakítás gondolatáig. Pándi álláspontja az előbbi, pozitív álláspont, a kötet pedig ennek kifejtése.

A könyv négy alappillérré építkezik: a drámai kezdés problémája, Bánk alakja, Gertrudis mind drámai ellenpont, és a sokat vitatott 5. felvonás. Módszere a szigorú szövegelemzés, melyen keresztül a drámai lényeghez közelít. A szerző által kiemelt szövegrészek azon drámailag is érzékeny metszéspontok, melyek egyben a tartalmi nyomatók útmutatói.

Az első nagy fejezet (Kezdőkör) a drámakezdés dilemmáival ismertet meg. A „nyitás” esztétikai funkcióját elemezve a szerző megállapítja: a végleges szöveg egységes, egyindítású egész. Ebből a nézőpontból jut arra a következtetésre, hogy az Előversengés nem hagyható el, s ennek bizonyítékait szoros szövegértelmezéssel taglalja. Jelenetről jelenetre elemezve a drámát, feltérképezi az olvasó előtt a drámai kezdőhelyzet kialakulásának természetét, milyenségét, esztétikai színvonalát és funkcióját a drámaépítésben.

A Bánk bán gyötrődése és nagysága c. fejezet Bánk bán alakjának lélektani elem-

zése, szoros összefüggésben a drámai történéssel. Bánk jellemének, gondolkodásának, helyzetének, s nem utolsó sorban bensőjének változásait, módosulásait követhetjük nyomon. „Bánk lényegéhez tartozik az átvitt értelmű vakság, s a homályból való ébredés, a visszaszerzett látás.” – írja Pándi. Bepillantathatunk a drámai hős értelmezésének történetébe, hol szintén két irány érvényesül (mint általában a dráma értelmezésében is): vagy kimagaslóan jelentősnek ítélik egyéniségét a műben, vagy drámailag elhibázott voltára teszik a hangsúlyt. A Bánk bánról keletkezett első tanulmányoktól egészen a legfrissebb kutatások eredményei kapnak itt helyet. A pszichológiai elemzés eredményeképpen Pándi Pál végkövetkeztetése: „Bánk megjárja a poklot, hogy múlt időben szólhasson saját vakságáról, de csak úgy kerekedhetne felül a poklon, ha nemcsak a pokol főnökasszonyát semmisíti meg, hanem a pokol működésének feltételeit is.” Az a tény, hogy a történelmi és emberi problémákat nem tudja egységesíteni a megoldásban, az nem Bánk, nem Katona hibája, hanem – írja a szerző – a „dráma lényeges tartalmi eleme”. A báni és bánki gondolkodásban ő a báni megfontolást ítéli hangsúlyosabbnak, s ezáltal az utolsó felvonás kiemelt szerephez jut.

A következő fejezet (Gertrudis) a királyné alakja értelmezésének történetével kezdődik. Elemzi Gertrudis belépőjét, majd Gertrudis helyzetét az udvarban, valamint helyzetét Bánkkal szemben. A nagyúr és a királyné alakja szoros drámai egységet alkot. Mi Gertrudis magatartásának a meghatározója? – teszi fel a kérdést Pándi. A következményektől való indokolt félelem (Ottó–Melinda miatt) és a meráni gög.

Ezután a drámakezdebsből, valamint Bánk és Gertrudis viszonyából, a drámabonyolítás menetéből kibontakozó drámai csúcsponthoz jutunk el. A drámai koncentráció, melyet a kihagyások és a vonatkozási törvény viszonyrendszerében elemez a könyv, a drámai katarzis problematikájához vezet. A dráma, melynek központi alakja Bánk bán, nem érheti el a katarktikus hatást Gertrudis bűnhődése nélkül.

Az ötödik fejezetbe került a műhelytanulmány az 5. felvonásról, mely értelmezésében és dramaturgiai megítélésében sok vitát váltott ki megszületése óta. A szerző a király szerepét nem jelentéktelen mellékszerepnek ítéli, s ennek fényében elemzi az utolsó felvonást. Bánk drámai összeomlásának okát a tett és következmények közötti diszharmóniában látja. „Bánk tehát – írja Pándi Pál – nem követett el tragikai vétséget”, hanem a világ, a körülmények követtek el „tragikai vétséget” Bánkkal szemben. Így a dráma végsősoron Bánk igazolásával zárul. A fejezet összefoglaló megjegyzéseiben a szerző Sötér István gondolatából kiindulva (nemzeti és szerelmi dráma is) a dráma nemzeti jellegére helyezi a hangsúlyt. A dráma jelentősége, hogy a nemzeti eszme kritériumai közül koherens módon erősíti fel a függetlenség, a szabadság és társadalmi igazságosság követelményeit. Mint ilyen: a reformkort készíti elő, hiszen a nemzeti sérthetlenség eszméje centrális szerepet kap.

A következő részben (Dráma és történelem) a történeti háttérrel és Katona forrásanyagaival összevetve a dráma történeti hitelességét, arra következtetésre jut Pándi, hogy Katona koherenciát teremtett saját kora és a dráma „ideje” között.

Végül (Bánk bán és a tragikumelmélet) a tragikumfelfogás történeti változásain keresztül mutatja meg a dráma értelmezési lehetőségeit. Kiemeli Gyulai Pál, Rákosi Jenő, Beöthy Zsolt, Péterfy Jenő tragikumfelfogását, s Lukács Györgyét, akihez kapcsolódva a Bánk bán katarktikus hatását abban látja, hogy a tragédia tettet átminősítő etikai-esztétikai sodrával azonosulhat a befogadó. Vajon „azonosult-e” Katona? „Én va-

gyok Bánk, én Felicián! Mikép lehessen én csak tűrhető mértékben is az, ha minden harmadik felkiáltásnál e gondolat, hogy csak író vagyok, kiver élemből? Ez nem história, hol az érzéketlen toll beszél: ez én magam vagyok, én, a XIII. században élő hatalmas Bánk, kinek tenyerére koronák tétettek le...”

Wernitzer Julianna

Pándi Pál: A realizmus igényével. A második következtetés.

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980. 321 l. (Esztétikai Kiskönyvtár)

A könyv utószavában a szerző maga határozza meg kötete műfaját: a „*kulturális publicisztika*” körébe tartozó írásokat tartalmaz az Esztétikai Kiskönyvtár sorozatában napvilágot látott kötet. Ezen belül is leginkább a 70-es években megjelent elvi-művelődéspolitikai írások gyűjteménye. A gyakorló szerkesztő – a Kritika felelős szerkesztője, a lap indulása, 1972 óta – gondolja, választásai, helyzetképei sorakoznak benne, nem annyira a munka közvetlen praktikumai láncán, mint inkább elvi megfogalmazásban.

Az írások jelentős része a művészet, az irodalom társadalmi szerepe történetének alakulását elemzi, különös tekintettel a 70-es években tapasztalható változásra. De a folyamat bemutatásának igénye úgy kívánta, hogy egy 1961-es cikk is belekerüljön a kötetbe, mely a szerep, a funkció ötvenes évekbeli dogmatikus-szektás és revizionista áramlatok sodrásaiban való eltorzulásairól, a művek megítélésében jelentkező művön kívüli szempontok dominanciájáról szól, a művészet szerepének vulgáris-practicista értelmezéséről. Az utóbbi évtizedben azonban nagyobb teret nyert és nyer az a felismerés, hogy az irodalom „csakis saját természete szerint, a művészeti ág belső sajátosságainak optimális kifejlésztésével töltheti be igazi szerepét a társadalomban”. Az „esztétikum sajátossága” – Lukács György művében kidolgozott hangsúlya nem jelent elfordulást a művészet és valóság közti szerves kapcsolat igazságától, sőt annak igazi egyensúlyát állítja helyre, s az itt megfogalmazott tartalmas és termékeny realizmus igény „elmélyültebb figyelmet követel a művészet specifikuma, a poétikai jellegzeteségek, az értékproblémák, a műalkotás befogadása, az ízlés működése” vizsgálatának.

Az írások nagyobb hányada a realizmus ciklusszervező erejű fogalma alá sorolódik. A realizmus kérdéseiről szólva több problémakört érint Pándi Pál: az emberi és írói világgép viszonyát, a „realizmus diadalának” esélyeit a tudatosság szerepének növekedéséről tanúskodó korszakban, a realizmus felvevőképességét: pl. az abszurd látásmódot képviselő irányzatokban kikísérletezett formai-technikai megoldásokat ötvözni kész rugalmasságát. A realizmus bővülő értelmezését szolgálja *A fogalmak tisztázásáért* című tanulmánya, melyben Umberto Eco A nyitott mű című könyvével folytat honoráló, de határozott polémiát. Umberto Eco tételét, nevezetesen, hogy a műalkotás lényegi sajátossága a többféle értelmezés lehetősége, a lukácsi meghatározatlan tárgyiasság kategóriájával szembeállítja és cáfolja. Meggyőzően bizonyítja, hogy a mű, mely esztétikailag végérvényes, nem lehet közömbös az értelmezéseivel szemben. A marxista esztétika sem tagadja azonban, sőt, állítja a műalkotás és a befogadó viszonyának szakadatlan változását, a befogadó kor és a befogadó személy törvényszerű változásai alapján.

Külön említést érdemel *Az irodalomtörténet „válsága” és az értékszemlélet* című írása, mely a címében jelzett problémán túl látenszen az oktatás mai arányait tekintve sérült presztízsű tantárgy tanításának koncepcióját is tartalmazza. Jelzésszerű felsorolásában az itt feltett és megválaszolt kérdések: a közismert anyagok alapozása és az iskola, az irodalomtanárok és az irodalomtörténészek lazuló kapcsolata és annak következményei, szakadás portré és folyamat között, műközpontúság és történetiség között, az értékkülönbségek eltűnése, értékproblémák s ezen belül a történeti és esztétikai érték viszonya, a befogadás még marxista elemzésre váró kérdései.

Több munkájában érinti Pándi – elvi megközelítésben – a jelen irodalomtörténetének, a kritikának kérdéseit. A történeti, s nem csak a kritika területéről elősorolt példákkal bizonyítja, hogy csak a racionális gondolkozással, a leegyszerűsített egyértelműségekre váró kényelmességgel szembeszegülve, szemléleti-szakmai határozottsággal, az elemző kritikai látás képességével érvényesíthető a véleményalkotás.

A realizmus kérdésköreit körüljáró írások csoportját két rövidebb ciklus teszi teljessé. Az egyik – találó címmel: *Kiküldetésben* – néhány külföldön elhangzott előadás egyáltalán nem másodlagos jelentőségű, s nem protokoll jellegű szövegeit közli: a művészet, a művész belső és külső szabadságáról, az irodalom sajátos és mással nem pótolható közvetítő esélyeiről. A záróciklus két interjút tartalmaz, melyek leginkább a gyakorlat, az aktualitás konkrétságában közelítik meg a kötet egészében kifejtett nézeteket.

Egy-egy tanulmánykötet használhatóságához hozzátartozik az időben, a forráshelyek ügyében, a vitapartnerek álláspontjaiban eligazító jegyzetapparátus is. A filológus Pándi Pál erről sem feledkezett meg.

Széchenyi Ágnes

M. Pásztor József: „Az író beleszól...” Baloldali irodalmi folyóiratok az ellenforradalmi Magyarországon.

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980. 464 l.

M. Pásztor József a két világháború közti magyar sajtótörténet kutatója; cikkei, tanulmányai másfél-két évtizede rendszeresen jelennek meg. Legismertebb műve, a *József Attila műhelyei* ugyan látszólag és némileg kitérő pályáján; ez az irodalomtörténeti munkája azonban voltaképpen addigi sajtótörténeti kutatásainak is összegzése volt – s közvetlen előzménye mostani könyvének. Csak amíg a *József Attila műhelyei*-ben anyagát egy speciális irodalomtörténeti szempont (József Attila szellemi környezete) szerint rendezte el, addig most vállalta anyaga logikáját és sajtótörténetet írt. Könyve inkább eddigi tanulmányai, cikkei egybegyűrése és kiegészítése, semmint monográfia. Ereje adataiban, változatos és sokrétű anyagföltárásában van – ami a baloldali sajtóról lévén szó, nem kis érdem. Adalékai hol kiadástartörténetiek, hol cenzúratörténetiek, hol pedig csak leíró könyvészeti jellegűek. A két világháború közti ún. baloldali sajtóról (a magyar sajtótörténet egyik kellően nem ismert területéről) tájékoztat azonban, s e tájékoztatása gazdag irodalomra épül. Mindez együtt könyvét hasznos munkává teszi; olyan munkává méghozzá, amelyhez – egy-egy adata, irodalmi utalása stb. mi-

att – később is vissza kell nyúlnunk. S mivel az M. Pásztor bemutatta folyóiratok többsége sok szállal kapcsolódott irodalmunkhoz is, „*Az író beleszól...*” az irodalomtörténetész számára is hasznos munka. Ez, s az általa szerkesztett *Büvőpatakok* című, jónéhány egykori szerkesztőt s folyóirat-munkatársat megszólaltató emlékezéskötet együtt ma a legtöbb, amit a két világháború közötti „baloldali folyóiratokról” a kutatás rendszerezetten föltárt.

L. A.

Pennaháborúk. Nyelvi és irodalmi viták 1781–1826.

Összeállította, a szöveget gondozta, a jegyzeteket írta Szalai Anna. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 656(4) l.

A kötet hasznos szolgálatot tesz mindenkinek, akit érdekel a magyar kritikátörténet egyik legérdekesebb korszaka, a 18–19. század fordulója. Ekkor alakultak ki a modern irodalmi nyelvhasználat és a magyar nyelvben lehetséges verselési rendszerek szabályai. A *Pennaháborúk* ebbe a forrongó világba vezet sok olyan szöveg újraközlésével, amely az egykori közlés óta egyáltalán nem jelent meg, vagy csupán a század elején, azóta könyvritkasággá vált kiadványokban, esetleg kritikai kiadásoknak a nagyközönség számára nehezen hozzáférhető függelékében. A kötet időrendben haladva, öt nagy tömbre osztva tárlja az anyagot. Az első a prozódiai harcot mutatja be (1781–1789), Rájnis József, Baróti Szabó Dávid, Révai Miklós és Batsányi János írásaival. A második nagy egység az ypsilon-háború anyagát közli, Versegly Ferenc, Révai Miklós és Horvát István írásaival. A harmadik az Árkádia-pör. Sok elágazásával és a konzervatív meg az újító szemlélet összecsapásával talán ez, a Kazinczy levelezéséből, illetve a Fazekas-kiadásból kiemelt vita a kötet legérdekesebb egysége. A következő rész a nyelvújítási harcot szemlélteti, a *Mondolat* és a reá válaszoló *Felelet* újraközlésével, valamint Kazinczynak a vitát lezáró írásával: *Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél*. A Mondolatokon kívül a másik két szöveg újabban már megjelent és ezért szívesen vettünk volna nehezebben kibányászható, érdekes szövegeket e szekcióban. Végül az iliázi pör zárja a szövegválogatást, Kölcsey, Kazinczy, Szemere, Bajza és Toldy írásaival. A kötet használatát jegyzetek könnyítik. Ebben összekeverednek a szerzők által használt jegyzetek és bibliográfiai utalások, valamint a szerkesztő magyarázatai. Szerencsésebb megoldás lett volna az előbbieket lap alján közölni. A szövegek átírása a célnak megfelelő; tehát ahol a vita természete az egykorú helyesírás megtartását követelte, ott a szerkesztő nem egységesített a mai követelmények szerint. A legvégül közölt névmagyarázatokhoz kapcsolódva elkelt volna egy válogatott bibliográfia is.

Szörényi László

Péter László: József Attila közöttünk. Makón, Szegeden, Vásárhelyen.
Somogyi-könyvtár, Szeged, 1980. 89 l.

József Attila makói, szegedi és vásárhelyi napjainak fáradhatatlan kutatója, Péter László a Somogyi-könyvtár kiadásában megjelentetett füzetben bemutatja, hogy József Attila életútján – diákéveiben és költővé érésében – milyen fontos állomást jelentett Makó, Szeged és Hódmezővásárhely.

Miközben szinte napról napra végigkövetheti az olvasó József Attila makói diákéveit, a kiszombori házitanítóskodástól a Juhász Gyulával való megismerkedésig, majd barátságig; az első verseskönyvek megjelenésének történetét, a szegedi egyetem „napokat evő” hallgatójának buzgalmát, a költő hosszabb-rövidebb vásárhelyi tartózkodását, Péter László megismertet magukkal a városokkal, neves szülőtteikkel is és mindazokkal, akikkel József Attila kapcsolatba került: tanáraival, Gebe Mihállyal, Galamb Ödönnel, Tettamanti Bélával, a költő atyai barátjával, Espersit Jánossal, az első szerelmekkel: Gebe Mártával, Espersit Cacával.

Levélidézetek, verseskönyv-ajánlások is segítenek Péter Lászlónak megrajzolni József Attila életének ezeket a vissza-visszatérő színhelyeit.

M. R. J.

Péterffy Ida: Pálóczi Horváth Ádám Szántódon. Ismeretlen somogyi levelek 1788–1798.

Siotour, Somogy megye Tanácsának Idegenforgalmi Hivatala, Budapest, 1980. 90 l. (Szántódi füzetek 1.)

Az ízléses propaganda és a színvonalas ismeretterjesztés összefonódásából született meg a Szántódi füzetek kiadványsorozat, amelynek első kötetét Pálóczi Horváth Ádámnak szentelték. Az 1760 és 1820 között élt „földmérő, polihisztor, poéta” alakjával a mostani kiadvány szerzője, Péterffy Ida már számos ismeretlen dokumentumot feltárva foglalkozott, ezúttal a költő Somogy megyei kapcsolatait térképezi fel. Az ismeretlen levelek alcím pedig nem hétköznapi levélfogalmazványokat takar, hanem eddig kiadatlan *verses leveleket*. A levelek eredetije az MTA Kézirattárában és az OSZK-ban levő Pálóczi-féle *Hol-mi* című kéziratos kötetben van, keletkezésük pedig 1788–1789. (A névhasználatot illetően a kötet visszatér a Horváth Ádám névhez, az utólag, nekrológja idején hozzáragasztott Pálóczi előnevet csak a címlapon olvashatjuk.)

Horváth Ádám szántódi tartózkodása idején is széles körű levelezést folytatott kortársaival, irodalmi jelességekkel. Verses levelei életképekben számolnak be a balatoni tartózkodásról, Péterffy Ida kísérőszövege pedig megrajzolja a versek keletkezésének történetét. Az utolsó fejezet *Horváth Ádám és Kazinczy* barátságához szolgál értékes adalékul.

Németh S. Katalin

Poezia „Inf. Harghitei”. *Bibliografie (1968–1978)*. „Hargita” költészete. *Bibliográfia*. [Összeáll. Bakó László.] [Kiadja:] Hargita megye Szocialista Művelődési és Nevelési Bizottsága. Népi Alkotások és Művészeti Tömegmozgalom Hargita megyei Irányító Központja. Megyei Könyvtár. Csíkszereda, [1979] 381.

Az egykori Csík-, Gyergyó-, Kászonszék valamint Udvarhelyszék nagy részét egyesítő mai Hargita megye előkészületben levő bibliográfiájának előzetes híradójaként jelent meg a két megyei napilap, az *Informatia Harghitei* és a *Hargita* hasábjain 1968 március–1978 március között megjelent versek repertórium, *Bakó László*nak, a csíkszeredai Megyei Könyvtár főkönyvtárosának az összeállításában. A nyomtatott borítólapos, házilag sokszorosított kiadványt román és magyar nyelvű előszóval Stelian *Bu-suioc* illetve *Balázs F. Attila* látta el. Ebből szerünk tudomást arról, hogy a repertórium 298 román és 731 magyar tételt tartalmaz. A repertóriumot forgatva sok értékes adalékot találhat benne az érdeklődő a két napilap irodalmi orientációjáról, a román és a magyar költészet klasszikusai műveinek kölcsönös fordításairól, de legtanulságosabb a romániai magyar költők munkásságának vizsgálata szempontjából. Az élvonalhoz tartozó költők közül Horváth Imre, Kányádi Sándor és mások eredeti versei és versfordításai mellett, valószínűleg nem véletlenül, zömben a középnemzedék, s azok közül is a megye területéről elszármazottak (Farkas Árpád, Magyar Lajos), a hosszabb-rövidebb ideig a napilap kötelékeihez tartozók (Miklós László, Molnos Lajos), illetve a mai napig is ott élők és dolgozók (Ferencz Imre, Ferencz S. István, Oláh István, Páll Lajos és Váli József) verseit közölték leggyakrabban. Jól fogott volna bár egy rövid eligazító a repertórium elé a két lapról, s az egyes szerzők megjelent kötetének fogadtatását is hasznos lett volna feldolgozni.

Szabó Zsolt

Pomogáts Béla: Versek közelebről.

Értelmezések és magyarázatok. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1980. 293 l. (Kozmosz Könyvek)

A felszabadulás utáni három évtized magyar lírájából választotta ki Pomogáts Béla azt a 23 verset, amelyek elemzésével a fiatalabb olvasóközönséghez kíván szólni. A válogatás szubjektivitásának értékelése nem e rövid ismertető feladata, annál kevésbé, mert az előszóban maga a szerző hívja fel a figyelmet a kimaradt költőkre, versekre. Az eredmény azonban, és mindenekelőtt a szándék, az ifjúsághoz érthetően szólni, de nem leegyszerűsíteni a versek világát, ez mindenképpen dicséretes és folytatásra méltó vállalkozás. (Bár előzménye is van Pomogáts munkásságában, a *Regénytükör* 33 magyar regény elemzése szintén a fiataloknak készült.) A vállalkozás jellege megszabta a versek megközelítésének módszerét is. Jóllehet alapvetően magára a versre koncentrált a szerző, nem kerülhette el, hogy bizonyos életrajzi összefüggéseket is megemlítsen, és a verselemzés alapvető fogalmaira is fényt vessen. Válogatását úgy állította össze, hogy az írók életkorának időrendjében, Kassáktól Veress Miklósig egyszersmind az újabb magyar líra fejlődéstörténetére is utaljon. Ugyanakkor tematikailag is sokrétű az összeállítás, „jelen van a történelem, a közélet, a hazaszeretet, a szülőföld és a nagy-

világ iránti érdeklődés, a szerelem, a természet és a költői hivatás dolgaiban tett vallo-
más”. A 9000 példányban megjelent kötet remélhetőleg az iskolai felkészülésben is él-
ményt adó segítsége lesz tanároknak és diákoknak egyaránt.

Németh S. Katalin

*Puskely Mária: Árpádházi Boldog Erzsébet, a tössi domonkos nővérek és a XIV. száza-
di misztika.*

Róma, 1980. 114 l.

Az ízléses kiállítású, tipográfiai szempontból mintaszerű, több képmelléklettel il-
lusztrált kis kötet a középkori magyar, illetve magyar vonatkozású, magyar tárgyú iro-
dalomnak egyik gyöngyszemét teszi magyar fordításban hozzáférhetővé. Az Árpád-ház
utolsó tagjának, III. Endre leányának, Boldog Erzsébetnek a XIV. században keletkezett
német nyelvű legendája egyike a magyar múlt ama számos irodalmi emlékének, mely-
nek ismerete még a történelem és irodalomtörténet művelőinek is csak igen-igen szűk
körére korlátozódik. Puskely Mária lírai hangvételű, de a történeti és filológiai pontos-
sághoz ragaszkodó könyvéből a legenda szép fordításán kívül megismerhetjük Erzsébet
életrajzát, otthonának, a Zürich közelében volt tössi domonkos apácakolostornak a
történetét, s főleg azt a spirituális, misztikus közösséget és légkört, mely a messzire sza-
kadtt magyar királylányt körülvette, s mellyel egész életére azonosult. Filológiai szem-
pontból a legtanulságosabb a legenda szövegtörténetére vonatkozó kutatásoknak az
összefoglalása, illetve Erzsébet legendájának az ugyancsak Tössből való német Margit-
legendával való összevetése. (A mű két fejezete *Szabó Ferenc* közreműködésével ké-
szült.)

Klaniczay Tibor

„*quibus expedit universis*”. *Diákköri dolgozatok 1977–79.*

ELTE, Budapest, 1980. 287 l. (Az ELTE BTK Középkori Magyar Történeti Tanszék
Kiadványa I.)

A tanulmánykötet az ELTE Feudáliskori Magyar Történeti Tudományos Diák-
körének mintegy kétéves munkásságáról ad beszámolót. A közölt diákköri dolgozatok
részt vettek az országos versenyen és elismerést szereztek a tanszéknek.

A kifejezetten történeti, gazdaságtörténeti, kartográfiai témájú dolgozatok mel-
lett van néhány, amely az irodalomtörténetészek érdeklődésére is számot tarthat. Első-
ként *Fülep Katalin* dolgozatát kell kiemelni, amely az *Egyetemre járás és az ellenreform-
áció* kapcsolatát taglalta. Ugyancsak oktatástörténeti témájú *Molnár Ágnes* írása is:
*A debreceni főiskolára 1590–1610 között beiratkozott hallgatók további sorsa. Fel-
vinczi György* írataival foglalkozik *Fráter Zoltán: A történelmi forrásanyag magánéle-
te c. dolgozata.*

N. S. K.

Ragyanszki Karpati (Szovjet Kárpátok).

Akademija Nauk Ukrajinszkoji RSZR Lvivszka Naukova Biblioteka im. V. Sztefanika.
Lvov 1980. 206 l.

Az Ukrán SzSzK Tudományos Akadémiájának szervezeti kereteibe tartozó lemergi Vaszil Sztefanik Tudományos Könyvtár 1977-ben indította meg *Szovjet Kárpátok* című bibliográfiai évkönyv-sorozatát. A harmadik kötet az előző füzetekhez hasonlóan az ún. *kárpáti régió*, a fizikai és történelmi földrajz hagyományos terminológiája szerint a *Kárpátmellék*, *Bukovina* és a *Kárpátontúli Terület (Kárpátalja)* tudományos irodalmát, vonatkozó szakcikkanyagát nyújtja. A kétnyelvű (orosz-ukrán) kiadvány a Szovjetunióban megjelenő könyvek és periodikák, kutatási beszámolók, disszertációk és más kéziratok források teljességre törekvő feldolgozására vállalkozik. (A közel kétszáz forrás között azonban nem szerepelnek a kárpátaljai magyar nyelvű kiadványok. Azok gyűjtése és feldolgozása – elvben – a Kárpátontúli Területi Könyvtár Idegennyelvű Osztályának feladatkörébe tartozik.) A bibliográfia 1194 tétele közt így is számos hungarika-vonatkozást találunk. *Fodor István* ungvári biológus, *Almási Sándor* beregszászi szőlőnemesítő és kutató-borász szakcikkei mellett a bibliográfia többek közt tartalmazza *Várad-Sternberg János* történész és *Fodó Sándor* nyelvész magyar vonatkozású, orosz és ukrán nyelvű publikációinak bibliográfiai leírását is. A kiadványt névmutató és a feldolgozott irodalom jegyzéke egészíti ki.

S. Benedek András

Rákóczi-tanulmányok.

Szerkesztette: Köpeczi Béla, Hopp Lajos és R. Várkonyi Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 779 l.

II. Rákóczi Ferenc halálának 200. évfordulójára Emlékkönyv jelent meg (Budapest, 1935. szerkesztette Lukinich Imre), születésének 300. évfordulójára – némileg megkésve – nagyszabású tanulmánykötet. Mindkét vállalkozás célul tűzte ki, hogy az évforduló ürügyén összképet adjon a Rákóczi-kutatások állásáról, méghozzá nemcsak magyar, hanem külföldi tudósok részvételével, és a lehető legtöbb tudományág területén. Ebből következően sok párhuzamosság figyelhető meg a tematikában. Érdekes tanulságok levonására is alkalmat adhat a két szintézis egybevetése, tekintve, hogy 45 év választja el időben a két emlékkönyvet. Arra is törekedtek a szerkesztők, hogy más évfordulós kiadványoktól, elsősorban az 1976-ban rendezett sárospataki konferencia könyvben is megjelent anyagától, elhatárolják a gyűjteményt. Bizonyos átfedéseket azonban nem lehetett elkerülni, pl. Wellmann Imre, Földes Éva, Galavics Géza cikkei esetében, ilyenkor – nagyobb terjedelmi lehetőségei miatt – a tanulmánykötetben közölt cikk részletesebb, jobban dokumentált.

A kötetben 30 tanulmány olvasható, 3 fejezetben, tematikus rendbe sorolva, a tanulmányokhoz a kötet végén dokumentum-gyűjtemény csatlakozik. A cikkeket számos illusztráció és magyarázó ábra kíséri, az apparátus egységes rövidítésrendszerrel dolgozik, s még így is igen terjedelmes.

Az első fejezet (*Állam és társadalom*) a Rákóczi-kor belső szociális, népességi és politikai viszonyairól ad sokoldalú képet (*R. Várkonyi Ágnes* Rákóczi jobbagypolitikáját elemzi, *Heckenast Gusztáv* az 1706–1708. évi bányászmozgalmak kapcsán új megvilágításba helyezi az osztályharc e megnyilvánulásait, amelyek a kuruc állam keretein belül jelentkeztek, *Benda Kálmán* a meghíusult magyar–rác együttműködési tervekről, *Takáts László* Rákóczi korszerű és sokszor sikeres egészségügyi szervezőmunkájáról tájékoztat, a felsorolás a szerteágazó problematikáról eleve nem lehet teljes.)

A 2. fejezetben, a *Rákóczi-szabadságharc külpolitikája* címen egybefoglalt 4 tanulmány közül *Köpeczi Béla* törekszik átfogó szintézisbe foglalni a kuruc küzdelmek nemzetközi visszhangját, a másik 3 cikk részproblémákkal foglalkozik (lengyel, illetve havasalföldi és moldvai vonatkozásokkal, valamint az angol–holland diplomáciai közvetítő tevékenységgel).

Művelődés és hagyomány gyűjtőfogalma alapozza meg a 3. rész egységét, ide kerültek a szabadságharc valláspolitikáját, művelődés- és oktatáspolitikáját, a fejedelem tanulóéveit stb. tárgyaló cikkek mellett a kifejezetten irodalomtörténeti vagy művészeti szempontú megközelítések. *Tolnai Gábor* az író Rákóczi portréjának megrajzolására vállalkozott, s éles szavakkal ítéli el a „polgári történetírás” Rákóczi-képének egyoldalúságát, célul tűzve maga elé „a helyes szemlélet alapvonásainak” felvázolását. Megállapításai azonban az általánosságok szintjén maradnak. *Gyenis Vilmos* posztumusz tanulmánya a hazai emlékirati hagyományba igyekszik beilleszteni Rákóczi *Vallomásait*, és talál bizonyos analógiákat magyar emlékirat-szerzők műveivel (pl. egyéni és nemzeti sors összekapcsolását, kettős vonalú szerkesztést). *Hopp Lajos* Rákóczi és Mikes viszonyát rekonstruálja – hatalmas filológiai apparátus segítségével – a törökországi emigrációt megelőző időszakban, bizonyítva, hogy az egyre meghittebbé váló kapcsolat folyamatosan fennáll 1707-től, Mikes udvari szolgálatának kezdetétől. *Varga Imre* a kuruc szabadságharcok költészete kategóriába sorolható, egyébként meghatározatlan tartalmú gyűjtőfogalom alapján összegyűjtött, újabban előkerült verseket ismerteti. Az említett tematikai koncepción alapuló, legtagabb értelemben vett kuruckori költészetet reprezentáló antológia időközben megjelent, benne a tanulmányban felsorolt korábbi gyűjteményekből hiányolt versekkel és szemelvényekkel. A képzőművészeti tárgyú írások részben Rákóczit mint mecénást állítják elének (*Galavics Géza*), részben Rákóczi ikonográfiáját gazdagítják új vonásokkal (*Rózsa György*). *Voigt Vilmos* a Rákóczi-kori magyar folklór kutatásának problémáit és követendő szempontjait veszi számba, *Péczezy László* komplex verselemzést készített a Rákóczi-Nótáról, *Káfer István* az ún. „kurucképet” és annak továbbélését vizsgálja a szlovák művelődéstörténetben, különös tekintettel Krman Dániel működésére. *J. Baysal* török kutató Rákóczi kedvelt török tolmácsának, Ibrahim Müteferrikanak, az első török nyomda és a könyvkiadás megalapítójának pályaképét írta meg.

Dokumentumgyűjtemény zárja a kötetet (itt jelenik meg először Rákóczi teljes diplomáciai levelezése Kurakin herceggel, valamint számos újabban feltárt török okmány az emigrációról). Ebbe a részbe került *Esze Tamás* tanulmány-igényű és színvonalú forrásfeltáró munkája (A Tisza-vonal védelme a kurucok ellen 1703-ban), amely a szerző korábbi, alapvető kutatásainak (az 1703-as tiszaháti felkelésről és a kurucok tiszántúli hadjáratáról) folytatása.

Régi magyar irodalmunk és európai háttere.

Az egyetemi magyar irodalmi diákkörök konferenciája, Szeged, 1978. Szerkesztette: Bartók István és Monok István. Szeged, 1980. 304 l.

Immár hagyománnyá vált a régi magyar irodalom kutatását művelő egyetemi hallgatók seregszemléje. Szeged, Budapest, Debrecen után ismét Szeged adott otthont annak az egyetemközi tudományos diákköri vitaulésnek, melynek anyagát tartalmazza ez a kötet.

Tematikailag három nagyobb egységbe sorolhatók az itt megjelent tanulmányok: az első csoportot *Balassi Bálintről* szóló dolgozatok alkotják, s ez a kötet leghomogénabb része; a második témakör a XVI–XVII. századi énekköltéssel foglalkozik, részint ismert, nagyobb részt azonban névtelen szerzők műveivel, s számos tanulmány érinti az irodalom és a folklór viszonyának izgalmas kérdését (pl. *Marczali Ferenc: A Rákóczi Sámuel ballada; Fazekas István: Zólyomi Dávid sorsa a kéziratoss népköltészetben*). A harmadik egységbe azokat a műveket foglalták a szerkesztők, melyek az európai irodalom kimagasló egyéniségeit tárgyalják, illetve a magyar és nyugat-európai irodalom kapcsolatainak bemutatására vállalkoznak (pl. Balassi–Ronsard, Rimay–Agrippa d’Aubigné egy-egy versének párhuzamos vizsgálata *Szőnyi Etelka: Két mester – két tanítvány* című dolgozatában). Fontos kérdéskört érint Tóth Tibor tanulmánya is (*A szépség lényege Aquinói Szent Tamásnál*).

A kötet tizenhárom írása érdekes keresztmetszetét adja a régi magyar irodalommal foglalkozó fiatal kutatók érdeklődési körének, tudományos-módszertani felkészültségének.

János István

Rejtett ösvény.

Csehszlovákiai magyar költők 1918–1945. Összeállította, az előszót és az életrajzokat írta Varga Imre. Madách Kiadó, Bratislava, 1980. 336 l.

A csehszlovákiai magyar irodalom 1945 előtti szakaszáról, helyesebben az Első Köztársaság (1918–1938) magyar irodalmáról két irodalomtörténeti munka is készült a hatvanas évek végén: Csanda Sándor *Első nemzedék* (1968) című portrészorozata és Turczel Lajos alapozó, az irodalom fejlődési feltételeit vizsgáló műve, a *Két kor mezsgyéjén* (1967). A korszak összetett irodalomtörténeti feldolgozása és főként mai szempontú értékrendszer kialakítása azonban mindmáig hiányzik. Győry Dezső, Forbáth Imre, Berkó Sándor, Mihályi Ödön, Sáfáry László, Szenes Erzs, Csontos Vilmos, Szabó Béla, Komlós Aladár és Vozári Dezső lírájából adtak ki válogatást, de értékorientációs áttekintés ennek a korszaknak a lírájából antológiászerűen sem készült. Ennek elkészítésére vállalkozott most az ismert szlovákiai magyar költő, *Varga Imre*. A csehszlovákiai magyar irodalomnak ebben a korszakában nem voltak az egyetemes magyar irodalom élvonalában tartozó lírikusai. A költészet mostoha sorsát jelzi az a tény is, hogy a költők közül nagyon sokan fiatalon meghaltak, mások pályája elakadt. 1938 illetve 1945 után többen Magyarországra költöztek, költői pályájuk itt sem teljesedett

ki. Mindez azért méltó említésre, mert Varga Imrének túlnyomórészt megtört pályákon kellett értékkereső munkáját végeznie, nem orientálták későbbi nagy művek viszaszagázó fényei sem.

Az eddigi irodalmi tudat virtuálisan kialakított egy értékrendet, ennek meghatározó szempontja a történetiség volt: a csehszlovákiai magyarság történetének, helyzet-tudatának önkifejeződését tette elsősorban a líra mértékévé. Így emelte az élre György Dezső költészetét, majd a későbbi avantgarde-ébresztő tájékozódás a hatvanas években Forbáth Imre életművére irányította a figyelmet. Mellettük Sáfáry László, Vozári Dezső költészetét említették legtöbbször, a húszas évek elejéről szólva pedig Mécs László pályakezdésének funkcionális értékére mutattak rá. Varga Imre bevezető tanulmánya elutasítja a „csehszlovákiai magyar” értékrendet és szempontot, egyedül az esztétikai értékre figyel, s hangsúlyozza, hogy „az irodalom érték kategóriát nem cserélhetjük fel a politikáéval, szociológiáéval vagy a lélektanéval”. Bevezető tanulmányában és az egyes költőkről írt életrajzi jegyzeteiben szigorú ítéletekkel határolja el magát minden irodalmon kívülinek ítélt szemponttól, s határozottan vállalja és alkalmazza a maga, erősen avantgarde ösztöngészű irodalomszemléletét és érték szempontjait. Huszonöt költőtől vesz be verseket, minél teljesebb színpék megmutatására törekszik tehát, de szempontjának következetes alkalmazása folytán tizennégy költőtől (Bólya Lajos, Csontos Vilmos, Darvas János, Jarnó József, Kovács Endre, Kudlák Lajos, Merényi Gyula, Morvay Gyula, Ölvédi László, Pozsonyi Anna, Sebesi Ernő, Sellyei József, Szabó Béla, Tamás Lajos) csupán egy-két verset közöl mutatónak. Urr Idát és Águthy Erzsébetet még ebben a csoportban sem szerepelteti. Legtöbbre Forbáth Imre, Berkó Sándor, Sáfáry László és Vozári Dezső költészetét értékeli, s ezt a nekik juttatott terjedelemmel is dokumentálja. Mellettük kiemeli Antal Sándor Füst Milán-i szabadverseinek ironiáját, Mihályi Ödön falusi avantgardeizmusát, Komlós Aladár lírájának rejtett finomságait, Szenes Erzsébet impresszionizmusát és plasztikus képeit. Forbáth Imre után György Dezső kap az antológiában legnagyobb terjedelmet – mintegy engedve az eddigi történeti értékítéletnek –, de az ő költészetét poétikailag megkésettnek, nyelvében, magatartásában konzervatívnak minősíti Varga Imre. Még súlyosabb ítélete van Mécs László „kisipari módszerekkel készült versfalvédői”-nek tömegéről. (A bevezető tanulmány jelzi az 1938-as történelmi és irodalmi cezúrát, de mert nem tárgyalja alaposan, félreértésre is lehetőséget ad az 1918–1945-ös időmegjelölés.)

Görömbei András

Remenyik Zsigmond: Nagytakarítás.

Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és az utószót írta: E. Nagy Sándor. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 388 l. (Magyar Hírmondó)

Apocalypsis humana – ezt a közös címet viselik Remenyik Zsigmond művei. Életművéből a Magyar Hírmondó sorozat három olyan, 1936 és 1947 között keletkezett írást választott ki, amelyekben különösképpen érvényre jut a címben foglalt jelleg: az író újkori történelmünk e talán letragikusabb, valóban apokaliptikus időszakának tanújaként veti papírra gondolatait az őt körülvevő világról és az adott világban lehetséges írói – tágabban véve értelmiségi – magatartásról, helytállásról.

A három mű: két lendületes esszé és néhány tucatnyi fiktív Voltaire-levél. Egy- más után következésük nem pusztán időrendi: az író tépelődéseinek dokumentumaként folyamatot rajzolnak meg, amely a kérdésfeltevéstől a legsötétebb pesszimista válszadás periódusán át valamiféle feloldásig tart.

A *Nagytakarítás* vagy *A szellem kötéltnáca* (1936) című satirikus esszé a kultúra dolgaiban való metaforikus „nagytakarítást” tűzi ki célul. A metaforából így lesz módszer, s amit csak megmozdít, abban és amögött határtalan szennyet, korrupciót fedez fel, Bonckése alá kerül a sajtó, az irodalom, a rádió, a színház és a mozi – s a kultúra valamennyi területén kénytelen szembenézni az írástudók tömegméretű árulásával.

„Hiszek Európa egységében, az értelem diadalában”. Számára az európaiságnak mint értéknek a megőrzése – küldetés. Az előbbi gondolatok még komorabban fogalmazódnak meg a *Téli gondok* című esszéjében, melynek megjelenési éve 1937. Téli gondok – Téli éjszaka. Önkéntelenül asszociál az olvasó a József Attila-i „gondra” és „virrasztásra”. (Ez idő tájt munkatársak a Szép Szónál.) A maga prózáirói eszközeivel ugyanarról és ugyanazért emeli fel szavát, mint a költő például a *Hazám*, a *Március* vagy az *Ős patkány terjeszt kórt* című verseiben. A szép szó testet öltött címével fehérek közt európainak maradni – ez a feladat. Nem véletlenül idézi Remenyik is Thomas Mann-t, és hivatkozik a józan értelem, az európai humanista szellemi kultúra olyan nagyjaira, mint a francia felvilágosodás írói, Zola, Anatole France, Gide, Barbusse vagy Aragon.

Ebből az indíttatásból sarjadtak azok a fiktív Voltaire-levelek, amelyeket 1937 és 1947 között írt. A szellemi „kútmérgezés” ellen Voltaire szellemében, sőt nevében hadakozik. Bár ártatlan filológusi ravaszkodással a levelek hitelességét is bizonygatja, a lényeg az azonosulás, a Voltaire-szerep vállalása. Azonosulás a stílusban – Remenyik néha kifejezetten bravúrosan valósítja meg ezt – és azonosulás azzal az írói-emberi magatartással, amelyben megfér a „műveljük kertünket” sztoicizmusa a (Calasekat pártfogoló) tevékeny segítőkészséggel.

K. P.

Rényi Péter: Vita és szövetség.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 567 l.

Rényi Péter, a Népszabadság főszerkesztőhelyettese harmadik tanulmánykötetében választotta címül a vita szót. A korábbi kötetek – *Vitában* (1967), *A vita folytatása* (1972) – mellé sorakozik most a *Vita és szövetség*, amelynek témaválasztását, hangvételét jól kifejezi a cím két szavának kapcsolata.

A kötetet írói életművekkel foglalkozó tanulmányok nyitják, az *Illyés Gyuláról*, *Révai Józsefről* szólók mellett világirodalmi témájúak: Thomas Mannról, Arnold Zweigről és Robert Musilról. A hetvenes évek vitáihoz kapcsolódik például a *Király István: Hazafiság és forradalmiság* című kötetét elemző tanulmány. Elvi, elméleti kérdések tisztázásának igénye határozza meg ezeket a vitacikkeket s mindazon írásokat, amelyek a *Kulturális politika és gyakorlat* című fejezet alkotják.

Rényi Péter filmkritikusi munkásságának dokumentumai a kötetben összegyűj-

tött kritikák és azok az átfogóbb cikkek, amelyek a magyar film helyzetével foglalkoznak.

A kötet utolsó fejezete a könyvnyomtatás különféle kérdéseit tárgyalja. *Haiman György* monográfiája kapcsán Tótfalusi Kis Miklósról és a barokk betűművészetről olvashatunk. A magyar és a szovjet könyvművészet fejlődésével több írásában foglalkozik a szerző, a kortárs könyvtervező alakját pedig *Erdélyi János* munkásságában mutatja fel.

Németh S. Katalin

Robotos Imre: Az igazi Csinszka.

Dokumentumriport. (Szerzői reflexiókkal bővített harmadik kiadás.) Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 266 l. (Magvető Zsebkönyvtár)

Az először 1975 nyarán, majd javított szöveggel 1976 karácsonyán napvilágot látott, kiterjedt polémia a lapok, folyóiratok hasábjain túl az irodalom, irodalomtörténet iránt érdeklődők széles rétegében is továbbgyűrűző vitákat kiváltott könyvnek immár harmadik kiadását vehetjük kézbe. A címlap ugyan az előző kiadáshoz képest csak a szerzői reflexiókat említi meg bővítésként, de ezekből is kiderül, számos dokumentumrészlettel ezúttal is bővült, módosult a könyv eredeti szövege. Az igazi nóvumát az újabb kiadásnak mégis Robotos Imre reflexiói jelentik a könyv kapcsán megjelent cikkekre, bírálatokra. E reflexiók terjedelmes 55 oldalt kitevő zárófejezettel növelték meg a „főszövegében” mindössze 205 oldalas munkát. A fejezet, egyetlen kivételtől eltekintve, lényegében időrendben haladva s bő idézetekkel élve ismerteti meg az olvasót a könyvről 1980 május végéig megjelent írásokkal, legalábbis azokkal, amelyek a Nagyváradon élő Robotos Imréhez addig eljutottak. A „szemlészéből” kimaradtak közül a leglényegesebb *Lőrinczy Huba* bírálata az Irodalomtörténeti Közlemények 1976. évi 4. számában (543–545. l.) és *Vörös László* tanulmányméretű vitacikke a szegedi egyetem aktájában (Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XV. Szeged, 1977. 165–185. l.). A bemutatott s idézett írásokhoz Robotos hol a könyvvel egyetértő álláspontokat kiemelő, hol pedig a bírálatokkal vitázó megjegyzéseket, kommentárokat fűz. Módszere olykor hasonló ahhoz, amelyet könyvében követ: bírálat-, illetve cikkészleteket, ezekben megfogalmazódó nézeteket szembesít, ütköztet egymással az általa vallott felfogás érdekében. A leghosszabban, mintegy 15–16 oldalon, Robotos Imre *Király István: Ady és Csinszka. Egy szerelem és egy házasság története* című (a Kortárs 1980 január-márciusi számaiban közreadott) terjedelmes tanulmányával foglalkozik. Az időrendből kiemelve, reflexiófejezetét szinte ezzel kezdi, s ezzel végzi Robotos. A fejezet e lapjai mindvégig polemikus hangot ütnek meg, szenvedélyes vitát folytatva Király egyes tételeivel, állításaival.

Az említetteken kívül az új kiadás zárófejezete kitér a könyv keletkezésének történetére, a cikkekben több esetben kifogásolt cím megszületésének körülményeire, s tájékoztat az Ady-Csinszka-kérdésben a szemléletváltozás bizonyos nyomairól, melyeket Robotos egy-két újabb irodalomtörténeti munkában vél felfedezhetőnek.

Láng József

Rolla Margit: A fiatal Kaffka Margit.

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1980. 177 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. Új sorozat 10. (85).)

Rolla Margit – akinek neve nem csengett rosszul a két háború közötti magyar irodalmi életben – sajátos könyvet írt Kaffka Margitról. Egy vonzalom, sőt rajongás dokumentuma ez a mű irodalmunk legjelentősebb asszony-írójáról. Személyes, gyermekkori emlékek keverednek benne az élet- és az életmű-nyomozás feltárt tényeivel.

Rolla Margit végigjárta mindazokat a helyeket, ahol Kaffka Margit megfordult, fölkeresett mindenkit, aki őt ismerte, összegyűjtötte mindazt (leveleket, fényképeket, iskolai bizonyítványokat, versváltozatokat), amit elérhetett. Személyes hangon, átéléssel, szinte napi, jelenvaló aktualitásként rekonstruálja az író nő bakfis éveit, tanulmányait és művészi pályakezdését. Művének hitelét fokozza, hogy föltárt anyagát rendre illusztrálja a korabeli sajtó Kaffkára vonatkozó dokumentumaival (kritikák, hírek, megemlékezések stb.).

A könyv legfőbb filológiai értéke 44 Kaffka-leveél közlése, amelyekből 43-nak a címzettje az író nő harmadunokatestvére és barátnője, *Nemestóthy Szabó Hedvig*, Nagykárolyban. A levelek sora 1894-ben indul és akkortájt fejeződik be, amikor megjelenik az első Kaffka-kötet (*Versek, 1903*) és amikor eljegyzi magát Fröhlich Brunóval (1904). Ezek a levelek – hézagokkal ugyan, de – pontosan jelzik Kaffka útját, lelki fejlődését, emberi emancipációját, élete eseményeit – olykor lírai hevülettel, máskor bú-bájós intimitások rögzítésével vagy szecessziósan habzó fogalmazásban. Mindezt teljes harmóniában a közreadó Rolla Margit – ma már talán szokatlan – érzékeny s kissé extatikusnak mondható stíljével. A könyv használatát névmutató és irodalomjegyzék könnyíti meg.

Alexa Károly

Pavli Rvbigalli Pannonii Carmina.

Edidit Miloslavs Okál. BSG B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1980. XVIII, 61 l. (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana)

Paulus Rubigallus (eredeti családi nevén Rothan) 1520 körül született Körmöcbányán, német patricius családból. Valószínűleg már itthon is jó oktatásban érszesülhetett, majd Wittenbergben Joachim Camerarius és Melanchton tanítványa volt. Egyetemi évei alatt írta művei döntő többségét: két buzdító röpiratot, melyekben Magyarország nevében kér a németsegtől a törökök ellen segítséget (*Querela Pannoniae ad Germaniam; Epistola Pannoniae ad Germanicam recens scripta*); a csecsemő János Zsigmond részére fejedelemséget kérő konstantinápolyi út eredménye pedig a *Hodoeporicon itineris Constantinopolitani*, mely a legjobb klasszikus és humanista útleírasi hagyományokra épülve szintén a törökök kegyetlenségeit és barbár államiságát mutatja be, számítva a keresztény világ rokonszenvére. Ugyanebbe a gondolatkörbe tartozik még egy Vergiliust imitáló ecloga. Wittenbergi évei alatt kiad még két más műfajhoz tartozó könyvecskét is: négy epitaphium-epigrammát Husz János és Prágai Jeromos

mártírok dicséretére, s két, szapphói versszakokban írt himnuszot Krisztushoz, illetve Szent István mártírhoz. Ezek a költemények ugyan gördülékeny és jó latinságra valló stílusban készültek, de mégis kevésbé sikerültek, mint epikus-elégikus alkotásai: ott hatalmas antik hagyományanyagra támaszkodhatott (főleg Vergiliusra és Ovidiusra), ezen kívül a személyesebb indíttatás is táplálhatta költői vénáját. Újabb műveket közel három évtizednyi hallgatás és kincstári hivatalnoki munka után tesz közzé; s ekkor már a lutheránus vallási mozgalom adja kezébe a tollat: két változatban is latin disztichonokba foglalja a 23. zsoltárt (*Az Úr énnekem őriző pásztorom*), a Hétvárosi Confessio Meltzer Gergely-féle kiadása számára. Ez a zsoltár különösen népszerű volt a lutheránus humanisták között béketűrő helytállásra szólító tartalma miatt, Rubigalluson kívül ezekben az években három német humanista is elégikus versformában öltözteti: Jakob Micyllus, Johann Stigel és Jakob Latomus.

Milosláv Okál rendkívül alapos kutatómunkával és hatalmas ismeretanyagra támaszkodva adta közre Rubigallus írásait. Bevezetésében megrajzolja Rubigallus életútját, s a Teubner-kiadások legjobb hagyományai szerint részletezi a különböző forrásokat, jól használható bibliográfiát ad a szerző szempontjából fontos szakirodalomhoz, imponáló teljességgel tárja fel az antik és későbbi reminiscenciákat.

Uray Piroska

Salamon Konrád: A Márciusi Front.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 180 l. (Értekezések a történeti tudományok köréből 92.)

A két világháború közötti magyar ideológiatörténet egyik legnagyobb érdeklődést kiváltó s legtöbb vitát kavaró (sokak szerint központi jelentőségű) kérdése a népi írói mozgalom mibenléte, értékelése. Ha valaki áttekintené a kérdés irodalmát, diametriálisan ellentétes vélemények és értékelések hosszú sorát regisztrálhatná, s ha csupán csak ebből az irodalomból kellene tájékozódnia, igen nehezen igazodna el, mi is a történeti igazság. Az utóbbi évek kutatása szerencsére némileg javított a helyzeten. A népi írók bibliográfiájának s számos fontos tanulmánynak a megjelenése jelzi, hogy lassan a népi írói mozgalom értékelése is kikerül az aktuálpolitikai érdekelttség köréből, s ha vontatottan, de megindul a szaktudományos földolgozás is.

Salamon Konrád könyve, nemcsak tárgya okán, e tisztázó folyamat része s egyik állomása. A kutatást fékező különféle nehézségek ugyan *A Márciusi Front* témakezelésében, feladatvállalásában is megmutatkoznak (a könyv inkább *eseménytörténetet* mint *eszmetörténetet* ad), egészében mégis alapkutatás jellegű, alapozó munka. Salamon ugyanis egy rövid, kicsit sommás bevezető fejezet után voltaképpen a Márciusi Front minden eddiginél teljesebb, rendszerezett eseménytörténetét írta meg. Rekonstrukciója nemcsak az eddigi (gyér számú érdemi) szakirodalom ismeretében készült – földolgozta az egykorú sajtó híradásait, az elérhető levéltári anyagot (Párttörténeti Intézet Archivuma), s még élő kortársak emlékezete megőrizte információkat stb. is. Érdeme a viszonylag részletes s egészében új eseménytörténeti rekonstrukció. E munkáját dicséri, hogy történészként számos olyan adalékra is fényt derített, amely, bár

közvetlen irodalomtörténeti érdekessége is van, eddig a filológia figyelmét is elkerülte; s – nyilván kutató tisztessége elismeréseként – több olyan tanú is nyilatkozott előtte, aki ezt ritkán, vagy soha nem teszi. Részleteredményeit egyebek mellett jól tükrözi a József Attila magatartását megvilágító epizód (80. l.), amelyet csak Haraszti Sándor emlékezete őrzött meg, de amelyet a József Attila-kutatás – éppen a költő ismeretében – igaznak kénytelen elfogadni. Erénye a nyugodt, „kiegyenlített” értekező módor is, amely megóvja a túlzásoktól, vádaskodásoktól, rosszemlékű viták fölmelegítésétől. E „kiegyenlítettségben” rejlik azonban írása legnagyobb veszedelme is: az eszmetörténeti kérdések politikatörténetre való „lefordítása”. Könyve az eszmetörténetet aligha elégíti ki; úgy tetszik, az ideológiatörténeti nézőpontú földolgozáshoz Salamon Konrádnak sem használható kategória-rendszere, sem speciális tájékozottsága nincsen. Fogalomhasználata pl. e területen pontatlan és esetleges (Ignotus Pál, Fejtő Ferenc és Zsolt Béla pl. aligha tekinthetők a „polgári radikálisok” vezetőinek – vö. pl. 80. l. –, arról nem is beszélve, hogy – bárminek is címkézzük őket – azonos törekvésűnek a három ideológust semmiképpen nem tekinthetjük); egész érvelése pedig nem az eszmetörténetészé. Így nem is igen tudja megvilágítani az ún. népi-urbánus vita igazi értelmét, „belső logikáját” sem. Higgadtsága azonban – ezt ismételni kell – megóvja a túlzásoktól, a durva melléfogásoktól.

Egészében a könyv hasznos és részletes eseménytörténeti összefoglalása a Márciusi Front történetének, s mind jól megalapozott eredményei, mind gyengeségei inspirálóan hathatnak a további kutatásra.

L. A.

Paolo Santarcangeli: „Pokolra kell annak menni...”
Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 345 l.

A „Költők pokoljárása” – eligazító – alcímet viseli ez az irigylésre méltóan tág műveltséganyagot mozgó monográfia, amely a Torinói Egyetem professzorának egy korábbi vizsgálódását látszik folytatni és kibővíteni. (Ez *A labirintusok könyve* címen 1970-ben jelent meg, Budapesten.)

E mű elsősorban két – hazai viszonylatban nem túlságosan megszokott – vonzással hívja fel magára a magyarországi olvasó figyelmét. Az egyik az a komplex művelődéstörténeti (történelmi, vallási, antropológiai, lélektani, művészeti-irodalmi, folklorisztikai stb.) szemlélet, amellyel a kutató a tárgyalt jelenséget megközelíti; a másik az, hogy a magyar irodalmi vonatkozásokat szinte kizárólag ennek a szemléletnek az összefüggéseiben tárgyalja, s nem elkülönítve.

A témát, tehát a költők pokoljárását két koordináta-rendszerben vizsgálja Santarcangeli. Az egyik a tartalmi szempontú művelődéstörténeti elemzés, ez a könyv első része. (Mítoszok és vallásos ábrázolások, A mesék, A labirintus, A sziget, Az éjszaka, Az örület.) A második rész az irodalomtörténeti megközelítés igényével készült (Homérosz, Vergiliusz, A Pokol és a Kegelem /Dantétól Rimbaud-ig/, Pokoljárók a modern irodalomban, Magyar költők pokoljárása – illetve a Függelékben: Pokolbéli utazások a kábítószerek hatása alatt.)

Tény azonban, hogy az a magas igény, amelyet az elemzés maga elé állít, olykor visszajára is fordul. A térben és időben szinte lehatárolhatatlan vizsgálódás nemegyszer lehetetlenné teszi az adott részterületen való produktív elmélyedést. Ez sok helyütt *előadásá* lazítja az írott mű fegyelmét, olykor pedig a reflexiók is kimerülnek az adott terület szakirodalmának – különben hasznos – ismertetésében. Így van ez nemegyszer a téma magyar vonatkozásainak esetében is. Az általános művelődéstörténeti elemzésbe szerencsésebben illeszkednek a magyar utalások: egy-két magyar mesének (Erős Pali, A möndölecskék) vagy – A sziget című fejezetben – Tar Lőrinc pokoljárásának és a monda elágazásainak interpretációja szervesen kapcsolódik az előadáshoz. A Vörösmartynek szentelt röpke fejezet azonban már néhány sommás megállapítás után hosszabb Szerb Antal-idézettel zárul.

A magyar költők pokoljárásának szentelt rész reprezentatív névsorolvasása (Arany, Petőfi. Vörösmarty, Madách, Ady, Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula, Szabó Lőrinc, Füst Milán, Kassák, József Attila, Radnóti, Illyés, Weöres, Nagy László, Juhász Ferenc, Jékely, Devecseri) kevés érdemi észrevételt tesz lehetővé, annál is inkább, mert olykor erősen kitűnik az illusztrációt célzó idézet keresettsége. Termékenyebb lehetett volna ezt a vizsgálódást két-három életműre (vagy akár csak a címadóra) szűkíteni – valószínű, hogy a radikálisabb körülhatárolás megtérült volna az elemzés mélységében.

A kötetet jól használható, gazdag jegyzet- és forrásanyag egészíti ki, s itt az egyetemes szakirodalomba természetesen illeszkednek a magyar hivatkozások: Széchy Károlytól és Kerényi Károlytól Szerb Antalra át Röheim Gézáig, Klaniczay Tiborig és Vargyas Lajosig.

Szkárosi Endre

Sárközi Mátyás: A Rákosi-korszak irodalompolitikája.

Fehér Holló, London, 1980. 145 l.

Mint a cím ígéri, a szerző nem az időszak irodalmával, hanem az irodalomirányítási rendszerével kíván foglalkozni könyvében, azt ellenben nem jelzi, hogy ennek a periódusnak a kezdő dátumát nem 1948–49-ben adja meg – mint várnánk –, hanem meglepő módon 1945-ben. Az időszakasz megnövelését helyreigazító hangsúllyal kellené szóvá tennünk, de szükségtelen, Sárközi Mátyás ugyanis nem törekedett az irodalomtörténetírástól megkövetelhető tényszerű tárgyalásmódra. Könyve másodkézből származó – helyenként fölöttébb mulatságos vagy dermesztő hatású – anekdoták, hatásos idézetek és rövidegre fogott, néhol szeszélyes kommentárok ötvözete. A magyar irodalom néhány esztendejének irodalmi közállapotáról, kritikai balítéleteiről, irodalom és politika kapcsolatáról, s ahogy az időben előre halad, mind bővebben dokumentálva, az irodalompolitika adminisztratív jellegű, tiltó rendszabályairól fest képet, vázlatosan és a tárgy biztos ismeretében. A szerző célja az irodalompolitikai beavatkozások, az írói alkalmazkodás és megalkuvás riktó és elszomorító példáinak kipellengérezése, s részint ennek révén, az időszak irodalmi életéről alkotott módfelett elmarasztaló, éles hangú véleményének összefoglalása. A „Rákosi-korszak”-nak az 1953-ig tartó

időt tekinti, s ezt az 1945-től számított néhány esztendő-t többé-kevésbé egybefüggő irodalmi periódusnak fogja fel, mert úgy véli, meghatározó volt benne a kommunista párt irodalmi befolyása. Részletesebben az 1945 és 1948 közé eső időszak irodalompolitikai eseményeivel és a fordulat évének, 1948–1949-nek az irodalomra gyakorolt hatásával foglalkozik; a könyvnek csupán kisebb hányadát szentelte a voltaképpen „Rákosi-korszak” taglalásának. A legújabb korszakkal foglalkozó irodalomkutatók nem kerülhetik ki, hogy véleményüket ne szembesítsék Sárközi Máttyás könyvének határozott ítéletalkotásával.

G. M. B.

Sasu-Zimmermann, Dorothea: Petőfi în literatura română (1849–1973). Bibliografie critică. (Petőfi a román irodalomban. Kritikai bibliográfia.)

Bevezető tanulmány: Sasu-Zimmermann, Dorothea-Dávid Gyula. Kriterion Könyvkiadó, Bucuresti, 1980. 348 (4) l.

Több évtizedes gyűjtő, ellenőrző és szerkesztő tevékenység értékes eredménye ez a kötet. Egy és negyed évszázad teljes román nyelvű Petőfi-irodalmát fogja át: első részében a verses és prózai művek fordítását (1–1364. tétel), a másodikban a költő életéről, alkotásairól szóló cikkeket, tanulmányokat, ünnepi írásokat, valamint a Petőfi-hoz intézett, illetve az emléket idéző irodalmi műveket (1356–1657.).

A borítólapon közölt kísérő szövegből megtudjuk, hogy a gyűjtemény létrehozója korábban (mint a Román Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa) számos hasonló összeállítást rendezett már sajtó alá: többek között Goethe, Balzac, Dickens, Andersen román fordításbibliográfiáját. Ez a legújabban kiadott munkája azonban nemcsak és nem is elsősorban a nagy gyakorlattal rendelkező szakember rutinjáról tanúskodik, hanem a magyar költő életművét alaposan ismerő és áhítatosan tisztelő irodalmár mély belső érdekltségéről.

A kiadványban lépten-nyomon találkozunk ennek beszédes jeleivel: erről vall direkt módon a bevezető tanulmány számos részlete, és – közvetetten bár, de talán még meggyőzőbben – az egész gyűjtést átható gondosság, a teljesség igénye, az olvasó pontos tájékoztatására és gyors eligazítására való törekvés. A szerkesztő átbúvárolta és feldolgozta a számításba vehető nyomtatott források teljes körét, a rölapoktól kezdve a hírlapokon és folyóiratokon át az önállóan megjelent művekig; a műfordításokat (a külön tételekként kezelt újraközlésekkel együtt) megjelenésük időrendjében sorolja fel, s címükön kívül, amely mellett az eredeti magyar címet mindig feltünteti, közli a román szöveg első versszakát vagy első néhány sorát is: ezzel egyrészt az azonosítást biztosítja, másrészt mindjárt ízelítőt is ad a tolmácsolás munkájából.

A szerkesztő ennek a több mint másfélezer könyvészeti adatnak a feltárásával és közzétételével a külföldi Petőfi-irodalomban mindeddig egyedül álló művet alkotott: olyan adattárat, amely egy több szempontból tanulságos, sőt izgalmas befogadási folyamat filológiai módszerrel ellenőrzött dokumentumait rögzíti. A bevezető áttekintésben elsőként ő maga vonja le (az 1944 utáni időszakot bemutató *Dávid Gyula* közreműködésével) az impozáns gyűjtésből adódó tanulságokat. Ezek Petőfi kivételes jelen-

tőségénél, forradalmi költészete vízvázalasztó szerepénél fogva messze túlmutatnak a szorosan értelmezett irodalmi kapcsolatok körén. A legörvendetesebb közülük kétségkívül az, hogy a századforduló óta tapasztalható határozott és fokozatos fejlődéshez képest is egyre mélyebbé, bensőségesebbé válik s szélesebb körre terjed ki a magyar költő iránti érdeklődés: 1944-től 1973-ig jóval több Petőfi-verset fordítottak le, tetek közzé és sokkal többször írtak, emlékeztek meg Petőfiről, mint a második világháborúig eltelt közel egy évszázad alatt összesen. A román Petőfi-tolmácsolás korábbi nagy mestereinek, St. O. Josifnak, Gogának és másoknak a munkáját hozzájuk méltó fordítók több nemzedékre terjedő sora folytatta; közülük is kiemelkedik Eugen Jebeleanu, a modern román költészet nagy alakja, Petőfi őszinte csodálója, ki a költő számos forradalmi versét elsőként és ritka művészi átéléssel szólaltatta meg anyanyelvén.

A kötetben lapozgató olvasó sok érdekes megfigyelésre tehet szert. Elgondolkozhat például azon, hogy miért van éppen *A farkasok dalának* és *Az örültnek* tizenhárom román fordítása – több mint *A XIX. század költőinek* vagy *a Föltámadott a tenger...* -nek; hogy miért válogathatnak keleti szomszédaink az *Érik a gabona...* vagy a *Temetésre szól az ének...* – tizenegy román nyelvű változata között, amikor Petőfi verseinek több mint a fele (köztük a *Kutyakaparó*, *A királyokhoz*, *Bolond Istók* stb.) máig is hozzáférhetetlen a számukra, sok jelentős darabnak meg (például *A puszta télen*, *A csárda romjai*, *A négyökrös szekér*, *A téli esték*) mindössze egy, nem is a legjobban sikerültek közé tartozó átültetése készült.

De hagyjuk a böngészést és töprengést az olvasóra, magunk pedig mondjunk befejezésül köszönetet *Dorothea Sasu-Zimmermann*-nak, hogy a román-magyar irodalmi kapcsolatok iránt érdeklődők, a két nép kulturális közeledésén fáradozó közvetítők s nem utolsósorban a Petőfi-kutatók kezébe ilyen hasznos, maradandó értékű kézikönyvet és forrásmunkát adott.

Kiss József

George Sbârcea: Szép város Kolozsvár...

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 237 l.

Magyarul írott lírai hangvételű emlékezéskötetében – amely egyik ismert korabeli színpadi művének a címét viseli – a publicista, zeneszerző, író és műfordító Sbârcea szülővárosának és ifjúkora szellemi világának: a két háború közti Kolozsvárnak a korhangulatát, irodalmi életének körképét rajzolja meg. Anekdotikus, epizódokból és portrészzerű emlékezésekből szőtt regényes korrajza korábbi, ugyancsak magyarul írt kötetének (*Befejezetlen emlékirat. Magyar írókról és művészekről*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971.) folytatása és kiegészítése is egyben, amely a magyar és a román kultúra közeledése szolgálatában telt életútjának érdekes dokumentuma. Könyve nem szisztematikus kapcsolattörténeti, irodalom- vagy művelődéstörténeti összegzés, nem is kronologikus sorrendet követő memoár. hanem olyan – kor- és mentalitástörténetileg is érdekes – megnyilatkozás, amely egy sokirányban eredményesen szolgáló, alkotó, a magyar kultúrát belülről ismerő, emelkedett, toleráns szellemi magatartás kifejeződése. Bár Sbârcea önmagát „örök publicistának, a mindennapok sietős, lelkendező

krónikásának" nevezi, irodalom- és esztétörténeti vonatkozásokban gazdag szellemi önéletrajza számot tart a kutatás érdeklődésére is. A szerző kezdő jogász-éveinek, a zenével való megismerkedésének rajzában fölillantja szellemi tájékozódásának irányait, olvasmányait (Spengler, Sombart, Huizinga, Németh László, Blaga), majd az újságíróéveit és az Ellenzék könyvüzletében eltöltött sorsdöntő időt mutatja be. A *Könyvtárus éveim* című fejezet olvasás-szociológiai szempontból is érdekes kiegészítése a *Befejezetlen emlékiratnak*: följegyzzi, kik látogatták az ismert politikai szemle könyvlerakatát, s azt is, mit terjesztettek a kor magyar- és világirodalmáról. Sbárcea később a bukaresti színházi és művészeti napilapnak, a Rampá-nak erdélyi szerkesztőjeként dolgozott, s a harmincas évek végén Ion Popával és Emanoil Bucutával együtt egy helikoni találkozóra is meghívást kapott. Tevékeny segítőtársa volt a korabeli román szellemi élet azon tagjainak, akik a magyar és román írók együttműködését, a két irodalom közeledését, a műfordítást elvi alapon szorgalmazták. (Később Sbárcea nemcsak Pirandello, Joyce és Woolf műveinek, hanem Ady novelláinak, Szántó György, Ligeti Ernő, Karácsony Benő, Szenczei László műveinek első román fordítója, Füst Milán *A feleségem története* című munkájának tolmácsolója is lett.) A könyv számos magyar íróbarát portréját is fölillantja vagy anekdotikusan rögzíti: sűrűn találkozunk az elismeréssel emlegetett Bánffy Miklós, Kós Károly, Tamási Áron, Karácsony Benő és Kádár Imre, valamint Dsida Jenő, Ligeti Ernő, Szentimrei Jenő, a művészvilágból pedig Gáll Ferenc nevével. Az emlékezesek kisebbik hányada a szerző 45 utáni tevékenységének távlati képe: rövid, háború alatti külügyi szolgálata után, a felszabadulást követően a kolozsvári Állami Magyar Színház munkatársaként kapcsolódott be újra a zenei életbe, majd a Folklórintézetben dolgozott. Helyét az irodalomközi kapcsolatok erősítéséért végzett munkában, a műfordításirodalomban, zenében Bodor Pál méltatja utószavában. A könyvet életrajzi-kapcsolattörténeti jellegű fotóanyag egészíti ki.

Csapody Miklós

Schweitzer Pál: Szépség és totalitás. A szép fogalmának tartalma Ady utolsó alkotókorszakában.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 296 l.

Az irodalomtörténetírás Ady kései lírájának jellemzői között sokáig első helyen tartotta számon a háború borzalmainak, az egyén, a nemzet és az emberiség szenvedésének, pusztulásának siratását. De már Babits felfigyelt a szép motívumának gyakoriságára *Az utolsó hajók* ismertetésekor. Schweitzer Pál éppen ezt a motívumot tartja az utolsó alkotókorszakban a legjelentősebbnek. Könyvének tárgya világgépelemzés: „arra kíván válaszolni, hogy mit jelent a szép mint szimbolikus tartalmú fogalom Ady ekkor született műveiben, illetőleg milyen korrelátum van e fogalom és a költői világkép között”. Az elemzett művekben a szépet, illetve azt, amit a költő szépségnek nevez a szerző elsősorban tudományos-filozófiai vizsgálat tárgyává teszi, társadalmi-ideológiai tartalmát bontja ki.

A költő pályájának utolsó szakasza a szerző szerint a világháború előtti évben kezdődik. A demokratikus erők 1913 tavaszán bekövetkezett veresége miatt megváltozott történelmi körülmények fordulópontot jelentenek Ady világméretű és költészetében. A világháború ebben a fejlődésben nem jelentett lényeges változást. (A hanyatlás, gyengülés vádját már Babits is elutasítja: Ady akkor ér pályája csúcsára.) Átértékelődnek akkor, vagy ellenkező előjelűvé válnak a korábban is előforduló szimbolikus fogalmak: a Tegnap, a Volt, a Kezdet, a Halál stb.; a szerelmi szféra elveszti addigi önállóságát, a férfi-nő kapcsolat Adyra jellemző gyöttrő zaklatottsága megszűnik; a költői kifejezés egyre tömörebb lesz, a dekoratív elemek száma fokozatosan csökken. A szépség mint önálló fogalom már forradalmi világnézete kialakulásakor eltűnik Ady költészetéből, s csak az utolsó alkotókorszakban tér vissza megváltozottan. A költő háborús lírája ambivalens életérzést fejez ki: jelen van benne az emberi világ, az „Élet”, saját élete tagadása és igenlése, az elutasítás és az azonosulás is. Míg az első a világtörténeti események tragikumának átéléséből ered, a másik abból a hitből fakad, hogy „saját egyetlen mivolta” képviseli a „tömeg-Má”-val, a háború borzalmaival szemben a tisztánlátást, a történelmi igazságot. E küldetéses hit átélése a szép élmények forrása. A költő a jövő érdekében mint szépséget őrzi a századeleji progresszió, a második reformnemzedék hősi múltját s benne elsősorban saját forradalmat előkészítő szerepét. Ebben a szemléletben szép mindaz, ami az emberi teljesség megvalósításához mint forradalmi célhoz perspektívát ad. A háborúval szembeni magatartás kettőssége is ebből a szempontból ítélhető meg. A teljes elutasítás abból a történelmileg helyes meglátásból fakad, hogy a háború sem a magyarság sorskérdéseinek megoldásában, sem az emberi haladás ügyében nem jelenthet előrelépést, sőt minden értelmet, pozitív cselekvés gátja. De megjelenik a versekben áttételesen a háború igenlése is, annak felismeréseként, hogy a pusztulás „sirt ás” a fennálló társadalmi rendnek is, a rombolás sietteti a kívánt kibontakozást. Így lesz a háború „rém-nász” s ugyanakkor a „halál és szépség násza”, tragikus fenségű ünnep.

A szép-fogalom szerepének változatait, alakulását kísérhetjük végig a forradalmi perspektíva átmeneti elvesztésétől (*A csodák földjén*), a közvetlenül átélt háborús gyötrelmek mélypontján át (*Ugrani már: soha*) a megváltó forradalmak utáni vágy újbóli megszólalásáig (*Elégedetlen ifjú panasza*). A szép motívum leírására, tartalmának feltárására a *Szép az Élet*, *Új marquis-k nyak-tilója*, *Sajnálom szegény fiúkat*, *Egy háborús virágének*, *Szép a Szép* című verseket elemzi részletesen a szerző, és ismerteti Ignotusnak az önkifejezésben, annak tökéletességében – a cselekvés irányától, tartalmától, céljától függetlenül – esztétikumot látó, a háborús ideológiának behódoló nézeteit és Ady reagálását ezekre. A *Szép a Szép* című vers kapja a kötetben a legterjedelmesebb elemzést: a szerző szerint ez a vers mutatja legjellemzőbben a szép szerepét a költőnek az elidegenedés leküzdéséért folytatott erőfeszítéseiben.

Ioan Slavici: A világ, amelyben éltem.

Válogatta, fordította, előszóval és jegyzetekkel ellátta Dávid Gyula. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 293 l. (Téka)

Ioan Slavici (1848–1925) önéletírása két nagyobb, külön írt egységből áll: *A világ, amelyben éltem* címűt az író 77 éves korában, 1924-ben kezdte írni s életében semmit sem közölt belőle. Az első részletek közvetlenül az író halála után jelentek meg, s 1929–30-ban a többi is, először folyóiratban folytatásokban, majd könyv alakban. *A Börtöneim* 1921-ben jelent meg, s a Téka-kötet csak néhány nagyobb részletet ad közre belőle. Ioan Slavici változatos és gazdag élete több szállal kötődött a magyar élethez, így emlékirata fontos: miként látott bennünket. Dávid Gyula Slavici azon meggyőződésére hívja föl a figyelmet, amelyet alapelveként és követendő parancsként érvényesített a hosszú életpálya írói munkájában és közéleti harcaiban: „a nemzeti mi-voltáéhoz való töretlen ragaszkodás és az együtt élő többi népek hasonló ragaszkodásának tiszteletben tartása” jellemezte. Szintén a gazdag előszóból tudjuk meg, hogy Slavici-nak, aki – Tudor Arghezi szavaival – „kereste a börtönt”, mily megaláztatásokat (volt idő, amikor nemzetgyalázással és elárultatással vádolták) kellett megélnie: a közéleti ember utolsó éveit a „hazaárulási” per árnyékolta be. Még Nicolae Iorga is azt írta az egykori harcostársáról, majd ellenfélről – halála után egy évtizeddel! –, hogy Slavici miután kegyelmet kapott, „egy fájdalmas és visszataszító könyvvel állt bosszút, a *Börtöneimmel*...”

Ma már a román irodalomtörténet is tisztábban látja Slavici alakját, hiszen a vad azok fejére hullt vissza, akik őt elítélték. Gala Galaction főhajtása Slavici hatásáról is tanúskodik: „a nemzet évszázados álmát megvalósító országvezetők valaha az iskolatáskájukban hordták és a Biblia mellett olvasták” műveit.

Ioan Slavicit is a gyermekkor határozta meg, az aradi Hegyalja. Még láthatta azt az asztalt Világoson, melyen az 1849-es fegyverletételt aláírták. Tudja, hogy a románok itt nem őslakosok, csak a karlócai béke után kerültek ide. Más-más ajkú gyermektársaival azon akasztófák alatt játszik, amelyeken a Bem seregének megtámadása miatt megtizedelt falu 17 „bűnöse” lógott. A már gyermekkorában magyarul és németül is jól beszélő Slavicit tehát korán megérintette a történelem. Önéletírása is kettős vallo-más: a személyiség kialakulását a politikai gondolkodás formálódása követi.

Számunkra különösen a magyar vonatkozású fejezetek érdekesek, így a *Pesten* című. 1868 őszén beiratkozik a pesti egyetem jogi fakultására. S itt, az idegen ajkút, döbbenetes élmények érik: hamar rájön, hogy professzorai közül csupán egy beszél hibátlanul magyarul, a „többinek valamelyik német egyetemen lett volna a helye”. Beszámol az egyetemi életről, a politikai pártokról, majdnem végzetes betegségéről. Budapestet ott hagyja, további életútja: Ószentanna, Bécs – Eminescu biztatására innen küld majd ismertető cikk-sorozatot a magyarokról, „világosi románsággal”, a Convorbiri Literarenek –, Arad, Nagyvárad, Nagyszeben a további állomások.

A *Börtöneim* levélformában írott emlékezés: Vác különösen emlékezetes Slavici számára, hiszen sajtópert vesztvén, börtönében elég sok időt töltött. „Vác-on nemcsak magyarokkal, szlovákokkal és svábokkal volt alkalmunk találkozni, hanem emberekkel is”.

Az önéletírást gazdag jegyzetanyag egészíti ki.

Szokolczay Lajos

Somlyó György: *Philoktétész sebe*.

Bevezetés a modern költészetbe. Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 464 l.

„Modernnek lenni mindenestől.” A mondatot Rimbaud írta le, ki a maga szabta modernségeszménynek költészetével, életével eleget is tett. S a Somlyó által sokat idézett mondatot egy másik parancs követi a szövegben: „Semmi dicshimnusz: tovább a megkezdett úton.”

Az azóta eltelt több mint egy évszázad a modern költészet számlálhatatlan megvalósulását hozza. Kiderül, hogy rendkívül sokféleképpen lehet modernnek lenni.

Ebben az átláthatatlanná burjánzott rengetegben próbál eligazodni, mi több, eligazítani Somlyó György e könyvében.

Az alapkérdéssel kezdi: mit jelent modernnek lenni, mit jelent az a szó, *modern*? S ha csak az első lapokon előforduló neveket soroljuk – Csokonai, Kazinczy, Lukács, Apollinaire, Octavio Paz, Thiers, Rimbaud, J. B. Priestly –, láthatóvá válik számunkra, hogy a szerző ügyének tisztázásához a tanúk seregét sorakoztatja fel. függetlenül attól, mikor éltek, milyen esztétikai normák szerint szóltak bele a modernség dolgába.

Finoman hámozza le Somlyó a szóra rakódott jelentésrétegeket, érzékeltetve, hogy anyaga gyakorlatilag kimeríthetetlen. Az első kérdéskörbe törvényszerűen kapcsolódik bele az érthetőség-érthetetlenség problémája, mint a modern költészet kiátkozásának, imádásának a föltétele.

Somlyó a kérdésben nem állást akar foglalni, költő lévén, véleménye nyilvánvaló, hanem – a vélemények sokféleségét ütközteti. Ugyanakkor él a felismeréssel, hogy az érthetőség időbeli kategória (is), mely szükségszerűen dilemmája minden új törekvésnek, minden új törekvés befogadásának. Fejtegetéséhez a prototípust Ady *A fekete zongora* című verse szolgáltatja, vállalván ezzel a toposzosság veszélyeit. Könnyen vállalja, hiszen a világirodalmi párhuzamok garmadájával gazdagítja ismereteinket e tárgykörben is.

Az érthetlenség panaszait/apológiáját a szabálytalanság-szabályosság kérdéskör követi. Itt a költői szabadság avagy szabadosság lehetőségeit és veszélyeit hozza szóba a szerző. Közel másfélszáz oldalt szentel a kérdésnek, alaposan feldolgozza, s példatára itt is kifogyhatatlan.

A könyv egyik legérdekesebb fejezetében a huszadik század *költészeti váltását* vizsgálja Somlyó György. Hogyan alakulnak át a régi formák, hogyan telítődnek új tartalommal, s válnak másféle életérzések közvetítőivé. Életérzés-változásról van ebben a részben tehát szó, a költői szerep átalakulásáról, a küldetéstudat visszaszorulásáról. Azaz: mai költészetünkben is élő, ható, bolygató dilemmáról.

Ez után az alapos és részletekig hatoló előkészítés után kapja az olvasó a *Füst Milán-esszét*, mely, mintegy a módszer megfordításaként, egyetlen alkotó pályáján fogja össze az előbb felvetett problémákat. Az esszé magán hordozza a könyvet író költő érényeit: a tárgyi biztonságot és a nagyvonalú témafelvezetést.

A könyv utolsó, nagy fejezete a modern költészet társadalmiasságát vizsgálja. Van-e költészet politikai, illetve morális tartalom nélkül, kell-e, hogy a költészet ilyen értelemben elkötelezett legyen? Majd tágít, s a költészet valósághoz fogható viszonyára tér át. Törvényszerűen jut el a költői nyelv, a nyelvi jelentés vizsgálatához.

„Istentől és emberektől egyaránt és egyszerre magára hagyatva – akárcsak egy új Philoktétész – megkezdte a küzdelmet a maga valódi céljainak és helyének megfogalmazásáért” – írja Somlyó a könyv utolsó lapjain a modern költészetről.

Ennek a „magányos harcosnak” válaszolt fel ő most sikerrel a jellemrajzát; megírta a modern költészet mindenki számára hozzáférhető olvasókönyvét.

Zalán Tibor

Somlyó György: *Szerelőszőnyeg*.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 515 l.

A Somlyó György műveit tartalmazó sorozat új kötetben önéletrajzi írásokat, útirajzokat, naplórészleteket, aforizmákat, interjúkat és vallomások szövegét és jónéhány vitacikket olvashatunk. Voltaképp tehát meglehetősen heterogén műfajú válogatás ez, melynek mégis egységet biztosít a költő szuverén gondolkodásmódja és az a vonzó sajátossága, hogy a költészettel kapcsolatban mindig a világirodalom távlatában fogalmazza meg véleményét. (A virtuális világlírához való viszonyáról nagyon sokat árul el az a tanulmánya, mely Weöres Sándor „Shakespeare és Velazquez szelleméhez” született, és „A világirodalom fogalmának átértékelése” problémájához nyújt „adalék”-ot.)

Az 1945 utáni irodalom életének Somlyó György fontos résztvevője volt, előbb mint az Újhold körének tagja, majd a „derékhad” lírikusa, utóbb pedig mint irodalmunk egyik külföldi reprezentánsa. A különböző korszakokban különféle kiindulású írásokkal szolgálta a költészet ügyét, ezek a megnyilatkozásai azonban jórészt egységessé válnak azáltal, hogy többnyire a modern líra különféle megjelenési formáit követi nyomon bennük, és újra meg újra a modern művészet fogalmát igyekszik körülhatárolni. Szerepe rendkívül nyomatékossá vált, amikor az Arion című folyóirat szerkesztőjeként kapcsolatot keresett és talált a kortárs világirodalom kiemelkedő személyiségeivel, kiknek líráját mint műfordító és tanulmányíró is megismertette a hazai közönséggel. Ennek a sokszor áldozatos munkának műhelytanulmányait és elméleti megfontolásait adják a *Szerelőszőnyeg* írásai. Esménye művészetek egyetemessége, s ennek nevében írta sokszor igen fontos kérdéseket elemző vitacikkeit, melyeknek éle a beszűkült irodalomszemlélet ellen irányul. Az a generáció, melyhez tartozott, mindig is a különféle művészeti ágak szerves összefüggésének jegyében alkotott, Somlyó György írásaira is jellemző, hogy bennük a görög harmonia eszménye épp úgy helyet és szerepet kap, mint az utána következő korszakok maradandó értékei. Különös érzékkel és affinitással elemzi a líra belső forrásvidékeit, egyike azoknak, akik a legtöbbet tették a tudatos költői gondolkodás megteremtéséért. S bár hangsúlyozza, hogy a művészetek sosem érhetik el a vágyott teljességet, cikkeiben és tanulmányaiban rendkívül sok és gyümölcsöző szempontot vet fel, melyek hozzáegíthetnek egy minél tisztább, igazabb és egyértelműbb gondolkodási forma kialakításához.

Mindig különösen izgalmas és tanulságos, ha az író mondja el véleményét az irodalomról. A magyar irodalom története jónéhány olyan példát kínál, amikor az irodalom elméletének kérdését maguk az írók fejlesztették tovább. Somlyó György kétségtelenül az ő hagyományukat folytatja, amikor tanulmányaiban hidat ver a teoretikus és

impresszionisztikus gondolkodás közé, s mindkettő fegyverzetében közelít jelenségekhez, irányzatokhoz, iskolákhoz és csoportokhoz. S aki gondolkodásmódjának legbelsőbb körei iránt érdeklődik, keresve sem találhat jobb kalauzt Somlyónál, aki a vele folytatott beszélgetések során életrajzáról és költői fejlődéséről épp úgy színes, érdekes beszámolót ad, mint a művészetekkel kapcsolatos felfogásának alakulásáról és bizonyos mértékű módosulásáról. Az „Élet”, „Gondolat” és „Pálya” ciklusokat tartalmazó gyűjteménynek ez a személyesség adja hitelét és belső izgalmát.

Rónay László

Sütő András: Évek – hazajáró lelkek.

Cikkek, naplójegyzetek. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 241 l.

Sütő András 1953 és 1978 között írott „cikkei és naplójegyzetei” valójában jóval többek, mint amit az alcím ígér: szenvedélyes esszék, vallomások, töprengő vitairatok – mindazok számára, „akik az idők szellemi omlásaiban nem ejtették ki szándékaikból az írás értelmének társadalmi és nemzeti parancsolatait”. Az *Évek – hazajáró lelkek* a korábbi esszékötetekhez (*Rigó és apostol, Istenek és falovacskák*) képest oldottabb szerkezetű.

Az író korai írását gyakran kommentálja, rávilágítván az ötvenes évek társadalmának, politikájának furcsaságaira, s miközben régmúlt idők eseményein medítál, önéletrajzát, illetve annak kevésbé ismert, eddig homályban maradt részeit világítja meg. Ez az időszak a romániai magyar művelődésben és irodalomban is hőskornak számított: nehéz körülmények közt végbement alapozásnak.

Az író, *Szilágyi András* riportkönyvét elemezve, saját ars poetikáját is megfogalmazza: „Az ember a mértéke mindennek.” S erről az erkölcsi magaslatról könnyen belátható, hogy Gaál Gábor tragikus példája egy korszellemet vádol, melyben „mester lőtt a tanítványra és fordítva”. (*Hazai képek* illetve a *Jónást kísérő jegyzet*.) Mikor Sütő „Pudingfejű Wilson naplójából” veszi az Illyés Gyula-kritikát megvédő glosszájának címét – *A vélemények különbözősége teszi lehetővé például a lóversenyt* is –, mint annyiszor, a gúny eszközt alkalmazza. A *Gyomirtás és abszolút hangmagasság* azért vált az idő tájt elutasított, „szájbavert vitaírásá”, mert Hivatalos Elvtárs – „a gyomirtó, az Előre dogmatikusa” – véleményét mint abszolút egyeduralkodóét senkinek sem volt szabad kétségbe vonni.

A *Bulgáriai napló, 1953* meglátására – talán már lehet mondani – egész életmű épült: „egy adott irodalom egészére nézve is érvényes követelmény, miszerint a történelemben minden órának más-más a parancsa, és valami mindig fontosabb mint volt, annak előtte...” S ugyanitt: „az irodalom magánvállalkozás, de a közösség érdekében”. A *Gyepsoron* írójának levelei – dicséret, korholás a fiatalabb pályatársnak – azért keltettek érdeklődést a marosvásárhelyi íróban, mert egy dolgoz, közösség érdekében élt élet volt mögöttük (*Találkozások Veres Péterrel*). Sütő is ilyen életet kíván magának, mikor a *Pompás Gedeon* színpadról levételekor – hat előadást ért meg csupán, táblás házzal – a hivatalból intézkedő szemébe mondja: „Engedjétek hozzám jönni – önmagamat”. Vagyis: engedjétek meg a kételkedés jogát. Nem kevés önisme-

retről tanúskodik meglátása: „az író is úgy fogadják, miként a halat: amikor kinyitja a száját”. Mégis mondja, mert tudja: „metaforázó” hajlama – az Illyés által is dicsért *képes beszéd* – megvédi, oltalmazza; ahogy a *Levélféle Kőszegi Margithoz* megállapítja: „Karmos, ragadozó mancsok előtt is énekel a madár – a szív rácsai mögött”.

Önmagát és nemzedékét sem kíméli, mikor úgy véli, hogy az anekdota eluralkodott a romániai magyar irodalomban (*Eső elől tóba?*); szava csipős s mert önmagába is belehasít kesével: fölrázó erejű.

Kiváltképpen az, amikor észreveszi, hogy a magyar történelem nagyjai egyik pilanatról a másikra románná váltak. „No de hogy válik Dózsa román nemzeti hőssé?” A válasz: „... a Nagy Példák egyetemes érvényűekké nőnek az időben. De kisajátítani – hadd ismétljem – nem szabad őket”. (*Sepsiszentgyörgy felé menet – premier előtti várakozásban.*)

Az *Évek – hazajáró lelkek* legkisebb jegyzete sem a magábaburkolódzót mutatja. Észrevevődik mindez, ha viszonyítási pontjait figyeljük. Nagy Imrét – „farkaslaki iker-csillagához”, Tamási Áronhoz hasonlítja (*Csikszögödi emlékcserépek*), a népi kollégistákat pedig azon nagy táborhoz, mely Mátyás király kandallójában közösen tartotta ébren a tüzet (*Levél Kardos Lászlónak*); vagyis országtól függetlenül így lettek valamennyien „tűzfelelősök”. Sütő köszöntőire (*Sorok Illyés Gyuláról, Kányádi Sándor ötvenéves*) és búcsúztatóira is (*A szellem Odüsszeusza – Németh László halálára, A költő szívet hasogató Gondja – Nagy László temetésén, Kormos István halálára, Búcsú Horváth Istvántól*) érdemes egy pillantást vetni: a kis terjedelem ellenére mindben ott a pályakép legjellemzőbb vonása. Interjúi meg azért figyelemre méltóak, mert az életművet alakító-szervező gondolatok tárházai. Olyan író szólal meg bennük, aki a „nem éppen rózsás valóság” talaján áll, s ezáltal érthető is: „szellemi cukrászművész nem akar lenni”. (*Kötél – homokból*)

Szokolczay Lajos

Syoss Zoltán: Alkonyi órák.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 241 l.

Syoss Zoltán nem szakmabeli író, más munkái mellett foglalkozott írással, főképpen sportolókról készített portréi váltak ismertté a hetvenes évek derekán. Ebben a könyvében írók, költők, képzőművészek, politikusok, tudósok és színészek alakját rajzolja meg, emléket állít kevésbé ismert, ritkán emlegetett személyiségeknek. A leghosszabb írás, a kötetzáró életrajzi kisregény pedig *Floriche* – dr. *Syoss Károly* (1859–1908) író, hírlapíró – kalandos, tragikus sorsát eleveníti fel, érdekes emberi alakját menti meg a feledéstől, a századvég kavargó világáról fest a bohém, alkoholista hős köré színes hátteret, felidézi Floriche francia idegenlégiós élményeit, néhány párizsi és budapesti évét. Az irodalomtörténetet gazdagító *Gyóni Géza*-tanulmány életrajzi kiegészítéseket, részleteket tartalmaz, de néhány verselemzése, a versek mögötti élményanyag felderítése is hasznára válik a kor irodalma iránt érdeklődő szakembernek és a Gyóni költészetét kedvelőknek. A számos mozaikkép modelljei: Rozsnyay Kálmán színész, Dapsy Gizella író, Gyóni Mihály bizantológus, Wildner Ödön, Nagy Karola,

Bartóky József, Tary Gizella színésznő, Passuth László; Vidovszky Géza, Dabóczi Mihály és Mészöly Laura képzőművész. Művelődéstörténészek számára sok értékes adalékot őriznek meg ezek a mozaikképek, portrévázlatok.

R. T. O.

Szabédi László: Enyém ez a történelem.

Válogatott művek. Válogatta és az előszót írta Kántor Lajos. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 862 l.

Vaskos kötetet válogatott Kántor Lajos Szabédi László műveiből, a több mint húsz éve halott romániai magyar alkotó gazdag és szerteágazó munkásságából azonban így is csupán ízelítőt tudott nyújtani. Ám a válogatás jelentősége igen nagy, hiszen a magyarországi olvasók először ismerkedhetnek meg a legendás hírű Szabédi munkáival. Kántor Lajos *Tagadó kert?* című bevezető tanulmánya megbízható kalauz e sokoldalú költői, prózaírói és tudósi életmű tanulmányozásához. Kántor idézi az író egyik 1955-ös levelét: „A népiesek mozgalmának balszárnyához tartoztam...” Szabédi kritikai tanulmányaiból és elbeszéléseiből is kirajzolódó irodalomtörténeti helyét, hovatartozását Kántor „a harmincas-negyvenes évek népi mozgalma és egy megátalkodott értelmiségi 'külön keverék' sorsa között lehetséges(?) átmenetben” látja. Nem titkolja, hogy ez az intellektuálisan igényes líra 1944 után – szemléletben, költői eszközökben – változott, a közvetlen hatni akarás propagandisztikussá süllyesztette a verset. Szabédi prózáját Kántor Nagy István kemény „munkásepikája” és Gelléri „tündéri realizmusa” közé helyezi, hangsúlyozva a csak írónkra jellemző kívülállást és ironiát. *Árva csillag* címmel bő válogatást kapunk a versekből, a *Műkedvelő napszámokban* pedig mintegy két tucatnyi novellát olvashatunk. (Közli a könyv Szabédi román népköltészeti gyűjtését, a *Bárei csufogatásokat* is.)

„Szabédi egész tanulmányírói munkássága – mind terjedelemben, mind súlyban az életmű jelentős része – a korrekció, a szigorú kritikai szellem jegyében született” – hangsúlyozza Kántor. Az *Enyém ez a történelem* a tanulmányíró Szabédit öt írásával és az 1955-ben eredetileg külön könyvként megjelent *A magyar ritmus formáival* képviseli. A tanulmányok közül igen érdekes és ma is érvényes észrevételeket megfogalmazó a *Tamási novellái*. (1942) A fiatal Tamási „liturgikus novelláiról” („népi katolicizmusáról”) és a „feleselő novella”-típusról (az író „népi dialektikájáról”) ír itt. A *Népi írástudók vagy írástudó nép?* című, 1943-as előadásában kijelenti: „Az igazi magyar műveltség nem polgári rétegeink nemzeti műveltsége, hanem parasztságunk népi műveltsége”. Megállapítja, hogy Sinka Istvánban, Szabó Pálban, Nagy Istvánban, Veres Péterben, Horváth Istvánban maga az írástudó nép jelentkezik. Szembeszáll Szabédi a népi teoretikusok tévedéseivel is: „...tételeiket egy olyan idillikus világra gondolva állítják fel, amelyben az egyes népek senkitől sem háborgatva élhetik a maguk külön, fajlag meghatározott világát”.

A magyar ritmus formáiban előbb – az idealista és materialista elméleteket föl-sorakoztatva – történelmi visszapillantást ad. Aki a magyar verstan történetére kíváncsi, az haszonnal forgathatja az Arany János, Négyesy László, Arany László, Gábor Ig-

nác, Horváth János, Németh László és Vargyas Lajos verselméleteit rendszerező áttekintést. Saját verstani nézeteit *A magyar ritmus elmélete* cím alatt fejti ki Szabédi.

Olasz Sándor

Szabó Lőrinc hévízi versfüzete.

Bemutatja Kabdebó Lóránt. Magyar Helikon, Budapest, 1980. 61 l. (Kézirattár)

Vers és élet nem tartozik szükségképpen össze, a verskedvelő számára azonban nem lehet közömbös, milyen körülményekbe fogózva – vagy milyeneket tagadva! – születik a költemény, s milyen megmunkáláson esik át az „életdarab”, míg sokjelentésű része lesz a műnek. Kabdebó Lóránt adat- és élménynyomozó írását nyolc Szabó Lőrinc-vers keletkezéstörténetéről ennek az élettől a mű felé áramló közlékenységnek a rajza avatja novellisztikus izgalmúvá. Az időpont – az 1949-es év – amúgy is az anyagi és politikai válság kora a költő életében, akinek önmaga és valamennyi hozzátartozója egzisztenciájáért aggódnia kell. Barátok ajándékozta idilli pihenés, a jelenből menekítő emlékezés érlel a költőben új alkotókedvet; ez a kettősség, a létbizonytalanság és a pillanat derűje feszül egymásnak ez élménykör verseiben is. Kabdebó Lóránt számos, a költő akkori gondjait és gondolkodását megvilágító levelet idéz bemutató szövegében, mely ezáltal válik tények közlésén túlmutató jellemzéssé is; az életet, a szabadságot feltételek és kompromisszumok nélkül kívánó ember s az alkotás aszkézisében élő költő belső konfliktusai is „menekülővé” teszik ezt az életszakaszt; mű és életrajzi dokumentum, szövegelemzés és ténykutatás így simul egymáshoz érdekes olvasmánnyá.

Láng Gusztáv

Szabó Magda: Kívül a körön.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 584 l.

Szabó Magda ezúttal irodalmi, történeti tárgyú esszéit gyűjtötte kötetbe, nem szűken értelmezett szakmabeliként, hanem „kívül a körön”. A helyzetmagyarázat másik illusztrációja a Gyulai Páltól vett mottó: „Mi egyéb az írónség, mint be nem vallott, eltakart, félbe-szerbe alkalmazott emancipáció...” A kötetben *Gyulaival* foglalkozik az egyik legterjedelmesebb esszé, filológiai megalapozottsága mellett a nőíró ösztönös megérzésével igazolja *A kritikus kritikáját*. (A dolgozat szerint Gyulainak a nőírókról írott „kirohanásában” szubjektív okok – házassági szándék – játszottak közre.)

Szabó Magda tanulmányaira jellemző, hogy az irodalomtörténetben alig emlegett vagy csak egyoldalúan elemzett alakokat közelít meg, a száraz filológia mellett személyes élménnyé emeve a témát (*Kármán József, Szentjóni Szabó László, Nadányi Zoltán, Kerényi Frigyes*).

A rövidebb írások – *Olvasás ceruzával* című fejezet – pedig elfeledett irodalomtörténeti adalékokkal egészítik ki a hivatásos irodalomtörténészek által megrajzolt ké-

pet. Az egyik ilyen ceruzával olvasás eredménye *Gelléri Andor Endre* ismeretlen versének felfedezése Aller Képes Családi Lapjában. *Méhes András* (Rudnyánszky Gyula) versei a századforduló gyermekköszöntőinek világát idézik fel benne.

A kortárs és példakép *Illés Endre* köszöntésével és portréjának megrajzolásával kezdődik az a sorozat, amely *Színképelemzések* címen Szabó Magda műveinek keletkezési körülményeiről számol be. Kiemelhető közülük *A meráni fiú* című esszé, amely előzménye a IV. Béláról írt (írandó) drámatrilógiának. Az önéletrajzi regények (Ókút, Régimódi történet) háttéréről számol be az *Író és modell* és *Egy modell alakváltozásai*. A történelmi drámák írás- és színpadra állítási problémáit feszegeti az *Aranyfüst és sóhajok nélkül* című esszé.

Szabó Magda esszékötetének rövidebb írásai is az írói pályakép megismerését szolgálják (*A holtig haza*), a *Kívül a körön* egésze pedig a regényíróban lakozó irodalomtörténész és esszéíró Szabó Magda portréját teljesíti ki.

Németh S. Katalin

Szalárdi János Siralmas magyar krónikája.

Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Szakály Ferenc. Magyar Helikon, Budapest, 1980. 820 l. (Bibliotheca Historica)

A magyar történetírás talán legméltánytalanabban elhanyagolt szerzőjét és munkáját rehabilitálja, helyezi vissza jogaiba Szakály Ferenc e szövegkiadással és a hozzáillesztett, tanulmány méretű és értékű előszóval.

Szalárdi úttörő jelentőségű alkotásának kézírata megsemmisült vagy lappang – a II. világháború idején még látták a Felvidéken –, első és egyben utolsó teljes kiadása 1853-ban látott napvilágot, sok hibával. Mivel a jelenleg hozzáférhető másolatok is e nyomtatott kiadásról készültek Szakály szerint, ő is ezt tekintette a legtermészetesebb forrásnak; számos helyen korrigálva és rekonstruálva próbálta a leghelyesebb szöveget előteremteni.

Nemcsak jogaiba állítja vissza a mai történész a századokkal előbb élt kollégája művét, hanem tanulmányában elvégzi az ehhez elengedhetetlenül szükséges *átértékelés* bonyolult, ám roppant időszerű munkálatait is. Úgy sikerül rámutatnia Szalárdi igazi érdemeire, hogy nem hallgatja el fogyatékoságait sem. Sőt, magából a műből tud következtetni olyan életrajzi vonatkozásokra is, melyek eddig ismeretlenek voltak a szakirodalomban.

Hasznos a kötet előszava abból a szempontból is, hogy áttekinti a Szalárdi előtti történetírás történetét. Ez nélkülözhetetlen nemcsak a szerző folyamatba helyezéséhez, hanem kezdeményező szerepének igazolásához is.

I. Rákóczi György volt bízalmasa 1662-ig írta meg Erdély történetét, magyar nyelven, szinte előzmények nélkül. Méltatlanul kezelt műve részint ezért úttörő jelentőségű.

A transzilvánista szemléletű történetírás szerzője Tacituson, Liviuson és Ovidiuson kívül Thuróczyt, Bonfinit, Ransánust és Istvánffy is ismerte, ugyanakkor művét nem a humanista iskola, hanem a reformatori történetteológia határozza meg.

Kemény bírálat érte korábban a Siralmas krónika formáját és tartalmát egyaránt. Szakály leletmentésének egyik legfőbb hozadéka, hogy rámutat a mű sajátos stilisztikai értékeire, Szalárdi valós írói adottságaira. Ami a tartalmat illeti, arról pedig nyilvánvalóan árulkodik a modern történész állásfoglalása: a Siralmas krónika: „egye-nesen XVI–XVII. századi történetírásunk egyik csúcsteljesítménye; történész szem-zőgből nézve pedig egyik legfontosabb XVII. századi elbeszélő forrásunk”.

A kötetet a tárgyi jegyzeteken kívül szómutató, név- és helynévmutató teszi teljessé.

J. J.

Szalay Károly: Bálányák a Prófétaképző Főiskolán.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 329 l.

Szalay Károly egész eddigi munkássága a szatíra és a humor kutatásának jegyzében állt. Karinthy Frigyesről és Ferencről írt monográfiája, a magyar szatíra történetének már-már monografikus igényű és méretű feldolgozása, a filmkomikumról szóló számos tanulmánya után új esszékötetében is – mely a XX. századi magyar irodalom néhány jeles alakjáról szól – hőseinek főleg szatirikus oldalát igyekszik megvilágítani. A kötet a korábban keletkezett Tersánszky-írás kivételével a 70-es években készült 14 esszét, tanulmányát tartalmazza. A bevezetőül előrebocsátott interjúban Szalay önmagáról vall. Számára a szatíra és a humor több egyszerű nevetető eszköznél, humanizáló ereje van, fölszabadítja az ember szorongásait, társadalmi-pszichológiai gátlásait, és leleplezi a társadalmi és emberi gyarlóságokat. A humor közelebb visz az igazsághoz, a tiszta erkölcsi értékrend megteremtéséhez. Szalay azonban nemcsak elméleti oldalról vizsgálja a humort, hanem elsősorban a művek mélyére hatoló műelemzések segítségével, gyakorlati példákon. Elemzésre kiválasztott példái a XX. századi magyar irodalom széles köréből valók; Karinthy Frigyesről, tagadhatatlanul legnagyobb kedvencétől, Tersánszky Józsi Jenőn és Tamási Áronon át egészen Moldova Györgyig és Csurka Istvánig. Szól a publicista Bálint Györgyről és Reményik Zsigmondról, Tamási mítoszairól és Szentkuthy Miklós egyedülálló újszerűségéről, Kodolányi János baloldaliságáról és Kolozsvári Grandpierre Emil regényeiről, Illyés Gyula vígjátékairól és Mocsár Gábor szatírairól. Esszéinek jellegzetessége, hogy mindig megtalálja a tárgyához illő hangot, saját értekező stílusában is igyekszik hasonulni a tárgyalt író világához. Elfogulatlan nyitottságát jelzi kötetének íve: mely a klasszikus Karinthy Frigyesről az irodalomba még korántsem befogadott Sándor Györgyig húzódik.

Lichtmann Tamás

Szauder József: *Az éj és a csillagok.*

Tanulmányok Csokonairól. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Szauder Mária. Utószó: Bíró Ferenc. Akadémia Kiadó, Budapest, 1980. 386 l.

E kötet Szauder József korábban elszórtan megjelent, illetve kéziratban hátrahagyott Csokonai-tanulmányait gyűjti egybe, a korán elhunyt irodalomtudós feleségének gondozásában. Aki ma a „vidám természetű poéta” műveivel foglalkozik, aligha kerülheti meg ezeket a lassan klasszikussá váló írásokat, melyek együttes kiadását az is indokoltta tette, hogy szerzőjük élete utolsó évtizedében intenzíven készült egy teljes Csokonai-monográfia megírására, s itt közölt tanulmányai a soha el nem készült mű előmunkálataiba engednek bepillantani. A könyv szerkezete is e szempontra irányítja az olvasó figyelmét azzal, hogy a tanulmányuk nem *megírásuk*, hanem *tárgyuk* időrendjében követik egymást.

A kötet első tanulmánya (*A város, a család, a kollégium világa*) korabeli útleírásokból kiindulva keresi a szülőváros, Debrecen „Janus-arcúságának”, azaz egyszerre haladó és maradi vonásainak gyökereit; szól a város vezetőinek vitáiról, az egyes rétegek egymáshoz való viszonyáról, melyek közvetve-közvetlenül befolyásolták a kollégium életét is, s bemutatja a Csokonai-család helyzetét a város világában. A kötetnyitó írást követő, *Az iskolás klasszicizmus* című tanulmány a korabeli iskolai, megmerevedett klasszicista tételeket tartalmazó költészet-tanokat veszi szemügyre, s megállapítja, hogy „Csokonai is ebből a skolasztikus klasszicizmusból mint elméletileg elfogadott és alaposan begyakorolt tananyagból indult ki”. Vizsgálja a propositio verselési gyakorlat, majd az először prózában megfogalmazott gondolatot versbe átültető, az elkészültet állandóan tovább csiszoló klasszicista költészeteszmény jelenlétét és lassú meghaladását Csokonai alkotásaiban. A következő írás (*A rokokó*) alaptétele, hogy Csokonai a rokokó irodalom megismerése révén „kezd felszabadulni” az iskolás klasszicizmus kötöttségei alól. Csokonai rokokójának sajátos jellemvonásait azonban itt nem tárgyalja a szerző: a fejtegetés megáll az európai és a magyar rokokó irodalom értelmezésénél. A *Sententia és pictura* című tanulmány, mint ezt alcíme (*A fiatal Csokonai vers-típusairól*) is jelzi, lényegében ugyanazzal a kérdéssel foglalkozik, mint az előbb ismertetett, az iskolás klasszicizmusról szóló dolgozat, de itt típusokat elkülönítve – erőteljesebben támaszkodva a konkrét versértelmezésekre – mutatja meg Szauder, hogy miként alakult ki a kötelező formák és közhelyek alkalmazása során Csokonai sajátos stílusa. Más oldalról közelítve vizsgálja az iskolás gyakorlat meghaladását a *Politikum és mulattatás a tárgyias műnemben* című tanulmány. Megállapítja, hogy a költő korai epikus művei és állat-dialógusai a később született nagy felvilágosodás kori versek számára készítettek elő az utat, majd feltárja keletkezésük szellemi környezetét, világirodalmi és hazai forrásait. Csokonai sajátos költői hangjának kialakulását igyekszik megvilágítani a *Csokonai és Metastasio* című munka. Ebben Szauder először felméri az olasz költő 18. század végi magyarországi recepcióját, majd annak Csokonaira tett hatására áttérve mérlegeli a korábbi kutatások eredményeit és hiányosságait, igyekszik tisztázni a Metastasio-fordítások időrendjét, s azt, hogy miként befolyásolták e művek a magyar költő művészetének belső fejlődését. Ugyancsak egy Metastasio-fordítás értékelését (*A csókok*) tűzi ki végső célként a következő, *Szerelem és rokokó* című írás is, mely emellett alkalmat ad Szaudernek a kollégiumban tanuló költő világirodalmi tájé-

kozottságának fölmérésére is. A *Tempői satirikus körképe a játékos magyar világról* című tanulmány a drámaíró Csokonai világába pillant be. Kifejti, hogy a darab konfliktusa a korabeli Magyarországon létező kétféle szórakozási lehetőség, a felvilágosodott írók kínálta nemesebb, s a kártyacsatákkal, tűzijátékkal jellemezhető alantasabb ütköztetéséből származik. A nagy felvilágosodott versek eszmetörténeti háttérét tisztázza a következő nagyformátumú tanulmány („*Az estve*” és „*Az álom*” keletkezése) a 18. századi fiziko-teológia, s a vele „azonos gondolatkörben mozgó ... mégis ellentétes” létezők láncolata (scala naturae) elméletének fölvázolásával. A lélek halhatatlanságával két tanulmány foglalkozik; az első („*Rémítő s vidító kétségek*”) a mű első részének szerkezeti-stiláris elemzését adja, a második pedig (*A lapon éneke* „*A lélek halhatatlanságában*” és az „*Edda*”) a költemény eszmetörténeti háttérét tisztázza, főként annak egy részletére, a „lapon énekére” koncentrálna. A tanulmányok sorát a *Csokonai poétikájához* című írás zárja, mely a 18. századi európai és hazai irodalomelmélet-esztétika tükrében a költő elméleti tájékozottságát méri fel.

A kötetet Szauder József Csokonai-tanulmányainak születési körülményeit és jelentőségét megvilágító utószó (*Bíró Ferenc* munkája), jegyzetek és névmutató egészíti ki.

Szajbély Mihály

Szauder József: *Tavaszi és őszi utazások.*

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 381 l.

A magyar felvilágosodás és reformkor kiváló kutatójának a 20. század irodalmával foglalkozó tanulmányai többsége már életében megjelent kötetbe gyűjtve. (*A romantika útján*, 1961.)

A most kiadott könyv gerincét hét *Krúdy*-tanulmány alkotja. Közel kétszáz oldalon kísérhetjük figyelemmel a Szindbád írójának pályáját. Az 1948-1968 között készült írások egyszerre mutatják a kutatói nézőpont egységét és változását. Azonos bennük a filológiai megalapozott motívumkutatás, amely a látszólag egynemű életmű sokszínűségét, fejlődését, gazdagodását és átmeneti apályait igyekszik feltárni. Változik viszont az értékelés alapja, nézőpontja. Ebben a korai *Krúdy-hősök* és a késői *Utak Krúdyhoz* című írás mutat rokonságot, szemben az ötvenes években és a hatvanas évek elején készültekkel. Az utóbbiakban a formaközpontú elemzést szétördeli egy szociológus, ideológia-központú értékelés.

Megtalálható a kötetben egy-egy *Bródy*ról, *Babits*ról és két *Kosztolányi*ról írott tanulmány is. Eddig még nem olvashattuk a *Fejlődésrajzi vázlat József Attila verstípusairól* című írást, amely 1943-ban készült.

A gyűjteményt *Fodor András*, *Simon István* és *Somlyó György* műveiről készült kritikái zárják.

Katona Imre József

Szávai Géza: *Helyzettudat és irodalom.*

Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1980. 194 l. (Kismonográfiák)

A tanulmány nemzetiségtörténeti, szociológiai, ideológia- és irodalomtörténeti megközelítés-kísérlete módszertani tekintetben szakít az irodalomtörténeti pályaképeknek azzal a hagyományossá vált gyakorlatával, amely a vizsgált életmű elemzésekor a történelmi összefüggésrendszert csupán háttérként körvonalazva, a művészi fejlődés-vonalat a történetiség kontextusától mintegy elvonatkoztatva követi nyomon. Szávai vázlatának középpontjában nagyrészt még alaposan fel nem dolgozott eszmetörténeti összefüggések – s főként a két háború közti korszakot tekintve – a „történelmi helyzet”, a nemzetiségi helyzettudat kérdései állnak, *Méliusz József* máig alakuló-gazdagodó életművét elemezve az írói eszmevilág gyökérzetét, a hatásokat és a módosulásokat ezekből az összefüggésekből kísérli meg kibontani. Törekvése annak a tudati-esztétikai-közgondolkodási alapnak a körvonalazása, amelyet a kisebbségi létforma külső körülményei és a fölismert helyzet rakott az induló romániai magyar irodalom alá. A tanulmány tíz fejezetének nagyobbik része foglalkozik a romániai magyar irodalom történetének első korszakával, benne Méliusz és nemzedéke indulásának eszmekörnyezetével – a szerző is itt tudja leginkább érvényesíteni fenti célkitűzéseit. Vázlatában először az 1929-ben színrelépő nemzedék indulásának előtörténetét rajzolja meg, Kós, Zágony István és Paál Árpád 1921-es *Kiáltó* szójának elemzése után jelezve a formálódó kisebbségpolitikai elképzelések, események és politikatörténeti tények összefüggéseit. Álláspontja szerint a kisebbségi lét első évtizedének demokratikus töltetű politikai elképzelései a lényegyet tekintve bizonyultak illúzióknak, ami egyik előfeltételévé lett az új nemzedék politikamentesség-elvének. A transzilvanizmus eszmetörténeti genezisének és összetevőinek vizsgálatában Nagy György eredményei nyomán követi szemmel az ideológiai konstrukció jelenlétét a mindennapi élet, a nemzetiségi tudat, a politikai szféra és az irodalmi dimenzió területein, helyesen hangsúlyozva a transzilvanizmusnak az első korszakban betöltött erőteljes közösségkonstituáló, morálisan pozitív szerepét. A kisebbségi lét legfontosabb tudati vetületének: az irodalomnak a jelenségcsoportjait áttekintve, különválasztva tárgyalja az irodalompolitikai és -közéleti transzilvanizmus hatását, összetevőit, és az irodalmi művek sora által kirajzolt művészi folyamat transzilván jellegzetességeit az esztétikai jellegű megnyilatkozások, a kritikai fogadtatás megvilágítását is fölhasználva. E fejezetekben elsődlegesen az intézményalapítás és a Helikon irodalompolitikája, a Helikonnak az irodalmi élet egészében betöltött szerepe foglalkoztatja. Hasznos kísérletet tesz a nemzedékiség szociológiai-történeti fogalmának speciális érvényű körvonalazására is, majd a romániai magyar irodalom (és közélet) eddigi talán legfontosabb szerepű és hatású nemzedékének, „1929 nemzedéke” színrelépésének tényeit – mindenekelőtt az *Erdélyi Fiatalok* radikális reform-mozgalmának megindulását és az *Új Arcvonal* című antológia fiataljainak jelentkezését – regisztrálja-elemzi, vizsgálva azokat az eszmei indítékokat, szellemi gyökereket, amelyek e nemzedéket indulása idején szinte teljes egészében a demokratikus társadalmi cselekvés felé vezették. Méliusz törekvéseinek, eszmei fejlődésvonala költészeti vetületének vizsgálatát a transzilvanizmustól a marxizmusig és az avantgarde-ig való eljutás mentén kíséri figyelemmel, történeti vázlatában egy 1932-es Méliusz-vers (*Vasárnap este táncban*) körüli vita tanulságait is beillesztve. A vers korabeli visszhangját, a fogadtatásokat elemezve

jut el esztétikum és politikum összemosódásának fölismeréséhez, a nemzetiségi önismertet működési zavarainak korjelző érvényű jelzéséhez, megjelölve a korszak közéletének számos feltáratlan összefüggését is, és utalva az Erdélyi Fiatalok mozgalmának, a Hitelnek, a Vásárhelyi Találkozóknak, a MADOSZ-nak a kapcsolódási pontjaira és ellentéteire. Méliusz korai költészetének jellegzetességeit kutatva számos kiadatlan szövegre is támaszkodik, érvényesen körvonalazva a Méliusz-féle költészeti programot: a lírának a valósághoz való közelítését, ennek konkrét politikai lehetőségét. Méliusz 45 utáni alkotói periódusát illetően a szerző szűkszavúbb; a korbaágyazottság itt épp úgy kevésbé érvényesül, mint a művek mentén való részletezőbb elemzés. Jelentőségéhez mérten tárgyalja a *Város a ködben* történetét és a vele összefüggő vitát, de fölméri a regény eszmetörténeti jelentőségét is, mindvégig a „helyzettudati, önismereti meghatározottságot” értelmezve. Fontos felismerése, hogy az irodalomszociológiai megközelítés lényeges „regényesztétikai-történeti vonatkozásokra vezet – és fordítva: az esztétikai vizsgálódás történelmi, eszmetörténeti stb. gondolatmenetekhez, tanulságokhoz.” A *Sorok a toleranciáról* zárófejezete Méliusz humanizmuseszményének és gyakorlatának összegzése.

A kötetet jegyzetanyag és fotódokumentumok egészítik ki.

Csapody Miklós

Századok szelleme.

Tanulmányok a magyar irodalom és Debrecen kapcsolatáról. Válogatta és szerkesztette: Bényei József, Fülöp László, Juhász Béla. Hajdú-Bihar megyei Tanács, Debrecen, 1980. 349 l.

Az Alföld című folyóirat harmincéves jubileumára kiadott emlékkötet Debrecen és a magyar irodalom szerves kapcsolatának bemutatására vállalkozik, a folyóiratban megjelent legjobb tanulmányok újraközlésével. A kötet huszonkilenc tanulmánya egy olyan egységes szerkesztői koncepció révén kapcsolódik egymáshoz, mely múlt és jelen, hagyomány és modern törekvések egységbe foglalására irányul, számbavéve mindazokat a fontosabb jelenségeket, irodalmi-szellemi irányokat, és főként egyéniségeket, amelyek és akik alapvetően meghatározták – és meghatározzák – Debrecen „géniumát”.

A kötet első részében azok a tanulmányok kaptak helyet, melyek szintézis-igénnyel szembesítik a város és az irodalom kapcsolatát. *Barta János* elemző írása (*A város és költői*) a 16. századtól kezdve kíséri figyelemmel a debreceni líra fejlődését, különös figyelmet fordítva a város élményközegének ihlető erejére, a hagyomány szervesen továbbélő folytonosságára, s arra a specifikus lírai karakterisztikumra, mely egyszerre helyi érdekű és egyetemesen magyar igényű.

Némileg más nézőpontot képvisel *Bata Imre* tanulmánya (*Az irodalom számvetése Debrecennel*). Történetileg elemzi a város irodalmi korszakait, a magyar irodalom egészétől való különbözőség jegyeire koncentrálva, különös jelentőséget tulajdonítva azoknak a történelmi sorsfordulóknak, melyek országos jelentőségűvé emelik Debrecen-

A kötet tematikailag második része a felvilágosodás korának irodalmi életével foglalkozik. *Bán Imre* a kevesek által ismert kollégiumi diákköltészet olykor meglepően virtuóz és igényes alkotásait tárgyalva hívja fel a figyelmet arra, hogy ez az iskolás poézis nem elhanyagolható tényező az irodalmi népiesség kifejlődésének szempontjából (*A debreceni diákköltészet a 18–19. század fordulóján*). Debrecen és Csokonai kapcsolatával két tanulmány is foglalkozik (*Bán Imre: Csokonai és Debrecen; Juhász Géza: Csokonai Debrecene*), majd *Julow Viktor* írása (*Ludas Matyi évezredei*) zárja a felvilágosodás korszakát. *Julow Viktor* motívumkutatása fényt derít a népmesei hős genetikus kapcsolataira, végigköveti a vándormotívum útját *A nippuri szegény ember meséjé*től az arab, európai és erdélyi állomásokon át egészen *Fazekas* művéig.

A 19. század az alap kutatások hiánya miatt nincs képviselve a kötetben, annál gazdagabb viszont a 20. századi anyag. Az *Ady*ról szóló tanulmányok (*Kovalovszky Miklós: A Maradandóság Városától a Vér Városáig; Szabó Sándor Géza: Ady és Debrecen*) mellett helyet kapott egy *Móricz*-tanulmány (*Kiss Tamás: Móricz Zsigmond Debrecene*), valamint *Tóth Árpád*ról és *Oláh Gábor*ról szóló írások egész sora: *Barta János: Tóth Árpád lírájáról; Kardos Pál: Tóth Árpád, a debreceni hírlapíró; Feja Géza: Oláh Gábor vallomása; Tóth Endre: Oláh Gábor írói indulása*. Három tanulmány (*Németh László: Debrecen költője; Pomogáts Béla: Gulyás Pál számvetése Debrecennel; Kiss Tamás: Gulyás Pál költői világa*) idézi *Gulyás Pál* költői és emberi alakját, *Szabó Lőrinc* debreceni diákeveit *Béber László* mutatja be a kortárs szemével (*Szabó Lőrinc érlelő diákevei*), a Debrecenhez oly sok szállal kötődő *Mata János* líráját pedig *Julow Viktor* méltatja (*Mata János költészete*). Az egyéni portrék sorát *Juhász Béla (Pákozdy Ferenc)* és *Márkus Béla (Sarkadi Imre 1945-ben)* tanulmányai zárják.

A tanulmányok befejező csoportja a 20. század Debrecenének legfontosabb szellemi mozgalmairól, irodalmi csoportosulásairól, folyóirataról, a háború utáni irodalom új irányairól szól. A két háború közötti szellemi élet egyik fontos csoportosulásáról vall személyes élmények alapján *Kardos László (Emlékek az Ady Társaságról)*, majd az 1933-ban megindult, tizenkét kötetben megjelent *Új Írók* sorozat történetét ismerteti (*Új Írók*). *Nagy Sándor* folyóirattörténeti tanulmánya (*Debreceni irodalmi folyóiratok a két világháború között*), valamint *Bata Imre* írása (*A Válasz indulása*) zárja a debreceni irodalmi élet 1945 előtti korszakát.

Debrecen felszabadulás utáni irodalmi életét négy tanulmány dokumentálja. A megújulás és az útkeresés problémákkal terhes első éveit *Juhász Géza* tekinti át (*Irodalmunk újraindulása Debrecenben a felszabadulás után*), majd *Kiss Tamás* az irodalmi élet kereteit vázolja 1950-ig (*Irodalmi élet Debrecenben az Alföld indulásáig*), *Kovács Kálmán* pedig egy sajátos eszmeiségű folyóirat adott korban betöltött funkcióját elemzi részletesen (*A Magyarok című folyóirat történetéből*).

A kötet befejező tanulmányában *Juhász Béla*, az Alföld jelenlegi főszerkesztője ismerteti a folyóirat 1950-től 1969-ig terjedő húsz esztendejét az Építünk kezdeti korszakától az Alföld mai célkitűzéseig (*Az Alföld húsz éve*), keresztmetszetét adva húsz év ellentmondásokkal terhes fejlődésének.

János István

Lech Szczucki: Két XVI. századi eretnek gondolkodó (Jacobus Palaeologus és Christian Francken).

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 180 l. (Humanizmus és reformáció 9.)

A neves lengyel reneszánsz-kutató a XVI. századi heterodoxia olyan képviselőit állította vizsgálódása középpontjába, akiknek élete és munkássága sok szállal kötődött az erdélyi fejedelemséghez, s ezáltal a magyar szellemi életre is jelentős hatást gyakoroltak. Mindkét eretnek gondolkodó Erdélyben töltötte életének egy szakaszát, s számos ottani értelmiséggel állott szoros kapcsolatban. Noha a könyv Palaeologusnak is, Franckennak is elsősorban „nem magyar vonatkozású” tevékenységét ismerteti, a jövőben mégis nélkülözhetetlen lesz a magyarországi radikális reformáció történetének kutatásában.

Palaeologus kalandos életútjának minden eddiginél tüzetesebb, új levéltári forrásokra is támaszkodó összegezése már önmagában is nyereség, ezen túl azonban a lengyel kutató a görög származású eretnek gondolatrendszerének kontúrjait is felvázolja. A keresztény, a zsidó és a mohamedán vallás közös magvát, érintkezési pontjait kereső domonkosrendi szerzetes fokozatosan távolodott el a katolicizmustól a szélsőséges antitrinitárius tan felé, de sok tekintetben ezoterikus nézete az unitárius egyház keretei között sem találhatott helyet. Eszmefuttatását joggal minősíti a szerző tekervényesnek, az viszont kétségtelen, hogy a bonyolult gondolatsorok eredetiek, s a „türelem újkori koncepciói és a lelkiismereti szabadság számára törnek utat”. Gondolkodásának külön is figyelemre méltó pontja az Iszlámról alkotott véleménye, amely egyedül a korabeli francia orientalista, Guillaume Postel nézeteivel rokonítható, kapcsolatuk további kutatást igényel. Szczucki végül is az „univerzalisztikus judeokrisztianizmus” megjelölést használja a görög eretnek ideológiájának jellemzésére, ezzel kívánja érzékeltetni „az ószövetség és az újszövetség közötti sérthetetlen kapcsolat megtartását célzó” palaeologusi tétel alapvető jellegét.

A könyv további lapjain *Filozófia és tekintély* címszó alatt, valamivel rövidebb, de hasonlóan alapos elemzést olvashatunk a Magdeburg-környéki német kereskedőcsaládból származó Christian Francken életéről és gondolatvilágáról. A többszörösen áttért, protestánsoktól és jezsuitáktól egyaránt elítélt eretnek életútja tanulságosan példázza „hit és értelem, egyház és individuum, dogmatikus kifejtés és szabad gondolkodás” konfliktusát, amely a reneszánsz századában oly sok gondolkodó életében vezetett végül tragédiához.

Külön is említést érdemel a könyv igen gazdag jegyzetanyaga, amely a további kutatás számára új lehetőségeket kínál, olyan területekre hívja fel a figyelmet, amelyek idáig kiestek a magyar kutatók érdeklődésének köréből.

Bitskey István

Szeberényi Lehel: Emlékek völgye.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 251 l.

A kötet a szépíró emlékeit, egy „tankönyvek lapjaira fagyott irodalmi kor emberarcát” tükrözteti, villantja fel esszék, vallomások, búcsúzó, útirajzok, környezetéről festett megkapó, lírai képek formájában. Közelebb visz a felszabadulás utáni lázas évekhez, az ellentmondásos ötvenes évekhez, amelyekről egyre többet tudunk meg, éppen az ilyen személyes jellegű visszaemlékezések révén. A riporter munka, a valahai tanítók, társak – *Veres Péter, Illés Béla, Barcsay Jenő, Sarkadi Imre, Berda József* – alakjának, életük egy-egy mozzanatának felidézése után csehszlovákiai, olaszországi, bulgáriai, szovjetunióbeli élményeiről mesél Szeberényi színesen, érdekesen. A könyv utolsó ciklusa szűkebb környezetét, *Móricz Zsigmond* és napjaink Leányfaluját, családtagjait, a szentendrei Pap-szigetet, *Karinthy Ferencet, Pusztai Sándort* hozza közelbe, sok melegséggel, oldott derűvel. Az Emlékek völgye nem irodalomtörténet, nem nélkülözhetetlen dokumentumkötet, hanem olyan könyv, amely a huszadik századi magyar író és kora érdekes és jellemző viszonyához szolgál adalékkal.

R. T. O.

Szegedy-Maszák Mihály: „A regény, amint írja önmagát”.

Elbeszélő művek vizsgálata. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 237 l. (Műelemzések Kis-könyvtára)

Szegedy-Maszák Mihály annak az elméleti érdeklődésű magyar irodalomtörténész generációnak a tagja, amelyik már az új kritika, a strukturalizmus, az archetipikus iskola s az érték-szociológia eredményeit próbálja hasznosítani műelemzései során. Ez az elméleti igényű tájékozódás hozza meg a gyümölcsét a szerző kritikus, műelemzői és tanulmányírói munkásságában egyaránt.

Elbeszélő művek vizsgálatát ígéri az alcím, s a kötet egyetlen, a Wajda-filmet elemző íráson kívül valóban ezt a területet fogja át.

Az elbeszélő szövegek rétegei c. kötetbevezető dolgozat fogalomtisztázó s egyben programadó is: feltárja és bemutatja azokat az *univerzálákat*, amelyek az elbeszélést jellemzik és meghatározzák. Fontos és hasznos terminológiai alapvetést kapunk itt – ezeknek az általános jellemzőknek vizsgálatára koncentrálnak majd a kötet összes tanulmánya, műelemzése is. A stílzaltság, az idő és a tér viszonyai, az elbeszélő, a történet, a szereplő és a történetbefogadó viszonya, valamint az értékek szerkezete, vagyis a műben realizálódó világkép – e négy tényezőben látja Szegedy-Maszák az elbeszélő alkotások legfontosabb, determináns összetevőit.

Az univerzálák feltárása révén sikerül meghatározni az azonos jellegű metaforikus szerkesztésmódot *Kosztolányi* Caligulája és *Krúdy* Utolsó szivar az Arabs szürkénél c. műve egymásra vetítésével. (Illetve *Móricz* Barbárokja és *Nagy Lajos* Januárja szolgáltatja az ellenpólust – mivel ezek inkább metonimikus szerkesztésmódúak.)

A Tündérbert műfaja és világgépe c. dolgozat arra törekszik, s a szándékát sikerrel valósítja meg, hogy a szakirodalomban szokásos szempontrendszerrel eltérve, ár-

nyaltabb magyarázatot adjon a szöveg jelentéséről. Kísérletének legfőbb hozadéka, hogy a mű kettős értékrendszerének kimutatásával egyrészt a jellemek sokkal bonyolultabb rendszerét, összetettségét tudja felvázolni, másrészt, ennek megfelelően, az eddigi leegyszerűsítő értelmezések helyét – mintegy igazságot szolgáltatva Móricznak – több síkú képlettel váltja fel.

Az *Esti Kornél* jelentésrétegeit feltáró, és az Esterházy Péter *Termelési regényét* tárgyaló műelemzések közös vonása, hogy az elbeszélő technikát megújító sikeres kísérleteket üdvözli e művekben a szerző. Kosztolányi volt egyik mintája – épp az Esti Kornéllal – Esterházyknak a szöveg megalkotásakor, így nem véletlen, hogy művük idő- és térkezelésében, önreflexiós elbeszélő technikájában számos rokon vonatkozás figyelhető meg. Kosztolányi idáig nem kellően értékelt műve jelentésrétegeinek feltárása önmagában is jelentős műelemzői teljesítmény, egyben a megújuló XX. századi magyar próza fontos állomásának hangsúlyos kijelölése. Szegedy-Maszák Mihály Esterházy-kritikája pedig már az út folytatására is figyel.

Az elbeszélő művek vizsgálata hasznos útmutatás a műelemzők részére, ugyanakkor kitűnő példa a modern irodalomtudomány eredményeinek a „hétköznapi” műelemzésekben megvalósuló, invenciózus, eredményes alkalmazására.

J. J.

Szegedy-Maszák Mihály: Világkép és stílus.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 582 l. (Elvek és utak)

Tízegynéhány év tanulmányait tartalmazza Szegedy-Maszák Mihály első kötete: bár időrendben a tematika a XVIII. század végétől Kosztolányi *Esti Kornél*jáig, sőt Alain Robbe-Grillet újabb regényeiig terjed, a centrumban a költészet történetének korszakos, nagy fordulópontja, a romantika áll. Legyen szó versmodellek értelmezéséről (*A magyar költészet főbb típusai a kései XVIII. és a korai XIX. században*), pályarajzokról (*Kemény Zsigmond*), vagy konkrét műelemzésekről (*Petőfi: Kis-Kunság, Vörösmarty: Előszó*) – a romantika nyelvként értelmezett történetisége, a poétikai közegből kifejtett eszmei összetevői mindig dinamikus viszonyba lépnek az e nagy stíluskorszakot előző és a reá következő formációk esztétikai-világképi tartalmaival. Az irodalmi jelenség – a kötet bevezetőjében hangsúlyozott – monista megközelítése Szegedy-Maszáknál a romantikusok „szerves forma”-elméletére vezethető vissza: jelentő és jelentett kölcsönösen alakítják egymást, s a műalkotás így értelmezhető formája a benne foglalt üzenet folytonos poétikai differenciálódása következtében valósul meg, mint egyedi szóművészeti struktúra. Ennek az elvnek az elméleti kifejtésű formájával azután már – a modern irodalomtudományi iskolák formalizációs igényével társultan – mint az értékelés alapjával találkozzunk a kötet írásaiban. Szegedy-Maszák ennek megfelelően az értékelést az összetett esztétikai jelentéssel, a gazdag viszonyíthatósággal, a konvenciók újraértelmezésével hozza kapcsolatba. A történeti értékszemlélet, a történeti-poétikai elemzés mód így szükségszerűen kitüntetett pozícióba helyezi a kísérletező jelleget, s a művészet innovatív funkcióját hangsúlyozza. Legnyilvánvalóbban talán az *Előszó* értelmezése olvasztja egységbe a mű poétikumából kifejlő eszmei korjellemzőket, a versbeli magatartás sajátosságait, s a jelentés struktúráit. Ennek az írásnak a telített-

sége, fegyelmezett kompozíciója és kifejtő logikája olyan interpretációt eredményez, amely csak az utóbbi évtizedek legsikerültebb verselemzéseihez mérhető. A történeti-poétikai szempont csak megerősítheti az olvasót abban, hogy az esztétikai hatás mibenléte történetileg változó kategória: a poétikai megformáltságnak más és más minőségei hordozzák a klasszicizmusban, a romantikában vagy a realizmusban uralkodó egyetemesebb eszmetartalmakat. Szeged-Maszák ezért nem annyira alakulástörténetnek fogja fel az irodalmi művek történetét, hanem inkább művészi jelrendszerek egymásra épülő fejlődési folyamatának. Minthogy azonban nem célképzetes elméleti rendszerrel dolgozik, sikerül kizárnia a műalkotások ismeretelméleti típusú osztályozásának veszélyét is. Aligha kell hangsúlyoznunk, milyen jelentősége lehet az így felfogott újszerűség-elemnek a magyar irodalomtörténetírás szempontjából, ahol évtizedről évtizedre újraéled a más értékeket kiiktató esztétikai dogmatizmus, s vele párhuzamosan olykor az ismeretelméleti-politológiai eredetű minősítés is. Szegedy-Maszák olyan típusú strukturális állandóságban látja az összetett esztétikai jelentés biztosítékait, amely a különböző értelmezési formákkal szemben is nyitott rendszerként tud viselkedni. Gyakorlati elemzései azt mutatják, hogy ez a nyitottság bizonyos fokig annak is függvénye, milyen mértékben tudja a mű a maga konkrét problematikáját a legáltalánosabb emberi léthelyzetek szintjére felemelni (*Történelemértelmezés és szerkezet Az ember tragédiájában*).

Szegedy-Maszák nem törekszik feltétlenül zárt elméleti rendszerek megalkotására. Az elméletet láthatólag nyitott, lehetőleg minél nagyobb számú művet befogadni képes konstrukciónak tekinti. Mindennek olykor annak ellenére vannak apróbb ellentmondásai, hogy Szegedy-Maszák kivételes elméleti kultúráról győzi meg olvasóját. Ha azonban csupán az irodalomtudomány elméleti irányzatainak kontextusában szemlélénék kötetét, már a nyitottság megőrzésének képességét is tudományos értelemben vett erényének kell tartanunk. Manapság ugyanis azt tapasztaljuk, hogy a viszonylag zárt konstrukciókra törekvő iskolák – a hermeneutikai, hatás- és recepcióesztétikai kiindulásúak, éppúgy, mint a beszédaktus-elméletre építők – a szövegekkel szembesülve sorozatos önkorrekciókat hajtanak végre. Szegedy-Maszák dolgozatainak korszerűsége mindenekelőtt abban van, hogy az állandó receptív változásban élő irodalmi jelenséget a történeti poétika olyan módszereivel képesek megragadni, amelyek több irodalomtörténeti korszakra is kiterjeszthetők. Anélkül azonban, hogy bármely értelemben is abszolutizálnák, végérvényesnek, egyetemesen változhatatlannak tekintenek a műalkotás üzenetét, egyedi esztétikai struktúráját, befogadhatóságát. Azzal, hogy az irodalomtörténeti értékelést távol tudja tartani mind az objektivista, mind pedig a relativista szemlélettől, az irodalmi tényt magát is új alakban állítja az olvasó elé. Mert a mai olvasók nagyobb hányada számára feltehetőleg képtelenségnek hangzik, hogy voltaképpen ő maga a mű mindenkori jelentésének megalkotója, ő a legutolsó, érvényes instancia. Hogy a műalkotás „éppenséggel az olvasó képességeinek síkján létezik igazán” (Sartre). A magyar irodalmi tradícióban általában nem így értelmezték az olvasó szöveghez való viszonyát. Szegedy-Maszák világgép-vizsgálatai ily módon nemcsak a szűkebben vett irodalomtudományi módszerek újraértelmezésére tesznek kísérletet, de magukban foglalják egy új olvasáskultúra lehetséges alapjait is. Talán nem túlzás ezért az állítanunk: a *Világkép és stílus* egyik korszakjelző könyve lesz a magyar irodalomtudomány történetének.

Kulcsár Szabó Ernő

Széles Klára: „... minden szervem óra”.

József Attila költői motívumkincséről. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980. 203 l. (Gyorsuló idő)

„...ez a kötet nem életrajz, nem portré, nem korrajz, nem verselemzés, de mind-egyikből ad valamit. Egyetlen önkényesen kiválasztott szemponthoz igazodva: József Attila 'csillag'-motívumát figyelve” – írja a szerző könyvről. Tehát: életrajz, portré, korrajz és verselemzés sajátos, eredeti ötvözetét olvashatjuk.

A megközelítés sokoldalúsága, komplexitása a szerző motívum-meghatározásából, a motívumról – épp a tanulmány megírása során – kiérlelt felfogásából következik. A költői motívumot ugyanis nem statikus poétikai elemként, hanem dialektikusan értelmezi, kissé leegyszerűsítve: mint *folyamatot*, mint történeti képződményt és további folyamatok és lehetőségek potenciális magját. A költői motívum megragadása és értelmezése tehát feltételezi a születés körülményeinek: a költő belső világának feltárását, az ihlet működésének leírását éppúgy, mint a külső körülmények (életrajz, korrajz) számbavételét. Csak ezek közvetett segítségével határozható meg a motívumnak a költői életmű rendszerében elfoglalt helye, mely, az elemzések meggyőző tanúsága szerint nem más, mint képzetkapcsolódások bonyolult hálózatának, kapcsolatrendszerének metszéspontja.

A csillag-motívum a költő egyik leggyakrabban felbukkanó, egész életművét behálózó, s igen jellemző motívuma. Kapcsolódásainak, vonzásköreinek feltérképezésével a szerző József Attila poétikájának néhány markáns jegyét is érzékelteti; különös figyelemmel kísérve a költészet egyedi, senki mással össze nem téveszthető sajátosságainak megszületését, kialakulását. Költői fejlődésrajzot is olvashatunk tehát. A korai József Attila-versek csillag-képeihez a szeretet, a tisztaság és a magasság képzetkörei kapcsolódnak, a huszas években az ének (zene) képzetkörrel bővülve. A *Medáliák* korszakában a csillag-motívum is groteszk színekbe öltözik; a kései versekben pedig – a korábbi jelentésárnyalatok ellentétéképpen – a fenyegetettség, a szenvedés jelképévé, hordozójává válik.

A tanulmány végső konklúziója: a költői műben semmi sem esetleges, véletlen, azaz, a látszólagosan véletlen szó- s képválasztások is az egész műben uralkodó törvényszerűséget teljesítik be. Ezt a törvényszerűséget kereste és fejtette fel maga a tanulmány – egyetlen költői motívumhoz kapcsolódva, s erre utal maga a cím is.

Széles Klára munkája, bár népszerűsítő sorozatban jelent meg, s így természetesen számot tart a szélesebb, irodalomkedvelő és a költészet iránt vonzódó olvasóközönség érdeklődésére is, fontos kutatási eredményeivel, újszerű látásmódjával a József Attila szakirodalmat gazdagítja; s felvillantja egy új, József Attila poétikáját teljességében átfogó szintézis lehetőségét. Motívumelemzése széles körű irodalomelméleti, irodalomtörténeti és filológiai apparátusra támaszkodik; a kötet jegyzetanyaga bibliográfiaként is imponáló.

Erdődy Edit

Szilágyi Péter: Forma és világgép.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981. 326 l.

A kötet elsődlegesen verstani jellegű tanulmányokat tartalmaz. Az írások többsége – az első ciklus kizárólagosan – Ady költészetével foglalkozik. Az *Új versek* és *A magunk szerelme* ritmikáját, ritmus és világgép összefüggését, a *Szeretném, ha szeretnének* hangsúlyos alakzatait, Ady első szabadverseinek legfontosabb jellegzetességeit vizsgálja a szerző. A teljes pályakép ritmikai sajátosságainak Szilágyi Péter külön tanulmányt szentelt.

Jóval heterogénabb a tanulmányok második csoportja: találhatunk köztük bíráló élű recenziót *Horváth János* Rendszeres magyar verstanáról; ritmikai megállapításokkal alátámasztott emendálási javaslatokat *Szabó Lőrinc* (posztumusz kötetként megjelent) szonettjeihez; tanulmányt az aranymetszésnek a ritmika területén való érvényesüléséről. Utóbb említett munkáját a szerző negatív eredménnyel zárja: „... az aranymetszés, mint kiemelt esztétikai arány a ritmika területén nem jelenik meg.”

Ebben a részben kapott helyet az *Ady* nevében megjelent, *Zsóka* című vers vizsgálata is. Ezt a költeményt a kutatók idáig (a kritikai kiadás szerkesztői is) ismeretlen szerző Ady-paródiájának tartották. Szilágyi azonban másképp látja: szerint szó sincs paródiáról, a verset valóban Ady írta. Véleményét képi-ritmikai párhuzamokkal, életrajzi adatokkal indokolja.

A továbbiakban – döntően ugyancsak ritmikai vonatkozású elemzéseket olvashatunk *Petőfi*, *Babits*, *Tóth Árpád* és *Szabó Lőrinc* költészetéről.

K. P.

Szlovenszkói vásár.

Csehszlovákiai magyar elbeszélők 1918–1938. Összeállította, a bevezető tanulmányt és az életrajzi és könyvészeti jegyzeteket Turczel Lajos írta. Madách Kiadó, Bratislava, 1980. 432 l.

Turczel Lajos a két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalom legalaposabb ismerője. Számos alapozó tanulmánya mellett ki kell emelnünk *Két kor mezsgyéjén* (1967) című könyvét, melyben a csehszlovákiai magyar irodalom első korszakának feltételrendszerét vizsgálja rendkívül alapos, eredeti filológiai kutatások alapján. Meg kell említenünk két antológiáját: *Az éhség legendája* (1975) a csehszlovákiai magyar valóságirodalomról ad – alapos eligazító, bevezető tanulmány kíséretében – bő válogatást, az *Örökség* (1968) pedig a két háború közötti csehszlovákiai magyar novellairodalom teljes színképét mutatja be. Az *Örökség* összeállításakor teljességre törekedett Turczel Lajos, mindenkitől egy-két novellát vett be, szerepeltetett olyan írókat is, akiket a szigorúbb válogatás mellőzött volna (Dallos István, Juhász Árpád, Farkas István, Dömötör Teréz, Rácz Pál stb.). A *Szlovenszkói vásár* sem remekművek gyűjteménye, de bizonyos, hogy tartalmazza a két világháború közötti csehszlovákiai magyar novella legfontosabb értékeit. Turczel Lajos bevezető tanulmánya a téma sokoldalú, megfelelő esztétikai értékszemponthoz megvilágítása. A csehszlovákiai magyar novellairodalom leg-

nagyobb értékének a szlovákiaiság megmutatását, ábrázolását tekinti. Hangsúlyozza, hogy „a korszak legjobb novelláinak megfelelő csoportosításával ki lehet alakítani a kisebbségi társadalom 1918–38 közti kialakulásának, fejlődésének, osztálydifferenciáltságának a képét”. Ezért mintegy „tematikusan” csoportosítja a novellákat: a világháború élménye, a csehszlovákiai magyar parasztság elproletarizálódása, a földbirtokosi és dzsentri réteg felbomlása, az értelmiségi réteg felbomlása, az értelmiségi réteg morális és intellektuális hiányérzete, a kispolgáriság mentalitása jelenti a főbb témaköröket. Cikluscímnek egy-egy jellegzetes novellát emel ki. Ez az abszurdnak látszó tematikus csoportosítás azonban nem tesz erőszakot az anyagon, hiszen csak laza egységeket képeznek az egyes ciklusok, másrészt az egyes „témaköröket” különféle esztétikai alkatú novellák képviselik, emellett bizonyos általánosabb témák, motívumok erősen kereszteznek is a kiemelt tematikus elvet.

Turczel Lajos bevezető tanulmánya árnyaltan elemzi e korszak novellisztikájának esztétikai színpétét, konkrét példákon mutatja be stílusrétegződését. Elkülöníti a szocialista valóságírodalmat, a kritikai realizmust, a realizmusnak és a naturalizmusnak a keveredését, a realizmusnak romantikus beütésekkel árnyalt változatát, valamint az expresszionista jellegű novellákat. Külön elemzi a feltűnő hiányosságokat, a zsurnalisztikus „újságnovellai nívót”, az átlagos nyelvi színvonalat. Hangsúlyozza, hogy még aki nek egyéni nyelve van, az is gyakran kulturálatlan, másoké viszont kultúrált, de nincs egyéni karaktere. Kiemeli a két világháború közötti csehszlovákiai magyar novellairodalom eszmei értékeit, háborúellenességét, szociális érzékenységét, internacionalista vonásait, de azt is tárgyilagosan megállapítja, hogy ez a novellairodalom nem teremtett olyan értékeket, mint a magyarországi vagy erdélyi. Tanulmányának kitűnő értéke, hogy a hatalmas mennyiségű – több mint hetven kötetnyi – novellairodalomban elsőként próbál határozott értékrendet megállapítani és ezt az értékrendet sokoldalúan motiválja. Darkó Istvánt, Tamás Mihályt és Egri Viktort helyezi az élre, róluk külön-külön tömör jellemzést ad, majd utánuk N. Jackó Olgát, Szombathy Viktort és Szenes Piroskát állítja, végül Sellyei József, Palotai Boris, Jarnó József, Sebesi Ernő, Sándor Imre, Lányi Menyhért, Kaczér Illés, Török Géza következnek. S külön említi azokat, akik az 1939–45 közötti időben kezdték pályájukat (Ásguthy Erzsébet, L. Kiss Ibo-lya, W. Wimberger Anna). Válogatásában szigorú értékszempontokat érvényesít. Az egy-egy írónak juttatott terjedelemmel bevezető tanulmányának értékrendjét is dokumentálja, az *Örökség* kötetben még szereplő dilettánsokat vagy helyi szempontból is jelentéktelen írókat mellőzi.

Görömbei András

Szöveggyűjtemény a forradalom és szabadságharc korának irodalmából.

Főszerkesztő: Pándi Pál. Szerkesztő: Kerényi Ferenc és Tamás Anna. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 394+467 l.

A *Szöveggyűjtemény a forradalom és szabadságharc korának irodalmából* az új egyetemi irodalmi szöveggyűjtemény-sorozat elsőként megjelent darabja. Az új kiadást indokolja, hogy a régi, 1962-es példányokat megvásárolni már nem lehet, a könyvtá-

rakban levőket pedig tönkretette a két évtizedes állandó használat. Az átdolgozás fő oka azonban – mint az előszó is utal rá – az, hogy a szerkesztők figyelembe kívánták venni a hatvanas, hetvenes évek új kutatási eredményeit, szemléletváltozását.

E törekvés eredményeképp a kötet a réginél határozottabban koncentrálna az 1840-es évek második felére, és teljesebb körképpel illusztrálja a fontosabb írói csoportosulásokat (például a Tízek Társaságát), illetve a forradalom és a szabadságharc publicisztikáját. Így került be néhány szemelvény Obernyik Károly, Kerényi Frigyes, Czako Zsigmond, Birányi Ákos, Kornis Károly írásaiból. Kimaradt viszont és átkerült a reformkori kötetbe Teleki László, Erdélyi János, Henszlmann Imre, Szalay László és Pulszky Ferenc munkássága. Henszlmann vagy Pulszky életrajzi adatait szemlélve első pillantásra talán nem egészen érthető az időbeli visszacsúsztatás (egyikük 1888-ig, másikuk 1897-ig élt), de – mint a szerkesztők írják – életművük súlypontja alapján döntöttek így. Az az időszak, amikor ezek az írók a legtevékenyebben és a legnagyobb hatással vettek részt a magyar *irodalmi* életben, a reformkor (akkor is, ha Henszlmann vagy Pulszky művészettörténeti pályafutása a század második felében bontakozik ki).

E kihagyásos eljárás fordítottjára is van példa, amikor bekerülnek a kötet időhatáránál későbbi életművek: a régi gyakorlatnak megfelelően itt szerepelnek Lisznyay Kálmán és Szelestey László versei. Igazi költői sikereiket ugyan csak az ötvenes években aratták, de aktív résztvevői voltak 1848–49 politikai és irodalmi életének.

Bővült a szemelvényanyag Kossuth Lajos, Pálffy Albert, Irinyi József, Horárik János, Bérczy Károly, Dobsa Lajos, Táncsics Mihály és Tompa Mihály esetében. Táncsicstól újak a *Józanész* és a *Királyista és republikánus* című műveiből vett részletek. Tompától ezúttal verseket is közölnek, mivel az új Tompa-kiadás sajnálatosan egyre kevésbé.

Új szerző még a kötetben Szigligeti Ede, Császár Ferenc és Remellay Gusztáv.

A régi gyakorlatnak megfelelően ezúttal sem szerepelnek a korszak legnagyobbjainak, Petőfinek, Aranyinak, Jókainak a művei.

A jelzett változtatások az összterjedelemhez képest mennyiségileg nem túl jelentősek, mégis okoznak hangsúlymódosítást: nőtt a korszak politikai életével összefüggő írások száma és jelentősége, csökkent az irodalomelméleti-kritikai rész.

A két nagyalakú, de nem túl vaskos kötet könnyebben kezelhető, mint a régi, ezeroldalas kötet. Megrövidültek, korszerűbbé váltak a szemelvényeket bevezető írói életrajzok is. Lapalji jegyzetek (szómagyarázatok, idegen szavak fordítása) és kötetvégi jegyzetanyag (bibliográfiai jellegű) tartozik még a kötethez.

Zentai Mária

Tarján Tamás: Nagy Lajos.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1980. 241 l. (Nagy magyar írók)

A magyar könyvkiadás véletlene: Kardos Pál 1958-ban megjelent műve után, 1980-ban két opusz is foglalkozik Nagy Lajossal. Kónya Judit könyvével egy időben jelent meg Tarján Tamás monográfiája. A népszerű formájú, szélesebb olvasóközönségnek szánt írás nem vállalkozhatott a problémák részletesebb taglalására. A szerző maga

is jelzi: célja, „hogy összegezze az eddigi eredményeket” és kiegészítse azt néhány műelemzéssel.

A kisonográfia „eredményei” ezért inkább negatívak lettek, Tarján írása akaratlanul is felfedi, hogy a szakirodalom az életmű feltette alapvető kérdéseket nem válaszolta meg. Nincs tisztázva még az, hogy Móricz, Kosztolányi, Németh László stb. kortársaként hol a helye Nagy Lajosnak a két világháború közti magyar prózában. A Tarján által vázolt koordináarendszer (pl. a naturalizmusból a realizmusba, közeledése a szocializmus világnézetéhez) túl általános. A pálya csúcának tartott, a harmincas évek elején megjelent három novelláskötet (Lecke, Bérház, Utcai baleset) stílustörténeti helyét vázlatosan jelöli ki. A novellák elemzése közben egy sor kiváló megfigyelést tesz, ezek a kötet legjobb oldalai. (Így például elemzi a Lecke, a Razzia, a Január, a Szégyen, a Farkas és bárány, a Bérház, az Anya, az 1919 május című novellákat.)

Az életmű másik tetőpontját alkotó szociográfiai írásokat, ide tartozik az 1934-ben megjelent Kiskunhalom is, Tarján inkább elválasztja a népi írók hasonló munkáitól.

Az irodalomtörténeti váz kritikus pontjai a harmincas évek második felétől megfogalmazódó „különvélemény” magyarázatánál tűnnek fel legjobban. Nagy Lajos visszavonulásának és kívülállásának okait Tarján, döntően az író egyéni hajlamaiban, személyiségében keresi. Az utolsó pályaszakasz művei (A tanítvány, a Pincenapló, A lázadó ember, A menekülő ember) így közvetlen előzményüket veszítik.

Nehéz feladat egy torzónak ható, nagy ellentmondásokat magába záró életmű áttekintése a kisonográfia szűkre szabott keretei között. Talán ezért is világlanak ki ilyen élesen a megoldatlanságok.

A kötetet képmellékletek, életrajzi adattár és bibliográfia egészíti ki.

Katona Imre József

Thomka Beáta: Narráció és reflexió.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980. 180 l. (Gemma Könyvek 14.)

Thomka Beáta az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékének tanársegéde. 1968 óta ír kritikákat, tanulmányokat, esszéket, melyek főként jugoszláviai (magyar és nem magyar) lapokban, folyóiratokban jelennek meg, így az Új Symposionban, a Hídban a Magyar Szóban, a Poljaban, a Književna rečben és a Deloban. Bemutatkozó könyve, a *Narráció és reflexió* két ciklusból áll: *Prózapoeitikai háló; Könyvjelzők*. Az elsőben elméleti jellegű írások (*Regényjelenségek. Létélmény és regényforma*) nagyobb terjedelmű – egy vagy több műre épülő – kritikákkal váltakoznak; ez utóbbiaknál is szembeűnő az általánosításra való törekvés; a *Könyvjelzők* 18 írása igényesen fogalmazott kritika (recenzió). Thomka Beátát mindennél jobban izgatja a modern próza, elemzéseiben ezeknek a „szövegeknek” értékét keresi, formaproblémáit, tér-idő szerkezetét boncolja. „A mai regény szellemi kihívások sorozata” – írja egyhelyütt a *Regényjelenségekben*. Utal Szerb Antalra, T. Adornóra, W. Boothra, J. W. Aldridge-re és Mézöly Miklósról, s kedvenc szerzőjével, Roland Barthes-tal – annak egyik tételével – azonnal szembehelyezkedik; úgy véli, hogy az új prózapoeitikának nemcsak azt kell

megmagyaráznia, ami „tartós”, hanem „éppen a *forgó* elemek, ideiglenes, átmeneti formateremtő elvek és megoldások sokaságát kell alapul vennie”.

Az *Új magyar regényjelenségek* a mai magyar próza megújulását Ottlik Géza (*Iskola a határon*), Mészöly Miklós (*Az atléta halála*), Konrád György (*A látogató*), Spiró György (*Kerengő*), Dobai Péter (*Csontmolnárok*), Nádas Péter (*Egy családregény vége*), Lengyel Péter (*Cseréptörés*) és Esterházy Péter (*Termelési-regény*) művein kíséri nyomon, Mészölytől és Konrádtól több könyvet is figyelembe vesz. A tanulmány alcímei jelzik a vizsgálódás irányát is: *Regényfikció és ténytyszerűség, A történelmi téma illetékessége, Az elbeszélő funkcióváltásai* stb. A tanulmányíró Konrád művének, az *A városalapítónak* gyakorlata – az, hogy az író szakít a történet-központú regényírással és „regényfókuszát az *ideák metszéspontjaiban* rögzíti” – Robert Musilra emlékezteti, aki saját gyakorlatával kapcsolatban „ideográfiáról” beszél. Mészöly elbeszélő művészetében – ahogy az írás címe mondja – *A jelenlét szemantikája* nyer kifejtést, mindenkor hangsúlyozva a „jelentéssűrűsödést, a többértelműséget”.

Az író egyik novelláját elemzi az *Ottlik nyitva maradt ajtajai, Az ironia prózai minőségei* pedig Esterházy *Termelési-regényének* szerkezetét, nyelvi réteget, „ironikus-kritikai attitűdjét” tárja föl – sokszor egy-egy filozófiai tanulmány (például a Kierkegaard) segítségével. Az új jugoszláviai magyar regény formaproblémái (*Létélmény és regényforma*) Tolnai Ottó *Rovarháza*, Domonkos István *A kitömött madár* című műve és a könyv más helyén is elemzett Balázs Attila-regény, a *Cuniculus* vizsgálatával világosodnak meg. A romániai Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* című művét Thomka értéke szerint méltatja, kiemelve a lélekábrázolás terén elért eredményeket és az aszociációkra, a líraiságra, a zeneiségre alapozó közlésmódot. A könyvkritikák a jugoszláviai Juhász Erzsébet, Bognár Antal, Balázs Attila, a romániai Györffi Kálmán, Bogdán László, Vári Attila és a magyarországi fiatal prózaírók legjobbjai: Hajnóczy Péter, Temesi Ferenc, Nádas Péter egy-egy (néhányknél több) művére hívják föl a figyelmet.

Szakolczay Lajos

Tóth Endre: *Oláh Gábor élete*.

Kiadja Debrecen Megyei Város Tanácsa VB Művelődési Osztálya, Debrecen, 1980. 376 l.

Tóth Endre munkája az író születésének századik évfordulójára jelent meg, egy időben Oláh Gábor válogatott verseinek (*Vágta vaktában*, Magvető, 1980) és szépprózájának (*Két ló beszélget*, Szépirodalmi, 1980) gyűjteményeivel, melyeknek szerkesztési és egyéb munkálatait szintén a szerző végezte.

A kötet az első nagyobb szabású kísérlet arra, hogy Oláh Gábor, a Nyugat másodvonalába tartozó író-költő-esztéta életének eseményeit és munkásságát számba vegye, s egyben felkeltse az irodalomárok, illetve az olvasók érdeklődését a méltatlanul elfeledett író iránt. A monográfia előszavában a szerző hangsúlyozza: nem törekedett az életmű kifejezett értékelésére, esztétikai elemzésére, s arra sem, hogy Oláh Gábor irodalomtörténeti helyét-szerepét pontosan kijelölje. Tóth Endre műve hagyományos, költőtársi mivoltából is következő beleérző képességből született életrajz, melynek

megírásában a szerzőt az Oláh Gáborral való személyes ismeretség is segíthette. Amire Tóth Endre viszont feltétlenül törekedett, az az, hogy a további részletes, elemző irodalomtörténeti munkálatoknak kellő alapot biztosítson. A mennyiségileg hatalmas életműben biztos tájékozódási pontokat jelöl ki a szerző. Nemcsak az Oláh Gábor életében és halála után megjelent műveket és keletkezésük körülményeit dolgozza fel aprólékos filológusi gondnal, hanem a teljes – óriási – kéziratos anyagot is: értve ez alatt a publikálatlan verseket, regényeket, novellákat, drámákat, valamint Oláh levelezését kortársaival, s főleg ötkötetes Naplóját, mely az író életének legapróbb eseményeiről is tudósít. Így az író életét kronologikus rendben tíz fejezetben áttekintő életrajz számos olyan forrásra hívja fel a figyelmet, mely korábban nem került előtérbe, illetve bő idézetekben teszi hozzáférhetővé magukat a forrásokat, mind a szövegrészben, mind az egyes fejezeteket kiegészítő *Források és jegyzetek* részben. Az utolsó fejezetben Tóth Endre az író utóéletét – méltatásait, halála után történt, a személyét érintő intézkedéseket – tekinti át. A könyvet néhány dokumentum értékű fénykép, Oláh Gábor egy rajza, kéziratainak facsimiléje és róla készült képzőművészeti alkotások felvétele teszi teljessé.

Dérczy Péter

Tóth Sándor: Rólunk van szó.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 354 l.

Tóth Sándor kolozsvári filozófiaprofesszor új könyve három fejezetre tagolódik: *I. Marx-tanulmányok; II. Tanulmányok a megmaradásról; III. Korunk-tanulmányok.* Az irodalomtudományi, sajtótörténeti stb. érdeklődést illetően az utóbbi kettő kapcsolódik tárgyunkhoz. Az első ciklusnak amolyan alapozó szerepe lehet, ahogy a mester, Gaál Gábor sem titkolta Hegel iránti szerelmét. Tóth Sándor gondolkodását közelebbi szakmája, a filozófia határozza meg. A tanulmányíró úgy véli, hogy a romániai magyar művelődésben – minőségi és mennyiségi jegyeivel egyaránt – túlságosan nagy helyet foglal el az irodalom, ugyanis az alkotónak ez a „forma nyújtott leginkább módot arra, hogy nemes elégtételt vegyen a mostoha valóságon – a képzelet, az indulat, az érzelem síkján”. A *Művelődésünk struktúrájáról és hatékonyságáról* című tanulmány végkövetkeztetése: a romániai magyar irodalom hagyományos líraközpontú műfaji szerkezetét fokozatosan a gondolatiság-jegyében kellene megváltoztatni.

A *Korunk-tanulmányokat* egybefogó ciklusban több műfajú írások kaptak helyet: egy – Tóth Sándor Gaál Gábor-monográfiája után a szerzővel készített – interjú, mely a Korunk-szerkesztő ötvenes évekbeli „diszkreditálását” – halál lett a vége – éppúgy szóba hozza, mint a szerencsétlenül végződött Toldi-vitát (Gaál és Benedek Marcell harca), vagy hogy mily nehezen volt rekonstruálható – deduktív-logikai eljárással – Gaál Gábor filozófiai fejlődése. Az interjú mintegy vázolja a további kutatás feladatait, s egyes kérdésekben – például a *romániaiság* fogalmának meghatározásában – a filozófiai (társadalmi és eszmetörténeti) nyomozómunkát részesíti előnyben.

Gyakran szoros szál fűzi egyik írást a másikhoz, hiszen amikor Tóth Sándor *Gaál*

Gábor kolozsvári indulását – „a Korunk szerkesztői asztaláig vezető első szakaszt” – vizsgálja, akarva-akaratlanul tudatosítja: *Balogh Edgár Korunk-képe* (ez a tanulmány címe is) azért problematikus, mert a Dienes László nevével jelzett első korszak nem válik el oly élesen az utána következőtől – Gaál Gábor ekkor lép a redakcióba –, mint ahogyan azt Balogh Edgár, könyvvel is alátámasztottan, gondolja. Egy másik írás a Korunkat *Egyedülálló teljesítményként* értékeli: a folyóiratnak 1926 februártól 1940 szeptemberig összesen 176 száma jelent meg, közel 15 ezer oldal terjedelemben. Itt is hangsúlyozódik: az 1926-1928-as „premarxista” és az 1929-cel kezdődő marxista szakasz között – Gaál ekkor váltja föl Dienest – nincsen szakadék. Külön tanulmány térképezi föl *A szociográfia és a régi Korunk* viszonyát, a Gusti-féle román szociológiai iskola szerepét, és a falukutató mozgalomra való – sokszor megkérdőjelezhető – figyelmét.

A *Rólunk van szó* két legalapvetőbb tanulmánya – *A Korunk (1926–1940) szemrevétele; Adatok a Korunk-munkatársak szerkezeti összetételének dinamikájához (1926–1940)* – adatok, leírások, statisztikai táblázatok, névtárak közreadásával valódi szociográfia. Forrásértékű, a huszadik század szellemi mozgalmait, törekvéseit, áramlatait kutató szakemberek számára megkerülhetetlen.

Szokolczay Lajos

Tózsér Árpád: Szavak barlangjában.

Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1980. 256 l.

A költő Tózsér legújabb könyve tulajdonképpen két korábbi kötet – *Az irodalom valósága* (1970) és a költemények közt elméleti írásokat is közreadó *Genezis* (1970) – folytatása. Új könyvének címét a korábban már elemzés alá vett cseh írótól, Vladimír Holántól kölcsönözte, fölismerése az, hogy „a nyelv méretei a világ méretei, a szavak barlangjából az emberre látni”. Három irodalom, a cseh, a szlovák és a szlovákiai magyar kerül a tanulmányok fókuszába: Tózsért a fordítás műhelygondjai (a népköltészet és egy Milan Rúfus-vers kapcsán) éppúgy foglalkoztatják, mint kedvenc költői.

Tózsér értőn vet össze verseket, állít egymás mellé irányzatokat, ismer föl összefüggéseket; anélkül, hogy egy-egy költő világgképének legkisebb elemét homályban hagyná, a filozofikummá vált nyelvre és formára figyel. *Szimbólum és szimbolizmus* (A szimbólum elmélete és gyakorlata egy vers és két kritika tükrében) című tanulmánya jellemzi talán legjobban módszerét. Az „egyszerű éjszakások” egyik tehetségének, *Varga Imrének* versét elemzi, melyet megtámadott a kritika.

Az Egyszemű éjszaka című antológiában indult költőcsoport sokat köszönhet Tózsérnek, s a legtehetségesebbek, Varga Imre, Tóth László és Mikola Anikó – ma már mind többkötetes költő – igyekeznek is „visszajelezni” a tanultakat. Elsősorban azzal, hogy – a példa is erre ösztönöz – önmaguk iránt igényesek, s legfontosabb: mernek különbözni. Az előbb említett tanulmány mellett még két írás méri föl, meddig is jutottak a fiatalok. *Az Egy sikeres átkelésről* Tóth László harmadik verseskötetét boncolja. A Mikola Anikó költészetéről írottakban pedig (*Realista költő a szélben*) az az út

nyer kifejtést, amely a „rémült csendtől” és a haláltól „a természetben felfedezett örök megújulás, az ébredés” felé vezeti a költőt.

Illyés Gyula és Forbáth Imre korai levélváltását, és két vers – Illyés: *Külváros*; Forbáth: *Na Bojisti* – azonos vershelyzetét s az ebből következő egyezéseket és eltéréseket elemzi *Egy komplementáris barátságról* című tanulmányában.

Szólni kell még a kötet leghosszabb tanulmányáról. *A valóság esztétikumértéke a szlovákiai magyar költészet három fejezetében* Forbáth Imre lírájának *problematicuságára* hívja föl a figyelmet. Az ötvenes években induló Ozsvald Árpád, Dénes György, Bábi Tibor, Gyurcsó István és saját nemzedéktársai – Zs. Nagy Lajos, Gál Sándor – lírába oltott valóságképre pedig úgy mutat rá, hogy mindegyre jelzi: a költészetnek nem kizárólagos feladata az „objektív valóság ábrázolása”, hiszen az objektív s társadalmilag konkrét valóságot s az ábrázoló szubjektumot egyként tartalmazó műalkotás egy harmadik minőséget (József Attila szerint: „harmadik szellemiséget”) is képvisel, amely az alkotó önmagát és világot formáló törekvésének kifejezése és eredménye. Tözsér Árpád számára Forbáth Imre életműve, minden értéke ellenére, nem azért problematikus, mert a „költő ’hűtlen’ volt a szlovákiai magyar valósághoz, hanem azért, mert a nem szemléleti-történeti szükségszerűségek és a számára szemléleti csehszlovákiai magyar és nem magyar valóság nem állt össze benne szemléleti egésszé, esztétikai értéké”.

Szakolczay Lajos

Tüskés Tibor: Mérték és mű.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 480 l.

Az elmúlt húsz év során írott kritikáiból ad közre bőséges válogatást a Pécsen élő irodalmár és polihisztor műveltségterjesztő. A Rónay György emlékének ajánlott *Mérték és mű* az 1977-ben megjelent *Pannóniai változatok* párja és folytatása: ott a dunántúli kultúra vonzaskörébe tartozó írók, művészek jellemzése dominált, emitt „tágabb körre”, az egész magyar irodalom horizontjára tekint ki a szerző. A ciklusbeosztás (*Mesterek, Elődök, Kortársak, nemzedéktársak, Az út kezdete*) a nemzedéki elvet emeli ki, egyben a vállalkozás tudatos személyességére utal: Tüskés a maga és generációja népzőpontjából szemléli a hatvanas-hetvenes évek irodalmi mezőnyét. A bevezető szabatosan foglalja össze egy józan, átgondolt „ars critica” főbb motívumait. A kritika elkötelezett műfaj, „az élő irodalom szolgálata”, egyszersmind az objektivitás és előrelátás mércéje, „a holnap irodalomtörténete” is. Tüskés mindig a műből indul ki és az értékeket keresi, a mindentudó kinyilatkoztatás póza helyett inkább „az ízlés elfogultságát, a tévedés kockázatát” vállalja.

Módszer dolgában megbízhatóságra és hitelességre tör, nem mindenáron újításra; többnyire hagyományos és „modern” megközelítéseket összekapcsoló komplex (de nem túl-részletező) elemzéseket ad a művekről, összefoglaló jellemzéseket a művészi karakterről, egy-egy pályaszakasz sajátosságairól. Nyelvezete keresetlen, célratörő, kevéssé törődik a legfrissebb tudományos zsargont számon kérő céhbellekkel, a napjaink irodalmában eligazodni kívánó olvasók népes taborának ír. Nemcsak méltat; világosan kimondja és általában meggyőzően indokolja elmarasztaló ítéleteit, elismert költőket,

írókat és figyelmeztet az erőltetett mítoszteremtés, a szecessziós díszítőművészet, a történetet példázattá egyszerűsítő tételesség veszélyeire és hasonlókra. Nemzedéktársairól és a nála fiatalabbakról írott kritikái első megjelenésük idején gyakran fölfedező értékkel is bírtak, jónéhány olyan tehetségre figyelt föl korai jelentkezéseik alapján, akik azóta gazdag életművet teremtettek. A kötet leginkább elgondolkoztató, sok finom megfigyelést tartalmazó írásai közül hadd említődjenek itt – a teljesség igénye nélkül – a tanulmányíró *Németh Lászlóról*, a lírikus és drámaíró *Illyés Gyuláról*, a *Weöres Sándorról* és *Csorba Győzöről* szóló „többszörös” fejeztek, a *Hernádi Gyula*, *Beney Zsuzsa*, *Bertók László*, *Ágh István* műveit ismertető kritikák, valamint a *Mai költők pályakezdése* című, figyelemre méltó csoportkép.

Csűrös Miklós

Új Hang repertórium.

Szerkesztő: Ulveczky Józsefné és Laskai Irén. A bevezető tanulmányt írta: Tamás Attila. A Debreceni Megyei Könyvtár kiadása. Debrecen, 1980. 170 l.

Az 1952 februárjában indult Új Hang című folyóirat az 1945 utáni irodalmi életünkben több sajátos funkciót is betöltött. A publikálási lehetőségek növelésén túl elsősorban a fiatal tehetségek fórumává szándékozott válni, mint azt a DISZ erőteljes szerepe is bizonyítja, s amellett, hogy az általános irodalompolitikai kívánalmaknak eleget tett, megkísérelte kialakítani a maga egyéni, karakterisztikus profilját, noha ez utóbbinak semmiképpen sem kedvezett a sematizmus korszaka. A kor ellentmondásai aztán magát a folyóiratot is ellentmondásossá tették: a kiemelkedő esztétikai minőséget képviselő írások mellett a közép-szerű, vagy gyenge produkciók éppúgy helyet kaptak a folyóiratban, mint azok a látványos önkritikák vagy kritikák, melyek az irodalompolitikai sematizmus iránytűjéhez igazodva mondtak ítéletet elvi és gyakorlati kérdésekben.

A folyóirat négyesztendősi történetének bemutatására *Tamás Attila* vállalkozott a kötet bevezető tanulmányában (*A könyvészeti leírás elé*), árnyaltan körvonalazva a lap szellemi arcélét; a hajdani belső munkatárs tapasztalatával és az irodalomtörténet objektivitásával. A kezdeti zökkenők után az Új Hang jellemzőjét a fiatalok túlsúlya, ebből következően pedig „egy paraszti-népi hagyományt modernizálni – paradox módon talán mondhatni: *városiasítani* – törekvő irodalmi-művészeti irány vezérszerepe” határozta meg, „főbb vonásaiban határozott szocialista eszmeiséggel, egyszersmind egyre radikálisabban szembefordulva a dogmatizmussal”.

A kötet az Új Hang teljes anyagát feldolgozza, 1952 februárjától 1956 októberéig, mintegy 1750 bibliográfiai tételt regisztrálva. A repertórium fő rendezői elve a műfajonkénti megosztást követi, ezen belül pedig a szerzők betűrendjében történő kronológikus besorolást. Így nem csupán az egyes szerzők folyamatos vagy hézagos publikációs tevékenységéről kapunk képet, hanem egyéb összefüggésekről is.

A külföldi irodalom esetében a repertórium nem követi a műfaji besorolást, helyette a nemzetek szerinti felosztást alkalmazza, s az egyes művek után közli a műfaj-megjelölést. A repertórium használhatóságát mutatók segítik.

János István

Vajda Gábor: Kázmér Ernő szellemi arca.

Forum Könyvkiadó, a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1980. 238 l.

Vajda Gábor könyve a nemzetiségi sorsba került magyarság irodalmának egyik legtalányosabb figurájával foglalkozik. Kázmér Ernő (1892–1941) kritikus volt, munkássága a tízes évek elejétől kezdve van jelen a magyar irodalomban, a húszas években a csehszlovákiai, a harmincas években pedig a jugoszláviai magyar irodalmi élet hatékony szereplője írásaival. Életében mindössze egy kötete jelent meg (*Idegen portrék*, 1917), életművének nagyobb része folyóiratokban és napilapokban érhető csak el, tehát Kázmér halála után ismeretlen és elfelejtett volt az irodalmi közvélemény előtt is. Vajda Gábor nem vállalkozik monográfia írására, hanem az időrend és tevékenységi körök szerint elemzi Kázmér Ernő kritikus munkásságából kirajzolódó egyéniségét. Kázmér Ernő első korszakát a Tanácsköztársaság utáni első esztendőben jelöli meg a szerző. Eddig egy saját szerkesztésű folyóirat (Május) és jobbra A HÉT és elszórta más lapok kritikusaként mutatkozik meg előttünk; különösen A HÉT-be dolgozik rendszeresen; írásainak elemzésével Vajda kimutatja, hogy a korabeli világirodalomnak, világirodalmi olvasmánydivatnak alig van olyan jele, amely hangot ne kapna a hétről hétre könyvismertetéseket író Kázmér műveiben. Ez a világirodalmi figyelés alakítja ki benne azt a törekvést és mércét, mely mindig munkál, akkor is, ha magyar irodalmi műről ír. Vitáinak túlnyomó többsége majd később, a nemzetiségi irodalmi életben, éppen ennek a világirodalmi mércének alkalmazásából adódik. Kázmér végigfutja a tízes évek szellemi divatjait, gyakorolja és bírálja az impresszionista kritikát, vizsgálja az északi irodalmak sokat olvasott képviselőinek műveit, figyel az orosz irodalomra (Dosztojevskijre leginkább, de Gorkijra is), írásaiban helyet kap a színház és képzőművészet is. Vajda Gábor könyvének első nagy érdeme, hogy Kázmér Ernő működését a korabeli kritikai és ízlésirány-körbe állítja be, a fiatal Lukács György és Balázs Béla gondolkodásával veti össze. Ez a rokonítás nem véletlen, habár Kázmér filozófiai képzettsége, gondolkodói rendszerezettsége nem vetekedhet nemhogy Lukácséval, de Balázs Béláéval sem.

Kázmér Ernő a húszas években Pozsonyban fakereskedelmi ügynök volt, de ekkor is sokat publikáló kritikus, több lap munkatársa. Vajda érdeme, hogy rámutat Kázmér Ernő pozsonyi munkásságának értékeire, arra, hogy milyen intenzíven foglalkozik a nemzetiségi lét kulturális, irodalmi ügyeivel, s arra a törekvése, hogy a szlovák, cseh irodalom felé kapcsolatokat teremtsen. Adyról például szlovák folyóiratban ír; ha keveset is, de szól a szlovákiai magyar irodalomról; a fiatal Márairól ugyancsak van szava. Amikor gazdasági ügyei Jugoszláviába szőlítják, előbb Zágrábban, majd Belgrádban él (innen menekül a német bombázások elől 1941-ben, és tűnik el egy visszaemlékezés szerint örökre). Előbb a Bácsmezei Napló, utóbb a Kalangya rendszeres kritikus lesz, érdeklődési köre most is széles; Vajda bebizonyítja, hogy a régi vád, miszerint Kázmér nem foglalkozik a vajdasági magyar irodalommal, nem igaz. Ha szám szerint kevés is az ilyen tárgyú kritikája, de azért van, s ennél lényegesebbek vagy legalábbis ennyire fontosak azok az írásai, amelyek a nemzetiségi viszonyok közé került magyarság kulturális feladataival foglalkoznak. Figyelme kiterjed a romániai magyar irodalomra, továbbra is foglalkozik a szlovákiai magyar irodalommal, a magyarországi kiadványokkal és a szlovák tájékozódását most kibővíti a horvát, szerb, Crna Gora-i, bolgár irodalomra is. Zág-

rábban már horvát lexikonba ír magyar irodalomról, horvát és szerb lapokban propagálja a korabeli magyar irodalmat. Vajda Gábor szerint Kázmér néhány esettől eltekintve máig érvényes megállapításokat tett a szerb irodalom nagy alakjairól.

Mind a filológiai földéretlenség, mind pedig az eddigi kutatások hiányai érthetővé teszik, hogy Vajda Gábor könyvét alapvető műnek kell tekintenünk. A szerző nemcsak azzal érdemli meg figyelmünket, hogy hatalmas elfeledett anyagot hoz újra felszínre, hanem azzal is, hogy Kázmér Ernő munkásságát szoros összefüggésben mutatja meg a korabeli magyar, csehszlovákiai és jugoszláviai magyar szellemi élet különböző jelenségeivel. Vajda értékítélete abban, hogy Kázmért kora jelentős kritikusának tartja, helytállóan tekinthető és elfogadható. Munkája arra ad reményt, hogy Kázmér életműve éppen az ő értékelése alapján kerül kellő válogatásban kiadásra.

I. M.

Válaszolni nehezebb. Írók a képernyőn.

Szerkesztette: Bihari Sándor. RTV–Minerva, Budapest, 1980. 434 l.

Tizenkét interjút olvashatunk a kötetben, valamennyi a Magyar Televízió írói portrékat bemutató sorozatában került a képernyőre. Megjelenésük komoly közönségigényt elégít ki, hiszen az elhangzott beszélgetések nyomán gyakran támadt érdeklődés nemcsak az írói életmű, hanem a riportszöveg iránt is. A kötet címe Kormos Istvánra utal, aki két szerepben is élénk lép a papíron: olvashatjuk a vele készült interjút, de ő beszélgetett az azóta szintén eltávozott Nagy Lászlóval is. A gyűjtemény színvonalát jelzi a nyilatkozók névsora is (a képernyőre kerülés sorrendjében): Féja Géza, Kardos László, Keresztury Dezső, Déry Tibor, Nagy László, Zelk Zoltán, Illyés Gyula, Benjámin László, Juhász Ferenc, Vas István, Mesterházi Lajos, Sőtér István, Dobozy Imre, Földeák János, Boldizsár Iván, Weöres Sándor, Kormos István. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a beszélgetéseket olyan riporterek, beszélgető partneri szerepet vállaló írók, irodalomtörténészek, szerkesztők készítették, akik jó ismerői az egyes életműveknek, írói pályáknak, így kérdéseik gyakran érintenek fontos problémákat. A beszélgetések megőrizték az interjú eredeti elhangzására utaló spontán beszédfordulatokat, ugyanakkor olyan dokumentum értékű anyagot tartalmaznak, amely a 20. századi magyar irodalommal foglalkozó szakemberek számára jelentős kézikönyvvé teszi a kötetet. Az íróportrékat tartalmazó gyűjtemény a Televízió korábbi sorozatának – *A század nagy tanúi* – vallomásait összegyűjtő kiadványhoz társul, dicsérve vele a kiadó rugalmasságát, s példázza az irodalomtudomány és a tömegkommunikáció szakembereinek összefogását.

Németh S. Katalin

Varga Sándor: A Magyar Könyvkereskedők Egyletének alapítása.

Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Budapest, 1980. 188 l. (Fejezetek a magyar könyvszakma történetéből)

A Magyar Könyvkereskedők Egyesülete alapításának 100. évfordulójára készült munka a könyvkiadás és könyvkereskedelem 19. századi történetével ismert meg, s elsősorban azokkal a személyiségekkel, akik a Magyar Könyvkereskedők Egyletének alapításában tevékenyen részt vettek. Bemutatja azt a változást, folyamatot, amely a korábban elválaszthatatlanul összefonódó könyvkiadás és könyvterjesztéstől a napjaink szóhasználatában könyvszakmának nevezett tevékenységi kör kialakulásáig végbe ment. A könyvárusokat állítja középpontjába e munka, azt a könyvárust, aki nem egyszerűen könyvkereskedő a szó mai értelmében, hanem, aki könyvkiadással, esetleg folyóirat-, zenemű-, térkép-kiadással és terjesztéssel, metszetek árusításával is foglalkozott. A részvénytársasági és társulati szervezetben működő kiadókról (Franklin Társulat, Athenaeum, Szent István Társulat), azért esik kevés szó e kötetben, mert ezek nem támogatták a Magyar Könyvkereskedők Egyletének megalapítását.

1878. augusztus 21-én a Lloyd-palota kereskedelmi tanácstermében 25 magyar város 43 könyvkereskedője találkozott, hogy az *Aigner Lajos* pesti könyvkereskedő által összeállított alapszabály-tervezetet jóváhagyja, és megalakítsa a Magyar Könyvkereskedők Egyletét. E könyv szerzője, *Varga Sándor* mielőtt az egylet megalapításának közvetlen előzményeit ismertetné, történeti áttekintést nyújt a szakma állapotáról, a 19. századi szervezeti kereteiről, s azokról az egykori rendelkezésekről, szokásokról, amelyek a könyvszakma tevékenységét meghatározták.

A könyv terjedelmes függeléke számos kimutatást, statisztikai adatot közöl a Magyarországon kiadott és kereskedelmi forgalomba került művekről, a kiadó-könyvárus és nyomdász-kiadó cégek számáról. Név szerint is felsorolja a könyvkiadást és bizományi könyvárusítást végző cégeket és forgalomba hozott kiadványaik az 1847., 1857., 1867. és 1877. évre vonatkozó adatait is közreadja. A kiadványok műfaji megoszlását is bemutatja, továbbá az alapítási évszámmal együtt közli az egyes városokban 1848-ban és 1878-ban működő könyves cégeket. A kötetet bőséges jegyzetapparátus egészíti ki.

M. R. J.

A Vasárnapi Kör.

Dokumentumok. Összeállította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Karádi Éva és Vezér Erzsébet. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1980. 405 l.

Az 1915 őszén – kezdetben baráti társaságként – megalakult Vasárnapi Kör a magyar filozófia történetének európai színvonalú közössége. A századelő szellemi életében mind jelentősebbé váló társaság 1917 elején a Szellemi Tudományok Szabad Iskolája szervezésében meginduló „Előadások a szellemi tudományok köréből” című előadássorozatával lép a nyilvánosság elé. A Vasárnapi Kör meghatározó személyiségei elsősorban *Lukács György* és *Balázs Béla*; az alapító és törzstagok között találjuk *Antal*

Frigyest, Ritoók Emmát, Fogarasi Bélát, Hajós Editet, Hauser Arnoldot, Mannheim Károlyt, Lesznai Annát, Fülep Lajost. De egyszer-mászor részt vesz a vasárnapi összejöveteleken, s a Szellemi Tudományok Szabad Iskoláján előadásokat is vállal *Kodály Zoltán, Bartók Béla, Szabó Ervin, Révai József.*

A dokumentum-kötet élén két tanulmány áll. A Vasárnapi Kör történetével, utóéletével, a század szellemi életében elfoglalt helyével *Vezér Erzsébet* írása ismerteti meg. E szellemi csoportosulás világnézetét, művészetfilozófiáját, -szemléletét, politikához való viszonyát, marxizmus-értelmezését *Karádi Éva* dolgozata mutatja be.

A dokumentumok válogatást adnak a kör tagjainak – többek között *Tolnay Károlynak, Sinkó Ervinnek, Lesznai Annának, Gergely Tibornak, Rényi (Gyömrői) Editnek, Radványi Lászlónak* – emlékezéseiből, naplóból és feljegyzéseiből (*Balázs Béla* naplójegyzeteiből, *Lesznai Anna* naplójából, *Lukács György* 1914–17 közötti etikai töredékeiből), valamint leveleiből (*Hajós Edit, Balázs Béla, Mannheim Károly* és mások levelei *Lukács György*höz, továbbá *Fülep Lajos* néhány levele *Kner Imréhez*).

A dokumentumok mellett tanulmányokat, előadásokat, vitacikkeket közöl e kötet, ezeken keresztül mutatva be 1915–1926-ig a Vasárnapi Kör három korszakának szellemi arculatát, világnézeti fejlődéstörténetét. Mint ahogyan a válogatás szempontjait summázó szerkesztői megjegyzésben olvashatjuk „a vasárnapi összejövetelekkel egyidejűleg keletkezett és azok témáival, szellemével összecsengő” tanulmányokat és cikkeket, elsősorban ismeretlen írásokat tartalmaz a gyűjtemény (*Lukács Györgynek* a Dosztojevszkij-könyvhöz készített etikai feljegyzései, hozzászólása a nemzetiségi vitához, részletek *Lesznai Anna* naplójából stb.).

A kötetet alapos jegyzetapparátus egészíti ki, az életrajzi mutató pedig a kötetben szereplő vasárnaposok legfontosabb életrajzi adatait és főbb műveit közli.

M. R. J.

Veres András: Mű, érték, műérték.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 554 l. (Elvek és utak)

Nehezen, vagy egyáltalán nem sorolhatók be a kötet írásai a hagyományos irodalomtörténeti tanulmány műfajába. Mint az alcím is jelzi – kísérletek az irodalmi alkotás megközelítésére – kísérletekkel, módszertanilag is új, többnyire az irodalomelmélet-filozófia-esztétika-szociológia-irodalomtörténet-metodika határterületén álló írásokról van szó.

A nyitótanulmány *Az ismétlődés vizsgálatainak szintjei és szempontjai* címet viseli. A szerző elsősorban akkor jut megfontolandó, elemzési módszerként, illetve a descriptív irodalomtipológiai vizsgálatokban is jól hasznosítható eredményekhez, amikor az esztétikai-poétikai aspektust vizsgálja.

Következő munkájában Veres András olyan régóta vitatott, sokak által elemzett esztétikai minőség újszerű tárgyalására vállalkozik, mint az irónia. Adekvát eszközként használja fel a történeti és az értékelméleti megközelítést. Az irónia értelmezésének, megjelenési formáinak a görögöktől a klasszikus német filozófián át a lukácsi – az intellektuális tehetetlenséget abszolutizáló – felfogásig tekinti át a különböző nézeteket, a fogalom jelentésmódosulásait.

A századforduló tragikumelméleteit elemző, mindenekelőtt a fiatal *Lukácsnak A tragédia metafizikája* című munkájából kiinduló tanulmány zárja az írások első csoportját. A lukácsi koncepció bírálatával sem fukarkodva, a lukácsi téziseket más filozófusok és esztéták értelmezéseivel ütköztetve jut arra a megállapításra, hogy a fiatal Lukács György tragikumelmélete – minden vitathatósága ellenére – a korban rendkívül előremutató volt. Erejét a tagadásban látja: hogy az eszmék csődje idején nem újabb – idővel szintén devalválódható – eszmét állít, hanem a tragikum vállalására szólít fel.

A Műalkotások értelmezése, elemzése cím alá sorolt tanulmányok a 19. századi és a 20. század eleji magyar irodalom néhány remekét vizsgálják.

Komplex elemzést olvashatunk *Petőfi: Az ítélet és Arany: Kertben* című verséről. Konklúzióként Petőfi költeményéről Veres megállapítja, hogy – a többi prófétikus verssel együtt – a költő igen jellegzetes, ámde nem a legmaradandóbb művei közé tartozik. Ezzel szemben esztétikai érték és az életműben elfoglalt hely szempontjából egyaránt kivételesnek tartja a *Kertben*t, mivel „műfaji hibridisége szembeötlő; mégis a heterogén szerkezet éppen azt tette lehetővé, amire zártabb, homogén struktúrával Arany nem vállalkozott: a valóság feloldás nélküli kifejezését”. A versben felfedezhető kettősségre is felhívja a figyelmet: életkép jellege miatt a kortársak elfogadhatónak érezték a benne rejlő iróniát, mai ízlésünk azonban az utóbbi miatt tűri meg didaktikusságát.

Erdélyi Jánosnak Az ember tragédiája értelmezéséről szólva a szerző megfordítja az eddigi irodalomtörténetírói gyakorlatot. Nem a Tragédia lehetséges magyarázatai felől közelíti meg Erdélyi álláspontját, hanem Erdélyi életművéből kiindulva, történetfilozófiai és esztétikai nézeteibe ágyazva.

Ugyancsak újszerűen tárgyalja Veres András *Ady* költészetét. A háború alatt született versek tragikus elemeit vizsgálva azt tűzi ki célul, hogy felderítse a költő tragikus látásmódjának kifejezetten a vershelyzetben jelentkező elemeit.

Az alkotói szándék és megvalósult mű között ellentét feszül – ez a központi gondolata *Móricz* kétségtelenül egyik legjelentősebb regényéről, a *Tündérkertről* szóló írásnak. A tanulmányíró úgy látja, hogy Móricznak nem sikerült – sem Báthory, sem Bethlen alakjában – az intenciójának megfelelő figurát teremtenie. Ez azonban inkább vált a mű előnyére, mint hátrányára: a többszörös ambivalencia csak növeli a regény sokrétűségét, a megjelenítés erejét.

Szociológia és irodalomértelmezés összefogó címet adta a szerző azoknak a további elemzéseknek, amelyeknek mai prózairodalmunk a tárgya (Fejes: Rozsdatemető, Kertész: Makra, Konrád: A látogató: Császár István: Fejforgás és uó.: Feljegyzések az utolsó padból).

A módszer, amellyel Veres András saját bevallása szerint dolgozik: szociológiai szempontú „tartalom”-elemzés. A szociológiai megközelítés sem, a tartalom-elemzés sem új az irodalomtudományban. Veres azonban minőségileg mást ért módszerén, mint például a lukácsi elemzési felfogás és a contact analysis egyszerű összegét. A művészi alkotást teleologikus képződménynek tartja, amely csak önnön természete szerint, komplex módon vizsgálható. A műveket tehát soha nem tekinti egyszerű (szociológiai) esettanulmányoknak, mindig érvényesíti a poétikai és esztétikai nézőpontot is.

A szociológia és az irodalomtudomány viszonyának a tisztázása elméleti szinten is érdekli a szerzőt: a kérdésnek külön tanulmányt szentelt.

A kötet utolsó egységében öt tanulmány szerepel. A *Jászi Oszkár 1919 előtti munkásságának megítéléséhez* című Jászi újraértékelését, a vulgármarxista nézetek föl-számolását sürgeti. Terjedelmében és mélységében egyaránt tanulmány-szintű recenziókat olvashatunk a továbbiakban: Vigotszkij művészetpszichológiájáról, Zoltai Dénes esztétikatörténetéről és Németh G. Béla három kötetéről. A tanulmánygyűjteményt végül az irodalomkutatás lehetőségeiről, konkrét megvalósulásáról, az irodalomértés szakaszairól szóló írás zárja. A szerző meggyőzően érvel az újabb irodalomértelmező irányzatok iskolai hasznosítása mellett, s joggal bírálja jelen oktatási rendszerünk konzervativizmusát.

K. P.

Vincenz, Stanisław: Z perspektywy podróży. (Az utazás távlatából.)
Wydawnictwo Znak, Kraków, 1980. 414 l.

A második világháborús lengyel menekültek közül ketten tartoztak a lengyel irodalom élvonalába: Kazimiera Hłakowiczówna és Stanisław Vincenz. Az 1888-ban született Vincenz 1940 májusában került Magyarországra, s 1946-ban távozott hazánkból. Sokoldalú érdeklődésű, mély filozófiai műveltségű íróként ismerték Lengyelországban már a második világháború kitörése előtt. Magyarországi tartózkodása alatt a menekültek irodalmi életének, a magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok szervezésének egyik vezető egyénisége. Személyes jó barátja volt Áprily Lajosnak, behatóan foglalkozott a magyarság kultúrájával. Szenvedélyesen érdekelte a táj és ember viszonya, a szellemi hagyományok továbbélésének mikéntje. Magyarországi tartózkodása alatt két esszét írt magyar tájakról (eredetileg a budapesti emigráns sajtóban láttak napvilágot). Az egyik a Tisza vidékére kalauzolja az olvasót (*Pole Bobrowe – Hódmező*), a másik a Dunakanyarban (*Brama do Węgier – Magyarország kapuja*). Esszéinek posztumusz kötetébe (Vincenz 1971-ben halt meg Svájcban) a könyvet összeállító fia ezt a két írást is fölvet-te. Századunk lengyel írói közül talán senkinek nem sikerült ilyen alaposan megismerni – és ilyen veretes formában bemutatni – a magyar kultúra néhány jellegzetes vonását. A tájban élő történelmet vizsgálja Vincenz, nagy erudícióval és mély beleérzéssel, utalva a lengyel és magyar kultúra párhuzamos és eltérő vonásaira is.

Kiss Gy. Csaba

Virág Benedek: Válogatott Művei.

Válogatta, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Lőkös István. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 394 l.

Mint az 1770 és 1830 közötti évtizedek annyi elfelejtett, félreértelmezett költő-egyénségére, Virág Benedekre is Szauder József irányította a figyelmet. Tanulmánya fölvezolta egy újabb értelmezés lehetőségét. Irodalomtörténetírásunk mégsem haladt a Szauder kijelölte nyomon, a tanulmány óta tíz esztendő telt el, míg ez a váloga-

tás megjelent. Pedig Virág Benedek (nem összes művével, hanem életműve alaposan válogatott darabjaival) megérdemelné a fölfedezést. Talán Kodály Zoltán gesztusát is jobban észben kellene tartanunk: nagyhatású kórust komponált a *Békesség-óhajlás* című költemény egyik részének szövegére. (Sajnos, hiányzik a válogatásból.) Virág Benedek élete és tevékenysége abból a szempontból is jelentős, hogy köréje is gyűltek, hozzá is fordultak az ifjú költők, történészek, nemcsak magyarok, hanem például románok (Petru Maior); és így, a maga szerény módján, hozzájárult Pest-Buda irodalmi központtá fejlődéséhez. Ha valaki egyszer összegyűjtené erősen hiányosan ránkmaradt levelezését, alighanem erre a következtetésre jutna.

Lőkös István bevezetőjében összefoglalta a Virág-kutatás eddigi eredményeit, és válogatásával arra törekedett, hogy az e kutatás alapján kirajzolódó Virág-portrénak megfelelő összeállítást adjon. Így elsősorban az ódák szerzőjét látjuk, valamint a zsol-tárok időmértékes verselésű költeménnyé formálóját, verstanunk szakértőjét és a Horatius- és Phaedrus-fordítót. Más kérdés, hogy a további Virág-kutatás majd feltehetőleg módosít az itt kialakult arányokon, és Szauder József nyomán inkább a „kismestert”, a polgárabb életvitel szerény énekesét látja majd Virágban. A *Lámián éneke* nem Virág verse, hanem Kazinczyé. A fogságban levő Kazinczy tiszteletére illesztette Virág kötetébe a jóbarát dalát.

Fried István

Vitályos László–Orosz László: Ady-bibliográfia. 1896–1977. Ady Endre önállóan megjelent művei és az Ady-irodalom.

2., bővített kiadás, Budapest, 1980. 410 l. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei. 9/84)

Az Ady-bibliográfia e kiadása az 1972. évinek jelentékenyen bővített s kiegészített változata. Érvényes rá tehát az első kiadás kritikája (elsősorban: *Bustya Endre: Az Ady-bibliográfia kérdésköre*. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, 1974. 1. sz. 69–90. l. és *Péter László, ItK*, 1973. 4. sz. 474–480. l.), de a minősítésnél figyelembe kell vennünk az időközben végzett szerkesztői bővítéseket és korrekciókat is. A legjelentősebb változtatás kétségkívül az anyag megválasztásában történt. E mostani kiadás ugyanis értelemszerűen regisztrálja az 1971 és 1977 közti Ady-irodalmat (a fő részben is több mint 800 tételt), s fölvetta a kritika által adott „hiánypótlást”, valamint a szerkesztők pótlólagos gyűjtését is. A többlet jelentős; mind mennyiségileg, mind minőségileg sok az újdonság – nem utolsó sorban az Ady-centenárium publikációözöne révén. De az anyag mellett némileg átalakult a bibliográfia szerkezete is. Az első fejezet most is Ady önállóan megjelent műveit s azok ismertetéseit tartalmazza, a második azonban már új. E fejezet az 1919-ig megjelent, Ady verseit is közlő antológiákat regisztrálja – a hozzájuk kapcsolódó ismertetésekkel. A harmadik – legterjedelmesebb – fejezet, amely a költő életére és munkásságára vonatkozó irodalmat adja, „most két alfejezetre oszlik”. Az első alfejezet az Adyról szóló, önállóan megjelent műveket és ismertetéseiket adja, a második pedig a „szétszórtan megjelent tanulmányokat és cikkeket”. A negyedik fejezet a meglehetősen heterogén és tartalmában is némileg módosított *Függelék*. A bibliográfia törzse, legfontosabb része természetsze-

rúleg a harmadik fejezet; s mint a Bevezetés is leszögezi, ennek összeállításában érvényesült leginkább a teljességre törekvés. A bibliográfia használatát mutatók könnyítik meg.

Az alapbibliográfia kiegészítését, átszerkesztését *Vitályos László* irányította; az anyaggyűjtésben *Jónás Károly*, *Komlósi Dezsőné*, *Madár Lajos*, *Pétervári Lászlóné* és *Simon Judit* vett részt. A mutatókat *Komlósi Dezsőné* állította össze.

L. A.

Iohannes Vitéz de Zredna: Opera quae supersunt.

Edidit Iván Boronkai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 290 l. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum condita a Ladislao Juhász. Series Nova, tomus III. Redigit Antonius Pirnát.)

Vitéz Jánost méltán tartják számon az irodalomtörténetben a magyar humanizmus atyjaként. Ehhez képest egészen a legutóbbi időkig keveset foglalkoztunk vele, a köztudat általában csak mint Janus Pannonius nagybátyját ismeri. Pedig Vitéz János maga is figyelemre méltó figura volt, akár az V. László és Mátyás király alatti kultúra-szervező munkáját nézzük, akár váradi hatalmas és európai hírű könyvtárát – s ekkor még nem is szóltunk irodalmi működéséről, humanista leveleiről és szónoki beszédeiről, melyekre már saját korában is felfigyeltek, s melyek nemcsak mint a humanista próza legszebb alkotásai közül valók érdekesek, hanem ezekben találhatjuk a Mátyás-kori történelem egyik legfontosabb forrásanyagát is.

Vitéz János írásainak nagy részét már a múlt századokban kiadták, de csak mint a korról foglalkozó iratgyűjtemények darabjait; csak Fraknoi Vilmos szerkesztett egy külön Vitéz János-kötetet, amelyben Vitéz beszédei és néhány (Aeneas Sylvius Piccolomini pápához írt) levele szerepel. Ezek a kiadások általában már filológiai szempontból is elavultak, s nem is tartalmazzák az összes Vitéz-írást.

Boronkai Iván kiadása magába foglalja az összes eddig ismert Vitéz János levelet és beszédet; közülük sok éppen a kiadás előkészületei során került elő. A kötet három részre oszlik: az első részben (Epistolarium) az 1445 és 1451 között írt, s barátja, Ivanich Pál által kötetbe rendezett leveleket találjuk, a második részben (Epistolae variae) a Leveleskönyvből kimaradt humanista levelek, a harmadikban (Orationes) pedig Vitéz szónoki beszédei olvashatók.

A kiadás a latin auctorok kritikai edíciójának klasszikus szabályaihoz igazodik: az elején német nyelvű előszó igazítja el az olvasót (Vitéz János rövid életrajza; a kötet beosztása; a kéziratok és másolatok lelőhelye és a kódexek osztályozása; a kiadásnál követett helyesírási elvek; a vonatkozó szakirodalom; a levelek és beszédek keletkezésének rövid leírása), a lapalján szövegkritikai jegyzetek és a végén alapos és szakszerű névmutató.

A kötet pusztán kritikai kiadás, Vitéz János behatóbb tanulmányozásához elegendhetlen a sajnos nagyon kis számú szakirodalom ismerete, s különösen a kiadó, Boronkai Iván e tárgyban írt tanulmányai.

Uray Piroska

Vitkovics Mihály: Válogatott Művei.

Válogatta és sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Lőkös István. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 571 l.

A magyar irodalom története nem bővelkedik olyan költőkben és írókban, akik több nyelven is eredeti, maradandó értékű alkotásokat hoztak volna létre, s ezáltal összekötő kapcsot, hidat jelentettek volna a hazai és a szomszéd népek irodalmi között. A kétnyelvűség meglehetősen ritka jelensége önmagában is fokozhatja figyelmünket Vitkovics személye és költészete iránt, ha pedig hozzázámítjuk, hogy a felvilágosodás korában felpeszsdülő magyar szellemi élet egyik aktív részese és alakítója volt, akkor még inkább meg lehetünk győződve a költő halálának másfél évszázados jubileumára készült válogatás időszerűségéről.

A kötet elején *Lőkös István* átfogó képet ad Vitkovics írói pályájáról, tanulmánya szerencsés arányérzékkel találja el tudományosság és olvasmányosság középútját, így lesz nemcsak tudós kommentátora, hanem élvezetes kísérője is az írói életútnak és a szövegekből kibontakozó világképnek.

A versek között első csoportként a népies dalok és szerb népdalfordítások kapnak helyet, ezeket követik az ódák, episztolák és alkalmi versek, amelyek még jórészt az iskolás klasszicizmus hagyományából táplálkoznak, majd pedig az epigrammák négy könyve zárja a sort. A verseket követő prózai művek között *A költő regénye* áll első helyen, amely a szerző önéletrajzának egy fejezetét foglalja magában. Noha a mű egészén érezhető a szentimentalizmus hatása, mégis sokkal több benne az életszerűség és realitás, mint e divatos irodalmi áramlat más hazai és külföldi darabjain. Mintha Vitkovics a magyar emlékirók hagyományát folytatná, úgy ötvözi egységge legszemélyesebb vallomásainak, lelki vívódásainak bemutatását a környezet hiteles rajzával, ez avatja írását nemcsak irodalom-, hanem művelődéstörténeti szempontból is izgalmas, fontos olvasmánnyá.

Külön említést érdemel Vitkovics úgynevezett „Kis enciklopédiája”, amely a legkülönbözőbb fogalmak ironikus-humoros magyarázatát adja, bennük sokszor megcsilán a szerző kitűnő megfigyelőképessége, meditatív hajlama, józan bölcsessége. Hasonló karakterűek az állatmesék is, amelyek az antikvitás óta divatos műfaj aktualizált változatai. A válogatott művek sorát végül a levelek zárják, amelyek hasznosan egészítik ki a kétnyelvű költő pályájáról kialakult képünket, mert a szépíró mellett az irodalomszervezőt és művelődéspolitikust is bemutatják. Mindezekkel együtt a kötet maradéktalanul teljesíti vállalt feladatát, elősegíti azt, hogy Vitkovics életműve az eddieknél szilárdabban beépüljön az irodalmi köztudatba.

Bitskey István

Zay Ferenc: Az Lándorfejűvár elveszésének oka e vót és így esött.

Sajtó alá rendezte Kovács István, az utószót írta Szakály Ferenc. Magyar Helikon, Budapest, 1980. 209 l. (Bibliotheca Historica)

A Bibliotheca Historica sorozatban látott újra napvilágot 1857-es első megjelenése után a 16. század közepén keletkezett írás, melyet Horváth János „jeles irodalmi alko-

tás"-nak mondott. A Nándorfehérvár 1521. évi ostromát és augusztus 29-i elesét megörökítő Zay Ferenc munkája Verancsics Antal esztergomi érsek iratanyagában maradt fenn.

Zay írása nem mentes az ellentmondásoktól: tendenciózusan kevert kronológia, legendák teremtése, tárgyi tévedések csökkentik történelmi forrásértékét. Az eseményeket Habsburg-párti szemmel tekintő mű ennek ellenére értékes irodalmi alkotás 16. századi nyelvemlékeink sorában.

Az események leírását *Szakály Ferenc* kismonográfiának is beillő utószava követi. A történelmi közvélemény téves értékelését igyekszik helyreigazítani Szakály, amikor az események sorjázása után a nándorfehérvári, szabácsi, zimonyi várvédők bukásában is hősi magatartását szélesebb összefüggések alapján minősíti. E várak elvesztésének oka az ország romlása, a felkészületlenség, a partikuláris érdekek érvényesülése. A következmény messzeható: Nándorfehérvár török kézre kerülése szabad utat biztosít az ország belsejébe, elbukik az első végvári vonal délnyugati szárnya. Ez az út pedig Mohácshoz vezet!

A források és az irodalom jegyzéke, a jegyzetszótár, a név- és helymutató a széles olvasóközönség számára is érthető, követhetővé teszi a művet.

A kötet képanyagát korabeli címereslevelekből válogatta és a címereket magyarázza, értelmezi Érszegi Géza.

Eitmann András

Zrínyi Miklós: Adriai tengerek Syreniaia.

(Hasonmás kiadás.) A kísérő tanulmányt írta: Kovács Sándor Iván. Akadémiai Kiadó – Magyar Helikon, Budapest, 1980. (A facsimile kötet + 80 l.)

A facsimile kiadvány nem csupán a könyvgyűjtőknek készült meglepetés, hanem nélkülözhetetlen segédeszköz mindazoknak, akik Zrínyi műveivel közelebbről megakarnak ismerkedni. Ugyanis a költő alkotásainak a mai napig nincsen kritikai kiadása és az ezt leginkább megközelítő Négyessy-féle kiadás gyakorlatilag hozzáférhetetlen könyvtári ritkaság, Széchy Károly ál-facsimile kiadása pedig szintén ritka és emellett célját tévesztett, mert elvtelenül keveri a zágrábi kézirat és a bécsi nyomtatott kiadás olvasatait. Kovács Sándor Iván nagyon helyesen jegyzi meg kísérő tanulmányában, hogy a kritikai kiadás jövőbeni elkészültéig is a legfontosabb feladat volna a zágrábi kézirat hasonmás-kiadása, annál inkább, mert annak állapota aggasztóan romlik. Ez a kísérő tanulmány hasznos áttekintést nyújt a kiadástörténetről, sőt vannak megfigyelései az ős-változat és a nyomtatott kiadás eltéréseiről is. Emellett összegyűjtötte a nyomtatvány fellelhető és Magyarországon elérhető példányait, és ezek egynémelyikében igen érdekes bejegyzéseket talált. Ezen kívül vállalkozik a költő egy barokk mérésű képének, illetve képcsoportjának értelmezésére és a tágabb magyar közköltészet hagyományba való beillesztésére. Nevezetesen a kötetzáró, önvérével való aláírására gondolok. Érdekes párhuzamokat hozott fel a II. Rákóczi György gyalui csatában bekövetkezett halála körül alakult költői mítoszképzés és Zrínyi eljárása közötti hasonlóságra. Véleményem szerint azonban a kép eredetét nem itt kell keresni, hanem a

késő antik költészetben, nevezetesen Claudianusnál. Az ő művei megvoltak Zrínyi könyvtárában, és a vonatkozó Claudianus-hely (amely rokon egy Ausonius-hellyel) – mint ezt Ernst Curtius meggyőzően bebizonyította – éppen a barokk korában, pl. Zrínyi spanyol kortársainál örvendett nagy népszerűségnek. A facsimile kiadás megjelenése azért is fontos, mert ez remélhetőleg új lendületet ad Zrínyi kötet-kompozíciójának kutatásához. Egy részletkérdésre a kötet epigrammáinak műfaj történeti helyére máris igen értékes megállapításokat olvashatunk Kovács Sándor Iván tanulmányában.

Szörényi László

Helyreigazítás

A Hungarológiai Értesítő 1980. évi II. évfolyamának 78. oldalán tévesen közöltük a *Kerényi Károly és a humanizmus* c. kötet adatait. A könyv a Svájci Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Köre és az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem közös kiadása.

Az ismertetés második bekezdésének első sora helyesen: „Amikor Luganóban a Svájci Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Köre rendezésében” ...